«جۇڭگو سەرخىل ژۇرناللار سىپىسى»دىكى نەشرىي نەپىس
入选《中国期刊方阵》的刊物
«شىنجاڭ ژۇرنال سۇكاپاتى»غا ئېرىشكەن نەشرىي نەپىس
荣获《新疆期刊奖》的刊物

● ئۇستاز، ئاتاقلىق فولكلورشۇناس، دوكتور ئاسپىرانتلار يېتەكچىسى ئابدۇكېرىم رەھمان ئەپەندى ●

XINJIANG CIVILIZATION • КУЛЬТУРА СИНЦЗЯНА • ایلمی ژورنال • ئىلمىي ژۇرنال

2

新疆文化

ISSN 1008-6498
03>
9 771008 649003

2005

پەن- تېخنىكا نەشرىياتچىلىق بويىچە تۆھپىكار باش مۇھەررر، جۇڭگو نەشرىيات ساھەسى بويىچە ئەڭ ئالىي
مۇكاپات «تاۋپىن نەشرىياتچىلىق مۇكاپاتى» ساھىبى ئابدۇنەئىم مەجىد ئەپەندى

شىنجاڭ مەدەنىيىتى

(54 ـ يىل نەشرى)

قوش ئايلىق ئۇنىۋېرسال ئەدەبىي ژۇرنال

2005 ـ يىل 2 ـ سان

(ئومۇمىي 272 ـ سان)

باش مۇھەررىر:
زۇنۇن باقى (قوشۇمچە)
(ش ئۇ ئا ر مەدەنىيەت ناـ
زارىتى ئىشخانىسىنىڭ مۇـ
ئاۋىن مۇدىرى)

دائىمىي ئىشلارغا مەسئۇل مۇئاۋىن باش مۇھەررىر:
قۇربان ماموت
(ئالىي مۇھەررىر)

مۇئاۋىن باش مۇھەررىر:
رىسالەت مۇھەممەت
(كاندىدات ئالىي مۇھەررىر)

● شوئارىمىز: خەلقچىللىق، ئىلمىيلىك، ئاممىبابلىق، ئوقۇشچانلىق ●

بۇ سانىدا

يېتەكچى خەۋەر

ۋالى لېچۇەن مەدەنىيەت ئورۇنلىرىدا تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلغاندا مۇنۇلارنى تەلەپ قىلدى: ئەدەبىيات ـ سەنئەت تەشكىلاتلىرى ئىسلاھاتنى تېزلىتىپ، باـ زارغا ماسلىشىپ، نادىر ئەسەرلەرنى كۆپلەپ ئىجاد قىلىشى كېرەك...لى خۇا 2

ئۆزۈڭنى تونۇ!

بىزنىڭ «ياخشى ئادەم»لىك ئۆلچىممىز ..... ئابدۇرېھىم دۆلەت 3

ئەدەبىيات گۈلزارى

باھار تەۋرىشى ..... (پوۋېست) ..... خالىدە ئىسرائىل 6
بويىقچى ..... (ھېكايە) ..... ياسىنجان سادىق چوغلان 72

ئاچچىق كۈلكىلەر

پىتىلار نەگە كەتتى؟ ..... (ئەبجەش يازما) .... تۇرسۇنبەگ ئىبراھىم تايماس 24

ئەجدادلار غەزىپى ـ تارىخ غەزىپى

مەھمۇد كاشغەرىي، يۈسۈپ خاس ھاجىپ، خانىش ئامانىسا، ئابدۇخالىق ئۇيغۇرىي، ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر رېستوراندا ..... ئابلەت قەيىۇم 26

ئوقۇرمەنلەر چايخانىسى

سەھرا، بەرقىي ۋە ئۇرۇمچى ..... ئەخمەتجان خۇما 28

تەپەككۇر كۆزى

تەپەككۇر مېۋىلىرى ..... ئابدۇرەھمان ئابدۇلكەرىم ئەلىيەقنىي قاتارلىقلار 34

زامانىۋىلىشىش ۋە بىز

«زامانىۋىلىشىش»نىڭ ئالدى ـ كەينىدە ..... ئادىل ئابدۇقادىر 48

سادا

بىر قىرغىز دېھقاندىن سادا ..... ئابدۇرەھمان ئەزىز ئوغلى 57
ناچار دورا ئېلانلىرىغا ئەمدى بەس! ..... تۇرسۇنجان ھامۇت 60

ئاگاھ ۋە دانا بولۇڭ!

نومۇس ۋارىئاتسىيىسى ..... ئەمىر غىياس تۇركىيار 61

سەنئەتكار كۆزى

سەنئەت ۋە بىز ..... ئابدۇنىياز توختى 70

مۇقاۋا لايىھىلىگۈچى: رىسالەت مۇھەممەت

ۋاڭ لېچۈەن مەدەنىيەت ئورۇنلىرىدا تەكشۈرۈپ
تەتقىق قىلغاندا مۇنۇلارنى تەلەپ قىلدى:

ئەدەبىيات ـ سەنئەت تەشكىلاتلىرى ئىسلاھاتنى تېزلىتىپ، بازارغا ماسلىـ شىپ، نادىر ئەسەرلەرنى كۆپلەپ ئىجاد قىلىشى كېرەك

لى خۇا

ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى سىياسىي بيۈروسىنىڭ ئەزاسى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ شۇجىسى ۋاڭ لېچۈەن بۈلتۈر 14 ـ دېكابىر ئاپتونوم رايونغا قاراشلىق مەدەنىيەت ئورۇنلىرىدا تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلغاندا، ئەدەبىيات ـ سەنئەت تەشكىلاتلىرى ئىسلاھاتنى تېزلىتىپ، بازارغا ماسلىشىپ، نادىر نومۇرلارنى كۆپلەپ ئىجاد قىلىپ، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي تەرەققىياتىغا تېخىمۇ ياخشى مۇلازىمەت قىلىشى كېرەك، دەپ كۆرسەتتى.

ۋاڭ لېچۈەن شىنجاڭ ناخشا ـ ئۇسسۇل ئۆمىكى، شىنجاڭ ئوپېرا تىياتىرى، شىنجاڭ مۇقام ئانسامبلى، شىنجاڭ سېرك ئۆمىكى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مۇزىكا، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق كۈتۈپخانىدا تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىپ، بۇ ئورۇنلارنىڭ خىزمەت ئەھۋالىنى تەپسىلىي ئىگىلىدى.

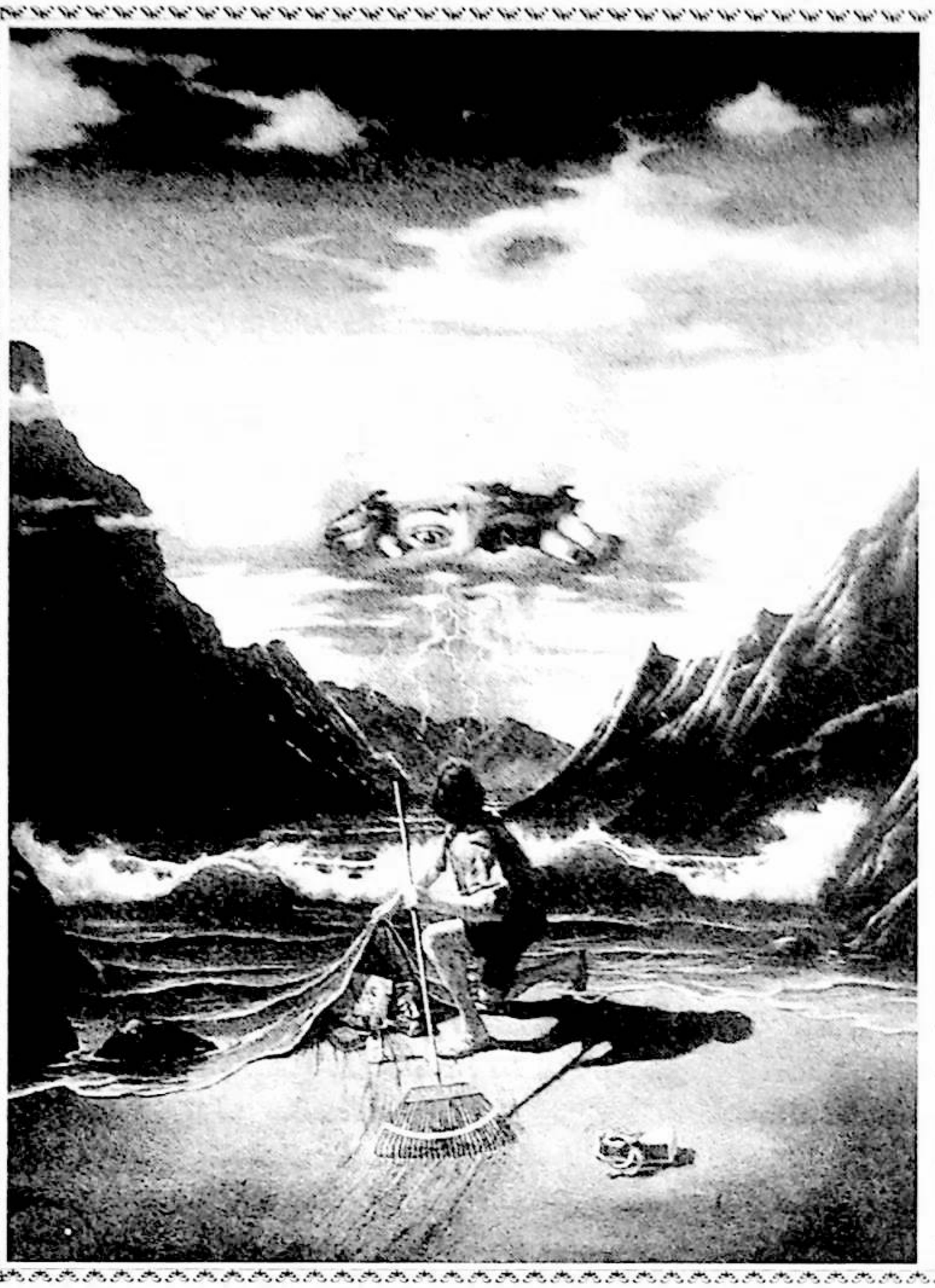
ۋاڭ لېچۈەن شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتى مەسئۇلىنىڭ خىزمەت دوكلاتىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ مەدەنىيەت ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتىدا قولغا كەلتۈرۈلگەن ئۈتۈقلارنى تولۇق مۇئەييەنلەشتۈردى. ئۇ مۇنداق كۆرسەتتى: ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ مەدەنىيەت خىزمىتىدە چوقۇم توغرا تەرەققىيات يۆنىلىشىدە چىڭ تۇرۇپ، سوتسىيالىستىك ئىلغار مەدەنىيەت ۋە مۇنەۋۋەر ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئەسەرلىرى ئارقىلىق ھەرمىللەت خەلقىنىڭ مەنىۋى مەدەنىيەت ئېھتىياجىنى ئۈزلۈكسىز قاندۇرۇش كېرەك؛ ئاپتونوم رايونىنىڭ ئىسلاھات، تەرەققىيات، مۇقىملىق ئومۇمىيىتىنى زىچ چۆرىدەپ، نادىر ئەسەر يارىتىش، ئاساسىي قاتلاملارنى جانلاندۇرۇش، كەسپىلەرنى راۋاجلاندۇرۇش، ئىختىساس ئىگىلىرىگە ئەھمىيەت بېرىش ۋە ئىسلاھاتنى چوڭقۇرلاشتۇرۇش فاكتورىدا چىڭ تۇرۇپ، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ مەدەنىيەت ئىشلىرى ۋە مەدەنىيەت كەسپىنى زور كۈچ بىلەن راۋاجلاندۇرۇش كېرەك.

ۋاڭ لېچۈەن مۇنۇلارنى تەلەپ قىلدى: ئاپتونوم رايونىمىزدىكى مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلار بىرىنچىدىن، مەدەنىيەت بايلىقىنى ئىلمىي يوسۇندا ئېھتىيات بىلەن تەرتىپكە سېلىش سالمىقىنى ئاشۇرۇپ، مەدەنىيەت ئورۇنلىرىنىڭ كىچىك، ئاجىز، تارقاق بولۇش مەسىلىسىنى ھەل قىلىشى، ئاپتونوم رايونىمىز مەدەنىيىتىنىڭ خاسلىقىنى يارىتىپ، بازارنىڭ خىرىسىغا ماسلىشىشى كېرەك؛ ئىككىنچىدىن، مەدەنىيەتنىڭ كەسپىلەشكەن تەرەققىياتىنى تېزلىتىپ، ئاپتونوم رايونىمىز مەدەنىيەت كەسپىنىڭ تەرەققىياتى ئارقىدا قېلىشتەك ھالەتنى تېزلىكتە ئۆزگەرتىشى كېرەك؛ ئۇچىنچىدىن، يوشۇرۇن كۈچلەرنى قېزىپ، ئارتۇقچىلىقنى جارى قىلدۇرۇپ، بازارغا يۈزلىنىپ، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ مەدەنىيەت تۈزۈلمە ئىسلاھاتىنى ئىلگىرى سۈرۈشكە تەييارلىق قىلىشى كېرەك.

ۋاڭ لېچۈەن قىسمەن مەدەنىيەت ئورۇنلىرىنىڭ ئۇل مۇئەسسەسلەر قۇرۇلۇشىنىڭ ئاجىز بولۇشىدەك مەسىلىلىرىنى نەزەردە تۇتۇپ، مۇناسىۋەتلىك تارماقلاردىن سەنئەت ئۆمەكلىرىنىڭ رەپتسىخانا ۋە مۇئەسسەسە قۇرۇلۇشىنى تېزلىتىپ، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مۇزىكا قاتارلىق ئورۇنلارنىڭ مۇئەسسەسلىرىنى مۇكەممەللەشتۈرۈپ ۋە يۈرۈشلەشتۈرۈپ، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ مەدەنىيەت ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتىنى ياخشى شارائىت بىلەن تەمىنلەشنى تەلەپ قىلدى.

ئاپتور: «شىنجاڭ گېزىتى» مۇخبىرى

بىزنىڭ «ياخشى ئـا-
دەم»لىك ئۆلچىمىمىز

ئابدۇرېھىم دۆلەت

ـــجامائەت، دادام قانداق ئادەم ئىدى؟

ـــدادىلىرى دۇرۇس، دىيانەتلىك ئادەم ئىدى، جامائەتتىن قال-مايتتى، بەش ناماز ئادەم ئىدى، كىشىنىڭ ھەققىنى يېمەيتتى.

بۇرۇنقى ئاز ـ تولا خەت تارتقاندىن باشلاپ دادامنىڭ كەينىدىن ئەگىشىپ نۇرغۇن كىشىنىڭ مېيىت نامىزىغا قاتناشتىم. يۇقىرىقىدەك گەپلەرنى تولا ئاڭلاپ كەتتىم. باشتا بۇ گەپلەر ئۇنچىۋالا دىققىتىمنى قوزغىمىغاندى. كېيىنچە بارغانسېرى بۇ خىل «باھا»لار ئۇستىدە ئويلىنىدىغان، خىيالغا پاتىدىغان بوپقالدىم. مانا ئەمدى ماڭا ئوخشاش مېيىت نامىزىدىكى نۇرغۇن كىشىنىڭ بۇ مەسىلە ئۇستىدە قىلچىلىك ئويلانمايدىغانلىقىنى ھېس قىلغىنىمدىن كېيىن، خىيالىم «باھا»لاردىن، شۇ «باھا»لارنى بېرىۋاتقان ۋە ئاڭلاۋاتقان، قوبۇل قىلىۋاتقان ئۇيغۇر جامائىتىگە يۆتكەلدى.

باشتا دىققىتىمنى قوزغىغىنى شۇكى، نامىزى چۈشۈرۈلىدىغان مې-يىت ئۆزگەرسىمۇ، مېيىتكە بېرىلىدىغان «باھا» ئۆزگەرمەيۋاتاتتى. ھەرگىزمۇ بىر قاتارغا قويغىلى بولمايدىغان، بىر ـ بىرىدىن ئاسمان ـ زېمىن پەرقلىنىدىغان كىشىلەرگە سۆز ـ جۇملىلىرى ئۆزگەرسىمۇ مە-نىسى ئوخشاش «باھا»لار بېرىلىۋاتاتتى. ھاراق ئىچمەيدىغان كۇنى يوق زابويلارمۇ، مەسچىتتىن كىرمەيدىغان، جامائەتتىن قالمايدىغان كىشىلەرمۇ ئوخشاشلا «بەش ناماز ئادەم ئىدى، گۇناھ ـ مەئىسيەتتىن يىراق ئىدى» دېگەن باھالاردىن بەھرىمەن بولۇۋاتاتتى. ئاخشىمى پاھىشىنىڭ قۇچىقىدا ئۆلگەنلەرگىمۇ «دىيانەتلىك» ئادەم ئىدى دەپ ناماز چۈشۈرۈلۈۋاتاتتى. مەن دەسلەپتە، ئادەم ئۆزگىرىپ تۇرسىمۇ، باھا ئۆزگەرمەيۋاتقان بۇ تەتۇر مەنتىقىدىن ھەيران قالغانىدىم. كېيىن مەندەك ھەيران قالىدىغانلارنىڭ يوق دېيەرلىكلىكىنى كۆرۈپ ھەي-رانلىقىم ئاچچىق ئازابقا ئايلاندى.

ئەلۋەتتە، مەن ھەرگىزمۇ ئۆلگەنلەرنى چوقۇم نامىزنى چۈشۈر-گەندە، ئۇ قىلغان بارلىق رەسۋايى ـ شەرمەندىچىلىكلەرنى پاش قە-لىپ، ئۇنى ئەھلى جاھانغا بىلدۈرۈش كېرەك دېمەكچى ئەمەس. چۈنكى بولىدىغان ئىش بولۇپ بولدى. مەيلى ئۇ قانداق ياشىغان بولسۇن، شۇنىڭغا لايىق نېسىۋىسىنى ئالىدىغان جايغا كەتتى. بىزنىڭ بۇ يەردە بەرگەن ئۇنداق ـ مۇنداق باھالىرىمىز ھەرگىزمۇ ئۇنىڭ

ئۆزۈڭنى تونۇ!

ئۆلگەندىن كېينكى قىسمىتىنى بەلگىلىيەلمەيدۇ. ئەمما ئۆلۈككە بې-رىلگەن باھادا ھېچبولمىغاندا تىرىكلەر ئۆزىنىڭ قانداقراق ياشاۋاتـ-قانلىقى ئۈستىدە ئاز ـ تولا پىكىرگە يېپ ئۇچى بولالىغۇدەك بىـــر نەرسە بولغىنى ياخشىراق. ئىنسانلار ئۆلگەنلەرنى تەتقىق قىلغاندا، ئۇلار ھەققىدە ئەسەر، تەرجىمھاللارنى يېزىشقاندا، تولاراق ئۆلگەنـ-لەرنىڭ ھاياتى ئارقىلىق تىرىكلەرگە تەسىر كۆرسىتىش، ئۇلارغا ئەيـ-نەك قىلىش مەقسىتىدە يېزىلىدۇ. كىشىلەرمۇ بۇ ئەسەرلەرنى ئۆزىگە پايدىلىق تەجرىبىلەرنى، شۇنداقلا ساقلىنىشقا تېگىشلىك ئاچچىق سا-ۋاقلارنى ئىزدەپ ئوقۇيدۇ.

مەنمۇ بۇ يەردە ئۆلۈكلەر ھەققىدىكى گەپنى تىرىكلەر ئۈچۈن قىلىۋاتىمەن. نېمىلا بولمىسۇن، بىز يۇقىرىقى ئىشتىن خەلقىمىزنىڭ ياخشى ـ يامانغا تۇتقان پوزىتسىيە ـ قارىشىنى ئاز ـ تولا بولسىمۇ كۆرۈۋالالايمىز.

بىز كۈندىلىك تۇرمۇشتا بەزى كىشىلەرنى «ياخشى» ئادەم، بەزى كىشىلەرنى «ئوسال ئادەم»، «بولمايدىغان ئادەم» دەپ قارايمىز. ئەنە شۇنداق كىشىلەر بىلەن ئارىلىشىپ ياشايمىز. ئۇنداقتا بىز دە-ۋاتقان «ياخشى ئادەم»، «ئوڭلۇق ئادەم» زادى قانداق ئادەم؟ بىز نېمىلەرگە ئاساسەن ئۇنى «ياخشى ئادەم» دەيمىز؟ ئۇنى «ياخشى» قىلغان كونكرېت سۈپەتلەر زادى قايسىلار؟

بەلكىم بۇنى تۆۋەندىكى بىر قانچە نۇقتىغا مەركەزلەشتۈرۈش مۇمكىن:

1. ئاجىز ـ مىسكىنلەرگە خەير ـ ساخاۋەت قىلىدىغان ئادەملەر.

2. باشقىلارغا زىيان سالمايدىغان، ياكى باشقىچە ئېيتقاندا، باشقـ-ىلارغا زىيىنى تەگمەيدىغان، كىشىنىڭ ھەققىنى يېمەيدىغان ئادەملەر.

3. ئاشكارا يامان ئىشلاردىن خالىي ئادەملەر. مەسىلەن: ئوغرىلىق، پاھىشۋازلىق، قىمارۋازلىق دېگەندەك...

4. ئىدارىسى ـ تەشكىلىنىڭ قائىدە ـ تۈزۈملىرىگە ئاڭلىق بويـ-سۇنىدىغان، تاپشۇرۇلغان ۋەزىپىنى جايىدا ئادا قىلىدىغان ئادەملەر.

5. توي ـ تۆكۈن، ئۆلۈم ـ يېتىم، نەزىر ـ چىراغ دېگەندەك جا-ماڭەت سورۇنلىرىدىن قالمايدىغان ئادەملەر.

6. قۇلۇم ـ قوشنا، خىزمەتداش، ساۋاقداش دېگەنلەر بىلەن چىقـ-شىپ ئۆتۈدىغان ئادەملەر.

7. ئائىلىسىگە، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىغا كۆيۈمچان، ئاتا ـ ئانىسىغا ۋاپادار ئادەملەر.

مېنىڭچە، بىزنىڭ نەزىرىمىزدىكى «ياخشى ئادەملەر» ئۇمۇمەن مۇشۇ دائىرىدىن ھالقىپ كەتمەيدۇ. ئەمدى «ئوسال ئادەم»لەرگە كەلسەك، ئۇلار دەل يۇقىرىقىلارنىڭ ئەكسىچە ئادەملەردۇر.

تۆۋەندە بىز بۇ تىلغا ئالغان سۈپەتلەردىن ئۇيغۇر ئۆلچىمىدىكى «ياخشى ئادەم»لەر ھەققىدە قىسقىچە بىر نەزەرىيىۋى خۇلاسە چىقـ-رىشقا ئۇرۇنۇپ كۆرىمىز.

1. بۇلارنىڭ ھەممىگە ئورتاق، شۇنداقلا ئـــۇلارنى «يـــاخـــشى» قىلغان ئەڭ مۇھىم ئامىل ئۇلارنىڭ ھېچكىمگە ياكى ماددىي ياكى مەنىۋى زىيان يەتكۈزمەسلىكى. بىز گەرچە باشقا سۈپەتلەرنى ھازىرلىسىمۇ ئەگەر ئۇنداق كىشىنىڭ باشقىلارغا زىيىنى يەتسە، بىز ھەرگـــىز ئـــۇنى «يـــاخـ-شى»لار قاتارىدىن ھېسابلىمايمىز. شۇنى تېخىمۇ كونكرېتلاشـــتۇرۇش زۆرۈركى، بۇلار ھېچقانداق ياخشى ئىش قىلمىسىمۇ، ئىشقىلىپ يامان ئىش قىلمىسىلا، يەنىلا «ياخشى ئادەم» بولۇۋېرىدۇ.

2. بۇلارنىڭ «ياخشى»لىقى پەقەت ئۆزىلا تەۋە بولغان، ئۆزىنىلا مەركەز قىلغان بىر خۇسۇسىي چەمبىرەك ئىچىدە ئىپادىلىنىدۇ. يەنى ئۇلار ئۆزىنىڭ ئائىلىسىگە، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىغا، ئىدارە ـ خىزمەتداشلىرىغا، قوشنا ـ جامائەتلىرىگىلا ياخشى. دېمەك ئۇلار ئۆزىنىڭ دۇنيـــاســـدا «ياخشى». ئۇيغۇر ئۆلچىمىدىكى «ياخشى»لىقنىڭ مۇھىم ئالاھىدىلىكى ئۆزىنى مەركەز قىلىش، ياخشى ئىشتا ئۆزىدىن ھالقىماسلىق.

3. ئۇيغۇر ئۆلچىمىدىكى «ياخشى»لىق بىزدىن باشقا مىللەتلەر-گىمۇ ئورتاق بولغان، ئىنسانلار ياشاش داۋامىدا تەبىئىي شەكىللەن-دۇرگەن ئومۇمىي ئۆلچەملەرنى ئاساس قىلغان. مەسىلەن، پاھىشۋاز-لىق، ئوغرىلىق، قاتىللىق دېگەنلەر تارىختىمۇ، بۈگۈنمۇ ئوخشاشلا ئىنسانلار نەپرەتلىنىدىغان، قارشى تۇرىدىغان جىنايەتلەر. بۇ ئومۇمەن ھەممە ئىنسانغا ئورتاق. گەرچە بۇ خىل جىنايەتلەر بـــەزىـــدە بـــەزى جەمئىيەتلەردە ۋاباداەك يامراپ تۇرسىمۇ، ئەمما يەنىلا شۇ جەمئىيەت خەلقى ياكى ئىنسانلار تەرىپىدىن تەشەببۇس قىلىنىپ ئومۇملاشتۇرۇلـ-مايدۇ، ياكى مەدھىيە ئوقۇلىدىغان ئىشقا ئايلانمايدۇ. بۇ خىل ئورتاق پرىنسىپقا رىئايە قىلىنىدىغان «ياخشىلىق»نىڭ ئەخـــلاق تـــۈسى كۈچلۈك. بۇ خىل «ياخشىلىق»تا غايە، ئىرادە، پىلان، ئىستراتېگىيە مەۋجۇد بولمايدۇ. بەزىدە بۇ خىل دۇنياۋى ئۆلچەم ئادەمنى بىخۇد-لاشتۇرۇپ، ھەتتا ئادەمنىڭ كىملىكىنى ئۇنتۇلدۇرۇپمۇ قويىدۇ. يەنى ئادەم ئۆزىنى شۇنىڭ بىلەنلا مۇكەممەل ساناپ، ئۆزىنىڭمۇ ئۆزىگە خاس، يۇقىرىقى مەزمۇننى ھەم ئۆز ئىچىگە ئالغان ۋە بۇ ئۆلچەمگە ئۆزگىچە رەڭ بەرگەن دىنىي، مىللىي ئۆلچىمنى يوقىتىپ قويىدۇ.

ئەمدى بىز بۇ قىسقا نەزەرىيىۋى يەكۈننى تەتۈر نۇقتىدىن چىقىپ، يەنە بىر ئوپېراتسىيە قىلىپ كۆرىمىز.

يۇقىرىقى خۇلاسىدىن قارىغاندا، بىزنىڭ «ياخشى»لىرىمىز ئا-دەمنىڭ ئېسىدە قالغۇدەك بىرەر ياخشى ئىش قىلمىسىمۇ، ھېچكىمنىڭ چىشىغا تەگمەي، يولنى ئاۋايلاپ دەسسەپ، ياۋاش ـ يۇمشاقلىق بىلەن ياشىسا بولۇۋېرىدۇ. ئۇ پۈتۈن بىر ئۆمرىنى نام ـ نىشانسىز ياشاپ تۇگەتسىمۇ ئۇ يەنىلا «ياخشى». بىزنىڭ بۇ «ياخشى» ئادەملىرىمىز ئۆچۈن خەلق ئاچچىقتىن ئۆلۈۋاتسىمۇ، ئۆزىنىڭ تاۋىقىدا ئاش بولسا، يۇرتىغا ئوت كەتسىمۇ، ئوت ئۆنىڭ ئۆيىگە تۇتاشمىسا، چېقـــمـــچى باشقىلارنى چاقسىمۇ، ئۇنى چاقمىسا بولۇۋېرىدۇ. بۇلار دەريا سى قۇ-رۇپ كەتسىمۇ، ئىشكى ئالدىدىكى ئېرىقنى ئوڭلاپ ئاۋارە. ئۇلار ئۆز يۇرتى، خەلقى، ۋەتىنى ياكى ھەقىقىتى ئۈچۈن كۆڭلىگە بۇيۇك ئار-مانلارنى پۈكمىسىمۇ، بۇنداق مەقسەتتە ياشمىسىمۇ، ھاياتىنى پىلاـ-لىق، ئىستراتېگىيىلىك ئۆتكۈزمىسىمۇ يەنىلا «ياخشى». ھەقىقەت ـ ئادالەتنى دەپسەندە قىلىشقا قاتناشسىمۇ، ئەمما خۇسۇسىي ئەخلاقىدىن جامائەت، ئائىلە، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى رازى بولسىلا ئۇ يەنىلا ياخشى. بۇ دۇنيادىن ئەخلەتتەك ئەھمىيەتسىز ياشاپ ئۆتسىمۇ «يـــاخـــشى». دېمەك، بىزنىڭ ئەتراپىمىز مانا مۇشۇنداق «ياخشىلار» بىلەن تولـ-غان، سىزمۇ، ئۇمۇ، مەنمۇ ئەنە شۇنداق ياخشىلاردىن.

ئەمەلىيەتتە، «ياخشى» دېگەن ئۇقۇمنىڭ ئۆزى بىر نىسپىي ئۇ-قۇم. بەزىلەر ئۈچۈن «ياخشى» ئادەملەر بەزىلەر ئۈچۈن «يامان» بولۇشى مۇمكىن. پۈتۈن بىر دۆلەت ۋە مىللەتنىڭ ساتقىنى بولغان ئادەم بەلكىم ئاتا ـ ئانىسى ئۈچۈن ۋاپادار بالا، ئايالى ئۈچۈن كۆ-يۈمچان ئەر، باللىرى ئۈچۈن مېھرىبان دادا بولۇشى مۇمكىن. ياكى ئائىلىسىنى تولا رەنجىتىپ قويىدىغان، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىنىڭ كۆزىگە ئانچە سىغمايدىغان ئادەملەر بىر خەلقنىڭ نىجاتكارى بوپقـــالـــشى مۇمكىن. ئۇنداقتا، «ياخشى»لىقنىڭ ئۆلچىمىنى زادى قانداق بېكىتىش

كېرەك؟ يا ئۇنىڭ ئۆلچىمى يوقمۇ؟

بۇ بەتتىكى سۆھبا ئارقىلىق ئوقۇرمەنلىرىمىز ئۆزى ئەركىن خۇلاسە چىقىرىۋالسا بولىدۇ:

ئادەم ئەنە شۇنداق قاتلاملار ئىچىدە ياشايدۇ. ئادەمنىڭ قانداق-لىقى ئەنە شۇ قاتلاملاردا ھەرخىل ئىپادىسىنى تاپىدۇ. ئۇنداقتا، سىز-نىڭچە ئادەم مەلۇم بىرەر قاتلام ئۆچۈنلا ياخشى بولۇشى مۇۋاپىقمۇ؟ ھەممىسى ئۆچۈن ياخشى بولۇشى مۇمكىنمۇ؟ ئەگەر مۇمكىن ئەمەس، دەپ قارىسىڭىز، سىز قايسىسىنى تاللىۋالسىز؟ سىز ھازىرغىچە قايسى قاتلام ئۆچۈن ياشاپسىز؟

بۇلار ھەققىدىكى جاۋابنى ھەممە ئىنسان ئۆزىنىڭ ۋىجدان، ئىمانى بىلەن سەممىي مەسلىھەتلىشىپ كۆرۈپ چىقىرىۋالغىنى تۈزۈك. چۈنكى بۇنداق جاۋاب شۇ كىشىنىڭ ھەربىكتىگە تەسىر كۆرسىتەلەيدۇ.

يۇقىرىقى سۆھبەتتىن شۇ مەلۇمكى، جەمئىيىتىمىزدە بىرىنچى قاتلام ئۆچۈن ياشايدىغان «ياخشىلار» ئەلۋەتتە كۆپ. بۇ سان ئۇستىگە ماڭغانسېرى ئازىيىپ ماڭىدۇ. تا-رىخىي تەجرىبىلەر ۋە ئىجتىمائىي كۆزىتىشلەردىن شۇ مەلۇمكى، 1 ـ ، 2 ـ قاتلاملار ئۆچۈن يا-شايدىغانلار كۆپ جەمئىيەتتە 3 ـ ، 4 ـ قاتلامنىڭ ئومۇمىي سۈپىتى ناچار بولىدۇ. ئەكسىچە، 3 ـ ، 4 ـ قاتلاملار ئۆچۈن يا-شايدىغانلار خېلىلا كۆپ جەمئى-يەتتە بولسا 1 ـ ، 2 ـ قاتلامنىڭ سۈپىتى ياخشى بولىدۇ. ئەگەر بىز جەمئىيىتىمىزنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالىنى يۇقىرىقى سۆھبا نۇق-تىسىدىن كۆزىتسەك، ئەھۋال تې-خىمۇ روشەنلىشىدۇ.

ھەممىمىز ئۆزىمىزنى ياخشى ئادەم، ھەتتا خېلىلا ياخشى ئادەم، دەپ ھېسابلايمىز. ئۇنداقتا نېمە ئۈچۈن سىز ـ بىزدەك ياخشى ئا-دەملەرگە تولغان بۇ ئۇيغۇر جەمئىيىتىدە كىشىنى سۆيۈندۈرگۈدەك ياخشى نەتىجە، ياخشى ئۇنۇم نېمىشقا شۇنچە ئاز؟ بىز زادى قانداق ياخشى؟ «ياخشى» دېگەن بۇ ئۇقۇمنىڭ سىرتقى دۇنياغا مەلۇم ئەمەلىي نەتىجە، ئۇنۇم سۈپىتىدە گەۋدىلىنەلەيدىغان ئەمەلىي قىممىتى يوقمۇ؟ ياكى بىزدىكى «ياخشى»لىق پەقەت مەۋھۇم قىممەت يارىتىشى، ئەمەلىي قىممەت يارىتالمىسلىقى، مەلۇم مەسىلىلەرنى ھەل قىلالمىسلىقى كېرەكمۇ؟ مانا بۇ سوئاللار بىزنى ئۆزىمىزدىكى «ياخشى»لىق چۈشەنچىسى ھەق-قىدە تېخىمۇ چوڭقۇرراق ئويلىنىپ بېقىشقا ئۈندەيدۇ.

قىسقىسى، ياخشى ئادەم بولۇش ھەممە ئادەمنىڭ مەقسىتى. ھەمە-مىزنىڭ ياخشى ئادەم بولۇپ ياشىغۇمىز، پەرزەنتلىرىمىزنى ياخشى ئادەم قىلىپ تەربىيىلىگۈمىز بار، شۇنداقلا ھەممە ئادەم مەندەك ياخشى بولسە-كەن، دەيدىغان ئارزۇ ـ خىياللىرىمىزمۇ بار. ئۇنداقتا، بىر ئادەم ياكى بىر ياخشى ئادەمگە ھاياتتا ئۇنۇملۇك، نەتىجىلىك، غالىبلارچە ئۆز ئىززىتـ-ھۆرمىتىنى قوغداپ، بۇزەك ئېتىلمەي، كەمستىلمەي ياشاش ئۈچۈن ياخشى بولۇشلا كۇپايىمۇ؟ ياكى بىر ئادەم ياخشى بولغانلىقى ئۆچۈنلا ئا-لاھىدە ياخشى مۇئامىلە، ئەۋزەللىكتىن بەھرىمەن بولۇشى كېرەكمۇ؟

بىز شۇنداق بولۇشى كېرەكتەك ھېس قىلىمىز. ۋەھالەنكى، بىز كۆرۈۋاتقان، بېشىمىزدىن ئۆتكۈزۈۋاتقان پاكىت دەل ئەكسىچە: قە-يەرگىلا قارىساق ياخشىلار بۇزەك قىلىنىۋاتقان، كەمستىلىۋاتقان، ياخشىلار ئۆزىنىڭ بەختسىزلىكىدىن، ئۆچرىغان ئادالەتسىزلىكىدىن، يامانلار تەرىپىدىن بۇزەك ئېتىلگىنى، ئالدانغانلىقىدىن قاقشاۋاتقان. مەن ھېچكىمنىڭ چىشىغا تەگمىگەن تۇرسام، يا ئىچمىسەم، چەكمىسەم، قىمار ئوينىمىسام، شۇنچە ئادەب ـ ئەخلاقلىق تۇرسام، ھېچكىمگە ساختىپەزلىك قىلمىسام... دەپ بۇ تەتۇر ھالەتنى كاللىسىغا سىغدۇرالـ-ماي ھەسرەت چېكىۋاتقان.

شۇنى بىلىش كېرەككى، بىر ئادەمنىڭ «ياخشى»لىقى پەقەت ئۇنىڭ خۇسۇسىي ئىشى. ئۇ تۇر-مۇشتا ئۆزىنىڭ ياخشىلىقىنى دەس-مايە قىلىپ مەلۇم نەرسە كۆتمەس-لىكى، تەمە قىلماسلىقى كېرەك. بۇ تولىمۇ زەئىپانە قاراش. ئادەمنىڭ «ياخشى»لىقى، ئۇنىڭ ھەممە ئە-ھىمىيەتكە ئىگە بولىدۇ. غانلىقىنىڭ ئاساسى ئەمەس. ئا-دەمنىڭ جەمئىيەتتىكى، دۇنيادىكى غالىبلىق ئورنىنى ئۇنىڭ ياخشىلـ-قى ئەمەس، ئېقتىدارى، كۆچى بەل-گىلەيدۇ. ياخشىلارنىڭ يامانلار ئۇستىدىن غالىب كېلىشى بەزى رومانتىك ئەسەر، كىنولاردا تەس-ۋىرلەنگەندەك «مەڭگۈلۈك قا-نۇنىيەت» بولۇدىغان بولسا، قۇيـ-لار بۆرىلەردىن، كىيىكلەر يولۋاس-لاردىن غالىب كەلگەن بولاتتى. ۋەھالەنكى، ھەرگىزمۇ قانۇنىڭ يا-ۋاش ـ ياخشىلىقى بۆرىنىڭ ھېسداشلىقىنى قوزغىيالمايدۇ، تەسىرلەندۇ-رەلمەيدۇ، شۇنداقلا قوينى يېيىش مەقسىتىنى ھەم ئۆزگەرتەلمەيدۇ.

دېمەك، «ھەقىقەت مەڭگۈ غالىب»، «ياخشىلار چوقۇم يامانلار ئۇستىدىن غەلبە قىلىدۇ»، «ھەق ـ ناھەق چوقۇم ئايرىلىدۇ» دې-گەندەك گەپلەر، ئەگەر مەلۇم كۈچ شۇ مەقسەتكە تىرەك بولمىغاندا ھەر قانداق دۆلەت ۋە جەمئىيەتتە ھەممىسى قۇرۇق گەپكە ئايلىنىدۇ. «ئېگىلىپ سۈنمايدىغان ھەقىقەتلەر» رۇسلىنىپ بولغۇچە ياكى رۇس-لىيالايدىغان ھەقانىيەت ھامىيلىرىنىڭ قولىغا ئوتكىچە تالاي پاجىئەلەر يۈز بېرىدۇ.

ئاپتور: شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى فىلولوگىيە ئىنستىتۇتىنىڭ ما-گىستر ئاسپىرانتى

بۇ سانىنىڭ مەسئۇل كوررېكتورى: قۇربان مامۇت

باهار تەۋسىسى

(پوۋېست)

خالىدە ئىسرائىل

ـــسىنىپىمىزدىكى قىزلار ئىچىدە كىم ئەڭ ئوماق، كىم ئەڭ ئە-قىللىق، بىلەمسىلەر؟

سىنىپ مەسئۇلىمىز نىياسەم مۇئەللىم قىپقىزىل، گۆشلۈك لەۋلە-رىنى يىمىرىپ، ئىككى مەڭزىدىكى چىرايلىق زىناقلىرىنى كۆرسىتىپ سىرلىق قىياپەتتە سورىدى.

ـــبىلمىز، نەرگىسائاي ئەڭ ئوماق، ئەڭ ئەقىللىق!

سىنىپتىكى كۆپ قىسىم ئوقۇغۇچى ئېگىز ـ پەس ئاۋازدا شۇنداق دەپ جاۋاب بەردۇق.

مۇئەللىم نەرگىسائىنىڭ نەقەدەر تىرىشچانلىقى، ئىنتىزامچان، ئە-دەپ ـ قائىدىلىكلىكىنى ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي ماختىدى، ئارقىدىن مۇقەددەس، گۈلزىرە، نىگارە، رىزۋانگۈللەرمۇ بىرەر قۇر تەرىپلەندى.

مەن بولسام ئالدىمدىكى خاتىرەمنىڭ تېشىغا: «سىنىپىمىزدىكى ئەڭ ئوماق، ئەڭ ئەقىللىق قىز ـ گۈلنىسا» دەپ يازدىم. ئىچىمدە قورقۇپ ئولتۇرىمەن. ماختاشلار ئاخىرلىشىپ ئۇچۇغداش باشلانسا، ئۆزۈمنىڭ قۇتۇلالمايدىغانلىقىمنى بىلىمەن. چۈنكى ئۇدا بىر نەچچە كۈن كېچىكىپ كەلدىم. ئۆتكەن مەۋسۇملۇق ئوقۇش پۈلىنى تېخى تاپشۇرالمىدىم... مۇئەللىم مېنى كۆرمىسە، ئۇنتۇپ قالسا ئىلاھىم، ياكى مەن بىردىنلا كۆرۈنمەس ئادەمگە ئايلىنىپ قالسام...

ئۆتكۈر كۆزلەرنىڭ ئۆزۈمگە چۈشۈپ قىلىشىدىن قورقۇپ بېشىمنى پەسكە ئېگىپ تۆۋەنگە سىرىلىشقا باشلىدىم. پۈتۈم ئالدىنقى قاتاردىكى رۇستەمنىڭ پۇتلىرى ئارىسىغا كىرىپ قالدى.

ـــھە، ئاخىر تۇتۇلدۇڭمۇ!

رۇستەم ئوڭ پۇتۇمنى ئىككى پۇتى بىلەن مەھكەم قىسۋالدى.

مەن قىسماققا چۈشۈپ قالغان توشقاندەك تىپىرلاپ ئۇنىڭدىن قۇتۇلۇشقا ئۇرۇندۇم، ئەمما قۇتۇلالمىدىم. ئۇ دېگەن «دىۋە» تۇرسا.

ـــگۈلنىسا، تۇرە ئورنىڭدىن!

مۇئەللىم يېنىمدىلا تۇراتتى. ئۇنىڭ بايا نەرگىسائىلارنى ماختىغان چاغدىكى كۈندەك ئېچىلىپ كەتكەن چىرايىنى ئەمدىلىكتە قارا بۇلۇت-لار قاپلىغانىدى.

ـــ «سىنىپىمىزدىكى ئەڭ ئوماق، ئەڭ ئەقىللىق قىز ـ گۈل... نى... سا»؟ مۇئەللىم خاتىرەمنىڭ تېشىدىكى خەتلەرنى ئۇنلۇك ئو-قىدى. سىنىپتا كۈلكە كۆتۈرۈلدى. مەن سەكرەپ تۇرماقچى بولدۇم، ئەمما تۇرالمايلا يىقىلىپ چۈشتۈم. بېشىمنى يەيدىغان دىۋە!

بېشىم قاتتىق بىر نەرسىگە تېگىپ، كۆزۈمدىن ئۇچقۇنلار چاقنە-غاندەك بولدى... كۆزۈمنى ئاچسام مەكتەپ دوختۇرخانىسىنىڭ كارە-ۋىتىدا يېتىپتىمەن. ئۇدۇلدا ـ قىيا يېپىلغان ئىشىكتە بىر مۇنچە باشلار ھەجىيىشكىنچە قىستىلىشىپ تۇرىدۇ. ئىككى يېنىمدا مەكتەپ دوختۇرى

ئەدەبىيات گۈلزارى

بىلەن نىياسەم مۇئەللىم خۇددى مەن ئۆلۈپ ـ تىرىلگەندەك ھاياجان بىلەن ماڭا قاراپ تۇرىشىدۇ.

مەن راسا چوڭقۇر بىر تىنىدىم.

ـــ مانا، ياخشى بوپقالدىڭىز، مۇشۇ يەردە بىردەم ئارام ئېلىپ، بىرەر ساھەتلەردىن كېيىن سىنىپقا چىقسىڭىزمۇ بولىدۇ، ـ مۇئەللىم مېھرىبانلىق بىلەن يوتقىنىمنى ئوڭلاپ يېپىپ قويۇپ، ئىشىككە قىسىدا تۇرۇلۇپ تۇرغانلارنى باشلاپ چىقىپ كەتتى.

ـــ يارىڭىز ئافرىتاتامدۇ؟ ـ دوختۇر بېشىمنى شەرەت قىلىپ سورىدى.

ـــ يارىڭىز؟... بېشىمنى تۇتسام چوقامدىكى ئازراق يەر داكا بەلەن تېڭىپ قويۇلۇپتۇ.

ـــ ياق، ئاغرىمىدى.

دوختۇرمۇ ماڭا قاراپ ئىللىق كۈلۈمسىرىدى. مەن راھەتلىنىپ كۆزۈمنى يۇمدۇم. كېسەل بوپقېلىش، بولۇپمۇ ئاغرىقنى سەزمەيدىغان كېسەل بولۇش نېمىدېگەن راھەت ـ ھە. ھەممە ئادەم ساڭا قاراپ كۈلۈمسىرەيدۇ، ساڭا غەمخورلۇق قىلىدۇ، سېنى بىئارام قىلماسلىقا تىرىشىپ ئەتراپىڭدا پېچىرلىشىپ سۆزلىشىدۇ. بىراق چوڭ ئاپام مېنىڭ ئاغرىپ قېلىشىمدىن بەك قورقىدۇ. «بىز دېگەن كەمبەغەل خەق، ئاشۇ دوختۇرخانىغا بېرىشتىن خۇدايىم ساقلىسۇن» دېگەننى ئاغزىدىن چۈشۈرمەيدۇ. دېمىسىمۇ شۇنداق. ئەگەر مەن قاتتىقراق ئاغرىپ قالىدىغان بولسام، ئاپام بىلەن دادام دوختۇرخانىغا تۆلەيدىغان پۇلنى بىر ـ بىرىگە ئىتتىرىشىپ مېنى ئۆلتۈرۈپ قويىدىغۇ دەيمەن. ئۇلار مەسئۇلىيەتنى بىر ـ بىرىگە ئىتتىرىشكە بەك ئۇستا. ھەر قېتىم ئوقۇش پۇلى، كىتاب پۇلى... دېگەنلەرنى ئالغىلى بارسام، ئاپام: دادالڭ بەرسۇن دەيدۇ، دادام بولسا: ئاپالڭ نېمىشقا بەرمەيدىكەن، ئاپاڭدىن ئال، دەيدۇ. ئاپامدىن ئالمىشىمەن، ئاپام ماڭا پۇل تۆگۈل بىر قاچا ئاشنىمۇ تىترەپ تۇرۇپ بېرىدىغان تۇرسا. بەزىدە ئۇلارنىڭ، بولۇپمۇ دادامنىڭ ياقىسىغا ئېسىلىپ تۇرۇپ: مەن كىمنىڭ بالىسى، مېنى ھەرقايسىڭ بۇ دۇنياغا نېمە ئۈچۈن پەيدا قىلغان؟! دەپ ۋارقىرىغۇم كېلىدۇ. ئەمما ئۇنىڭ پايدىسى يوق. مەن دادام بىلەن ئاپامنى ئۆزۈمدىن بەكرەك چۈشىنىمەن.

مەن ئەقلىمگە كەلسەم، دادام بىلەن ئاپام كۈن ئارىلاپ دېگەندەك قاتتىق سوقۇشىدىكەن. مەن بۇ جېدەللەرنىڭ تېگى ـ تەكتىنى چۈشەنمىگەن قادىر ئەمەس ئىدىم. پەقەتلا دادام نېمىشقىدۇر ۋارقىراپ، چەنە ـ قاچىلارنى ئاتقىلى تۇرغاندا، قىيامەت قايىم بولغاندەك ۋەھىمە ئىچىدە يۈگۈرۈپ بېرىپ ئاپامغا مەھكەم چاپلىشىۋالاتتىم. دادام كەچككىنە، ئورۇق قوللىرىمنى قوپاللىق بىلەن قايرىپ، مېنى ئاپامنىڭ قۇچىقىدىن يۇلۇپ ئالاتتى ـ دە، بىگىز قولىنى كۆزۈمگە تەڭلەپ: «ئاۋازىڭنى چىقارغۇچى بولما، بولمىسا بوغۇپ تاشلايمەن!» دەپ قورقۇتاتتى. ئارقىدىن قوللىرى بىلەن بېشىنى توسۇپ بىر بۇلۇڭغا تىقىلىۋالغان ئاپامنىڭ چاچلىرىنى بىر قولىغا يۆگىۋېلىپ، يوغان مۇشتى بىلەن يۈز ـ كۆز، بويۇن ـ باشلىرىغا توختىماي ئۇراتتى. ئۇرۇۋېرىپ قولى ئاغرىپ كەتكەندە تېپىپ يەرگە يىقىتىپ، دەسسەپ ـ چەيلەشكە باشلايتتى. ئاپامنىڭ ناله ـ زارىغا چىدىماي يۈگۈرۈپ كېلىپ ئاپامغا ئېسىلاتتىم. چىرايى قارىداپ، كۆزلىرى ئالىيىپ قورقۇنچلۇق تۇسكە كىرىپ قالغان دادام مېنى غەزەپ بىلەن ئىتتىرىۋېتەتتى. مەن يىقىلغان يېرىمدىن قوپۇپ يەنە ئاپامنى چۈرگىلەپ قىرقىراپ يىغلايتتىم. قوشنىلار كىرىپ دادامنى يان ئۆيگە ئەچىقىپ كەتكەندىن كېيىنمۇ قورقۇنمىدىن ئېسىمگە كېلەلمەيدىغان ئۇزاقىچە ۋاقىرىپ يىغلاۋېرەتتىم.

دادام ھەر قېتىم ئاپامنى ئۇرۇپ بولۇپ يېرىم كېچىلەرگىچە يوق بوپكېتەتتى. قاپاقلىرى كۆكەرگەن، يۈزىنىڭ نەچچە يېرى قىزىرىپ، ئىششىپ چىققان ئاپام مېنى باغرىغا باسقىنىچە ئىچ ـ ئىچىدىن بۇقۇلداپ يىغلاپ كېتەتتى. ئۇنىڭ ئاشۇ بىچارە تۇرقىغا قاراپ مەنمۇ يىغلايتتىم. يىغلاپ تۇرۇپ: «ئاپا، بىز بۇ ئۆيدىن كېتەيلى، چوڭ ئاپامنىڭ قېشىغا كېتەيلى» دەپ يالۋۇراتتىم. «بىز نەگە كېتىمىز؟ باردىغان يېرىمىز بولمىسا. ئۇنىڭ ئۈستىگە بىز كەتسەك، دادالڭ باشقا خوتۇن ئالىدۇ. ئۇ خوتۇن دادامغا بالا تۇغۇپ بېرىدۇ. ئۇ چاغدا سەن يېتىم بوپقالمامسەن؟ سەن بىلمەيسەن، بۇ دۇنيادا تۇل خوتۇن، يېتىم قىز دېگەننى ھېچكىم كۆزىگە ئىلمايدۇ. سېنىڭ يېتىم بوپقالماسلىقىڭ ئۈچۈن ھەرقانچە تاياق يېسەممۇ مەن رازى» دەيتتى ئاپام. «ياق، ئاپا، مەن دادامغا ئۆچ، ماڭا ئۇنداق دادا لازىم ئەمەس» دەپ يىغلايتتىم. مەن دائىم كېچىلەردە چۆچۈپ ئويغىنىپ كېتەتتىم، ئىشكىنىڭ تاراقلىدە قىلىشىدىن، بىر كىملەرنىڭ ئۇنىلۇكرەك سۆزلىشىدىن قورقۇپ تىتىرەيتتىم. مەن كۆرۈشنى خالىمايدىغان ئېچىنىشلىق مەنزىرە دائىم كۆز ئالدىمدا تەكرارلىناتتى. كېچىلىرى چۈشۈمدىن، كۈندۈزلىرى خىيالىمدىن كەتمەيتتى. مەن بارغانچە قورقۇنچاق، جىمغۇر بوپكېتۋاتاتتىم. مەن يەتتە ياشقا كىرگەن يىلى ئاپام تاياق زەربىسىدىن دوختۇرخانىدا يېتىپ قالدى. ئاپامنىڭ ئاشۇ چاغدىكى بىچارە تۇرقى، دوختۇرلارنىڭ زوراۋانلىقىنى، ئاپامنىڭ ھەددىدىن ئارتۇق ئىتائەتمەنلىكىنى ئەيىبلەپ كەتكەنلىكى ھېلىمۇ ئېسىمدە.

ئاپام دادامغا خەۋەر قىلمايلا دوختۇرخانىدىن چىقتى. ئۇ ئۆيگە كېلىپ ئىشكاپ ـ چامادانىدىكى ئىككىمىزنىڭ كىيىم ـ كېچەكلىرىنى يوغان بىر سومكىغا سېلىپ، بىر قولىدا سومكىنى كۆتۈرۈپ، بىر قولىدا مېنى يېتىلەپ سىرتقا قاراپ ماڭدى. مەن ئۇنىڭدىن توختىماي: «ئاپا، نەگە بارىمىز؟» دەپ سورايتتىم. ئۇ قانداقتۇر بىر ئىشقا ئالدىرىغاندەك گەپ ـ سۆز قىلماي ئىتتىك ـ ئىتتىك ماڭاتتى. مەن يۈگۈرۈپ دېگىدەك مېڭىپ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئاران يېتىشەتتىم. چوڭ بىر كۆۋرۈككە كەلگەندە ئاپام بىردىنلا توختاپ، يانچۇقىدىن ئۆينىڭ ئاچقۇچىنى ئېلىپ، غۇلچىنى كەڭ يايغىنچە يىراقتا قارىتىپ ئاتتى. مەن كۆۋرۈك رېشاتكىسىدىن بوينۇمنى سوزۇپ ئاچقۇچنىڭ كۈن نۇرىدا ۋال ـ ۋۇل قىلىپ چاقنىغىنىچە تۇرۇلۇپ ئېقىۋاتقان ئۆستەڭ سۈيىگە چۈشۈپ غايىب بولغىنىنى كۆرۈپ تۇردۇم.

بىز ئاپامنىڭ بىر تۇغقىنىنىڭكىدە بىر مەزگىل تۇردۇق. كېيىن ئارقا كوچىدىكى بىر قورۇدىن بىر يېرىم ئېغىزلىق ئۆينى ئىجارىگە ئېلىپ ئايرىم تۇرۇشقا باشلىدۇق. تۇنجى قېتىم ئاپام بىلەن بۇ قورۇغا كىرگەنىمدە ئالقاندەك ھويلىدىكى يەرنىڭ تېگىگە چۆكۈپ كېتىۋاتقاندەك كۆرۈنىدىغان پاكار ئۆيلەر، بىر بۇلۇڭغا دۆۋىلەپ قويۇلغان ئەسكى ـ تۈسكى ياغاچ ـ تاشلار كۆزۈمگە غەلىتە كۆرۈنۈپ، كۆڭلۈم يېرىم بولغاندى. ئاپام ئىككىمىز ئۆينى ئاقلاپ، تازىلاپ، يىغىشتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن ئۆي كۆزۈمگە خېلىلا ئىسسىق كۆرۈنۈشكە باشلىدى.

كوچىنىڭ ئىچكىرىسىدە كونا كىيىم ـ كېچەك، كونا ئۆي جاھازلىرىنى ساتىدىغان بازار بار ئىدى. بىز ئۇ يەرگە بىر نەچچە قېتىم بېرىپ

خەلى يېڭى بىر كىيىم ئىشكاپى، ئىككى ياغاچ كارىۋات، بۇلۇك ئەينەكى، ئۇچبۇلۇك پاكار ئىشكاپ دېگەندەك نەرسىلەرنى سېتىۋالدۇق. بۇ نەرسىلەرنى تىزىپ، دېرىزىگە پەردە تارتىپ بولغاندا ئۆيىمىز باشقىچىلا بوپكەتتى.

ئاپام مېنىڭ تېلېۋىزور كۆرەلمەي زېرىكىۋاتقانلىقىمنى كۆرۈپ، كونىراق رەڭلىك تېلېۋىزوردىن بىرنى كۆتۈرۈپ كەپتۇ. شۇنداق قىلىپ بۇ ئۆي ئانا ـ بالا ئىككىمىزنىڭ جەننىتىگە ئايلاندى. بولۇپمۇ مېنىڭ نەزىرىمدە شۇنداق ئىدى. مەن ئەمدى ئاخشاملىرى خاتىرجەم ئۇخلايدىغان بولدۇم. ئەتىگىنى خۇشھال ـ خۇرام ئويغىنىپ، چېيىمنى ئىچىپ بولغاندىن كېيىن قورۇدىكى بالىلار، چۈجە ـ كۆچۈكلەر بىلەن ئوينىغىلى چىقىپ كېتەتتىم. ئاپام ئاچقۇچنى بوينۇمغا ئېسىپ قويۇپ ئىشقا كېتەتتى.

شۇ يىلى كۈزدە مەن مەكتەپكە كىردىم. ئوقۇتقۇچىمىز بىزنى تۇنجى قېتىم يوقلىما قىلىۋېتىپ، مېنىڭ ئىسمىمغا كەلگەندە توختاپ قالدى.

ـــگۈلنسا...؟ فامىلىڭىز چۇ، دادىڭىزنىڭ ئىسمى نېمە؟

ـــمېنىڭ دادام يوق، فامىلەمۇ يوق.

مۇئەللىم ماڭا قاراپ بىردەم ئويلىنىپ قېلىپ:

ـــھەرقانداق ئادەمنىڭ فامىلىسى بولىدىغۇ، قىزىم. دادىڭىز ئۆلۈپ كەتكەنمىدى ياكى ...؟ ـ دېدى.

ـــمېنىڭ فامىلەم گۈلسۈمخان، مېنى ئاپام باققان، ـ دېدىم ئاۋازىمنى كۆتۈرۈپ.

مۇئەللىم كۈلۈۋەتتى. ساۋاقداشلىرىمۇ: «قارا، قارا، ماۋۇ قىز بالىنىڭ فامىلىسى گۈلسۈمخان ئىكەن» دېيىشىپ كۈلۈشكىلى تۇردى.

ـــبولدى، بولدى، كۈلۈشمەڭلار. بوپتۇ، ھازىرچە گۈلسۈمخان بولۇپ تۇرسۇن، ـ دېدى مۇئەللىم.

ئادەتتە ساۋاقداشلىرىم دادىلىرى بىلەن ماختانسا، مەن: مېنىڭ ئاپام بەك چىرايلىق، دەپ ماختىناتتىم. ئاپام ھەقمەتەن چىرايلىق ئىدى. ئۇ ماڭا ئەرزان بولسىمۇ، ئەڭ چىرايلىق كىيىملەرنى، ساۋاقداشلىرىنىڭ ھەۋىسى كەلگىدەك پوسما، ئاياغلارنى ئېلىپ بېرەتتى. كىتاب پۇلى، ئوقۇش پۇلى دېگەنلەردىن زادىلا قىسىلدۇرمايتتى. شۇنىڭ ئۈچۈنمىكىن، مەن دادىسى بىلەن ماختىنىدىغان ساۋاقداشلىرىمغا ئانچە ھەۋەس قىلمايتتىم. مېنىڭ دادام يوق، مەن باشقىلاردىن بېچارە، دېگەن ئويلار خىيالىمغا كىرىپ چىقمايتتى. ئاپامنىڭ كونا تونۇشلىرى بىلەن كوچىدىكى بەزى مومايلار مېنى كۆرسىلا بېشىمنى سىلاپ: «بېچارە قىز، مۇشتەك تۇرۇپ تېرىك يېتىم بولدى، كېيىن نېمە كۈنلەرنى كۆرەر» دەپ كۆز يېشى قىلىشىپ كېتەتتى. ماڭا ئۇلارنىڭ بۇ گەپلىرى ئەھمىيەتسىز، كۈلكىلىك تۇيۇلاتتى، شۇڭا ئۇلارنى كۆرسەم قېچىپ كېتەتتىم.

بىر كۈنى دەرستىن چۈشۈپ ئۆيگە كېتىۋېتىپ، مەكتەپ دەرۋازىسى ئالدىدا تۇرغان دادامنى كۆرۈپ قالدىم. ئۇ مېنى كۆرۈپ مەن تەرەپكە قاراپ ئىتتىك كەلمەكچى بولسا بەدەر قاچقان بولاتتىم.

ـــقىزىم، ئوبداق تۇرۇۋاتامسەن؟ قارا، چوڭ بوپكەتكىنىڭ، ـ دېدى دادام بېشىمنى سىلاپ. مەن كۆچەپ بېشىمنى دادامنىڭ قولى ئاستىدىن چىقىرىۋېلىپ، نېرىراق بېرىپ تۇردۇم.

ـــمەن ساڭا قىشلىق ئاياغ ئېلىپ قويغان. جۇر، ئۆيگە بىللە بارايلى. مەن بىلەن بىرەر ئاي تۇرامسەن يا؟

دادام قولۇمنى تۇتۇۋېلىپ كۆچەپ تارتتى. مەن تىرەجەپ ماڭغىلى ئۇنىمىدىم. دادام كۆتۈرمەكچى بولىۋىدى، بىردىنلا ۋارقىراپ يىغلاشقا باشلىدىم. يولدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقان كىشىلەر، كىچىك بالىلار ئەتراپىمىزغا ئۇلاشقىلى تۇردى.

مەن زوڭزىيىپ ئولتۇرغان دادامنى ئىتتىرىۋېتىپ قېچىپ كەتتىم. ئۇ، يەردە ئولتۇرۇپ قالدى. مەن قېچىپ خەلى يىراقتا بارغاندا توختاپ كەينىمگە قارىسام، دادام تېخىچە شۇ يەردە ماڭا قاراپ تۇرۇپتۇ.

ئاشۇ ئىشلارغا قانچە يىللار بوپكەتتى ـ ھە. ھازىر ئويلىسام، ئاشۇ مېنىڭ بالىلىق ھاياتىمدىكى ئەڭ بەختلىك چاغلىرىم ئىكەن.

* * *

ـــتولۇق 3 ـ يىللىق 2 ـ سىنىپتىكى ساۋاقداشلار دىققەت، ئەڭ يېڭى خەۋەر، ئەڭ يېڭى خەۋەر: يېڭى تىل ـ ئەدەبىيات ئوقۇتقۇچىسى كەپتۇ. دەرس دېگەننى كاللىغا قۇيۇپلا قويغىدەك. لېكىن ئويۇنقىپەلارغا زادى يۇز ـ خاتىرە قىلماسمىش. رۇستەم، مەردان، ئىلياس، سىلەر ئېھتىيات قىلمىساڭلار ئىشىكلار چاتاق...

1 ـ قاتاردا ئولتۇرىدىغان دوغلاقمىنا كەلگەن، يۇپيۇملاق يۈزىدە بىر جۈپ يوغان كۆزى شوخلۇق بىلەن ئوينىاپ تۇرىدىغان گۈلزىرە مەشىق دەپتىرىنى كانايچە قىلىپ ئاغزىغا تۇتۇۋېلىپ، ئارقىسىغا قاراپ سۆزلەۋاتاتتى. ئۇ سۆزىنى تۈگىتىپ بولغۇچە ئورۇق، ئېگىز بويى، چاچلىرىنى ئارقىسىغا تارىغان، ئۇزۇن قارا پەلتۇ كىيگەن ئوقۇتقۇچى سىنىپقا كىرىپ بولدى. ھەممەيلەن پارتىلارنى تاراقشتىپ ئالدىراپ ئورنىمىزدىن تۇردۇق. مۇئەللىم جىددىي، سىنچى كۆزلىرى بىلەن كۆپچىلىككە بىر قۇر قارىۋېتىپ «ئولتۇرۇڭلار» دېدى. سىنىپ ئىچىدە بىر پەس جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈردى. ئاشۇ بىر جۈپ كۆز بىلەن 50 نەچچە جۈپ كۆز گويا نېمىنىدۇر ئىزدەۋاتقاندەك بىر ـ بىرىگە تىكىلگەنىدى. بۇ تىكىلىش ئادەتتىكىدىن ئۇزاقراق داۋاملاشتى. نۇر-غۇن كۆز مۇشۇ تىكىلىشكە بەرداشلىق بېرەلمەي دەسلەپتىلا چاندۇرۇپ قويىاتتى. قارىغاندا بۇ مۇئەللىم باشقىچىدەك قىلاتتى.

ـــمېنىڭ ئىسمىم مەھمۇت، ئىلگىرى × × كان رايون مەكتىپىدە ئىشلىگەن. ئەمدى بۇنىڭدىن كېيىنكى بىر نەچچە ئايىنى بىز بىللە ئۆتكۈزىمىز. ساۋاقداشلار، مۇشۇ پارتىدا 12 يىل ئولتۇرغان ھەرقانداق بىر ئەقىل ئىگىسىنىڭ بۇگۈنگە كەلگەندە بوشاڭلىق قىلمايدىغانلىقىغا ئىشىنىمەن، ھەم مەن ھېچكىمنىڭ بوشاڭلىق قىلىشىغا يول قويمايمەن. ھەر بىرىڭلارنىڭ ئىستىقبالىڭلار، ئەتەڭلەرگە مەسئۇل بولۇش مېنىڭ مەجبۇرىيىتىم. ئەتە ئۆچۈن، جەمئىيەتكە يارامليق، مۇكەممەل ئادەم بولۇش ئۈچۈن تىرىشىش سىلەرنىڭ مەسئۇلىيىتىڭلار. بىز ئورتاق بىر مەقسەت يولىدا سەپەرگە ئاتلانغان جەڭچىلەرگە ئوخشايمىز. قېنى، بۇ سەپەرگە ئاتلىنىشتىن بۇرۇن سەپتىن چېكىنىدىغانلار بولسا ئۆزىنى مەلۇم قىلسۇن. لېكىن، كېيىن كۆز يېشى قىلىدىغانلار چىقىپ قالمىسۇن!

يېڭى مۇئەللىم كۆزلىرىنى سۈرلۈك چاقنىتىپ، شېئىر ئوقۇۋاتقاندەك جەلپكار ئاھاڭدا توختىماي يېرىم سائەت سۆزلىدى. بىز ھەممىمىز چوڭراق تىنىشقىمۇ ئولگۈرمەي، كۆزىمىزنى يوغان ئاچقان ھالدا ئۇنىڭ ھەر بىر ئېغىز سۆزىنى قەلبىمىزگە ئورنىتىۋېلىشقا تىرىشتۇق. مەن ئىچ ـ ئىچىمدىن كۆتۈرۈلگەن ئىللىق بىر ئېقىمنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدۇمغا تاراۋاتقانلىقىنى، قەلبىمنىڭ شادلىق ۋە ئىشەنچكە تولغانلىقىنى ھېس قىلدىم. ئەتراپىمغا قارىسام ھەممىسى كۆزلىرىنى پارقىرىتىپ،

سېھرلىنىپ قالغاندەك ئولتۇرۇشىدۇ.

ـــقانداق، باشقىچە پىكرلەر بارمۇ؟ كۆپچىلىك ئۆز قاراشلىرىڭ-لارنى دادىل ئوتتۇرىغا قويۇڭلار، چارە ـ تەدبىر، تەكلىپلەر بولسىمۇ، سوئاللار بولسىمۇ بولۇۋېرىدۇ. بىز ئوچۇق ـ يورۇق، سەمىمىي ھالدا كۆڭلىمىزدىكى گەپلەرنى قىلىشايلى، بۇ ئۆزئارا چۈشىنىشكە پايدىلىق.

مۇئەللىم ا ـ پارتىنىڭ گىرۇپكىدە جەينىكىنى پارتىغا تىرەپ، پۈ-تىنى ئالماشتۇرۇپ ئولتۇرۇپ، ئۇزۇن، ئورۇق بارماقلىرى بىلەن چاچلىرىنى كەينىگە تاراشقا باشلىدى.

ـــمۇئەللىم، مېنىڭ بىر سوئالىم بار، دېسەم بولامدۇ؟ ـ رۇستەم ھىجايغىنىچە ئىغاڭلاپ ئورنىدىن تۇردى.

ـــھە، بولىدۇ، بولىدۇ، قانداق گېپىڭ بولسا دەۋەرگىن.

ـــمۇئەللىم، سىز قانچە ياشقا كىردىڭىز، قانچە بالىڭىز بار؟

كۆپچىلىك پاراقلاپ كۈلۈشتى. سىنىپنىڭ كەيپىياتى بىردىنلا جاندىلاندى.

ـــيارايسەن ئاغىنە، سوئاللىڭ جايىدا. مەن بۇ يىل 32 ياشقا كىردىم. لېكىن تېخىچە توي قىلمىدىم. بەلكىم بۇنىڭدىن كېيىن قىلىشىم مۇمكىن. شۇ چاغدا چوقۇم سېنى تويغا تەكلىپ قىلىمەن. قېنى، ئۆ-زۈڭنىڭ قانداق ئويلىرىڭ بار، سۆزلەپ باقمامسەن، قىينىچىلىق، مە-سىلىلەر بولسىمۇ بولىدىغۇ.

ـــئۇنداق بولسا... سۆزلەي. مەن ... مەن ئەزەلدىن ئەدەبىيات دەرسىنى ياخشى كۆرمەيمەن. ھەرقانچە تىرىشىپ ئۆگىنەي دېسەممۇ ئۆگىنەلمەيدىكەنمەن. ئىلگىرىكى ئەدەبىيات مۇئەللىممۇ مېنى شۇ-داق دەيتتى. بىر قېتىم تاپشۇرۇق بەرگەندە، شېئىر يېزىپ كەلسەم، ئۇ مېنى «زامانىمىزنىڭ پۇشكىنى» دەپ زاڭلىق قىلغان...

سىنىپتا كۈلكە كۆتۈرۈلدى، ئوغۇللاردىن بىرى رۇستەمنىڭ شېئىـ-رىنى ئۇنلۇك دېكلاماتسىيە قىلىشقا باشلىدى:

گۈلنىسا، ھەي گۈلنىسا،

گەپ قىلسا يا ئاڭلىمىسا.

تىللىسا ئۇ يىغلىسا،

ھەي گۈلنىسا، گۈلنىسا...

مۇئەللىم كۈلكىسىنى بېسىپ قىزىقسىنغان ھالدا سورىدى:

ـــگۈلنىسا دېگەن كىم؟

ـــئەنە، ئەنە، ئاۋۇ قىز شۇ!

ھەممىسى مېنى كۆرسەتتى، ئىزا تارتقىنىمدىن ئۆلگۈدەك بولۇپ يۈزۈمنى قوللىرىم بىلەن توسۇۋالدىم.

ـــقېنى، بولدى قىلايلى ساۋاقداشلار، رۇستەم ئىككىمىز ئايرىم پاراڭلىشىمىز. يەنە باشقىلارنىڭ قانداق ئويلىرى بارکىن، ئاڭلاپ با-قايلى...

ئېلېكتىرلىق قوڭغۇراقنىڭ تاقەتسىز جىرىڭلىشى مېنى قىيىن ئەھ-ۋالدىن قۇتۇلدۇردى. مەن بېشىمنى پارتىغا قويۇپ يېتىۋالدىم. «سەن دېگەن نېمانچە ئەسكى ـ ھە. ئۆتكەندە يىقىتىۋەتكىنىڭنى ھېسابىنى تېخى ئالماي تۇرۇپ، يېڭى مۇئەللىمنىڭ ئالدىدا يۈزۈمنى چۈشۈرۈ-ۋاتىسىنا. مەن سېنى كەچۈرەلمەيمەن، مەڭگۈ كەچۈرەلمەيمەن. سېنىڭ چىرايىڭغا مەڭگۈ قارىمايمەن...» ـ كۆڭلۈمدە ئەنە شۇنداق ئاچچىق ئويلار كېزەتتى. يېنىمدىكى پارتىدا ئولتۇرىدىغان مۇقەددەس بىر نەچچە قىزنى ئەتراپىغا يىغۋېلىپ، تور ئارقىلىق تونۇشقان «يىگىتى» بىلەن قىلىشقان قىزغىنارلىق گەپلىرىنى قىلىپ بېرىۋاتاتتى، قىزلار توختىماي پىخىلداپ كۈلۈشەتتى.

ـــمەھمۇت مۇئەللىمنى دەرس دېگەننى «سەت» ئۆتۈۋېتىدۇ دەيدۇ. ئىلگىرىكى مەكتىپىدە بۇ مۇئەللىم دەرس بەرگەن سىنىپنىڭ ئەدەبىيات نەتىجىسى بەك يۇقىرى چىقىپتىكەن، ـ دېدى گۈلزىرە ھا-زىر مودا بولۇۋاتقان«سەت» سۆزىنى ئالاھىدە ئۇرغۇ بىلەن چىقىرىپ.

ـــھەي، ئاڭلىدىڭلارمۇ، بۇ مۇئەللىمنىڭ يۈرۈۋاتقان قىزى ئەنگلىيىگە ئوقۇشقا چىقىپ كېتىپ بىر چەت ئەللىك بىلەن توي قىلـ-ۋالغانىكەن. «سەت» سەتەڭ ئىكەنمىش...

مەن كۆسۈر ـ كۆسۈر گەپلەرگە قىزىقىپ كېتىپ رۇستەمگە قېيـ-داشنى ئۇنتۇپ قالغىلى تاسلا قاپتىمەن. سارالڭ دېۋە كەينىگە قاراپ چاچلىرىمنى تارتقىلى تۇرغاندى، ئاچچىق بىلەن ئۇنىڭ قولىنى سىلـ-كىۋەتتىم.

ـــگۈلنىسا، ھەي گۈلنىسا، يىغلاۋاتامسەن؟ خاپا بولما جۇمۇ. مەن قەستەن قىلمىدىم. مەن شېئىرنى ھەرگىز ئوقۇمايتتىم، ئاۋۇ مەردان دېگەن...

بىردىنلا كۆڭلۈم ئېرىپ قالدى. راست، شېئىرنى ئۇ ئوقۇمىدىغۇ. دېگەنبىلەن ئۇ بەزى يەرلەردە مېنىڭ كۆڭلۈمنى بەك ئايايدۇ. مەن بىرەرسىدىن ئازار يەپ قالسام ماڭا بولىشىدۇ. ئاڭلىسام، ئۇ ئۆتكەن قېتىم مەن يىقىلىپ ھوشۇمدىن كەتكەندە بەك قورقۇپتۇ. ئىشكىنىڭ كەين

مۇنايلارنىڭ ئاۋازىنى دوراشتى، بەزىلىرى پارتىنى چېكىپ، دۇمباق چالاتتى. يەنە بەزىلىرى «ياشاپ كەت مەردان»، «قاينا‌پ!» دەپ ئۇسسۇلچىغا ئىلهام بېرەتتى. ئۇشتۇمتۇت تازا ۋارقىراۋاتقانلاردىن بىر نەچچىسى جىم بولۇشۇپ، بىر ـ بىرىنى نوقۇشقىلى تۇردى. قارىساق، مەھمۇت مۇئەللىم ئىشىك تۆۋىدە تۇرىدۇ. قارىغاندا قىيا ـ چىيا بىلەن بولۇپ، قوڭغۇراقنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىماي قالغان بولساق كېرەك، كۆپچىلىك دەرھال تاراپ ئورۇنلىرىغا بېرىۋېلىشتى. پەقەت مەردانلا ھېچنەرسىنى تۇيماي تازا قىزىپ ئويناۋاتاتتى. مۇئەللىمۇ ھېچ ئىش بولمىغاندەك، ھەتتا ناھايىتى ھۇزۇرلىنىۋاتقاندەك قىياپەتتە تۇراتتى.

مەردان كۆپچىلىكنىڭ جىمپ كەتكىنىنى كۆرۈپ بىردىنلا توختاپ، مۇئەللىمنى كۆرۈپ قالدى.

ئۇ ھۇدۇققىنىدىن گەدىنىنى تاتىلاپ بىر پەس تۇردى ـ دە، بېشىدىكى شلەپىنى سىقىمدىغىنچە پارتىسىغا قاراپ يۈگۈردى.

ـــ توختا، مەردان، ئۇسسۇلۇڭغا رەھمەت، ئاجايىپ ئۇسسۇلچە‌كەنسەن، قالتىس ھۇزۇرلاندۇق، شۇنداقمۇ ساۋاقداشلار، ـ دېدى مۇئەللىم ۋە مەردانغا قاراپ قوشۇپ قويدى:

ـــ ئەمدى پەلتۇنى ماڭا بېرىپ، جايىڭدا ئولتۇرغىن، دەرسىمىزنى باشلايلى.

ھەممىمىز كۈلۈشتۇق. بۇ كۈلكىدە ئازادلىك ۋە قايىللىق بار ئىدى. ئىلگىرىكى مۇئەللىم بولىدىغان بولسا ھەممىمىزنى راسا تىللاپ، مەردانىنى بىر ـ ئىككى قېتىم دۇشكەللىۋالغان بولاتتى. قارىغاندا بۇ مۇئەللىم ھەقىقەتەن باشقىچىدەك قىلاتتى

* * *

ئۇقۇش پۇلى بېشىمغا بىر بالا بولدى. سىنىپ مۇدىرىمىزنىڭ تەنىلىك قاراشلىرى، زەھەردەك سۆزلىرى، تۆگمەس ۋەز ـ نەسىھەتلىرى... خۇددى مەن بۇلارنى بىلمەيدىغاندەك، ئوقۇش پۇلى مېنىڭ يانچۇقۇمدىن چىقىدىغاندەك. مېنىڭ باشقىلارنىڭكىدەك شاراقشىتىپ پۇل خەجلەيدىغان دادام بولمىسا، «ۋاي بالام، ۋاي خانقىزىم» دەپ ئەتراپىمدا پايپېتەك بولىدىغان ئاپام بولمىسا. ئاپام بىلەن دادامغۇ بار، بىراق... كىچىك ۋاقىتلىرىمدا تاياقتىن يېرىمجان بوپقالغان ئاپام: «مەن دادامدىن ئاجرىشىپ كەتسەم دادامنىڭ باشقا خوتۇن ئالىدۇ. ئۇ خوتۇن دادامغا بالا تۇغۇپ بەرسە، سەن يېتىم بوپقالسەن ئەمەسمۇ» دېسە چۈشەنمىگەنكەنمەن. دادام ئاشۇ قېتىم مېنى مەكتەپكە ئىزدەپ كېلىپ ئۆزاق ئۆتمەيلا توي قىلىۋالدى. كېيىنكى يىلى بىر ئوغۇللۇق بولدى. شۇنىڭدىن تارتىپ دادام مېنى ئىزدىمەيدىغان، سوتتىن كېسىم قىلىپ بەرگەن ئايلىق 25 يۈەن تۇرمۇش پۇلىنىمۇ بەرمەيدىغان بولدى.مەھەللىدىكى ئاياللار بىلەن ئاپامنىڭ دوستلىرى: «25 يۈەن دېگەن نېمە ئۇ، بۇگۈنكى كۈندە بالىلارنىڭ تۇرمۇش خراجىتى ئۆسۈپ كەتتى. ئاجرىشىپ كەتكەنلەرمۇ بالىلىرىغا ئايدا 300 يۈەن، كەم دېگەندە 100 يۈەندىن بېرىۋاتىدۇ. سىز سوتقا ئەرز قىلىڭ، دادىسى بالىغا بېرىدىغان تۇرمۇش خراجىتىنى ئۆستۈرۈپ بەرسۇن» دېيىشەتتى. ئاپام ئۇلارنىڭ دەۋىتى بىلەن سوتقا ئەرز قىلدى. ئويلىمىغان يەردىن دادام كېيىنكى ئايالىنىڭ ئىلگىرىكى ئېرىدىن بولغان ئىككى بالىسىنى، كېيىنكى ئايالىنىڭ ئاتا ـ ئانىسىنى، ئۆزىنىڭ ئاتا ـ ئانىسىنى ۋە ئوغلىنى ئۆزى يالغۇز بېقىۋاتقانلىقى، تۇرمۇشتا قىينىلىپ قاتمۇقات قەرزگە بوغۇلۇپ كەتكەنلىكى توغرىلىق ئىسپات تېپىپ كېلىپ، سوتتا ئاپامنى تىللاپ، قورقۇتۇپ جېنىنى ئاران قويۇپتۇ. ئاپام شۇ قېتىم يىغلاپ يېمىسىپ كەلگەنچە سوت دېگەننى ئافزىغىمۇ ئالماس بولدى. شۇ يىللىرى كېلىنى پاتقۇزماي يۈرتتا يالغۇزسىراپ قالغان چوڭ ئاپامنىمۇ ئۆرۈمە چىگە ياندۇرۇپ كەلدۇق. شۇنىڭدىن تارتىپ چوڭ ئاپامغۇ بىز بىلەن بىللە تۇرۇشقا باشلىدى. بىز بىر نەچچە يىلنى كۆڭۈللۈك ھەتتا بەختلىك دېگىدەك ئۆتكۈزدۇق.

مەن تولۇقسىز ئوتتۇرىغا چىققان يىلى كۈزدە ئاپام بىلەن چوڭ ئاپام تۇيۇقسىز ئالدىراش بوپكەتتى. ئۆيگە ئەر ـ ئايال مېھمانلار كۆپ كېلىدىغان، بەزىلىرى ئۇزاق ـ ئۇزاق ئولتۇرىدىغان، مەن مەكتەپتىن كەلسەم، ماڭا مەنىلىك قارىشىپ بىر نېمىلەرنى دەپ كۈسۈرلىشىدىغان بوپقېلىشتى. كۆڭلۈمگە ھەر خىل يامان گۇمانلار، ئەندىشىلەر كېلەتتى، قانداقتۇر بىر ئىشنىڭ يۈز بېرىدىغانلىقىنى سەزگەندەك بولاتتىم. بىر كۈنى كەچتە ئاپام ئۆيدە يوق چاغدا، چوڭ ئاپام بېشىمنى سىلاپ تۇرۇپ:

ـــ گۈلنىسا قىزىم، ماڭا بىر گەپنى ئېيتالمايلا قىينىلىپ يۈرۈيمىز. ئاپاڭغا ئوبدان بىر لايىق چىقتى، ئەمدى ئۇنىڭدىن ياخشىراقنىڭ چىقىشى تەس. ئۇ ئۆيى، خىزمەت ئورنى بار، بالىسى يوق، ئۆزىنى تۇتۇۋالغان ئادەم، ـ دېدى. چوڭ ئاپام مېنى يىغلاپ، ئالەمنى مالەم قىلىۋېتىدۇ، دەپ ئويلىدى بولغاي، مېنىڭ پەرۋاسىز ئولتۇرغىنىمنى كۆرۈپ بەكمۇ ھەيران قالدى. مەن ئۇنىڭغا كىتابتىن، كىنودىن ئۆگىنىۋالغان سۆزلىرىم بىلەن جاۋاب بەردىم:

ـــ ئاپامنىڭ ئۆز بەختىنى تېپىۋېلىش ھوقۇقى بار. ئۇ تېخى ياش، شۇنداق چىرايلىق تۇرسا. مەن ئاپامنىڭ بەختلىك بولۇشىنى تىلەيمەن.

شۇنداق قىلىپ ئاپام ئەرگە تېگىپ، كەينى ـ كەينىدىن ئىككى بالا تۇغدى. ئەمدى قاچانلا بارسام شۇ بالىلىرى قۇچىقىدا، شۇلارنى ئەركىلىتىۋاتقان، سۆيۈۋاتقان، شۇلارنىڭ غېمىنى يەۋاتقان. ماڭا بولسا يات ئادەمگە قارىغاندەك قاراپ، «كەلدىڭمۇ» دەپلا قويىدۇ. ئاپامنىڭ قۇچىقىنى، سىلاشلىرىنى، ھىدىنى سېغىنىپ ئەركىلىسەم، مېنى نېرى ئىتتىرىۋېتىپ، يەنە ھېلىقى بالىلىرىنى قولىغا ئالىدۇ. بولۇپمۇ ئېرى ئۆيدە چاغدا مېنى ئىتتىكرەك ئۆيدىن چىقىرىۋەتكۈسى كەلگەندەك بىر ئىشلارنى قىلىپ كېتىدۇ. ئېرىنىڭ خۇددى مەندىن ئۆيدىن نېمىلەرنى ئەكېتەركىن دەپ گۇمان قىلىۋاتقاندەك بىگىزدەك قاراپ كېتىشلىرىچۇ تېخى. ئۇ ئاپامغا: «ئاشۇ قىزىڭنى ئەركىلەتسەڭ، كۆزۈمگە خۇددى بۇرۇنقى ئېرىڭنى ئەركىلىتۇاتقاندەك كۆرۈنسەن. ئۇ قىز بالا دادىسىغا نېمانچە ئوخشايدىغاندۇ» دېگىدەك. دادامغا ئوخشىشىمۇ گۇناھ بوپتۇمۇ ئەمدى. ئەمەلىيەتتە مەن دادامغىمۇ ئانچە ئوخشاپ كەتمەيمەن. ئاپامنى بىلىدىغانلار مېنى كۆرسە «گۈلسۈمخانىڭ ئۆزى بوپتۇ» دېيىشىدۇ.

كېيىن ئاپام خىزمەتتىن قالدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئېرىنىڭ ئالدىدا تېخىمۇ بېشىنى كۆتۈرەلمەس بوپكەتتى. مەن ھەر قېتىم ئوقۇش پۇلى، كىتاب پۇلى دېگەنلەرنىڭ گېپىنى قىلىپ بارسام، ئاپام قورقۇپ تۇرۇپ، ئوغرىلىقچە يىغقان 20 ـ 30 كويىنى قولۇمغا تۇتقۇزۇپ قويىدۇ. ئەتىسى دادامنىڭكىگە بارىمەن. دادامنىڭ چېچەن پاكىز ئايالى ئۆيۈمنى مەينەت قىلىۋېتەرمىكىن دەپ ئەنسىرەپ، بېشىمدا قاراپ تۇرۇپ ئايغىنى سالدۇرۇپ، ئاشخانا ئۆيىدىكى ئۆستىلىگە باشلاپ قويىدۇ. ئۇ ماڭا تەنە بىلەن قاراپ: «ھە، پۇل لازىم بولدىمۇ؟ ئاپىڭنىز بىلەن ئۆگەي

دادىڭىز بەرسە بولىمامدۇ، بىزمۇ كۈنىمىزنى ئاران ئېلىۋاتساق...» دەپ بىر ھازا قاقشاپ بېرىدۇ. «كۈنۈڭلارنى ئاران ئېلىۋاتقان بولساڭلار ئۆينى شۇنچىۋالا ئېسىل ياستالامتىڭلار؟» دېگۈم كەلسىمۇ، يەرگە قاراپ جىم ئولتۇرىمەن. كەچتە دادام ئىشتىن روھلۇق، خۇشھال كەلسە ئىشىمنىڭ ئوڭدىن كەلگىنى شۇ. لېكىن تولا ۋاقىتلاردا ئىككى ـ ئۈچ ساەەت قۇرۇق ساقلاپ، تەنە گەپلەرگە غىققىدە تويۇپ، كېكىرىپ يې-مىپ چىقىمەن. ئۆگەي ئاپامنىڭ ھاكاۋۇرلۇقى، زەھەرخەندىلىرىنى ئويلاپ ئىچىمدە دادام سېنىڭمۇ ئەدىپىڭنى بەرسىدى، دەپ ئويلاپ كېتىمەن. لېكىن دادامنىڭ بۇ ئايالىنى بەك ئەتىۋارلايدىغانلىقى، كۆزىگە قاراپ، سىزىقىدىن چىقماي ئۆتىدىغانلىقى ماڭا ئايان. دۇنيادا ياۋاش ئادەم دائىم زىيان تارتامدىغاندۇ. ئاپام بىچارە خورلۇققا چىدىمايدادامدىن ئاجرىشىپ كەتكىنى بىلەن يەنىلا ياخشى كۈن كۆرۈپ كەتكىنى يوق. مەنمۇ يېتىمچىلىكتە قېقىندى ـ سوقۇندى بولۇپ يۈرىمەن. ئەگەر ئۇ دادامدىن ئاجراشمىغان بولسا دادام بارا ـ بارا تۇزۇلۇپ قاراپ جىم ئولتۇرىمەن. كەچتە دادام ئىشتىن روھلۇق، خۇشھال كەلسە ئىشىمنىڭ ئوڭدىن كەلگىنى شۇ. لېكىن تولا ۋاقىتلاردا ئىككى ـ ئۈچ ساەەت قۇرۇق ساقلاپ، تەنە گەپلەرگە غىققىدە تويۇپ، كېكىرىپ يې-مىپ چىقىمەن. ئۆگەي ئاپامنىڭ ھاكاۋۇرلۇقى، زەھەرخەندىلىرىنى ئويلاپ ئىچىمدە دادام سېنىڭمۇ ئەدىپىڭنى بەرسىدى، دەپ ئويلاپ كېتىمەن. لېكىن دادامنىڭ بۇ ئايالىنى بەك ئەتىۋارلايدىغانلىقى، كۆزىگە قاراپ، سىزىقىدىن چىقماي ئۆتىدىغانلىقى ماڭا ئايان. دۇنيادا ياۋاش ئادەم دائىم زىيان تارتامدىغاندۇ. ئاپام بىچارە خورلۇققا چىدىمايدادامدىن ئاجرىشىپ كەتكىنى بىلەن يەنىلا ياخشى كۈن كۆرۈپ كەتكىنى يوق. مەنمۇ يېتىمچىلىكتە قېقىندى ـ سوقۇندى بولۇپ يۈرىمەن. ئەگەر ئۇ دادامدىن ئاجراشمىغان بولسا دادام بارا ـ بارا تۇزۇلۇپ قالاتتىمىكىن. لېكىن ئاشۇ كۈنلەرنى ـ دوزاختا ياشىغاندەك ۋەھىمە ئىچىدە ياشىغان بالىلىق چاغلىرىمنى ئويلىسام ھېلىمۇ يۈرىكىم تىترەيدۇ. مەن بىرلا نەرسىگە ئىشىنىمەن: ئەگەر ئاپام بىلەن دادام ئاشۇ ھالەتتە يەنە بىر نەچچە يىل بىللە ياشىغان بولسا، يا ئاپام ئۆلۈپ قالاتتى ياكى مەن سارالىق بوپقالاتتىم. مەن دائىم «دادام نېمە ئۈچۈن ئاپامغا تۆگىمەس ئۆچى باردەك مۇئامىلە قىلىدىغان بولغىيتى؟ ئۇ يەنە نېمىشقا ھازىرقى ئايالىنىڭ ئالدىدا شۇنچە رايىشتۇ؟» دەپ ئويلاپ كېتىمەن، ھەرقانچە ئويلىساممۇ تېگىگە يېتەلمەيمەن. بىر قېتىم چولاق ئاپامدىن بۇ سوئالنى سورىسام، ئۇ تۇرۇپ كېتىپ:

ـ يۇلتۇزى، بەخت ـ پېشانىسى توغرا كەلمىگەن. مىجەزى كېلىشەلمەيدىغان ئەر ـ خوتۇنلار ھەرقانچە قىلسىمۇ ئەپلىشىپ ئۆتەلمەيدۇ. شۇڭا ئەر ـ خوتۇنلىق ئاجرىشىپ كېتىشى قەدىمدىن قالغان ئىش. سەن بۇ ئىشلارنى بەك ئويلاپ كەتمە، پايدىسى يوق، ـ دېدى.

ـ ئۇنداق بولسا مەن قانداق قىلىمەن؟ مېنىڭ ئالىي مەكتەپتە ئوقۇغۇم بار، چولاق ئاپا. ئوقۇش پۇلۇمنى كىم تۆلەپ، مېنى كىم ئو-قۇتىدۇ؟ ـ مەن ئۆزۈمنى تۇتۇۋالالمايلا يىغلاپ كەتتىم.

ـ خۇدايىم بار، قىزىم. يېتىمنىڭ ئىشنى خۇدايىم ئۆزى ئوڭلايدۇ، ـ چولاق ئاپام بېشىمنى سىلاپ، يىرىك ئالقانلىرى بىلەن كۆز يې-شىمنى سۈرتتى.

بۇ تۇرمۇش نېمانچە مۇرەككەپتۇ. نېمە ئۈچۈن بەزى ئادەملەر بەختلىك، بەزى ئادەملەر بەختسىزدۇ. مېنىڭ كەلگۈسۈم قانداق بولار؟ بۇلارنى ئويلىسام قورقىمەن، مەڭگۈ چولاق بولمىسام، مەكتەپ قوينى-دىن ئايرىلمىسام، دەپ كېتىمەن. ئەمما بۇ مۇمكىنمۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە مەن ئىتتىكرەك چولاق بولۇپ پۇل تېپىپ، چولاق ئاپامنى باقمىسام بولمايدۇ. چولاق ئاپام دائىم:

ـ سېنىڭ تويۇڭنى كۆرۈپ ئۆلۈپ كەتسەم ئارمىنىم قالمايتتى، ـ دەيدۇ. مەن ئۇنىڭغا:

ـ چوقۇم كۆرىسەن، چولاق ئاپا. سەن تېخى ئۇزاق ياشايسەن. مەن جىق پۇل تېپىپ، سېنى ئوخلاپ چۈشۈگىدىمۇ كۆرمىگەن راھەت تۇر-مۇشقا ئېرىشتۈرىمەن، دەيمەن.

ـ ماڭا بۇنىڭدىن ئارتۇق راھەتنىڭ نېمە كېرىكى. قېرى جېنىمدا جىقراق يەي دېسەم سىگمەيدۇ. چىرايلىقراق كىيەي دېسەم ياراشمايدۇ. مەن پەقەت خۇدادىن ئاپالاق ئىككىلارنىڭ بەختىنى تىلەيمەن، ـ دەيدۇ چولاق ئاپام.

شۇنداق دېگىنى بىلەن چولاق ئاپام ھېلىھەم شۇنچىلىك تېتىك. ئۇ ئاپتوبۇس ـ پىكاپلارنى ياخشى كۆرمەيدۇ، ماشىنىغا چىقسام بېشىم قايىدىكەن دەپ، يىراق ـ يىراق يەرلەرگىمۇ پىيادە بېرىپ كېلىۋېرىدۇ. ئۇ تاماق تاللىمايدۇ. چايغا نان چىلاپ يېيىشنى بەتتە پولۇدىن ئەلا كۆرىدۇ. ئۇنىڭ بىر نەچچە توغرام گۆش بىلەن ئاپىئاق بەسىيدە قو-رۇپ ئەتكەن لەگمەنلىرى قارىماققا غورىگىلدەك كۆرۈنگىنى بىلەن يېسە ئادەمنىڭ ئاغزىدا قالىدۇ. ئۇ يۈزىنى سوغۇق سۇدىلا يۇيىدۇ. لېكىن چىرايى پاكىزلىقتىن پارقىراپ تۇرىدۇ. ئۇ چاچ يۇيۇش سۇيۇقلۇقى دېگەندەك نەرسىلەرنى ياخشى كۆرمەيدۇ. پۇرىقى بېشىمنى ئاغ-رىتىدىكەن، دەپ چېچىنى يىلمىدا يۇيۇپ، ئۈزۈن، ئىنچىكە قىلىپ ئىككى تال ئۆرۈۋالىدۇ.

چولاق ئاپامنىڭ ساندۇقىدا ياش ۋاقىتلىرىدا كىيگەن گىرۈنكىسى ساپسېرىق قاداق تۇتقان مارجان دوپپىسى، غىجىم روملى، ئىنگلىشىن تاۋىرىدىن تىكىلگەن كۆڭلىكى، جىلىتكىسى، ھەرە قانىتىدەك سارغۇچ سۇزۇك رەختتە تىكىلگەن چۈمبىلى بار. ئۇ بۇ تەۋەرۈكلىرىنى بەك ئەتىۋارلايدۇ. خۇشھال بوپقالغان چاغلىرىدا: «بۇلارنى سەن چولاق بولۇپ توي قىلغاندا ساڭا بېرىمەن، سەن كىيىسەك تازا يارىشىدۇ» دەيدۇ. چولاق ئاپام سىرتقا چىقىپ كەتكەندە مەن بۇ تەۋەرۈكلەرنى ساندۇقتىن ئېلىپ كىيىپ ئويناىمەن. ئۈزۈن تاۋار كۆڭلەكنىڭ بېلىنى بۇقۇچ بىلەن چىلاپ باغلاپ، بېلىمگە كېلىدىغان چاچلىرىمنى قويۇپ بېرىپ سېرىق مارجان دوپپىسىنى كىيىدىغان بولسام، ئۈزۈمنى چۆ-چەكلەردىكى مەلىكىلەرگە ئايلىنىپ قالغاندەك سېزىمەن. ئاتا ـ بوۋا-لىرىمىز دوپپىنى خان تاجىسىغا تەقلىد قىلىپ ئىجاد قىلغانمىدىكىن، ئۇنىڭ قىرىنى قاڭشىرىمغا توغرىلاپ كىيىدىغان بولسام، چاچلىرىمنىڭ ئۇستىدە كۆتۈرۈلۈپ تۇرغان تۆت قىرى ئالتۇن تاجنىڭ قىرىغا ئوخ-شاپ قالىدۇ. مەن چۈمبىلنى تارتىپ بېقىپ، دەرھال تاشلىۋېتىمەن. ئۇ ماڭا زۇلۇم ـ خورلۇقنى ئەسلىتىدۇ. مەن تەبىئىتىمدىن كۈن نۇرىنى، ئەركىن ـ ئازادىلىكنى، ئوچۇق ـ كۆركەم رەڭلەرنى ياخشى كۆرىمەن. بىلىشىمچە، ئەمەلىيەتتە چۈمبىلنى چولاق ئاپامۇ ياخشى كۆرمەيدۇ. ئۇنى پەقەت ئىلگىرىكى ۋاقىتلارنىڭ، ياش چاغلىرىنىڭ خاتىرىسى دەپلا ئەتىۋارلايدۇ. چولاق ئاپام گەپچى، ماقال ـ تەمسىلىرگە بەك ئۇستا. ئۇ بىلىدىغان ماقال ـ تەمسىلىرنىڭ بەزىلىرىنى كىتابلاردىنمۇ تاپقىلى بولمايدۇ. چولاق ئاپام ئايەتلەرنىمۇ جىق بىلىدۇ. ھەرقانداق ئىشنى قىلىشتىن بۇرۇن بىر ئايەتنى ئوقۇيدۇ. مەن بەزىدە قىزىپ، يۆتىلىپ قالسام، ئايەت ئوقۇپ پىيالىدىكى چايغا بىر نەچچە قېتىم «سۇف»لەپ ئىچكۈزۈپ قويسا ياكى پۇچۇق نان بىلەن ئوت كۆچۈ-رۈپ قويسا راستىنلا ساقىيىپ قالغاندەك بوپقالىمەن.

چولاق ئاپامنىڭ قىزىق ئىشلىرى ھەقىقەتەن بەك تولا. مەن سا-ۋاقداشلىرىمغا ئوخشاش ئىشلىرىنى دەپ بەرسەم، ئۇلارمۇ خۇددى تاشقى پىلانت ئادەملىرى توغرىسىدىكى رىۋايەتلەرنى ئاڭلاۋاتقاندەك ھەيران بوپقالىدۇ. «ئۇلار دېگەن كونا ئادەملەر ـ دە!» مەن چولاق ئاپامنىڭ تەلەپپۇزىنى دوراپ پەخىرلەنگەن ھالدا شۇنداق دەيمەن.

* * *

مەھمۇت مۇئەللىم دەرس ۋاقتىدا ئالدى بىلەن تېكىستنى

ئىختيارىي ئوقۇتۇپ، ئۆز ئالدىمىزغا تەھلىل قىلدۇرىدۇ، ئارقىدىن ھەممىمىزنى نۆۋەت بىلەن سۆزلىتىدۇ، ئاخىردا ھەممىمىزنىڭ سۆزلىگەنلىرىنى بىرلەشتۈرۈپ، ئىخچام ـ مېغىزلىق خۇلاسىلەپ «كاللامىزغا قۇيۇپلا قويىدۇ». ئۇنىڭ داڭلىق ئەدىبلەر، داڭلىق ئەسەرلەر توغرىسىدىكى بايانلىرىنى خۇددى ھېكايە ئاڭلىغاندەك قىزىقىپ ئاڭلايمىز. قىزىقارلىق تارىخىي ۋەقەلەر، كەچۈرمىشلەر بىلەن بىرلىشىپ كەتكەن ئىسىملار ۋە يىللار خاتىرىمىزگە چوڭقۇر ئورناپ قالىدۇ. دەرسخانىنىڭ كەيپىياتى شۇنداق جانلىق، قىزغىن. رۇستەم بىلەن ئىلھام يارلار ئاغزىغا كەلگىنىچە سۆزلىسىمۇ مۇئەللىم خاپا بولمايدۇ، تېخى ئۇلارنى ماختايدۇ. مەن يېقىندىن بېرى سىنىپىمىزدىكى داڭلىق «ئۈچ نوچى»نىڭ ماھىر چەۋەندازلىغا دۇچ كەلگەن شاش ئاتلاردەك ئاستا ـ ئاستا مەھمۇت مۇئەللىمگە يېقىنلىشىشقا باشلىغانلىقىنى ھېس قىلدىم.

سىنىپتىكى ئوغۇل بالىلار رۇستەم، ئىلھار ۋە مەردانىنى «ئۈچ نوچى» دەپ ئاتايدۇ. ئۇلار كىنولاردىكى، چۆچەكلەردىكى پەرسونաژلارغا ئوخشاش تازا تېپىشقانلاردىن. ئۇچىلىسىنىڭ «دەرس» دېسە بېشى ئاغرىيدۇ، ئويۇن دېسە ھەممىسى جېنىنى تىكىشكە تەييار. ئېگىز، ئىنچىكە كەلگەن مەردان بىرلا كۆرگەن ھەرقانداق ئۇسۇلنى قويۇپ قويغاندەك ئوخشىتىپ ئوينىيالايدۇ. مەيلى ئىرېلاندىيىنىڭ «دەريا ئۇسۇلى» بولسۇن، ئەرەب ـ ھىندى ئۇسۇلى بولسۇن، ياكى «ئاينوچكا» بولسۇن، ھېچقايىسىسى ئۇنىڭدىن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ. ئۆشى تۇتۇپ قالغان چاغلاردا يالغان بۇرۇت چاپلاپ، چىرماپ دەسەپ چارلىز چاپلىننى دورايدىغان بولسا، كۇلدۇرۇپ ئۇچەيلىرىمىزنى سۇغرىۋالغىلى تاس قالىدۇ. پاكار، قارا قاش، قارا كۆز كەلگەن ئىلھار چاقچاققا شۇنچىلىك چېچەنكى، خېلى ـ خېلى گەپچىلەرمۇ ئۇنىڭغا تەڭ كېلەلمەيدۇ. ئۇ بار يەردە ھەتتا ئىمتىھان مەيدانلىرىدىمۇ كۇلكە ئۇزۇلمەيدۇ.

ئىمتىھان، مەيدەڭنى تۇتۇپ قاقاقلاپ كۇلمە،
ئالدىڭدا قىزىرىشتىن ئەلا كۆرىمەن ئۆلۈمنى.
قالدۇرمەن دەپ ئارتۇقچە كۆكۇل بۆلمە،
ئاخىرقى جەڭگە ئاتاپ قويىمەن 60 نى.

ئىلھار ئۆزلەشتۈرۈپ ئۆزگەرتكەن، توقۇغان مۇنداق شېئىر ـ قوشاقلار ھەر قېتىم ئىمتىھان مەزگىللىرىدە ئىغىزدىن ئىغىزغا، سىنىپتىن سىنىپقا كۆچۈپ يۈرىدۇ.

بىر قېتىم مەكتەپ بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن تەنھەرىكەت يىغىنىدا رۇستەم يۈز مېتىرغا يۈگۈرۈپ بىرىنچى بولدى. ئۇ خۇشھاللىقىدىن مۇئەللىم ۋە سىنىپتىكى بالىلار ئولتۇرغان يەرگە يۈگۈرۈپ كېلىپ: «ئاڭلىدىڭلارمۇ، مەن مەكتەپنىڭ رېكورتىنى بۇزۇۋېتىپتىمەن!» دەپ توۋلىدى. «بۇزغان بولسىڭ تۆلەيسەن، رېكورت دېگەن مەكتەپنىڭ نەرسىسى» دېدى ئىلھار. ئولتۇرغانلار پاراققىدە كۈلۈشۈپ كەتتى. رۇستەم بىچارە گۇناھكاردەك قىزىرىپ تۇرۇپلا قالدى. ئىلھارنىڭ مۇنداق چاقچاقلىرى بەك كۆپ. ئەگەر ھەممىنى يىغسا چوقۇم بىر كىتاب بولىدۇ.

رۇستەم تەنھەرىكەت ھەۋەسكارى، مەكتەپ پۇتبول كوماندىسىنىڭ ھۇجۇمچىسى. يۈگۈرۈش، سەكرەش، چۆيۈن توپ، دىسكا ئېتىش، ئېغىرلىق كۆتۈرۈش دېگەنلەردە مەكتەپ بويىچە ھېچكىم ئۇنىڭ ئالدىغا ئۆتەلمەيدۇ. شۇڭا ئانچە دەرس بىلمەسمۇ، مۇئەللىملەر ئۇنى تالىشىدۇ. شۇغىنىسى ئۇنىڭ ئادەتتىكى گەپ ـ سۆز، ئىش ـ ھەرىكەتلىرى سەل غەلىتە، بىر ئىشقا خۇشھال بولسا كىچىك بالىلاردەك ئۆزىنى تۇتالمايدۇ، خاپا بولسىمۇ، ئاسمان ئۆرۈلۈپ كېتىدىغاندەك تىپىرلاپ، ئۆزىنى قويىدىغان يەر تاپالماي قالىدۇ. باشقىلار چىشىغا تەگسە قېزىل بولۇپ ئاسمانغا قاراپ تۇرۇپ كېتىپ، ئادەمنىڭ خىيالىغا كەلمەيدىغان شۇنداق گەپلەرنى قىلىدۇكى...

سىنىپ باشلىقىمىز ئالىم باشقىلارغا لەقەم قويغىلى ئامراق ئىدى. ئۇ داۋاملىق ئادەم كۆپ يەردە، بولۇپمۇ قىزلارنىڭ ئالدىدا رۇستەمنى مەسخىرە قىلىشقا ئۇرۇناتتى. بىر قېتىم مەكتەپ بويىچە ھەممە ئوقۇغۇچى مەيداندا تىزىلىپ تۇرغاندا ئالىم رۇستەمنى «ھەي دەلدۇش!» دەپ چاقىردى.

رۇستەم ئۇنىڭ پېشانىسىدا پاخپىيىپ تۇرغان چېچىغا بىردەم قاراپ تۇرۇپ كېتىپ، ئاغزىنى يوغان ئاچقىنىچە: «ھە، نېمە دەيسەن ئورۇس توخۇسى!» دەپ جاۋاب بەردى. مەيداندا كۈلكە كۆتۈرۈلدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئالىمنىڭ لەقمى «توخۇ» بوپقالدى. ئەمما ھېچكىم رۇستەمنى «دەلدۇش» دەپ چاقىرىپ باقمىدى.

سىنىپىمىزدا ھەممىنىڭ دىققىتىنى تارتىدىغىنى يەنىلا نىياسەم مۇئەللىمنىڭ «ئۈچ مەلىكە»سى. بۇ نامنى ئۇلارغا ئالىم قويغان. مەلىكىلەرنىڭ بىرىنچىسى نەرگىسىڭاي شەھرىمىزدىكى داڭلىق يېڭى بايىنىڭ ئەتىۋارلىق قىزى. مەكتەپكە پىكاپتا كېلىپ، پىكاپتا كېتىدىغان، بايلىق، راھەت ـ پاراغەت ئىچىدە ياشايدىغان بۇ قىز «پۇۋ» دېسە ئۇچۇپ كەتكىدەك ئاجىز، كېسەلچان. دادىسى مۇشۇ قىزى ئۈچۈن داۋاملىق مەكتەپكە پۇل ئىئانە قىلىپ تۇرىدۇ، جاپا چېكىۋاتقان ئوقۇتقۇچىلاردىن پات ـ پات «ھال سوراپ» تۇرىدۇ. نەرگىسىڭاينىڭ ئۆگىنىش نەتىجىسىگە مەكتەپ مۇدىرىدىن تارتىپ سىنىپ باشلىقىمىزغىچە ھەممىسى كۆڭۈل بۆلىدۇ. بولۇپمۇ بىزنىڭ سىنىپ مەسئۇلىمىز نىياسەم مۇئەللىم نەرگىسىڭاي ئۈچۈن جېنىنى پىدا قىلىشتىن يانمايدۇ. مەلىكىلەرنىڭ ئىككىنچىسى مۇقەددەس شەھەرلىك مائارىپ ئىدارىسىدىكى مۇھىم بىر باشلىقنىڭ قىزى. ئېگىز بوي، قاش ـ كۆزلىرى تۆكۈلۈپ تۇرىدىغان، ئەڭ يېڭى مودىدا ياسىنىپ يۈرۈيدىغان بۇ قىز داڭلىق مودېللارغا ھەۋەس قىلىدۇ. ئۇلارنىڭ سۆرەتلىرىنى ئەتىۋارلاپ ساقلايدۇ. ئۇلار ھەققىدىكى ھېكايىلەرنى زوق ـ شوق بىلەن سۆزلەپ يۈرىدۇ. يۈرۈش ـ تۇرۇش، كىيىنىشتە، ئۇزۇقلىنىشتا ئۇلارنى ئۆزىگە ئۇلگە قىلىدۇ. ئۇ دەرستىمۇ ئەلاچىلارنىڭ بىرى، سىنىپىمىزنىڭ ئۆگنىش ھەيئىتى.

ئۇ ئوقۇتقۇچىلار بىلەن تەڭتۇشلىرىدەك چاقچاق قىلىشىپ پاراڭلىشالايدۇ. ئۇنى كۆرسە ھەرقانداق ئوقۇتقۇچىنىڭ چىرايىغا كۈلكە يۈگۈرەيدۇ. سىنىپتا ئۇ بىرەر سوئالغا جاۋاب بەرسە، مەيلى ھەرقانچە ئادەتتىكىچە بولسۇن، قىزغىن مەدھىيىلەرگە ئېرىشىدۇ. ئۇنىڭ يازغان ماقالىلىرى، تۇزگەن جۇملىلىرى ھەرقانچە تاققا ـ تۇققۇ، مەنتىقسىز بولسۇن، ئۆرنەك سۈپىتىدە ئوتتۇرىدا ئوقۇلىدۇ. قىسقىسى، ئوقۇش ئۇنىڭ ئۈچۈن ئاجايىپ راھەت ئىش. مەكتەپتە ئۇ خۇددى ئەينەك قاچىدىكى ئالتۇن بېلىقتەك ئەركىن ئۇزۇپ يۈرىدۇ. باشقىلارغا قالغىنى پەقەتلا ھەۋەسلىنىش، خالاس.

يۇزلىرى يۇپيۇمىلاق، ئوماققىنە كەلگەن گۈلزىرە قايسىبىر ئاخبارات ئورنىنىڭ مەسئۇلىنىڭ قىزى. تېلېۋىزىيە مۇخبىرى بولۇش ـ

ئۇنىڭ تۇغما ئارزۇسى. ئۇ تولۇقسىز ئوتتۇرىدا ئوقۇۋاتقان چاغلىرىدىن تارتىپلا مەكتەپتىكى يېڭىلىقلارنى يېزىپ «كىچىك مۇخبىر» دەپ نام ئالغانىدى. ئۇ ھازىر ئالىي مەكتەپنىڭ رادىئو ـ تېلېۋىزىيە ئاخبارات چېلىقى كەسپىگە ئۆتۈش ئۈچۈن جىددىي تەييارلىق قىلىۋاتىدۇ. ئۇ ئاجايىپ تىرىشچان، دائىم قولىدىن كىتاب چۈشمەيدۇ. ئاپىسى ئۇنى ئۆيىدىمۇ كېچە سائەت 12 گىچە دەرس تەكرارلايدۇ، دەيدۇ. نىياسەم مۇئەللىم «ئالىم بولىدىغان قىزىم» دەپ ئۇنىڭدىن ئاجايىپ پەخىر لىنىدۇ. ئۇنىڭ قىزىقىشى، مۇناسىۋەت دائىرىسى كەڭ، باشقىلارغا يار-دەم قىلىشنى ياخشى كۆرىدۇ. ئۇ ساۋاقداشلىرىنىڭ ئاتا ـ ئانىسى، ئا-ئىلە ئەھۋالىنى بىلىپلا قالماي، ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ھەۋەس ـ قىزىقىش-لىرى، مىجەزى، ئۆزئارا مۇناسىۋىتى، ئائىلە تاۋابىئاتلىرى، توي قىلىش-مىغانلىرىنىڭ كىملەر بىلەن ئارىلىشىپ يۈرگەنلىرىگىچە پىششىق بىلىدۇ. سىنىپتا بىرەر پائالىيەت ئۆتكۈزمەكچى بولساق، نامدار شەخس-لەرنى، تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ مۇخبىرلىرىنى چاقىرىپ كېلەلەيدۇ. شۇڭا سىنىپ مۇدىرىمىز كۆپ ئىشتا ئۇنىڭغا تايىنىدۇ. قىسقىسى نىيا-سەم مۇئەللىمنىڭ ئۆچ قىزى سىنىپىمىزنىڭ يادروسى، شان ـ شەرىپى، بىزدەك قىزلارنىڭ ئۆگىنىدىغان، ئۆرنەك قىلىدىغان ھەم يوشۇرۇنچە ھەسەت قىلىدىغان نىشانىمىز. ئىش ئورنىدىن قالدۇرۇلغان ئىشچى، قولى قىسقا تىجارەتچى ئائىلىسىدىن كېلىپ چىققان بىزدەك قىزلار ئەلۋەتتە ئۇلارنى دوراپ بولالمايمىز. ئەمما ئۇلارنىڭ مەۋجۇدلۇقى بىزگە باشقىچە بىر خىل دۇنيا، باشقىچە بىر خىل ھاياتتىن ئۇچۇر بې-رىپ، قەلبىمىزدە سۆز بىلەن ئىپادىلىگۈسىز مۇرەككەپ ھېس ـ تۇيغۇ، ئارزۇ ـ ئارمانلارنى ئويغىتىدۇ. تولۇقسىزنىڭ ئاخىرقى يىللىقىدا ئو-قۇۋاتقان چېغىمدا نەرگىسائىنىڭ بىر يوپكىسىغا شۇنچىلىك ھەۋەس قىلىدىمكى، بىر نەچچە كۈنگىچە خىيالىمدىن پەقەتلا چىقىرالمىدىم. ھەر كۈنى دەرستىن چۈشكەندە توپ تارقىتىش بازارلىرىنى ئايلىنىپ يۈرۈپ ئاشۇ يوپكىنى ئىزدىدىم ۋە ئاخىرى ئىزدەپ تاپتىم. «باھاسى 20 يۈەنگە چۈشۈرۈلدى» دېگەن خەت چاپلانغان ئۇ يوپكىنى ئۇچامغا كىيىپ ئەينەك ئالدىدا ئۇياقتىن ـ بۇياققا نەچچە رەت ماڭدىم. يوپكا پاكار بويلۇق نەرگىسائىغا قارىغاندا ماڭا تېخىمۇ ياراشتى، ئەتراپتىكى-لەر ھەۋەس بىلەن قارىشىپ كەتتى. بىراق مەندە 20 يۈەن ئەمەس، بەش يۈەنمۇ يوق ئىدى. شۇ چاغدا مەن مىغ ـ مىغ ئادەم، ئاپتوبۇس، پىكاپلار بىلەن تولغان، ئىككى تەرىپىدە ئالىي دەرىجىلىك كىيىم ـ كېچەك ماگىزىنلىرى، قاۋاقخانىلار، مېھمانسارايلار قەد كۆتۈرگەن چوڭ كوچىدا يالغۇز كېتىۋېتىپ ھەسرەتلىك ھەم ئۇلۇغۋار تۇيغۇلار ئىچىدە: «خەپ، بىر كۈنلەردە مەن ئاتا ـ ئانامنىڭ كۈچى بىلەن ئە-مەس، ئۆز كۈچۈم بىلەن شۇنداق بىر ئادەم بولىمەنكى...» دەپ قە-سەم ئىچتىم. ئەنە شۇنىڭدىن تارتىپ مەن سىنت ـ موچەنلەپ پۇل يىغىدىغان ئادەتنى يېتىلدۇرۇدۇم. كىيىم ـ كېچەك، كۆكتات ئېلىپ ئاش-قان پارچە پۇللارنى ، ئاتا ـ ئانام بەرگەن ھېيتلىق پۇللارنى بىر سىنتنى ئۇيان ـ بۇيان قىلماي يىغاتتىم. يازنىڭ تومۇز كۈنلىرىدە بە-رەر تال چوكا مۇز، قەھرىتان سوغۇق كۈنلەردە بىرەر جۈپ پەلەي سېتىۋالمايتتىم. باشقا قىزلار ياخشى كۆرىدىغان يۈزماي، تاغاق، چاچ قىستۇچ دېگەندەك نەرسىلەرگە كۆز قىرىمنمۇ سېلىپ قويمايتتىم. مەن ئاتا ـ ئانىسىغا تايىنىپ كۆرەڭلەيدىغانلارغا ئانچە قايىل ئەمەس ئىدىم، ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ئاجىز ـ نامراتلىقى تۇپەيلى ئۆزىنى تاشلىۋەتكەنلەر-نى كۆزۈمگە ئىلمايتتىم.

بىر قېتىم بىز ياش ـ ئۆسمۈرلەر تۇرمىسىگە زىيارەتكە بارىدۇق. بىزگە تەسىراتىنى سۆزلەپ بەرگەن بىر ئوغۇل بالا ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ئاجرىشىپ كېتىشى ئۆزىنىڭ يامان يولغا مېڭىشىغا سەۋەب بولغانلىقىنى سۆزلەۋاتقاندا، مەن ئىچىمدە «ئۆز ئۆيۈمگە ئاتا ـ ئانامنىڭ بەخت-سىزلىكىگە ئارتىپ قويۇشتىن ئۆيالمامسەن؟ سەن ئاتا ـ ئانامنىڭ ئۆچۈن ياشاپ بېرەمتىڭ؟ سەنمۇ بىر ئەقىل ئىگىسىغۇ» دەپ ئويلىدىم. ئەمما رېئاللىقتا كىشىلەر مەسلىگە ھامان ئۆندىق قارايدۇ. ئۇنىڭ بىلەن ئاتا ـ ئانىسى ئاجرىشىپ كەتكەنلەرنىڭ يامان يولغا مېڭىشى يوللۇق ئىشتەك خاتا قاراش شەكىللىنىپ قالغان. ئەمەلىيەتتە پەرزەنتلەرنىڭمۇ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ بەختسىزلىكىنى چۈشىنىشى، ئۇلارغا ھېسداشلىق قى-لىشى، باتۇرلۇق بىلەن رېئاللىققا يۈزلىنىپ مۇستەقىل ياشاش ئىقتىدا-رىنى يېتىلدۈرۈشىمۇ زۆرۈر ۋە يوللۇق ئەمەسمۇ

* * *

ئىمتىھان دېسە، بولۇپمۇ ئالىي مەكتەپلەرنىڭ بىر تۇتاش ئىمتىھانى دېسە چۆچىمەيدىغان كىم بار. ئاشۇ ئىمتىھاندا 12 يىل يىغقان دەسمە-لىرىمىز غالتەككە چىقىپ، ھايات يولىمىز بەلگىلىنىدۇ. ياق، مەن ۋە ماڭا ئوخشاشلار ئۆچۈن ئىمتىھان نومۇرى ھايات يولىمىزنى بەلگە-لەيدىغان بىردىنبىر ئامىل ئەمەس. ئالىي مەكتەپتە ئوقۇش ئۆچۈن زۆرۈر بولغان نۇرغۇن پۇلنىڭ غېمى بىزنىڭ يەلكىمىزنى تاغدەك بې-سىپ تۇرىدۇ. قانداقلا بولمىسۇن تىرىشىپ ئۆز ئىقتىدارىمىزنى، شۇ-چە يىل بىكار نان يېمىگەنلىكىمىزنى بىر كۆرسىتىپ قويۇش ھەم-مىمىزنىڭ ئارزۇسى. لېكىن تىرىشقىنىمىز بىكارغۇ، نېمە ئۆچۈن بۇنچە جاپا چېكىمىز؟ دەيدىغان بىر ئۆمىدسىزلىكمۇ پۈرسەت تاپسىلا يۈ-قۇملۇق كېسەل ۋىرۇسدەك يامراپ، ئىشەنچ ۋە ئىرادە قورغىنىمىزنى ۋەيران قىلىشقا تەييار تۇرىدۇ.

بىر نەچچە كۈندىن بېرى مەردان بىلەن ئېلىيار باشلىق بەش-ئالتە بالا ھەر كۈنى چۈشتىن كېيىن دەرسكە قاتناشمايدىغان بولۇۋالـ-غانىدى. سىنىپ باشلىقىمىز ئالىم باشقا ئوغۇللاردىن ئۇلارنىڭ نەگە كەتكەنلىكىنى سوراپ جاۋاب ئالالمايى، نىياسەم مۇئەللىمنى باشلاپ كىردى. نىياسەم مۇئەللىم ئېغىرئاياغ بولۇپ، ئاي ـ كۈنى يېقىنلاپ قالغانىدى. بۇنداق چاغدا ئۇنى خاپا قىلىپ قويۇشنى خالمايتتۇق. شۇغىنىسى، خۇددى چوڭ ئاپامنىڭ «تۆگىنىڭ مازار بىلەن نېمە ئى-شى» دېگىنىدەك، بۇ ئوغۇل بالىلار ئۆزىنىڭ ئوغۇل بالىلىقىنى قىلماي قويايتتىمۇ.

مۇئەللىم قورسىقىنى پومپايتقىنىچە ئېغىر قەدەم تاشلاپ ئۇدۇل رۇستەمنىڭ ئالدىغا كەلدى. ئالىم خۇددى مۇئەللىمنى قوغدىماقچىدەك ئۇنىڭ يېنىدا تەييار ھالەتتە تۇراتتى.

—مەردان بىلەن ئېلىيارلار نەگە كەتتى، سەن بىلىسەنغۇ دەيمەن؟

—خاپا بولمايلا مۇئەللىم... مەن بىلمەيمەن.

—سەن بىلىسەن، سەن، سەن... ساۋاقداشلىرىڭغا مۇشۇنداق كۆ-يۈنەمسەن؟

—... ...

—نېمىشقا گەپ قىلمايسەن؟ ئۇلار چوقۇم تورخانىدىغۇ دەيمەن، قەيەردىكى، قايسى تورخانىدا؟

—مۇئەللىم، مەن... مەن... راستىنلا...

ـــهۇ دەلدۇش، سەن مۇشۇ ھەپتىدە خۇلاسە ئىمتىھان بارلىقىنى، بۇ ئىمتىھاننىڭ ئۇلارنىڭ ئومۇمىي نەتىجىسىگە، ئالىي مەكتەپكە ئۆتۈشىگە تەسىر كۆرسىتىدىغىنىنى بىلمەمسەن!ـ مۇئەللىم سۆزلەۋېتىپ بىردىنلا غەزەپتىن قىپقىزىل بولۇپ ۋارقىراپ كەتتى:

ـــدۆت ئېشەكلەر، ھەممىڭ ئېشەك، ئادەم بالىسى بولسالا مۇشۇنداق پەيتتە قۇشقۇنغا ئولتۇرۇشامتىڭ... ئېسىت، سەن نېمىلەر بەملەن ئاۋارە بولۇپ ئۆتكەن ئۆمرۈم!

ـــمۇئەللىم، خاپا بولمالا! ھەرگىز خاپا بولمالا...

قىزلار يوپۇرۇلۇپ كېلىپ مۇئەللىمگە تەسەللى بەردى ۋە ئۇنى يۆلەپ ئەچىقىپ كېتىشتى.

ئالىم رۇستەمگە غەزەپ بىلەن ئالىيىپ قويۇپ ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن چىقىپ كەتتى.

بۇ سائەتتىكى دەرس ئەدەبىيات ئىدى. مەھمۇت مۇئەللىم سىنىپقا كىرىپ كەلدى. ئۇ كۇلۇمسىرىگەن سىنچى كۆزلىرى بىلەن ھەر بىر ئوقۇغۇچىنى كۆزدىن كۆچۈرۈپ چىقتى. ئۇ مۇشۇ كۇلۇمسىرىشى بىلەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ قەلبىدە بىر خىل چۈشىنىش، بىرلىك ھاسىل قىلالايتتى.

ـــساۋاقداشلار، نىياسەم مۇئەللىمنىڭ بايىقى سۆزى ئۈچۈن مەن سىلەردىن ئەپۇ سورايمەن. خاپا بولماڭلار...ـ ئۇ توختاپ چوڭقۇر بىر تىنىپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى:ـــنىياسەم مۇئەللىمۇ بۇ گەپنى سەمىرگە بولغان كۆيۈنۈشتىن، ئاچچىقتىن دەپ سالدى. ئۇنى چۈشىنىشىڭلارنى ئۈمىد قىلىمەن. ئاتاـ ئانىڭمۇ بالىغا كايىيدىغان ۋاقتى ولىدۇ. ئۇ سىلەرنىڭ ئۈچ يىللىق سىنىپ تەربىيىچىلار. ئۇ سىلەرگە ناز ئەجىر سىڭدۈرمىدى. ئەسلى بىز ئۇنى خاپا قىلماسلىقىمىز كېرەك ئىدى، شۇنداققۇ؟ مېنىڭچە، بىز بىرـ بىرىمىزنى چۈشىنىشۈالايلى، ئۆزئارا چىقىشۈالايلى. مېنى ئاكا ئورنىدا كۆرۈڭلار، نىياسەمنى ئاچاڭلار ئورنىدا تەسەۋۋۇر قىلىڭلار. ئەمەلىيەتتىمۇ بىز ئاكاـ ئۇكىغۇ، قېرىنداشقۇ. بىز نېمىشقا قارشىلاشىمىز، نېمىشقا بىرـ بىرىمىزنى چۈشەنمەيمىز. بىزنىڭ مەقسىتىمىز بىر، بىزنىڭ ئوتتۇرىمىزدا ھېچقانداق مەخپىيەتلىك ياكى زىددىيەت يوققۇ!

رۇستەم، سەن دوستلىرىڭغا مېنىڭ سۆزۈمنى يەتكۈزۈپ قوي، باشقىلىرىڭلارمۇ يەتكۈزۈپ قويۇڭلار، مەن ئۇلارنىڭ ئىلگىرىكى سەۋەنلىكىنى سۈرۈشتۈرمەيمەن، بۇنىڭدىن كېيىن دەرسكە تولۇق قاتناشسىلا بولىدۇ. يەنە بىر ئىش، نىياسەم مۇئەللىم كېلەر ھەپتىدىن تارتىپ دەم ئالىدۇ، يىل ئاخىرىغىچە سىلەرگە مەن مەسئۇل بولىمەن. ئەمسە...

شۇ چاغدا كىم باشلاپ چاۋاك چالدىكىن، سىنىپتا بىردىنلا چاۋاك ئاۋازى ياڭراپ كەتتى. قارىسام رۇستەممۇ يوغان قوللىرى بىلەن تازا كۆچەپ چاۋاك چالغىلى تۇرۇپتۇ.

ـــئەمسە دەرسنى باشلايلى، ساۋاقداشلار!

مۇئەللىم دەرسلىك كىتابىغا ئېگىشتى، شۇ ئارىلىقتا ماڭا ئۇنىڭ كۆزجىيەكلىرىدە ياش لىغىلداپ قالغاندەك كۆرۈندى.

شۇنىڭدىن كېيىن مەردان، ئىلىيارلار دەرس تاشلاپ باقمىدى. سىنىپنىڭ كەيپىياتىدا بىلىنەرـ بىلىنمەس بىر جانلىنىش بولۇۋاتاتتى. ئەدەبىيات دەرسىگە قىزىقمايدىغان رۇستەممۇ يېقىندىن بېرى دەرسنى ئەستايىدىل ئاڭلايدىغان، مۇئەللىمدىن دەرسكە مۇناسىۋەتلىك سوئاللارنى سورايدىغان بوپقالدى. مەھمۇت مۇئەللىم ئۇنىڭ بىر ماقالىسىنى سىنىپتا ئوقۇدى. ماقالىنىڭ ماۋزۇسى «مەندە چوڭقۇر تەسىر قالدۇرغان كىشىلەر» بولۇپ، ئۇ ماقالىسىدە چوڭ دادىسىنى، كىچىكىدە ئۆلۈپ كەتكەن ئاپىسىنى، دادىسىنى يېزىپ بولۇپ، ئاخىرىدا مېنىمۇ قىستۇرۇپتۇ. «مەن ئارقامدىكى پارتىدا ئولتۇرىدىغان ئاشۇ ئورۇق، ئاددىي كىيىنىپ يۈرۈيدىغان قىز بالىدىن قەيسەرلىكنى، مۇستەقىل ياشاشتىن قورقمايدىغان ئىرادىنى، تىرىشچانلىقنى ئۆگەنىدىم» دەپ يېزىپتۇ. ماقالىنى ئەلاچىلارنىڭ ماقالىسىگە سېلىشتۇرغىلى بولمايتتى، لېكىن ئۇنىڭدا ئادەت بويىچەتكەن دەبدەبىلىك سۆزلەر، سۈنئىي كۆپۈرمىلەر يوق ئىدى. مۇئەللىم ئۇنىڭ ماقالىسىنى ماختاۋاتقاندا رۇستەم خۇشھاللىقتىن ئاغزىنى يۇمالماي قالدى. مەنمۇ ئۇنىڭ ئۈچۈن خۇشھال بولدۇم. لېكىن بۇ خۇشھاللىقنىڭ كەينىگە چوڭ بىر كۆڭۈلسىزلىكنىڭ يوشۇرۇنۇپ تۇرغانلىقىنى كىم بىلسۇن.

تەنەپپۇس ۋاقتىدا ھەممىمىز توپ مەيدانىنىڭ ئەتراپىدا تۇراتتۇق، نەرگىسىاي رۇستەمنىڭ ئالدىغا كېلىپ چۆگۈلداپ سۆزلەپ كەتتى:

ـــھەي دەلدۇش، مەھمۇت مۇئەللىم ساڭا ئەجەب ئامراق بوپ كېتىپتىغۇ، تايىنى يوق بىر نېمەگىنى ئەجەب ماختاپ كەتتا. توۋا شۇمۇ ماقالە بولدىمۇ!

رۇستەم قىپقىزىل بولۇپ بىردەم دۇدۇقلاپ تۇردى ـ دە، بىردىنلا:

ـــ چىدا، چىدا، چىدىمسالا بېرىپ ئۆلۈۋال!ـ دېدى. نەرگىسىاينىڭ چىرايى ئۆڭۈپ لەۋلىرى تارتىشقاندەك بوپكەتتى. چۈنكى ئا-دەتتە ھېچكىم ئۇنىڭغا بۇنداق گەپ قىلىشقا پېتىنالمايتتى. ئۇ يۈگۈرۈپ كېلىپ رۇستەمنىڭ مەيدىسىدىن ئىتتىردى:

ـــدەلدۇش، دەلدۇش، سەن بېرىپ ئۆل!

ـــسەن...سەن... بارە نېرى!

رۇستەم شۇنداقلا ئىتتىرىپ قويۇۋېدى، نەرگىسىاي ئوڭدا چۈشتى. ئۇنىڭ بېشى دەل مەيدانىنىڭ سېمونت قىرىغا تەگدى.

ھەممىمىز قېتىپ تۇرۇپ قالدۇق، رۇستەمنىڭ چىرايى بىردىنلا ئۆلۈكتەك تاتىرىپ كەتتى.

نەرگىسىاي سېمونت يەردە مىدىرلىماي سوزۇلۇپ ياتاتتى، قاپقارا قان ئۇزۇن، ئىنچىكە قۇرتتەك ئۇنىڭ چاچلىرى ئارىسىدىن سىرغىپ چىقىپ گەدىنى ئاستىغا قاراپ ئۆمىلەۋاتاتتى...

نەرگىسىاي تېز قۇتقۇزۇش ماشىنىسىدا دوختۇرخانىغا ئەكېتىلدى. مەكتەپ دوختۇرىنىڭ ئېيتىشچە ھاياتىغا خەۋپ يەتمەيدىكەن، ئارقىسىغا بوغۇۋالغان چېچى ئۇنىڭ ئارقا مېڭىسىنى قوغداپ قاپتۇ. ئەمما مېڭە سىلكىنىپ كەتكەن بولۇشى ئېھتىمالغا يېقىن ئىكەن. چۈشتىن كېيىن دەرس ئۆتۈۋاتساق نەرگىسىاينىڭ دادىسى ـ قاپقارا، سېمىز ئادەم سىنىپقا كىرىپ رۇستەمنى ئاغزىنى بۇزۇپ تىللاپ، ئۇرغىلى يۈگۈردى. ئوغۇللار يۈگۈرۈپ كېلىپ ئۇنى تۇتۇۋالدى. سىنىپ باشلىقىمىز ئالىم، مۇقەددەس، گۈلزىرەلەر رۇستەمگە بولغان غەزەپ ـ غەيرىتىنى ئىپادىلەپ پات ـ پات ئارقىسىغا قاراپ ئالىيىپ قويۇشاتتى.

«ھەي دىۋە، ھېلىمۇ تەلىيىڭ بار ئىكەن، خۇدانىڭ شۈكۈر دېگىن. غەيرەتلىك بول، بۇ ئىشلارمۇ ئۆتۈپ كېتىدۇ!» مەن كىچىككىنە باغاقچىگە شۇنداق دەپ يېزىپ رۇستەمنىڭ ئالدىغا تاشلاپ قويدۇم. بىردەمدىن كېيىن قارىسام يوغان قوللىرىدا باغاقچىنى تۇرمىلەكلەپ،

هازىرلا يىغلۇپتىددىغاندەك لەۋلىرىنى چىشلەپ لەپسلكىنىچە ئولتۇرد-
دۇ. بىردىنلا مېنىڭمۇ ئىچىم ئاچچىق بوپكەتتى. زەردەم قاينىاپ:
«ھەممىگىلار كۆردۇڭلار، گۈناھ خەقنىڭ ئۆزىددىغۇ، ئۇ رۇستەمنى ب-
كاردىن - بىكار تىللاپ، ئىتتىرىپ كەتمىدىمۇ...» دەپ ۋارقىرىۋ-
تىشتىن ئۆزۈمنى ئارانلا تۇتۇۋالدىم.

ئەتىسى چۈشتىن كېيىن ھەممىمىز نەرگىسىنى يوقلاپ باردۇق.
نەرگىسىاي يوغان، ئاپئاق پەر ياستۇققا يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ، بارماقلا-
ردا قوش - قوش ئۆزۈكلەر پارقىراپ تۇرىددىغان سېمىز ئايال كېسىپ
بەرگەن ئالمىنى يەۋاتاتتى. ئۇ بىزنى كۆرۈپ ئورنىدىن تۇرماقچى
بولغاندى، سېمىز ئايال ئۇنى كارىۋاتتىن چۈشىگىز بولمايدۇ، دەپ
توسۇۋالدى.

ياتاقنىڭ دېرىزىسى، تومپۇچكىلارنىڭ ئۈستى گۈل بىلەن تولۇپ
كەتكەندى. بىز ئەكەلگەن گۈلىمىزنى قويىددىغان يەر تاپالماي يەرگىلا
قويۇشقا مەجبۇر بولدۇق. نەرگىسىاي ھەدەپ بىزنى ئولتۇرۇشقا تەك-
لىپ قىلاتتى، ئەمما ياتاقتا ئىككىلا ئورۇندۇق بار ئىدى.

مۇقەددەس ئورۇندۇقنىڭ بىرىنى نەرگىسىاينىڭ ئالدىغا قويۇپ
ئولتۇرۇپ يېقىنچىلىق بىلەن سورىدى:

—قانداقراق؟ خېلى ياخشى بوپقالدىڭمۇ، چوڭ چاتاق يوقتۇ؟

—چاتاق يوق، دوختۇر ئەسلى بۇگۈن چىقىپ كەتسەڭلار بولىدۇ،
دېگەن، دادام بىرەر كۈن ئارتۇق كۆزىتىپ بېقىڭلار، دەپ تۇرۇۋالدى
شۇ. مېنىڭغۇ ھازىرلا چىقىپ كەتكۈم بار، ئىمتىھان ۋاقتى تۇرسا...

—ھېلىقى رۇستەم دېگەن باردۇ ئاراڭلاردا؟ - سورىدى ئايال.

—رۇستەم كېلەلمىدى، ئايرىم يوقلاپ كەلمەكچى...

—كەلگەن بولسا قۇلىقىنى بىر يۇلۇۋالاي دېگەنتىم، خەقنىڭ قە-
زىنى ئاشۇنداق بوزەك قىلىدىغان نەنىڭ نوچىسكەن ئۇ!

بىز بۇيافقا كەلمەكچى بولغاندا رۇستەمنىڭ جاھىللىقى تۇتۇپ بو-
يۇن تولغاپ تۇرۇۋالغانلىقىنى ئويلاپ، كۆڭلۈمدە توغرا قىلغانكەن،
دەپ قالدىم.

نەرگىسىاي دوختۇرخانىدىن چىقىپ ھەممە ئىش ئىزىغا چۈشكەن
كۈنلەرنىڭ بىرىدە گۈلزىرە يېنىمغا كېلىپ مېنى مەكتەپ مۇدىرى
ئىشخانىسىغا چاقىرىۋاتقانلىقىنى ئېيتتى. ھەيرانلىق ئىچىدە مۇدىرنىڭ
ئىشخانىسىغا كىردىم. مۇدىر مېنى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلىپ، مەندىن
ئۈدۈللا سورىدى:

—ئاڭلىسام، بۇنىڭدىن بىر نەچچە ئاي ئىلگىرى رۇستەم سىزنىمۇ
يېقىتىۋەتكەنكەن، راست شۇنداق ئىش بولغانمۇ؟

—يېقىلىپ چۈشكىنىم راست، لېكىن رۇستەم يېقىۋەتكەن ئەمەس،
ئۆزۈم ئورنۇمدىن تۇرىمەن دەپ ئالدىراپ...

—بولدى، ئۇنى ئاقلىمايلا، مەن باشقىلاردىن ئەھۋالنى ئىگىلەپ
بولغان. گۈلزىرەنىڭ ئېيتقىلىشىچە، رۇستەم كېچىكىدە ماشىنا ھادىسە-
سىگە ئۇچراپ مېڭىسى زەخمىلەنگەنكەن. دوختۇرلار ئۇنى كېيىنچە
نېرۋىسىدىن چاتاق چىقىشى مۇمكىن، ئېھتىيات قىلىڭلار، دەپتىكەن.
ئىلگىرى ئۇ سىرتتىمۇ جېدەل چىقارغانكەن. بىر نەچچە كۈندىن بېرى
بەزى ساۋاقداشلارنىڭ ئاتا - ئانىسى بالىمزنى بۇ مەكتەپتە ئوقۇت-
مايمىز، دەپ دەۋا قىلىۋاتىدۇ. سىزنىڭچە، رۇستەم نورمالمۇ؟

—مەن رۇستەم بىلەن بىر پارتىدا ئولتۇرغان، مېنىڭچە ئۇ تامامەن
نورمال. ئۇ ئاتا - ئانا تەربىيىسى كۆرمىگەچكە مەجەزى سەل غەلىتە.
لېكىن ئۇ ھېچكىمگە ياماناتلىق قىلغىنى يوق، ئۇنىكەنكى ئىشتىمۇ نەر-
گىسىاي باشتا...

—بولدى، بولدى، ھازىرچە بۇ ئىشلارنى باشقىلارغا، بولۇپمۇ
رۇستەمگە دېمەي تۇرۇڭ، بىز مۇزاكىرىلىشىپ مۇۋاپىق بىر تەرەپ
قىلىمىز.

نېمە ئىشنى مۇۋاپىق بىر تەرەپ قىلىدىغاندۇ ئۇلار؟ مۇدىر ئىش-
خانىسىدىن چىقىپ كۆڭلۈم بىر قىسما بوپقالدى. مەيداندا ئوغۇل با-
لىلار خۇشھال - خۇرام ۋارقىرىشىپ توپ ئويناۋاتاتتى، ئۇلارنىڭ ئا-
رىسىدا رۇستەممۇ بار ئىدى. ئۇنىكەنكى بىر مەزگىللىك پاراكەندىچە-
لىكتىن كېيىن ئۇ خېلىلا ئارام تېپىپ، روھلىنىپ قالغاندى، ئاشۇ بە-
چارىگە يەنە بىر كۆڭۈلسىزلىك كەلمىسە بولاتتى.

ئىشنىڭ كېيىنكى تەرەققىياتى ناھايىتى تېز بولدى. نەرگىسىاينىڭ
دادىسى ئۆزۈن قارا پىكاپتا كېلىپ مۇدىرنىڭ ئىشخانىسىغا كىرىپ كې-
تەتتى. رۇستەمنىڭ چوڭ دادىسىمۇ مەكتەپكە بىر قانچە قېتىم چاقىر-
تىلدى. سىنىپتا رۇستەم مەكتەپتىن چېكىندۈرۈلدىكەن، دېگەن گەپ
تارقالدى. مەھمۇت مۇئەللىم رۇستەمنى قوغداپ قالماقچى بولغان
بولسىمۇ مەقسىتىگە يېتەلمىدى. مۇدىر ئۇچۇن نەرگىسىاينىڭ مەكتەپ-
تىن يۆتكىلىپ كېتىشى تۇپەيلىدىن بولىدىغان زىيان ئالدىدا باشقا
ئىشلارنىڭ تىلغا ئالغۇچىلىكى يوق ئىدى.

شۇنداق قىلىپ رۇستەم مەكتەپتىن چېكىندۈرۈلدى. ئۇنىڭ كې-
تاب - دەپتەرلىرىنى كۆتۈرۈپ سىنىپتىن چىقىپ كېتىۋاتقان چاغدىكى
بىچارە تۇرقى كۆڭۈل خاتىرەمدە ئۇنتۇلغۇسز بولۇپ ساقلىنىپ قال-
دى. ئۇ مېنىڭ 12 يىللىق ساۋاقدىشىم ئىدى. ئىككىمىزنىڭ ئائىلە شا-
رائىتىمىز ئوخشاپ كەتكەچكىمۇ، ئۇ مېنى يېقىن كۆرەتتى. ئېغىر - يې-
نىك ئىشلاردا ماڭا ياردەم قىلاتتى، تالاش - تارتىشلاردا ھامان مېنىڭ
تەرىپىمنى ئالاتتى. نەرگىسىاي، مۇقەددەسلەرنىڭ نەزىرىدىكى قور-
قۇنچلۇق «دەلدۇش» مېنىڭ نەزىرىمدە بەزىدە گەپ ئاڭلىمايدىغان
كىچىك ئۇكىغا، بەزىدە كۆيۈمچان ئاكىغا ئوخشايتتى. ئۇ، سىنىپنىڭ
ئىشلىرىغىمۇ ئاجايىپ كۆيۈنەتتى، تازىلىق - ئەمگەكلەردە تەرلەپ -
پىشىپ ئىككى - ئۈچ كىشىلىك ئىشلەيتتى. ئەتىياز، كۈز پەسىللىك
تەنھەرىكەت مۇسابىقىلىرىدە جان تىكىپ ئېلىشىپ كۆپ قېتىم سىنىپ-
مىزغا شان - شەرەپ كەلتۈرگەندى. ھەر يىلى يازدا تاغقا، دالىغا سا-
يahەتكە چىققاندا قازان - قۇچا، گۆش - سەيلەرنى يۈدۈپ توشۇيتتى.
باشقىلار ئويناۋاتسا يۈزلىرىنى قارا - قورا قىلىپ كاۋاب پىشۇراتتى.
نەدە ئېغىر، مەينەت ئىش بولسا رۇستەمنىڭ ئىدى. ئۇ ھېچقاچان
باشقىلارغا بەس سالمايتتى، قىلغان ئىشىغا مىننەت قىلمايتتى. ئۇ چې-
چىنى پارقىرىتىپ تاراپ، ئىش - ئەمگەك دېسە بەش كۈنلۈك يەرگە
قاچىدىغان، قاچان قارىسا قىز بالىلار بىلەن غەيۋەت قىلىشىپ، گەپ
توشۇپ يۈرىددىغان ئوغۇل بالىلاردىن باشقىچە بىر دۇنيا ئىدى. ئاشۇ
رۇستەم ئاخىر بېرىپ مۇشۇ كۈنگە قالدىمۇ؟ دۇنيادا سەممىي ئادەم-
لەرلا زىيان تارتامدىغاندۇ؟ دادامنىڭ كېيىنكى ئايالىدەك، نەرگىسىاي-
لاردەك ھازاۋۇل، ساختىپەزلەرنىڭ ئىشى ئوڭدىن كېلىۋېرەمدىغاز-
دۇ...؟

* * *

—گۈلنىسا، ماڭا قارا قىزىم، مەندىن نەسىھەت بوپقالسۇن، سەن
ھەرگىز باشقا قىزلارنى دوراپ مۇھەببەتلىشىپ يۈرمە...

ـــمۇھەببەتلەشكەنگە نېمە بولىدۇ چوڭ ئاپا، ھازىر ھەممە قىزلار مۇھەببەتلىشپ توي قىلىدۇ. بىزنىڭ سىنىپتىكى بەزى قىزلار تولۇق سىزدىن تارتىپلا مۇھەببەتلىششكە باشلىغان. لېكىن مەندىن خاتىرجەم بول چوڭ ئاپا، مەن ھازىر مۇھەببەتلەشمەيمەن، بالدۇر ئېچىلغان گۈل بالدۇر توزۇيدۇ، دېگەننى مەن ئوبدان بىلىمەن. لېكىن سەن نېمىشقا 13 يېشىڭدا ئەرگە تېگىۋالغان؟

ـــ مەن ئۆزۈم تەگمىگەن، ئاتا ـ ئانام مەجبۇرلاپ بەرگەن. ئۇ زامان شۇنداق ئىدى، قىزلارنى تۇماق بىلەن بىرنى قويسا يېقىلمىغۇ. دەڭ بولسىلا ئەرگە بېرىۋېتەتتى. بىز ئاغزىمىزدىن سۈت پۇرىقى كەتمەي تۇرۇپ، ھېچ نەرسىنى ئۇقماي، بىلمەي تۇرۇپ خوتۇن، ئانا بوپقالاتتۇق. جاھان دېگەن شۇنداق ئوخشايدۇ دەپ ھەممىگە كۆنۈپ كېتەتتۇق. ھازىر قىز بالىلار ئوقۇپ، خىزمەتكە چىقىپ، مۇھەببەتلەشىپ توي قىلىدىغان بولدى، بۇمۇ ياخشى بولدى. لېكىن...

ـــلېكىن نېمە بولدى، چوڭ ئاپا؟

ـــنېمە بولاتتى، زىيان تارتقىنى يەنىلا ئايال كىشى، قىز بالا بولدى. ئىلگىرى ئۆيدە ئولتۇرۇپ ئېرى بىلەن بالىلىرىنىڭلا خىزمەتىنى قىلىدىغان ئايالىلار ھازىر ھۆكۈمەتنىڭ خىزمىتىنمۇ، ئېرى، بالىلىرىنىڭ خىزمىتىنمۇ قوشلاپ قىلىدىغان بولدى. ئەر كىشىلەر قولىنى ئەگرى قىلماي ئولتۇرۇپ خوتۇنىنىڭ ئېتىپ بەرگىنىنى يەيدىغان، تېپىپ بەرگىنىنى خەجلەيدىغان بولدى. تەييار پۇل كىمگە خۇشياقمايدۇ. ھۇشۇ مۇھەببەتلىشىدىغان ئىشنى ئالساقمۇ، ئوغۇل بالا دېگەن قانچە قىز بىلەن مۇھەببەتلەشسىمۇ ھېچكىم ئۇنى ئەيىبلىمەيدۇ، لېكىن قىز بالا ئۇنىڭغا ئوخشمايدۇ. بىرەرسى بىلەن ئېتى چىققان قىز بالا ئاشقان ئاشقا ئوخشاپ قالىدۇ، يەنە بىرسىنىڭ كېلىپ ئۇنى ئېچىشكە كۆڭلى تارتمايدۇ. ئوغۇل بالا دېگەن ئاشۇنداق قىز بالىنىڭ نامىنى چىقىرىپ قويۇپ ئۆزى خالىغان بىرسىنىڭ كەينىدىن كېتىۋېرىدۇ. قىز بالىنىڭ بىتەلەي بوپقالغىنى قالغان.

ـــۋاي ـ ۋۇي چوڭ ئاپا، نەدىكى گەپنى قىلىدىكەنسەن. مۇھەببەتلەشكەن قىزلارنىڭ ھەممىسى «ئاشقان ئاش» بولمايدۇ، دۇنيادا ياخشى قىزلار كۆپ، ياخشى ئوغۇللارمۇ كۆپ. مەن ساڭا بىر ھېكايە ئېيتىپ بېرەي.

ـــھە ئېيتە، قۇلىقىم سەندە.

ـــبىر يىگىت بىلەن بىر قىز بولغانكەن، ئۇلار بىر ـ بىرىنى ئىنتايىن ياخشى كۆرىدىكەن، ئەمما يىگىتنىڭ تېخى ئىش ـ ئوقىتىنىڭ تاينى يوق ئىكەن. قىزمۇ تېخى 18 لەرگە ئەمدىلا كىرگەنكەن. ئۇلار ئاتا ـ ئانىسىدىن ئوغرىلىقچە ئۇچرىشىپ تۇرىدىكەن. بىر قېتىم ئۇلار يېقىن ئەتراپتىكى ئورمانلىقتا ئۇچرىشىپتۇ. بۇ باھار پەسلى بولۇپ، دەرەخلەر ئارىسىدىن ئىللىق باھار ئاپتېپى تۆكۈلۈپ تۇرىدىكەن. ئورمانلىق يۇمران يوپۇرماقلار بىلەن ياۋا گۈللەرنىڭ خۇش پۇرىقىغا تولغانكەن. قۇشلار خۇددى ھاياتنىڭ باھار پەسلىدە تۇرۇۋاتقان بۇ بىر جۇپ ئاشىق ـ مەشۇقنى قارشى ئالغاندەك توختىماي ۋېچىرلىشىپ سايرىشىدىكەن. ئۇلار مۇھەببەتتىن ۋە كۆز ئالدىدىكى مەنزىرىدىن مەست بولۇپ ماڭا ـ ماڭا ئاخىر ئېزىپ قاپتۇ. ئۇلار ئورمانلىق ئىچىدە شۇنچە ئىزدەپمۇ قايتىش يولىنى تاپالماپتۇ. قاراڭغۇ چۈشۈپتۇ، يىگىت قىزنى قېيىن ئەھۋالدا قويغىنىدىن قاتتىق ئازابلىنىپتۇ. ئۇلار قاراڭغۇدا ئۇزاق يول يۈرۈپ ئورمان قاراۋۇلىنىڭ ئۆيىنىڭ ئالدىغا كەپقاپتۇ. ئۇ ئىككى ئېغىزلىق كونا ياغاچ ئۆي بولۇپ، ئىچىدە ئادەم يوق ئىكەن. يىگىت خۇشھال بولۇپ قىزنى ئىچكىرىكى ئۆيدىكى بىردىنبىر كارىۋاتقا ئورۇنلاشتۇرۇپتۇ. ئۆزى تاشقىرىقى ئۆيدە ئۇزۇن ئورۇندۇقتا يېتىپتۇ. ھاياتىدا تۇنجى قېتىم ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ئايرىلىپ ئادەمزاتسىز ئورمانلىقتىكى يالغۇز كەپدە قونۇشقا مەجبۇر بولغان قىز دەككە ـ دۈككىدە ئۇزاققىچە ئۇخلىيالماپتۇ. ئىشكىنىڭ زەنجىر ھالقىسى بار ئىكەن، ئۇ قوپۇپ زەنجىرنى تاقاي دەپتۇ ـ يۇ، يىگىت بىلەن ئۆزى ئوتتۇرىسىدىكى پاك، نازۇك مۇناسىۋەتكە شەك كەلتۈرۈپ، يىگىتنى رەنجىتىپ قويۇشنى خالىماپتۇ. ئىشكنى تاقىماسلىققا تېخى كۆڭلى ئۇنىماپتۇ. ئۇ ئۆزاق ئويلىنىپ بىر چارە تېپىپتۇ. ئۇ ئۆزۈن، قويۇق چېچىدىن بىر تال ئۆزۈپ ئىشكىنىڭ ھالقىسىنى چاچ بىلەن باغلاپ قويۇپتۇ ـ دە، شۇ ھامان ئۇيقۇغا كېتىپتۇ.

سەھەردە قىز ئۇيقۇسىدىن ئويغىنىپ ئىشككە قارىسا چاچ ئاخ-شامقى پېتى تۇرغىدەك. ئۇنىڭ قەلبى شادلىق ۋە مۇھەببەتكە تولۇپتۇ ۋە شۇ چاغدا مەيلى قانداق ئىش يۈز بېرىشىدىن قەتئىينەزەر، كەلگۈسىدە مۇشۇ يىگىتتىن باشقا كىشىگە ياتلىق بولماسلىق نىيىتىگە كەپتۇ. كېيىن ئۇلار توي قىپتۇ. خۇددى ئۇنىڭ كۈتكىنىدەك ئۇ يىگىت ئۇنى ئۆمۈرۋايەت قەدىرلەپ، ئۇنى ئايال كىشى ئۆمرىدە ئېرىشىدىغان ھەممە بەخت ۋە ئىززەت ـ ھۆرمەتكە ئېرىشتۈرۈپتۇ...

چوڭ ئاپا، مەن دەل ئاشۇنداق يىگىتنى تاپمسام توي قىلمايمەن، مەندىن خاتىرجەم بول.

ـــمەن خاتىرجەم بولدۇم بالام، خاتىرجەم بولدۇم. ئاپاڭ بىچارە ئۆمرىدە تۇزۇك خۇشاللۇق كۆرمەي ئۆتتى، سەن بولساڭمۇ يولۇڭنى تېپىپ ماڭغىن، خۇدايىم بەخت ـ تەلىيىڭنى بېرەر ئىلاھىم.

قىزى چوڭ بولۇشقا باشلىغاندىن تارتىپ ئانىلارنىڭ قىزىدىن ئەنسىرىشىمۇ قەدىمدىن قالغان ئىش، چۈنكى قىز بالا دېگەن ئاجىز، چوڭ ئاپام دائىم شۇنداق دەيدۇ. ئاپام بىلەن چوڭ ئاپام مەندىن قاچاندىن تارتىپ ئەنسىرەشكە باشلىدىكىنە؟ 13 يېشىمدا ئاي كۆرۈشكە باشلىغاندىن تارتىپمۇ ياكى يېقىنقى يىللاردىن بۇيان چوڭ بولۇپ، ئۆزۈمنى تۇزەشتۈرۈپ يۈرۈيدىغان بولغاندىن تارتىپمۇ؟

ئەمەلىيەتتە كىچىك ۋاقتىمدىكى كەچۈرمىشلىرىم مەنده ئەر ـ ئا-يالىق مۇناسىۋەتكە نىسبەتەن قورقۇنچ ۋە يىرگىنىشنى پەيدا قىلىپ قويغاندى. مەن بۇ ھېسسىياتتىن ئۆزاققىچە قۇتۇلالمىدىم. تۇنجى قېتىم ئۆزۈمنىڭ بالاغەتكە يەتكەن قىز بوپقالغىنىمنى بىلگىنىمده ئۆز ـ ئۆزۈمدىن سەسكەندىم، ھەتتا روھىي جەھەتتە قاتتىق ئازابلىنىپ يۈردۈم. ئەتراپىمدىكى بالدۇر يېتىلگەن قىز ـ ئوغۇل ساۋاقداشلىرىم-نىڭ ئۆزئارا مۇئامىللىرى مېنى بىزار قىلاتتى. ھاياتىمنىڭ ئۆزۈم خا-لاش ـ خالىماسلىقىمدىن قەتئىينەزەر يېتىپ كەلگەن يېڭى بىر باسقۇ-چى، تېنىم ۋە روھىي ھالىتىمدىكى ئۆزگىرىشلەر ماڭا يوچۇن، يىرگە-نىشلىك لېكىن يەنە قانداقتۇ ئاجايىپ سېھرىلىك تۇيۇلاتتى. مەن ئاشۇ يىللاردا مەڭزىمنىڭ ئوت بولۇپ يېنىپ، يۈرىكىمنىڭ ھەدىدىن ئار-تۇق تېپىچەكلەشلىرىگە، ئىللىق باھار كۈنلىرى بىر كېچىدىلا بېخ سۈ-رۈپ ھۆسن تۇزگەن دەرەخ شاخلىرىنىڭ شامالدا تەرۈنىشىگە قۇلاق سېلىپ تالاي كېچىلەرنى ئۇيقۇسىز ئوتكۈزگەنىدىم.

شۇ يىللىرى، بىر كۈنى مەكتەپتىن كەلسەم چوڭ ئاپام بىلەن ئاپام ئىككىسى ئۆيدە پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇپتۇ. مېنى كۆرۈپ دەرھال گەپنى

توختىتىپ ماڭا قاراپ كېتىشتى. ئۇلارنىڭ كۆز نۇرى بېشىمدىن ئايە-
مىمچە، ئايىغىمدىن بېشىمغىچە يۆتكىلىپ، دەل كۆنسېرى كۆتۈرۈ-
لۈۋاتقان كۆكسۈمگە كېلىپ توختىدى. مەن تەرسالىق بىلەن مۇرەمنى
قورۇپ دومسايغىنىمچە ئۇلارنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ كەتتىم.

ـــ ماڭا قارا قىزىم، بۇنى كىيىۋالغىن، ـ ئاپام كەينىمدىن ئىچكە-
رىكى ئۆيگە كىرىپ قولۇمغا بىر ئىچ كىيىمنى تۇتقۇزدى. ئۇ سېيدام
تىكىلگەن، بەدەنلى قورۇپ تۇرىدىغان ئىچ كىيىم ئىدى.

ـــ مەن بۇنى كىيمەيمەن، ـ دېدىم بېشىمنى كۆتۈرمەي. ئاپامنىڭ
بۇ ئىشى نېمىشقىدۇر مېنى ھاقارەتلىگەندەك تۇيۇلۇپ كەتتى.

ـــ نېمىشقا كىيمەيسەن، مۆكچىيىپ مومايدەك ماڭىدىغان بوپقاپ-
سەن، بۇنى كىيىۋالساڭ قىسلىماي ماڭسەن ئەمەسمۇ.

ـــ نېمىدىن قىسلغىدەكمەن، بۇنى مەن ئۆزۈم پەيدا قىلمىدىم.
سەن شۇنداق تۇغۇپسەن. بۇنى كىيىۋالغان بىلەن خەق مېنى كىچىك-
كەن، چوڭ بولمايتۇ دەپ قالارمۇ.

ـــ ھەي داپشاق، چوڭ بولۇشقا ئالدىراپ كەتكەن ئوخشىمامسەن؟
كىيە بۇنى!

ـــ كىيمەيمەن!

قاتتىق تەگكەن شاپلاق مەڭزىمدىن ئوت چىقىرىۋەتتى. چوڭ
ئاپام كىرىپ ئاپامغا «ئادەتتىغۇ ھېچ ئىشى بىلەن كارىڭ يوق، بۇگۈن
ھەجەپ ئۇرۇپ كېتىپسىنا» دەپ كايىغىلى تۇرغاندى، ياشلىرىم بىر-
دىنلا قۇيۇلۇشقا باشلىدى. دادامنىڭ گۆدەك قەلبىمدە قالدۇرغىنى
جاراھەتلا بولدى. ئەمما مەن ئاپامنى ياخشى كۆرەتتىم، كىچىك ۋاقتە-
لىرىمدىن تارتىپلا ئۇ مېنىڭ بارلىقىم ئىدى. ئەمما ئۇمۇ مېنى تاشلاپ
يات بىر كىشىنىڭ ئارقىسىدىن كەتتى. ئاشۇ ئەر كىشىدىن تۇغقان با-
لىلىرى ئاپامنىڭ قەلبىدىكى بىر پارچە ئورنۇمنمۇ تارتىۋالغاندى.

ئاپام مەيۈس ھالدا كېتىپ قالدى. بىراق ئەتىسىدىن تارتىپ مەن
ئۇ كىيىمنى كىيىۋالدىم. تاكى تولۇق 2 ـ يىللىققا چىققانغا قەدەر كىيىپ
يۈردۈم. مۇقەددەس مېنى دائىم: «18 ياشقىچە كۆكسىنى تېڭىپ يۈ-
رۈيدىغان تومپاي»، «سەن 21 ـ ئەسرنىڭ ئەمەس، 16 ـ ئەسرنىڭ
ئادىمىسەن» دەپ مەسخىرە قىلاتتى. بىر كۈنى مەن بازاردىن قىزلار
كىيىدىغان ئادەتتىكى، ئەرزان ئىچ كىيىمدىن بىرنى سېتىۋالدىم. ئۆيگە
ئەكىلىپ كىيىپ باقسام بەدىنىمنىڭ كەم يەرلىرى تولۇقلىنىپ خېلى
ئىسكەت تۇزۇپ قالغاندەك، زادى ياراشمايدىغان كۆڭلەكلىرىمۇ
باشقىچە يارىشىپ كەتكەندەك بىلىندى.

مەن ئاخشىمى خېلى ۋاقىتلارغىچە كۆڭلەكلىرىمنى بىرمۇبىر كىيىپ
كۆرۈپ، ئەينەكنىڭ ئالدىدا مودېللارنى دوراپ مېڭىپ يۈردۈم. ئۆز ـ
ئۆزۈمگە «خېلى چىرايلىقكەنسەن گۈلنىسا، سەن ئەمدى چوڭ بول-
دۇڭ، يۈرۈش ـ تۇرۇشۇڭ چوڭ قىزلارغا ئوخشىشى كېرەك» دەپ
پىچىرلايتتىم.

شۇنىڭدىن كېيىن مەن تەڭتۇش قىزلارنىڭ كىيىم ـ كېچەك، يۈ-
رۈش ـ تۇرۇشىغا دىققەت قىلىدىغان بولدۇم ۋە ئىنتايىن ھەيرانلىق
ئىچىدە ئۆزۈمدە كىيىم ـ كېچەك، رەڭگە نىسبەتەن ئالاھىدە بىر خىل
تەبىئىي سېزىمنىڭ بارلىقىنى بايقىدىم. مەن قىلچە زورۇقمايلا ئەڭ
ئاددىي كىيىملىرىمنىمۇ ئىجادچانلىق بىلەن ماسلاشتۇرۇپ كىيىشنى
ئۆگىنىۋالدىم. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا مەن ئۆزۈممۇ سەزمىگەن ھالدا
باشقا ئىشلارنىمۇ ئويلايدىغان بوپقېلىۋاتاتتىم. پاراللېل سىنىپتىكى قا-
راقاش بالىنىڭ پات ـ پات قاراپ قويۇشلىرى، چاقچاق گەپلىرى، يەنە
كىملەرنىڭدۇر ياراشتۇرۇپ كىيگەن كاستۇملىرى، بۇدىرە چاچلىرى
خىيالىمغا كىرىپ قالاتتى. لېكىن بۇلار مېنىڭ ئۆگىنىشكە بولغان قىز-
غىنلىقىمنى سۇسلاشتۇرالمىغاندى. مەن خاتىرەمنىڭ ۋاراقلىرىغا توخ-
تىماي «گۈلنىسا ئەڭ ئوماق، ئەڭ ئەقىللىق، ئەڭ ئەلاچى» دەپ يا-
زاتتىم. مەن چوقۇم ئەلاچى بولۇشۇم كېرەك ئىدى. مەن تىرىشىپ
ئوقۇش ئارقىلىق ئىستىقبالىمنى تېپىپ، ئورنۇمنى ئۆزگەرتەلەيدىغان-
لىقىمغا ئىشىنەتتىم. ئالىي مەكتەپ ئىمتىھانى كۈنسېرى يېقىنلىشىپ كې-
لىۋاتاتتى. مەن تەقدىرىمنى ئۆزگەرتىدىغان ئاشۇ پەيتنى ھاياجان ئا-
رىلاشقان تەقەززالىق ئىچىدە كۈتەتتىم.

دەرسلەر، خۇلاسە ئىمتىھانلار ئايانغلىشىپ ئومۇمىي تەكرار باشلا-
نغان كۈنى ئەتىگەندە سىنىپنى تازىلاۋاتساق مەھمۇت مۇئەللىم كىرىپ
ئېلىياردىن:

ـــ رۇستەمنى يوقلاپ تۇرالىدىكلارمۇ، ئۇ نېمە ئىش قىلىۋېتىپ-
تۇ؟ ـ دەپ سورىدى.

ـــ مەن يېقىندا ئۇنى كوچىدا ئۇچراتقان، ئەھۋالىنى سورىسام، بىر
رېمونتچىغا شاگىرتلىققا كىرگەنلىكىنى ئېيتتى. ئۆزى سەل جۇدەپ
قاپتۇ، لېكىن روھىي كەيپىياتى خېلى ئۇستۇن كۆرۈنىدۇ، ـ دېدى ئېلى-
يار.

مۇئەللىم بىردەم جىم بوپكېتىپ، ئېلىياردىن ئۇنىڭ ئۆيىنىڭ ئادە-
رېسىنى سورىۋېلىپ چىقىپ كەتتى.

ـــ مۇئەللىم ئەجەب ئۇنى سوراپ كەتتىغۇ، ئۇنى مەكتەپكە قايتۇ-
رۇپ ئەكېلەمدۇ ـ نېمە؟ ـ دېدى ئېلىيار.

ـــ مەھمۇت مۇئەللىم رۇستەمنى ئىمتىھانغا قاتنىشۇالسۇن دەپ
يول مېڭىۋاتقىنىدەك. قارىغاندا، نەرگىسىاي باشقا مەكتەپكە يۆتكىلىپ
كېتىدىغان ئوخشايدۇ، ـ دېدى گۈلزىرە.

ھەممىمىز جىم بوپكەتتۇق. دېمىسىمۇ يېقىندىن بېرى مەھمۇت
مۇئەللىم دەرس ۋاقتىدا نەرگىسىايدىن تولا سوئال سورايدىغان بوپ-
قالغان، ھەتتا بىر قېتىم كۆپچىلىكنىڭ ئوتتۇرىسىدىلا «مۇشۇ سوئال-
غىمۇ جاۋاب بېرەلمىگەن يەردە ئىمتىھانلاردا 100 نومۇرنى قانداق
ئالغان؟» دەپ قوپال تەگكەن، نەرگىسىاي نەچچە كۈنگىچە يىغلاپ،
كۆزلىرىنى قىزارتىپ يۈرگەندى.

ـــ مەھمۇت مۇئەللىم ياشسۇن! مەھمۇت مۇئەللىم يارايدۇ، بىزگە
مۇشۇنداق نوچى مۇئەللىم كېرەك!

مەردان قولىدىكى سۇپۇرگىنى گىتار قىلىپ ئۇسسۇل ئويناپ
كەتتى.

ـــ ھە مەردان، بىرەر پەدە ئويناپ بېرە، ئۇزاق بوپتۇ سېنىڭ
ئۇسسۇلۇڭنى كۆرمىگىلى.

ـــ قېنى مەردان، ياخشى خەۋەرنى تەبرىكلەپ ئوت چىقىرىۋېتە!

ـــ ئاشۇ رۇستەم بايقۇش ناھەقچىلىككە ئۇچرىغاندىن بېرى ئۇ-
سۇلمۇ يادىمغا كەلمەيدىغان بوپقالغاندى، بوپتۇ، بۇگۈن بىر ئويناي-
لى!

راست، بۇ يىل بىزگە نېمە بولدى، خۇلاسە ئىمتىھانلارنىڭ ئالدى-
راشلىقى، چوڭ ئىمتىھاننىڭ ئەندىشىسى يەلكىمىزدىن بېسىپ ياشلارغا
خاس بارلىق ھېس ـ تۇيغۇلىرىمىزنى يوقىتىۋەتتىمۇ ياكى چوڭ بوپ-
قالدۇقمۇ، ھەممىمىز باشقىچە ئېغىر بېسىق بوپكېتىپتۇق. دېرىزىمىز-

نىڭ تۇۋى، يوللىرىمىزنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى چىملارنىڭ قاچان يەـ شىل تۇمسكە كىرىۋالغانلىقى، قارىدەك ئاپئاق، ھال چېچەكلەرنىڭ قاچان ئېچىلىۋالغانلىقىنى سەزمەيلا قاپتۇق. ئىلگىرىكى يىللاردا رۇستەم دائىم تۇنجى ئېچىلغان چېچەك، پوتلا بولغان سۆگەت شېخى، بىرەر تال گۈل دېگەندەك نەرسىلەرنى پارتامغا تاشلاپ قويىاتتى، پارتامىدىن نەچچە كۈنگىچە باھار ھىدى كېلىپ تۇراتتى. بۇ يىل ئۇمۇ يوق، چېچەكمۇ يوق، ئۇنىڭ بوش قالغان پارتىسىغا قارىسام يىغا تۇتىدۇ.

* * *

جۈمە كۈنى مەھمۇت مۇئەللىمنىڭ تەشكىللىشىدە سىنىپ بويىچە دالا سەيلىسىگە چىقتۇق. ئۇ كۈنى قىزلارنىڭ كۆپ قىسمى مەكتەپنىڭ ھاۋارەڭ تەنھەرىكەت چاپىنىنى، رەڭلىك يوپكىلارنى كىيگەن، گۈللۈك رومالالارنى ئارقىسىدىن چىڭ چىگىۋالغاندى. مۇقەددەس بىلەن نەرـ گىسىايلا مەسلىھەتلىشىۋالغاندەك سۇس سارغۇچ كالتە پەلتۇ، پۇتىغا قىممەت باھالىق سايامەت ئايغى كىيىۋاپتۇ. ئېگىز بويلۇق مۇقەدـ دەسكە كىيىمى باشقىچىلا يارىشىپتۇ.

بىز شەھەر سىرتىغا چىقىپ، بىر ئۆستەڭ بويىدا ئاپتوبۇستىن چۈـ شۈپ قالدۇق. ئۆستەڭنىڭ بىر چېتى قەدىمىي قارىياغاچلىق، يەنە بىر چېتى تۇپتۇز دالا ئىدى، دالىدىن باھارنىڭ تېخى زەھىرى كەتمىگەن سالقىن شامىلى غۇر ـ غۇر ئۇرۇپ تۇراتتى. بۇ يەردە ئاندا ـ ساندا يەر بېغىرلاپ ئۆسكەن ئوت ـ چۆپلەر، ئاق تىكەنلەر كۆزگە تاشلانغاندىن ئاشقا، چوڭراق بىرەر تال تاشمۇ كۆزگە چېلىقمايتتى.

ـــيۇرۇڭلار قىزلار... ئا ھۇ...ي..

ئوغۇللار مەھمۇت مۇئەللىمنىڭ باشچىلىقىدا بىر سەپ بولۇپ شامالغا قارشى يۈگۈرۈپ كېتىشتى. شامال ئۇلارنىڭ ئىشتان ـ چاپاـ نىرىنى دۇمباقتەك كۆپتۈرەتتى، ئوينىشۋاتقاندەك شەپكىلىرىنى ئۇـ چۇرۇپ يىراق ـ يىراقلارغا ئەكېتەتتى. قىزلارنىڭ ئالا ـ يېشىل يوپـ كىلىرىنى، ياغلىقلىرىنى بايراقتەك لەپىلدىدەتتى.

ئوغۇللار 100 مېتىر چەت يىراقلىقتا بىزنى ساقلاپ تۇردى. بىز يېقىنلىشىپ بېرىشىمىزغا ئوغۇللار يەنە يۈگۈرۈپ كەتتى. قىزلار مەڭـ زىلىرىمىز قىزارغان ھالدا ھاسىرىشىپ نەرگىسىلىرىنى ساقلاپ تۇردۇق. تېنى ئاجىز نەرگىسىلەرنىڭ چىرايى بىرئاز تاتىرىپ قالغاندى. بارا ـ بارا ئۇنىڭ مەڭزىگىمۇ قىزىللىق يۈگۈردى. بىز ھېلى يۈگۈرۈپ، ھېلى مېڭىپ، ئوغۇللار بىزنى ساقلاپ تۇرغان كۆۋرۈك بېشىغا بېرىپ، ئۇـ لارنىڭ ئارقىسىدىن قارىياغاچلىققا قاراپ ماڭدۇق.

قارىياغاچلىق سۇ يۈگۈرگەن قوۋزاق ۋە ياش يوپۇرماقلارنىڭ ھىدىغا تولغاندى. قۇرىغان سان ـ ساناقسىز شاخ ـ يوپۇرماق ئايـ غىمىز ئاستىدا غىرىس ـ غىرىس ئاۋاز چىقىراتتى. قارىياغاچلىقنىڭ ئۇـ يەر ـ بۇ يېرىدە ئاندا ـ ساندا ئاپئاق چېچەكلەپ كەتكەن ياۋا ئالما، ياۋا نەشپۈت دەرەخلىرىمۇ ئۇچراپ قالاتتى.

ئوغۇللار يۈگۈرۈشۈپ يۇرۇپ بىر پارچە ئوچۇقچىلىقنى تاپتى. ئۇ يەردە كۈزدە كىملەردۇر كېسىۋەتكەن، ئەكېتىشكە ئۇلگۇرمىگەن قېرى قارىياغاچ سوزۇلۇپ ياتاتتى. ئۇنىڭ كۆتىكىدىن يۇمران شاخلار كۆكـ لەپ چىقىشقا باشلىغانىدى. مەھمۇت مۇئەللىم كۆتەكتە ئولتۇرۇپ:

ـــبۇگۈن بۇ يەرگە چىقىشىمىزدىكى مەقسەت، بىرى، دالا ھەم ئورمانلىقنىڭ ساپ ھاۋاسىدىن قانغۇچە نەپەسلىنىپ، ۋۇجۇدىمىزنى شەـ ھەرنىڭ دىمىق ھاۋاسىدىن تازىلاپ، ئومۇمىي تەكرار ھەم چوڭ ئىمـ تىھانغا يېڭىچە روھ بىلەن تەييارلىنىش، يەنى بىرى، تەبىئەت قوينىغا قايتىپ نەزەر دائىرىمىزنى كېڭەيتىش. ساۋاقداشلار، شۇ نەرسە بەلكىم سىلەرگىمۇ مەلۇم‌ملۇقتۇ، مۇشۇ ۋەتەندە ياشىغان ئادەم ۋەتەنـنىڭ تاغ ـ دەريا، يەر ـ زېمىن، ھايۋانات، دەل ـ دەرەخ، گۈل ـ گىياھلىـ رىنى تونۇشى، چۈشىنىشى كېرەك. بىر تال تاش بولسىمۇ ئۇنى چۈـ شەنگەندە ئۇنىڭغا نىسبەتەن ھېسسىيات پەيدا بولىدۇ. ۋەتەنگە بولغان مۇھەببەت ئەنە شۇنداق كونكرېت ھېسسىياتلارنىڭ يىغىندىسى بولسا كېرەك. بىز بۇگۈن ئۇستىدە ئولتۇرغان مۇشۇ قارىياغاچ، ماۋۇ كـ چىككىنە بوشلۇق، ئەتراپىمىزدىكى دەل ـ دەرەخلەرگە نىسبەتەن بىزدە ھېسسىيات پەيدا بولدى. مۇشۇ مەنزىرىنى بىز بەلكىم ھاياتـ لىمىزنىڭ ئاخىرىغىچە ئەسلىشىمىز مۇمكىن. بىرەرسىگلار كەلگۈسىدە چەت ئەلدە ئولتۇراقلىشىپ قالسىگلار، ۋەتەننى ئويلىسىگلار كۆز ئالـ دىگلارغا مۇشۇ قارىياغاچلىق، ئەمدىلا دۇنياغا كۆز ئاچقان يۇمران يوپۇرماقلار، بۇ يەردە چۆرىدىشىپ ئولتۇرغان ئوماق ساۋاقداشلـ رىگلار كېلىشى مۇمكىن. مۇشۇ پۇرسەتتە مەن سىلەرگە بىر تاپشۇرۇق بېرەي، ئالدىمىزدىكى ھەپتىدە ھەممىگلار قارىياغاچ ھەققىدە ماقالە يېزىپ كېلىگلار. ياخشى يېزىلغانلىرىنى گېزىت ـ ژۇرناللارغا ئەۋەـ تەيلى، قانداق دەيسىلەر؟

ـــقوشۇلىمىز! ـ دەپ ۋارقىراشتۇق بىر ئېغىزدىن.

چۈشتە ئوتتۇرىغا يايغان يالتىراق داستىخانغا ھەممىمىز ئۆيىمىزـ دىن ئەكەلگەن يېمەكلىرىمىزنى قويدۇق. ئۇنىڭ ئىچىدە نانمۇ، پىشـ شىق تۇخۇممۇ، گۆشنانمۇ، پېچىنە ـ پىرەنىكمۇ، چىلغان سەيمۇ بار ئىدى. مەھمۇت مۇئەللىم پۇتۇن توخۇ كاۋىسى، نەرگىسىلەي يوغان بىر پارچە تونۇر كاۋىسى ئەچىقىپتۇ. ھەممىسنى قوشقاندا داستىخىنىمىز ئىنتايىن رەڭلىك، مولچىلىق بولدى. تاماق ۋاقتىدا ئېلىيار توخۇ ـ تۇـ خۇمغا باغلاپ چاقچاق دېگەننى شۇنچىلىك كەلتۇرۇۋەتتىكى، تولا كۈلۈپ قورساقلىرىمىز ئاغرىپ يۇملاپ كېتىشتۇق. ئەمما بەزىلەر ئولتۇرالماي قالدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭغۇنى قويىۋەتتۇق. مەردان بىلەن مۇقەددەس بېقىشىپ ئۇسسۇل، دىسكو ئويناپ كۆزلىرىمىزنى ئالىچەكمەن قىلىۋەتتى. مەھمۇت مۇئەللىم: «بۇگۈنكىدەك ئېسىل ئۇسسۇلنى ئۇنداق، مۇنداق سورۇنلاردا كۆرگىلى بولمايدۇ جۇمۇ! مەردان، سەن خالىساڭ كېيىن مېنى ئىزدە، مەن سېنىڭ ئۇسسۇل كەسپىدە ئوقۇشۇڭغا ياردەم قىلاي، سەن ئاز ئۇچرايدىغان تالانت ئىـ گىسى ئىكەنسەن» دېدى.

باشقىلار ئويناۋاتقاندا تۇرمۇش ھەيئىتى رىزۋانگۈل ئىككىمىـز داستىخاندىكى ئاشقان تاماق، يالتىراق خالتىلارنى يوغان قارا خالتىغا قاچىلىدۇق. ئەتراپتا يەنە كەمپۇت قەغىزى، مېۋە شۆپۈكى دېگەندەك نەرسىلەر چېچىلىپ تۇراتتى. ئۇلارنىمۇ بىر ـ بىرلەپ تەرەپكتىن باشقا نېمە ئامال بولسۇن. بىز چەت ئەللىك سايامەتچىلەردىن ئۆگەنسەك بولىدۇ، ئۇلار بىزنىڭ زېمىنىمىزغا كەلسە بىرەر تال ئەخلەت تاشلاش قىمۇ كۆڭلى ئۇنىمىغان يەردە، بۇ زېمىننىڭ ئىگىسى بولغان بىز ئۇنى ئاسرىمىساق بولامدۇ.

كېلىشىمىزدە كۆۋرۈكنىڭ ئىككى تەرىپىگە ئورنىتىلغان چىرايلىق ئەخلەت ساندۇقلىرىغا كۆزۈم چۈشۈپ قالغاندى. يوغان قارا خالتىغا بىر كەلگەن ئەخلەتنى كۆتۈرۈپ ئاشۇ تەرەپكە ماڭدىم. قارىياغاچلىقتىن چىقىپ قارىسام، كۆۋرۈك ئويلىغىنىمدىن خېلىلا يىراقتا ئىكەن. ئۇنىڭ

ئۇستىگە ئەتراپتا ئادەم كۆرۈنمەيتتى. ئەخلەتنى يەرگە قويۇپ ھېلى ئالدىمغا، ھېلى كەينىمگە قاراپ ئىككىلىنىپ تۇرسام مەھمۇت مۇئەللىم مەن تەرەپكە قاراپ كەلدى. ئۇ ئەخلەتنى كۆتۈرۈۋالماقچى بولغاندى، مەن ئۇنىماي ئىتتىك مېڭىپ كەتتىم. ماڭا ئوخشاش كىچىكىدىن ئىش قىلىپ ئۆگەنگەن، يەنە كېلىپ ساقلام بىر قىز بالا ئۈچۈن بىر خالتا ئەخلەتنى كۆتۈرۈپ بۇنچىلىك يول مېڭىش ھېچقانچە گەپ ئەمەس ئىدى. يۈگۈرۈپ دېگەندەك مېڭىپ ئەخلەتنى تېگىشلىك جايىغا تاشلاپ كەينىمگە يانسام مەھمۇت مۇئەللىم كەينىمدىلا تۇرىدۇ. «مۇئەللىم ئەسلى مېنى مۇھاپىزەت قىلىپ كەينىمدىن بىللە كەلگەنىكەن» دەپ ئويلاپ خۇشھال بولدۇم.

ــ توختاڭ، گۈلنىسا، ــ مەھمۇت مۇئەللىم ئالدىمغا كېلىپ چىرا-يىمغا قاراپ مېھرىبانلىق بىلەن كۈلدى، قولىنى ئۇزىتىپ چېچىمغا يې-پىشپ قالغان قۇرۇق غازاڭنى ئېلىۋەتتى. ئارقىدىن ئالدىمغا چۈشۈپ قالغان بىر تۇتام جىڭگىلەك چېچىمنى قۇلىقىمنىڭ كەينىگە ئۆتكۈزۈ-ۋەتكەچ، بىر ئاتا قىزنىڭ ياكى بىر ئاكا سىڭلىسىنىڭ بېشىنى سىلە-غاندەك مېھىر بىلەن پېشانەمنى ئىللىق سىلاپ قويدى.

مەن ئورنۇمدا قېتىپ تۇرۇپلا قالدىم. مۇئەللىمنىڭ قوللىرى سە-لاپ ئۆتكەن چاغدىكى راھەت بىر سېزىم پۈتۈن ۋۇجۇدۇمنى قاپلىدى. نېمىشقىدۇر كۆزلىرىمگە ياش كەلدى. دادام مېنىڭ پېشانەمنى مۇنداق مېھىر بىلەن سىلاپ باقمىغاندى، ئاپامۇمۇ مېنىڭ بېشىمنى سىلاپ باق-مىغىلى قانچە يىللار بوپكەتتى ــ ھە...

مۇئەللىم كەينىگە بۇرۇلدى. دەل شۇ چاغدا ئورمانلىقتىن مۇقەد-دەسنىڭ ئېگىز بويى، ئارقىسىدىن باشقا قىزلار، ئوغۇللار كۆرۈندى. مەن چۈش كۆرۈۋاتقاندەك بىر ھالەتتە جايىمدا قېتىپ تۇراتتىم.

ــ قىزىرىپ كېتىپسىزغۇ قىزچاق!ــ مۇقەددەس چىرايىمغا مەنىلىك قاراپ قويۇپ ئۆتۈپ كەتتى. ئۇنىڭ قاراشلىرىدىن چىرايىمغا مەيىنەت بىر نەرسە چاپلىشىپ قالغاندەك بوپقالدىم.

مەندىكى ئاشۇ چۈش كۆرۈۋاتقاندەك تۇيغۇ ئىككى ــ ئۈچ كۈن-گىچە يوقالمىدى. قولۇم ھېچ ئىشقا بارمايدۇ، بىر نۇقتىغا تىكىلىپ ئولتۇرغىنىم ئولتۇرغان. خىيالىمدا مۇئەللىمنىڭ قولىنى ئۇزىتىپ پېشا-نەمنى سىلىغان چاغدىكى كۆرۈنۈشى، ئاشۇ ئىللىق، غەلىتە، يوچۇن سېزىم...

ــ گۈلنىسا، ھەي گۈلنىسا، قىزىم، چۆگۈندىكى چاي قاينىغىلى نەۋاق، نېمانداق ھاڭۋېقىپ ئولتۇرىدىغانسەن؟ توختىغىنا، سەن ئاغ-رىپ قالدىڭمۇ يا؟ باشقا بىرەر ئىش بولدىمۇ؟

چوڭ ئاپام بىر ھازا سۆزلەپ پېشانەمنى تۇتۇپ كۆردى. چىرايىمغا سىنچىلاپ قاراپ خۇددى قانداقتۇر بىر ۋەھىمدىن بېشارەت ئالغان-دەك دەككە ــ دەككىگە چۈشۈپ ئولتۇرالماي قالدى.

ــ ۋاي ئېسىت، ۋاي قانداق قىلارمىز، ساڭا بىر ئىش بولدىمۇ قىزىم؟ روھىڭ چىقىپ كەتكەندەك غەلىتە بوپقاپسەن، قارىچۇقۇڭ پىلدىرلاپلا قاپتۇ، كۆز تەگدىمۇ يا، توختا، توختاپتۇر، مەن بىر ئوت كۆچۈرۈپ قويايى...

ــ بولدىلا چوڭ ئاپا، ئاۋارە بولمىغىنا، مەن ھېچ نەرسە بولمىدىم، ھېرىپ كەتتىم شۇ. بالدۇرراق يېتىۋالسام ئوڭلىنىپ قالىمەن.

چوڭ ئاپام بەدەنلىرىمنى قاغرىتىپ ــ ئاغرىتىپ تۇتۇپ، ئىسرىق سېلىپ كارىۋىتىمنىڭ ئەتراپىدا بىر ھازا ئاۋارە بولدى. ئۇ ئەۋلىيا-ئەنبىيالارنىڭ ھەممىسىنىڭ ئىسمىنى ئاتاپ ئۆزى توقۇۋالغان ئاللىقاند-داق «ئايەت»لەرنى پىچىرلاپ ئوقۇپ بولغىچە ئۇخلاپ قاپتىمەن. ئەتىگىنى ئويغانسام بەدەنلىرىم راستىنلا يېيىگىگىل بوپقاپتۇ. ئەتە-گەنلىك چايىدىن كېيىن ئاپامغا ئۆيلەرنى يۇغۇشتۇرۇشۇپ بېرىپ، كە-چىك ئۆينىڭ ئىشىكىنى تاقاپ ماقالىگە تۇتۇش قىلدىم.

«يۇرتىمىزنىڭ ھەممىلا يېرىدە ئۇچرايدىغان، رايونىمىزنىڭ قۇر-غاق، سوغۇق ئىقلىمىغا ماسلاشقان، باھاردا ھەممىدىن بۇرۇن ياشە-رىپ، كۈزدە ھەممىدىن كېيىن يوپۇرماق تاشلايدىغان بىر دەرەخ بار. قاپقارا، غۇدۇر ــ بۇدۇر قوۋزاقلىرى قارىماققا كۆرۈمسىز بولسىمۇ ئې-گىز، باراقسان ئۆسىدىغان بۇ دەرەخنىڭ نامى قارىياغاچ...»

يېزىپ ــ يېزىپ ئاشۇ قارىياغاچلىق ئىچىگە كىرىپ كېتىپتىمەن. مەھمۇت مۇئەللىمنىڭ: «بۇگۈن بىز ئۆستىدە ئولتۇرغان قارىياغاچ، ماۋۇ كىچىككىنە بوشلۇقنى... بەلكىم ھاياتىمىزنىڭ ئاخىرىغىچە ئەسـ-لىشىمىز مۇمكىن... ۋەتەننى ئويلىسىڭلار كۆز ئالدىڭلارغا مۇشۇ قا-رىياغاچلىق، ئەمدىلا دۇنياغا كۆز ئاچقان يۇمران يوپۇرماقلار، بـۇ يەردە چۆرىدىشىپ ئولتۇرغان ئوماق ساۋاقداشلىرىڭلار كېلىشى مۇم-كىن...» دېگەنلىرى، ئاشۇ كۈندىكى ھەر بىر ئىش، مۇقەددەسنىڭ «قىزىرىپ كېتىپسىزغۇ قىزچاق» دېگەنلىرى، ئاخىرىدا چوڭ ئاپامنىڭ ئەندىشىلىك چىرايى كۆز ئالدىمدىن تىزىلىپ ئۆتتى. راستىنلا مەن نېمە بولدۇم؟ مېنى بۇنچە ھاياجانلاندۇرۇۋەتكىنى زادى نېمە؟ ياكى مەن مەھمۇت مۇئەللىمنى ياخشى كۆرۈپ قالدىممۇ؟ ئىلگىرى يۇقىرى سىنىپتا ئوقۇۋاتقان بىر قىزنىڭ ياش، كېلىشكەن ئوقۇتقۇچىسىنى ياخ-شى كۆرۈپ قالغانلىقى توغرىسىدىكى ھېكايىلەرنى ئاڭلىغانىدۇ-ئەمدى نۆۋەت ماڭا كەلدىمۇ؟

ياق، بۇ مۇھەببەت ئەمەس، بىر خىل سۆيۈنۈش، مىننەتدارلـ-ئەزەلدىن دادا مېھرى كۆرمىگەن گۈدەك، پاك بىر قىزنىڭ ئۆزى-يوچۇن بولغان مېھىر ــ مۇھەببەت ئالدىدىكى گاڭگىرىشى. مەھمۇت مۇئەللىم ھەرقانداق قىزنىڭ ياخشى كۆرۈشىگە ئەرزىيدىغان ئادەم. مەن ئۇنىڭغا ھەۋەس قىلمەن، ئىنتايىن، ئىنتايىن قايىل بولىمەن، لې-كىن ئۇ مېنىڭ ئۈچۈن يارالغان ئەمەس، مەنمۇ ھەم شۇنداق. ئۇنىڭ ئۆزىگە خاس ئۆتمۈشى، بۇگۈنى ۋە كەلگۈسى بار. بۇلار ماڭا مۇنا-سىۋەتسىز. دۇنيادا شۇنداق بەزى ئادەملەر بار، ئىككى يات جىنس ئوتتۇرىسىدىكى ھەرقانداق مۇناسىۋەتنى ئۆزلىرى بىلدىغان ئاشـۇ بىرلا خىل مەنىگە ئۆرۈپ تەھلىل قىلىدۇ. ھەرقانداق ئالىيجاناب، پاك ھېسسىياتمۇ ئۇلارنىڭ نەزىرىدە ئاددىي، ئىپلاس سودىغا ئايلىنىپ قا-لىدۇ، ئۇلارغا ئامال يوق.

* * *

ــ 12 يىل جاپا تارتىپ ئوقۇدۇڭلار، ئەمدى خۇلاسىسى چىقىدىغان پەيت كەلدى، تىرىشىڭلار ئۈكىلىرىم، پۈتۈن كۈچۈڭلار بىلەن تىرە-شىڭلار. ئۆزۈڭلەرگىمۇ ئايان، سىلەر ھاياتىڭلاردىكى مۇھىم بۇرۇلۇش نۇقتىسىدا تۇرۇۋاتىسىلەر، سەللا بوشاڭلىق، مەسئۇلىيەتسىزلىك قىلـ-ساڭلار ئۆمۈرۋايەت پۇشايمانغا قېلىشىڭلار مۇمكىن...

ــ سىلەر ياشلار بۇ ئەسىرنىڭ ئىگىسى، مىللەتنىڭ، ۋەتەنـنىڭ ئۈمىدى. مىللىتىمىزنىڭ دۇنيا مىللەتلىرى قاتاردا پۈت تىرەپ تۇ-رۇش ــ تۇرالماسلىقى سىلەرگە باغلىق. بۇنىڭ ئۈچۈن ياشلىرىمىز ئا-لىي مەلۇماتلىق، ساپالىق بولۇشى كېرەك. ئالىي مەلۇماتلىق، ساپالىق

بولۇشنىڭ ئاساسى قەيەردە؟ مانا مۇشۇ دەرسخانىدا...

مۇئەللىملەرنىمىز بارلىق ماھارىتىنى، ئەڭ تەسرلىك سۆزلىرىنى ئىشقا سېلىپ بىزنى روھلاندۇراتتى، ئىلھاملاندۇراتتى، كۈنلەپ دوسكا ئالدىدا بور يۇتۇپ نەچچە يىللىق دەرسلەرنى بىزگە ئىخچام، چۈشىنىشلىك تەكرار قىلىپ بېرىشكە تىرىشاتتى. بىچارىلەرگە كەچلىك تەكرار ۋاقىتلىرىدىمۇ ئارام يوق ئىدى. مۇئەللىملەر نېمىدېگەن جاپاكەش، خالىس نىيەت ئادەملەر ـ ھە.

ئاۋازى پۈتۈپ، جۈدەپ قالغان مەھمۇت مۇئەللىم يېقىندىن بۇيان سەل ھارغىن كۆرىنىدىغان بوپقالدى. ئاڭلىشىمىزچە، رۇستەمنىڭ ۋەقەسىدىن كېيىن ئۇ ئوقۇتۇشتىكى بەزى نامۇۋاپىق تەرەپلەر، مۇدىرنىڭ خىزمەت ئۇسۇلىدىكى بەزى مەسىلىلەر توغرىسىدا پىكىر بېرىپ مۇدىر بىلەن مۇنازىرلىشىپ قالغانىكەن. شەھەرلىك مائارىپ ئىدارىسىدىن كەلگەن تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسى بىر قىسىم ئوقۇتقۇچىلاردىن پىكىر ئالغاندىن كېيىن، مۇدىرنىڭ تەدبىرلىرىنى مۇقىملىق، ئىنتىپاقلىققا پايدىلىق، دەپ خۇلاسە چىقىرىپتۇ. ئەمدىلىكتە مۇدىر بىلەن بىر قىسىم ئوقۇتقۇچىلار ئۇنى ئىلگىرىكى مەكتىپىدىمۇ باشقىلارنىڭ ئىشىدىن تولا قۇسۇر تېپىپ، ھېچكىم بىلەن پېتىشمىغانىكەن، دەپ چەتكە قېقىشقا باشلاپتۇ. مەھمۇت مۇئەللىم ئالدىمىزدا چاندۇرمىغنى بىلەن كۆڭلى جايىدا ئەمەس ئوخشايدۇ.

ئۆتكەندە مەھمۇت مۇئەللىم قارىياغاچ توغرىسىدىكى ماقالەمنى نېشتا ئوقۇغان كۈندىن تارتىپ نەرگىسىگە بىلەن مۇقەددەسنىڭ ماڭا لغان پوزىتسىيىسى ئۆزگەردى. ئۇلار مېنى كۆرسىلا قەستەن مەھمۇت ئەللىمنىڭ گېپىنى چىقىرىپ ماڭا مەنىلىك قارىشىپ قويىدىغان بوپ. ئىلشتى. ئۇلار بىلەن يېقىن ئۆتىدىغان بىر قىسىم قىزلارمۇ خۇددى يۈزۈمگە بىر نەرسە چاپلىشىپ قالغاندەك غەلىتە قارىشىدىغان، ھەتتا بەزىلىرى ماڭا قاراپمۇ قويمايدىغان بولۇۋېلىشتى.

سىنىپتىكى قىزلار پۈل يىغىش قىلىپ نىياسەم مۇئەللىمنى يوقلاپ بارغاندۇق، نىياسەم مۇئەللىمۇ ئاغزىنى قىيسايتىپ تۇرۇپ:«سىزنى ماقالىنى قالتىس يازىدىغان بوپكەتتى دەپ ئاڭلايمىزغۇ؟» دەپ مەنىلىك كۈلۈپ قويدى. نىياسەم مۇئەللىم پاقلاندەك بىر ئوغۇل تۇغۇپتۇ. بىز ھەممىمىز بوۋاقنى تالىشىپ كۆتۈرۈپ ئوينىتاتۇق. نىياسەم مۇئەللىم ئاشخانىغا چىقىپ كەتكەندە مەن ئۇنى قۇچىقىمغا ئېلىپ ئەركىلىتۈاتسام مۇقەددەس: «بۇ بالىنىڭ بىر يەرلىرى مەھمۇت مۇئەللىمگە ئوخشايدىكەن ـ ھە!» دېدى. قىزلار غەيرىي ئاۋازدا قاقاقلاپ كۈلۈشتى.

ئاشۇنداق چاغلاردا گەپ قىلمىغىنىم بىلەن ئىچىمدە:«ھەسەخور لار، كۆرمىمىز تېخى كۆرەڭلىگەنلەرنىڭ قانچىلىكلىكىنى...» دەپ ئويلايتتىم. مەن ئۆزۈمنىڭ ئۆگىنىش ئۇسۇلۇمغا ۋە ئاساسىمغا ئىشىنەتتىم. ۋاقىتنى مۇۋاپىق تەقسىملەپ، پىلانلىق تەكرار قىلىپ، كۈنلەرنى ئالدىراشلىق ئىچىدە ئۇنۇملۇك ھەم كۆڭۈللۈك ئۆتكۈزمەكتە ئىدىم.

ھانۇبر ئىمتىھانلارمۇ ئېلىنىپ بولدى. ئەمدى بىزنى پەقەت بىرلا، ئەڭ ئاخىرقى ئىمتىھان ـ توغرىراقى، ئوتتۇرا مەكتەپ ھاياتىمىزدىكى ئاخىرقى ئىمتىھان كۈتۈپ تۇراتتى. ھەممىلا ئادەمنىڭ خىيالى شۇنىڭدا، ھەممىلا ئادەم دەككە ـ دۈككىدە. سىنىپىمىزدىكى بەزى بالىلار جىددىيلىشىپ كەتكەنلىكتىن تىنچلاندۇرۇش دورىسى يېمىسە ئۇخلىيالمايدىغان بوپقېلىشتى. بىز بىلەن پاراللېل سىنىپتىكى بىر ئوغۇل بالا دەرس ۋاقتىدا قالايمىقان ۋارقىرايدىغان بوپقېلىپ، دوختۇرخانىدا يېتىپ قالدى.

ـــ جىددىيلەشمەڭلار، روھىي كەيپىياتىڭلارنى تەڭشەپ تۇرۇشنى ئۆگىنىۋېلىڭلار. ئىمتىھان پەقەت بىر ئادەمنىڭ مەلۇم جەھەتتىكى سەۋىيىسىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ، ئۇ ھەرگىزمۇ بىر ئادەمنىڭ ئومۇمىي ساپاسىنى ئىپادىلەپ بېرەلمەيدۇ، بىر ئادەمنىڭ تەقدىرىنى تېخىمۇ بەلگىلىيەلمەيدۇ. ھازىر ئىمتىھاننىڭ ياش چەكلىمىسى يوق، ئۆتەلمەسلەر قاچان بولمىسۇن، قايتا بەرسەڭلار بولۇۋېرىدۇ. ئالىي مەكتەپتە ئوقۇمايمۇ ئىستېقبالللىق بولغىلى بولىدۇ، مەسلەن، نۇرتاي ھاجىم قايسى ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرگەن، ئادىل ھوشۇرجۇ؟

مۇئەللىملەر ئەمدى ئاشۇنداق سۆزلەر بىلەن بىزدىكى جىددىيلىك، ئەندىشىنى يوقىتىشقا ئۇرۇنىدىغان، كىتابلارغا ئىمكانقەدەر ئازراق قاراپ، كۆپرەك ئارام ئېلىش، كۆڭۈل ئېچىشنى تەشەببۇس قىلىدىغان بولدى. سىنىپتىكى بالىلار ئاتا ـ ئانىسىنىڭ نەقەدەر كۈيۈمچان بوپ كەتكىنىنى، «ۋاي بالام ئۇخلۇۋال، ۋاي بالام نېمە يەيسەن؟» دەپ پايپېتەك بولۇۋاتقىنىنى پەخىرلىنىپ ھەم كۈلكىلىك قىلىپ سۆزلىشىپ يۈرىشەتتى.

بىر كۈنى چۈشتىن كېيىن مەكتەپتىن قايتىپ كەلسەم دادام ئۆيدە ئولتۇرۇپتۇ. شىرەنىڭ ئۈستىدە 10 ـ 20 تۇخۇم، بىر نەچچە قۇتا ئىچىملىك دېگەندەك نەرسىلەر تۇرىدۇ. چوڭ ئاپام بىچارە خۇشھاللىقىدىن چاي دەملەپ، داستىخان سېلىپ قىلغىلى قىلماي قاپتۇ. دادام بىلەن كۆرۈشۈپ بولۇپ، سومكامنى كۆتۈرۈپ ئىچكىرىكى ئۆيگە كىرىپ كەتتىم ۋە ھېرىپ كەتكىنىمنى باھانە قىلىپ دادامنىڭ قېشىغا چىققىلى ئۇنىمىدىم. ئەمما ئۇلارنىڭ گېپىگە پۈتۈن زېھنىم بىلەن قۇلاق سېلىپ ئولتۇردۇم.

ـــ گۈلنىسا بەك ئوبدان ئوقۇدى. ئىمتىھاندىن يۇقىرى نومۇر ئېلىپ ئۆتۈپ كىتىدىغاندەك تۇرىدۇ. سىلمۇ بىلىلا، ئانىسى خىزمەتسىز بوپقالغاندىن بېرى بۇنىڭغا تازا قارىيالمىدى. ئويلاپ قارىساق ئۇ-نىڭغىمۇ ئامال يوق ئىكەن. خوتۇن كىشى شۇنداق ئاجىز بولىدىكەن. بۇ بالىنىڭ ھېلىمۇ ئىنسابى بار، خەقنىڭ قىزلىرىدەك كىيىم ـ كېچەك غەلۋىسى قىلمايدۇ، ئۇنى يەيمەن، بۇنى يېمەيمەن دېمەيدۇ. قاچان قارىسا ئۆيدە تاپشۇرۇق ئىشلەۋاتقان. مۇشۇنىڭغىمۇ شۈكۈر قىلساق بولىدۇ، خۇش بولساق بولىدۇ. ئەمدى بۇ بالىنىڭ ئىشىنى راۋرۇس ئويلىشىدىغان ۋاقتى كەلدى. ئالىي مەكتەپكەتۆلەيدىغان پۈل ئاز پۈل ئەمەس، ئۇنىڭ ئۈستىگە بىر قېتىم، ئىككى قېتىم بىلەن تۈگەيدىغان ئىش ئەمەس. مەنغۇ ساندۇقۇمدا بىر ئالتۇن بىلەيزۈكۈم بار، شۇنى سېتىپ بولسىمۇ بىرەر مىلك كوي جايلاپ بېرەرمەن. قالغىنىنى كىم بېرىدۇ؟ ئابلىزاخۇن بالام، سىلى بۇ بالىغا زادى ئىگە بولاملا ـ بولاماملا؟ ئەگەر ئىگە بولمىسىلا، بۇ بالىنى قانداق قىلىمىز؟

ئارىغا ئېغىر جىمجىتلىق چۈشتى، دادام خېلىغىچە زۇۋان سۈرمىدى. دادامنىڭ بىرەر ئىشنى جىددىي ئويلانغاندا ئوڭ مۈرىسىنى لىك ـ لىك كۆتۈرۈپ قويىدىغان ئادىتى بار ئىدى. شۇتاپتا مەن ئۇنىڭ مۈرىسىنىڭ لىك ـ لىك قىلىپ كەتكىنىنى كۆرۈۋاتقاندەك بولدۇم.

ـــ ئايسىخاچا، راست گەپنى قىلمىساق بولمايدۇ. گەپنى چوڭ قىلغان بىلەن ھۆددىسىدىن چىقساق بولىدۇ. مەنمۇ جىق بولسا يىلدا بىرەرمىگىنى بېرەلەيمەن، ئۇنىڭدىن ئارتۇقىغا مەنمۇ ئامالسىز.

مىنىڭمۇ ئۆيۈم، ئايالىم بار ئادەم، مېنىمۇ چۈشەنسىلە.

ـــشۇنچىلىك بولسىمۇ بېرەي دىگەنلىرىگە رەھمەت، بالام. قالـ غىنىغا ۋاقتى كەلگەندە خۇدايىم ئۆزى بىر نېمە دەر. بۇ گەپلەرنى قـ لىپ ئولتۇرۇشۇمدا مېنىڭمۇ ئويلىغىنىم بار. سىلىمۇ بىلىلا، قېرى ئادەم دېگەن پىشپ قالغان مېۋىگە ئوخشايدۇ، پىشقان مېۋە ساپىقىدا تۆر- مايدۇ. كېچە رەھمەتلىك ئېرىمنى چۈشەپ قاپتىمەن. ياش ۋاقتلىرى ئىكەن، ئۆيگە كىرىپ «چاپىنىم ئۆيدە قاپتۇ، شۇنى ئېلىۋالاي دەپ نە ـ نەدىن كېلىشىم» دەۋاتقىدەك، ساندۇقتىن چاپاننى ئېلىپ بەرسەم كىيىپ چىقىپ كىتىپتۇ. خۇدايىم ئامانەتنى ئالدىغان ئوخشايدۇ، دەپ ئەتىگەندىن بېرى يۇرۇكۇم سېلىپ، كۆڭلۈم بىر قىسما بولۇپ تۇراتـ تى، خۇدا كۆڭۈللىرىگە سالغاندەك سىلى كەپقالالا، بەك خۇش بولدۇم. مېنىڭ ئولتۇرسام ـ قوپسام ئويلايدىغىنىم ئۇشتۇمتۇت ئۆلۈپ ـ تار- تىپ كەتسەم، مۇشۇ گۈلنىسا قانداق قىلار، بويۇن قىسىپ قالارمۇ دېگەندىن باشقا نەرسە ئەمەس، بالام.

ـــئايىسخاچا، كۆڭۈللىرىگە كەلسىمۇ دەۋېرەي. ئۆز ۋاقتىدا بالىنى تالىشىپ گۈلسۇمنىڭ قېلىمغانلىرى قالمىغان. قانۇندىنمۇ بالىنى شۇ- نىڭغا بۇيرىغان. شۇنداق دېگەن بىلەن مەنمۇ قاراپ تۇرمىدىم، كـ يىم ـ كېچەك ئېلىپ بەردىم، ئوقۇش پۇلىنى تۆلىدىم، بالامكەن دەپ. لېكىن بالىنىڭ قانۇنلۇق ئىگىسى تۇرۇپ، پۇل تۆلەپ دەردىنى تارتـ مىغان يېرىگە كەلگەندە ماڭا ئىتىرىپ قويسا، مەنمۇ خوپ دەپ ئول- تۇرمايمەن جۇمۇ.

ـــئابلىزاخۇن بالام، قانۇن دېگەننى ئادەملەر تۈزىۋالغان، لېكىن گۈلنىسانى سىلىگە خۇدايىم ئۆزى بەرگەن. ئاتا ـ بالىلىق مۇناسىۋەتنى ھېچكىم، قانۇنمۇ يوق قىلىۋېتەلمەيدۇ. مۇشۇ ئاجىز قىز بالا نېنىنى پۇتۇن يەيدىغان ئادەم بولسا سىلىگىمۇ ياخشى بولار؟

ـــياخشى بولسا ئانىسىغا بولىدۇ، ماڭا بولامتى. بۇنىڭ مېنى كۆ- رىدىغان كۆزى يوق، دادام دېگىسىمۇ يوق... پۇل لازىم بولـغـانـدا ئىزدەيدۇ بۇ مېنى!

ئۆزۈمنى ئاران تۇتۇپ ئولتۇراتتىم، دادامنىڭ ئاخىرقى سۆزلىرى خۇددى زەھەرلىك ئوقتەك يۈرىكىمگە بېرىپ قادالدى. مەن بىردىنلا دەلدەڭشىپ ئورۇنۇمدىن تۇردۇم:

ـــبولدى، بولدى، تالاشماڭلار! مەنلا يوقالسام، ھەر قايسىڭلارغا ئېغىرلىق سالمىسام بولامدۇ زادى! سىلەردەك ئادەملەرگە يېلىنىشتىن كوچىغا چىقىپ تىلەمچىلىك قىلغىنىم ياخشى.

مەن چىرايىنى تۇرۇپ مىت قىلماي ئولتۇرغان دادامنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ، ئىشكىنى جالاقشىتىپ يېپىپ چىقىپ كەتتىم. چوڭ ئاپام كەيـ نىمدىن بىر نەرسىلەرنى دەپ توۋلاپ قالدى.

جان ئاچچىقىمدا ئاپتوبۇس بېكىتىگە بېرىپ قوزغىلىۋاتقان ئاپـ توبۇسقا سەكرەپ چىقىۋالدىم. ئاپتوبۇسنىڭ نومۇرى، قەيەرگە بارد- ىدىغانلىقى بىلەن ھېسابلاشماي، ئەڭ ئاخىرقى ئورۇنغا بېرىپ ئولتۇر- دۇم.

ئاپتوبۇس دېرىزىسىدىن سىرتقا قاراپ ئولتۇرىمەن. دېرىزىدىن كۆرۈنۈۋاتقىنى يوللار، دەرەخلەر، بىنالار ئەمەس، ئۆگەي دادامنىڭ سوغۇق قاراشلىرى، ئاپامنىڭ قورقۇپ ـ تىترەپ تۇرۇشلىرى، مەنـ مەنچى ئۆگەي ئانامنىڭ ئاشخانىسىدا تەنە گەپلەرنى، كەمسىتىشلەرنى ئاڭلاپ يەرگە قاراپ ئولتۇرغانلىرىم، تۆتىنچى قەۋەتكە نەچچە قېتىم چىقىپ دادامنىڭ ئۆيىنىڭ ئىشىكىنى چېكىشكە پېتىنالمـاي چـۈشـۈپ كەتكەنلىرىم، قار يېغىۋاتقان جۇدۇنلۇق كۈنلەردە بىنا ئالدىدا كەچـ كىچە دادامنى ساقلاپ «قار مەلىكە» گە ئايلىنىپ كەتكەنلىرىم، نىيا- سەم مۇڭلۇلىنىڭ ئالىيىپ قاراشلىرى، جاندىن ئۆتكىدەك ئاچچىق گەپلىرى، نەرگىسىڭاي، مۇقەددەسلەرنىڭ كالپۇكلىرىنى قىيـمـايـتـىپ مەسخىرىلىك قاراشلىرى... ئىدى. ياشلىرىم تارامىلاپ ئېقىپ، مەڭزىمنى بويلاپ ئاغزىمغا ئېقىپ كىرەتتى. شورلۇق، ئىسسىق ياشلىرىمنى يۇـ تۇپ ئولتۇرۇپ ئىچىمدە:«يېتەر ئەمدى! بولدى ئوقۇمايمەن، ھېچـ كىمنىڭ ئالدىغا يېلىنىپمۇ بارمايمەن. ئاشخانىلاردا ياللىنىپ ئىشلـ سەممۇ، مالاي بوپكەتسەممۇ...» دېگەنلەرنى ئويلايتتىم.

ئاپتوبۇس شەھەر سىرتىدا ئۇچقاندەك كېتىۋاتاتتى. يول بويىدىكى بۇغدايلىقلار، تىكەنلىك سىم بىلەن قورشالغان كەڭرى چىملىق، دە- رەخلىكلەر تونۇشتەك كۆرۈنۈپ بىردىنلا سەگەكلەشتىم. ئاپتوبۇس بىر ئۆستەڭ بويىدا توختىدى، مەن ئاپتوبۇستىن ئالدىراپ چۈشتۈم. بۇ دەل بىز ئەتىيازدا سايا‌ھەتكە چىققان يەر ئىدى. ئۆستەڭنىڭ بىر تە- رىپى ئاندا ـ ساندا يىشىل ئوت ـ چۆپلەر كۆرۈنۈپ قالىدىغان كەڭ كەتكەن تۆپتۈز دالا، يەنە بىر تەرىپى قارا ئۇغۇلىشىپ تۇرغان قارىيا- غاچلىق. بىز يۈگۈرۈشۈپ ماڭغان دالا شۇ پېتى تۇرۇپتۇ. ئەمما ئۇ- نىڭدىكى ئۇرغۇپ تۇرغان ياشلىق، شاد كۈلكىلەردىن ئەسەر يوق. مۇشۇ يەردە مەھمۇت مۇئەللىم ئوغۇللارنى باشلاپ يۈگرۈپ كېتىۋې- تىپ «قىزلار، يۈگۈرۈڭلار!» دەپ توۋلىغاندى. نەرگىسىڭاي ھاسراپ ئاۋۇ يەردە ئولتۇرۇۋالغان. ئەنە كۆۋرۈك، كۆۋرۈكتىن ئۆتۈپ كېتىۋې- تىپ مەردان مېنى سۇغا ئىتتىرىۋېتىمەن، دەپ قورقۇتقان...

كۆۋرۈكتىن ئۆتۈپ ئۆستەڭ بويىدىكى ياز ئاپتىپىنىڭ تەپتى سەڭـ گەن تاش ئورۇندۇقتا ئولتۇردۇم. ئاسمانىنىڭ غەربىدە ساڭگـلاپ تۇرغان قۇياش زېمىنغا ئاخىرقى نۇرلىرىنى سەپمەكتە ئىدى. كۆۋۈ- رۈكتىن قارىياغاچلىققىچە بولغان ئارىلىق كۆز ئالدىمدا پارقىراپ يې- يىلىپ ياتاتتى. ئەتراپ شۇ قەدەر جىمجىت، ئۆستەڭ سۈيىنىڭ بىـر خىلدا شارقىرىشىمۇ بۇ جىمجىتلىقنىڭ بىر قىسمىغا ئايلىنىپ كەتكەن- دەك بىلىنەتتى. سېھرىي كۈچكە تولغان يايپىشىل قارىياغاچلىق بۇ جىمجىتلىققا ھاياتىي كۈچ بەخش ئېتىپ تۇراتتى... ئەنە، قارىياغاچلىق- تىن ھاۋارەڭ تەنھەرىكەت فورمىسى، كالتە چاقماق يوپكا كىيگەن، قوڭۇر چاچلىرىنى ئارقىسىغا بىر تال قىلىپ بوغۇۋالغان ئوقۇغۇچى قىز، قارا كۆك تەنھەرىكەت كىيىمىنى كىيگەن ياش مۇئەللىم كۆرۈندى. قىز ئەخلەت تۆكۈۋاتقاندا مۇئەللىم سەل نېرىدا ئۇنىڭغا قاراپ تۇردى. ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن كۆينىش، مېھرىبانلىق چىقىپ تۇراتتى.

ـــگۈلنىسا، توختاڭ، بۇياققا كېلىڭ...

ئۇ، قىز ئوقۇغۇچىسىنىڭ چېچىغا ئەخلەتلەرنى يېپىشتۇرغان ھالدا ساۋاقداشلىرىنىڭ ئالدىغا بېرىشىنى خالىمىدى. ئۇ، قىزنىڭ چېچىغا يېپىشىپ قالغان نەرسىلەرنى ئېلىۋېتىپ، ئۇنىڭ ئالدىغان چـۈشـۈپ تۇرغان جىگىلدەك چاچلىرىنى قولىقىنىڭ ئارقىسىغا قايرىپ قويدى. قىزنىڭ قىزىرىپ، تەرلىگەن يۈزىگە ئامراقلىق بىلەن قاراپ ئىختىيار- سىز ئۇنىڭ پېشانىسىنى سىلىدى. خۇددى ئۆزىنىڭ سىڭلىسىنىڭ پېشانىسىنى سىلىغاندەك...

مەن تاش ئورۇندۇققا ئۆزۈمنى تاشلاپ كۆزۈمنى يۇمۇپ ئۇزاق ئولتۇردۇم. مەن مەھمۇت مۇئەللىمدەك بىر ئاكامنىڭ بـولـۇشـنى

نەقەدەر خالايىتتىم ـ ھە. مەن كۆڭلۈمدىكى ھەممە گەپلىرىمىنى ـ خۇشھاللىقىم، خاپىلىقلىرىمنى ئۇنىڭغا ئېيتسام، يېغلىغۇم كەلسە ئۇنىڭ ئالدىدا يېغلىسام، ئۇ يوغان قوللىرى بىلەن ياشلىرىمنى سۈرتۈپ، بەخشەندىلىك سىلاپ تەسەللى بەرسە...

مەن شۇ قەدەر يەككە ـ يېگانە، خۇددى تاشنىڭ قىسىلچاقلىرىدا ئۆسۈپ قالغان يالغۇز گىياھدەك. بۇ دۇنيادا مەن ئۈچۈن ھېلىمۇ چوڭ ئاپام بوپقاپتىكەن. ئۇ بولمىغان بولسا نېمە كۈنلەرنى كۆرەتتىمكىن.

چوڭ ئاپام يادىمغا كېلىشى بىلەنلا ئولتۇرۇپ كېتىۋاتقان كۈنگە قاردىدىم. شۇ تاپتا ئۇ ئەنسىرەپ نېمە بوپكېتىۋاتىدىغاندۇ. دادام ئالـ لىقاچان پېشىنى قېقىپ كېتىپ بولدى. چوڭ ئاپام بىچارە ئاپامنىڭكىگە بارغاندۇ. ئىككىسى بىردەم مۇڭدىشىپ كۆز يېشى قىلىشىپ بولۇپ، رىزۋانگۈل بىلەن ئايگۈلگە تېلېفون قىلغاندۇ. ئۇلار كۆرمىدۇق دېسە تىپىرلاپ كېتىشكەندۇ...

ئەتراپقا سۇس گۈگۈم پەردىسى يېيىلدى. ئورمان تېخىمۇ قارىيىپ سىرلىق تۇس ئالدى. قورسقىمنىڭ پىژىلداپ ئاچقىنىدىن چۈشتىمۇ بىر نەرسە يېمىگىنىم ئېسىمگە كەلدى. يانچۇقۇمدىكى بارى ـ يوق بىر كوينى ئاپتوبۇسقا خەجلىۋەتتىم. ئەمدى يەنە ئاپتوبۇسقا چۈشۈپ ئۆيگە قايتقۇدەكمۇ، بىرەر نان ئېلىپ يېگىدەكمۇ پۇلۇم يوق. ئورمانلىق تەرەپتە يالاڭباشتاق ئوچ ـ تۆت ئەركىشىنىڭ قارىسى كۆرۈندى. ئۇلار ەن تەرەپكە قاراپ ـ قاراپ قويۇپ بىرەر ئىشنى مەسلىھەتلىشىۋاتقاندەك قىلاتتى. بىردىنلا قورقىنىمدىن ئۆپكەم ئاغزىمغا تىقىلدى. ئورمدىن تۇرۇپلا ئاپتوبۇس بېكىتىگە قاراپ يۈگۈردۈم. بېكەتتە ئادەم لىق ئىدى. توپلىشىپ تۇرغان كىشىلەر ئارقا ـ ئارقىدىن ئاپتوبۇسقا چىقىپ كېتىشتى. بېكەت يەنە چۆلدەرەپ قالدى. مەن ئاپتوبۇسقا ئەگىشىپ يۈگرۈشكە باشلىدىم. خۇددى چۈشۈمدە كۆرگەندەك بىر يەرلىرى تونۇش يوللار، ئېتىزلار، دەل ـ دەرەخلەر، بىنالار كۆز ئالدىمدىن يۈگرۈپ ئارقامغا ئۆتۈپ كېتىۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى. بارا ـ بارا ئېتىزلىق، ئوچۇقچىلىقلار يوقاپ، چىراغلىرى ۋالىلداپ تۇرغان ئاۋات كوچىلار قۇچاق ئاچتى. ئۇدۇلدىكى كوچىغا ئۆتۈپ يەنە بىر نەچچە بېكەت يول ماڭسام ئۆيۈمنىڭ ئەتراپىغا باراتتىم. كوچىنى كېسىپ ئۆتۈپ كېتىۋاتقىنىمدا يېنىمدىن پىكاپ، ئاپتوبۇسلار غۇيۇلداپ ئۆتۈپ تۇراتتى. ئوچاقاندەك كېلىۋاتقان بىر تاكسىنىڭ يېنىدىن سۈركىلىپلا ئۆتۈپ كېتىۋىدىم، شوپۇر قولىنى شىلتىپ بىر نېمىلەرنى دەپ تىللىدى. ئىچىمدە مېنى ماشنا سوقىۋەتسە، دوختۇرخانىنىڭ ئاپئاق كارىۋىتىدا سوزۇلۇپ ياتسام، ئاپام بىلەن دادام قىلمىشلىرىغا پۇشايمان قىلىپ تازا يىغلىسا... دەپ ئويلايتتىم. ئەمدى پىيادىلەر يولىدا ئىتتىك ـ ئىتتىك مېڭىپ كېتىۋاتاتتىم. بىر دوقمۇشقا كەلگەندە قەدەملىرىم ئىختىيارسىز توختاپ قالدى. توغرا، مەھمۇت مۇئەللىمنىڭ ئۆيى مۇشۇ ئەتراپتىكى بىر قورۇدا. بىر چاغدا سىنىپتىكى ئوغۇل ـ قىزلاردىن بىر نەچچىمىز ئۇنىڭ ئۆيىگە ئو-مۇمىي تەكرارغا ئائىت ماتېرىياللارنى ئالغىلى بارغانىدۇق. مۇئەللىم چوڭ ـ چوڭ، يورۇق ئۆيلەردە ئۆزى يالغۇز تۇرىدىكەن. ئۆيىدە خىلـ مۇخىل ئاۋاز ياڭراتقۇ، نۇرغۇن كىتاب بار ئىكەن. بۇگۈن مەن ئۇنىڭغا ئىمتىھانغا قاتناشمايدىغانلىقىمنى، بىرەر ئىش تېپىپ مۇستەقىل ياشاش قارارىغا كەلگەنلىكىمنى ئېيتىمەن. ئۇ ماڭا يول كۆرسىتىدۇ، تونۇش ـ بىلىشلىرى ئارقىلىق بىرەر خىزمەت تېپىشىپ بېرىدۇ...

قويۇق دەل ـ دەرەخلەر، گۈللەر بىلەن تولغان يوپيورۇق قورۇ-نىڭ ئىچىگە كىرىپ، تونۇش بىنانى ئاسانلا تاپتىم. شۇ تاپتا چەتتىكى ئىشكىنىڭ 5 ـ قەۋىتىدىكى ئاشۇ ئۆينىڭ يوغان دېرىزىلىرى چىراغ نۇرىدا ۋالىلداپ تۇراتتى. بۇ، مۇئەللىمنىڭ ئۆيىدە بار ئىكەنلىكىدىن بەھرەك بەرەتتى.

5 ـ قەۋەتكە يۈگرۈپ دېگىدەك چىقتىم. ئىشىك تۇۋىدە ئۇزاق ـ ئۇزاق تىنىپ بەردەم تۇرۇۋېلىپ، ئىشكىنى ئالدىرىماي ئۇچ قېتىم چەكتىم.

ـــكىم؟

بىر ياش ئايالنىڭ خوجايىنلارچە ئاۋازى، ئارقىدىن بىرىنىڭ شىـ پىداپ ماڭغان ئاياغ تىۋىشى ئاڭلاندى. مەن تىۋىش چىقارماسلىققا تىرىشىپ پەلەمپەيگە ئۆزۈمنى ئاتتىم.

ـــئىشكىنى چەككەن كىم؟ ھەي مەھمۇت، چىقىپ قاراپ بېقىڭە، ئىشىك تۇۋىدە ھېچكىم يوققۇ!ـــئۇ بەختلىك، ئەركە ئايالنىڭ ئاۋازى ئىدى.

مەن يەنە ئالدىمغا قاراپ ماڭدىم. بايىقى بىر دەملىك دەككە ـ دۈككىدىن كېيىن كۆڭلۈم ئارامغا چۈشۈپ تىنچلىنىپ قالغاندەك ئىدى. كۆز ئالدىمدا ستېرېئولوق ـ ئۆتۈشمە كۆۋرۈكلەر، ئورماندەك قاتار قەد كۆتۈرگەن ئاسمانپەلەك بىنالار، سان ـ ساناقسىز ماشىنا ئۇياقتىن بۇياققا غۇيۇلداپ ئۆتۈشۈپ تۇرغان كەلكۈن، يورۇق كوچىلار، ئاجا-يىپ ـ غارايىپ ئېلانلار بېرىلىۋاتقان غايەت زور سپېرلاشقان ئېكراـ لار يېيىلىپ تۇراتتى. كۈندىن كۈنگە ئۆزگىرىپ ناتونۇش تۇس ئېلـ ۋاتقان بۇ شەھەر بىر ئارقا كوچىدا، ۋەيرانە قورۇدىكى بىر يېرىم ئېـ غىزلىق ئۆيدە ياشايدىغان چوڭ ئاپام ئىككىمىز بىلەن مۇناسىۋەتـ سىزدەك ئىدى. بىز خۇددى بارغانچە نېيۇ ـ يورکقا ئوخشاپ قېلىۋاتقان بۇ شەھەرنىڭ ئىچكىرىسىدىكى يېگانە ئارالدا ياشاۋاتقان سەرگەردانـ لارغا ئوخشايتتۇق.

مەن سائەت ساتىدىغان بىر دۇكانىنىڭ ئەينەك دېرىزىسىدىن سا-ئەتنىڭ كىچىك تىلى 11 نى كۆرسىتىپ تۇرغانلىقىنى كۆردۈم. مەن ئە-زەلدىن مۇنداق كەچكىچە كوچىدا يۈرۈپ باقمىغانىدىم. قورسقىم ئاچ، ھېرىپ ھالىمدىن كەتكەن بولسامۇ، ئۆيگە قايتقۇم، ئىمتىھان، ئوقۇش پۈلى توغرىسىدىكى گەپلەرنى قايتا ئاڭلىغىم يوق ئىدى. يول بويـ ىدىكى كىچىك بوتكىلار، دوكانلار بىر ـ بىرلەپ تاقالدى، كوچىدا ئادەم بارغانسېرى ئاز قالدى. سەل نېرىدىكى ئوتتۇراھال بىر دۇكانلا تې-خىچە ئوچۇق تۇراتتى. ئۇنىڭ ئىشىك، دېرىزىسىدىن چۈشكەن ئىللىق چىراغ نۇرى دۇكان ئالدىدىكى بىر پارچە يەرنى يورىتىپ تۇراتتى. قارىغاندا ئۇ ئائىلە ئېلېكتر سايمانلىرىنى رېمونت قىلىدىغان دۇكان بولسا كېرەك، دۇكان ئىچىگە تېلېۋىزور، توڭلاتقۇ دېگەندەك نەرسىلەر تىزىلىپ كىتىپتۇ. بىر چەتتىكى پۈكەي ئالدىدا ياش بىر ئۇستا قاپقىقى ئېچۈنتىلگەن تېلېۋىزور بىلەن ھەپىلىشىپ ئولتۇرىدۇ. «رېمونتچىـ لىقمۇ بولىدىغان ئىش. مانا بۇ بالىمۇ مەن قورالىلىق ئىكەن، بىر ئوبدان رېمونتچىلىق قىلۇېتىپتۇ. ئەگەر مەن ئوغۇل بالا بوپقالغان بولسام رېمونتچىلىقنى ئۆگىنەتتىم» دەپ ئويلاپ تۇرسام، ياش ئۇستا بېشىنى كۆتۈرۈپ ماڭا قارىدى. ھەر ئىككىمىز ھەيران بولۇپ بىر پەس تېڭىرقاپ تۇرۇپ قالدۇق.

ـــرۇستەمغۇ سەن! سەن ئەسلى مۇشۇ يەردە ئىشلەۋېتىپسەنده...

ـــۋۇي سەن... سەن بۇ يەردە نېمە قىلىسەن!ـــرۇستەم دەرھال

ئورنىدىن تۇردى.

دۇكانغا كىرىۋېتىپ بېشىم قايغاندەك بولدى، دەلدەڭشىپ بېرىپ بىر ئورۇندۇققا ئارانلا ئولتۇرۇۋالدىم.

—گۈلنىسا سەن... نېمە بولدۇڭ، مىجەزىڭ يوقمۇ؟

رۇستەمنىڭ چىرايىدا ئەنسىزلىك ئەكس ئەتتى.

—سۆزلىسەم گەپ تولا، يېگىدەك نەرسەڭ بولسا بەرگىنە ماڭا...

رۇستەم ھۇدۇقۇپ، دۇكاننىڭ ئىچىدە بىر پىرقىرىۋېتىپ يەنە ئالدىمغا كەلدى. ئۇنىڭ ئاشۇ ئۇزۇن قوللىرىنى قويغىلى يەر تاپالمىغاندەك ئۇرقى ماڭا ئاجايىپ تونۇش ئىدى.

—دۇكان... دۇكاننىڭ ئىچىدە يېگىدەك نەرسە يوق. مەن سېنى بىر يەرگە ئاپىراي.

—يىراقمۇ؟

—ياق، مۇشۇ يەردىلا.

رۇستەم مېنى دوقمۇشتىكى چاققانغىنە بىر ئاشخانىغا باشلاپ كىردى. ئاشخانىنىڭ ئىشىكىگە «كېچە ـ كۈندۈز مۇلازىمەت قىلىمىز» دەپ يېزىلغانىدى. ئىككىمىز چەتىرەكتىكى شىرەگە كېلىپ ئولتۇرۇق. بىر مۇلازىم بالا ئۇيقۇسىرىغان ھالدا بىر چەينەك چاي بىلەن ئىككى پىيالىنى ئالدىمىزغا قويۇپ نېرى بېرىپ تۇردى. رۇستەم تاماقنى بۇيرۇتۇپ بولۇپ ماڭا قاراپ جىممىدە ئولتۇردى. مەن ئىسسىق چايدىن بىر نەچچە ئوتلام ئىچىپ بولۇپ ئۇنىڭغا:

—مەن بۇگۈن ئۆيۈمدىن يامانلاپ چىقتىم. مەن ئىمتىھانغا قاتناشمايمەن، مەنمۇ سەندەك ئىش تېپىپ ئىشلەيمەن، ـ دېدىم. رۇستەم ئۇندىمىدى.

—بايام مېنى كۆرۈپ ھەيران قالدىڭ ـ ھە؟

—راست ھەيران قالدىم، قورقتۇم. سەن بىلمەيسەن، كېچىلىرى بۇ كوچىدا ھەر خىل ئاياللار، قىزلار تەمتىرەپ يۈرىدۇ. كۆپ قىسمى جەنۇب تەرەپتىن كەپقالغانلار، ھەر خىل ناشايان ئىشلار بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلار...

—ئاتا ـ ئانام ئوقۇش پۈلۈمنى كۆتۈرەلمەيدۇ، ھەر قانچە تىرىشقىنىم بىلەنمۇ بىكار. مەن بەك تەلەيسىز ئىكەنمەن.

رۇستەم يەنە ئۇندىمىدى.

—سېنى يەنە مەكتەپكە قايتىپ كېلىدىكەن، دەپ ئاڭلىغانىدۇق.

—مەھمۇت مۇئەللىم مېنىڭ ئىشىمنى شەھەرلىك ماڭارىپ ئىدارىسىدىكىلەرگە دەپتىكەن. ئۇلار دوختۇرنىڭ ئىسپاتىنى ئەكەلسۇن، دەپتۇ. مۇئەللىم بىر كۈنى مېنى دوختۇرخانىغا ئاپاردى. نېمە بولغىنىنى بىلمىدىم، دوختۇر مەندىن ئىككى ئېغىز گەپ سورا ـ سورىمايلا ئەقلىي ئىقتىدارى كەمتۇك ئىكەن، دەپ ئىسپات يېزىپتۇ. مۇئەللىم تاس قالدى ئۇ دوختۇر بىلەن سوقۇشۇپ قالغىلى. مۇئەللىم باشقا دوختۇرخانىغا بارايلى، دېگەنىدى، مەن ئۇنمىدىم. شۇنىڭ بىلەن...

رۇستەمگە چەكچىيىپ قاراپ ئولتۇرۇپ كەتتىم. رۇستەمنى ھەر نېمە دېسە ئىشىنەرمەن، لېكىن ئەقلىي ئىقتىدارى كەمتۇك دېسە ئىشەنمەيمەن.

—رېمونتچىلىق تەسمىكەن؟

—ئاسان ئىش نەدە دەيسەن، لېكىن بارا ـ بارا خېلى ئېپىنى ئېپقالدىم.

تاماق ۋاقتىدا ئۇ بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلمىدى. تاماقتىن كېيىن چاي كېچىپ بولۇپ يېنىدىن بىر قاپ تاماكا ئالدى.

—خاپا بولما، سېنىڭ ئالدىڭدا گەدەبسىزلىك بولدى.

—چېكىۋەر، مەن سېنىڭ چېكىدىغىنىڭنى بۇرۇنلا بىلەتتىم.

ئۇ كۈلۈپ قويدى. تاماكىنى چېكىپ ئويلىنىپ بىر پەس ئولتۇرغاندىن كېيىن:

—ئىككىمىزنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇزۇتنىڭ كېرىكى يوق. رەنجىگەمۇ دەۋېرەي، سەن بۇگۈن توغرا قىلماپسەن، قىز بالا ئۇچۇن ئۆيدىن چىقىپ كېتىش ئۆلۈمدىن ئېغىر ئىش، ـ دېدى.

—سەن مېنىڭ كۆرگەن كۈنلىرىمنى بىلمەيسەن...

—بىلمەن، تازا بىلىمەن. شۇنداق شارائىتتا تۇرۇپمۇ ئۆزۈڭنى تاشلۇەتمىگىنىگە، دەرستە ئۆتكۈرلۈكىگە ھەۋەس قىلاتتىم. تولا ۋاقلاردا ئاشۇ مۇشتۇمدەك قىز بالىچىلىك بولالمامدىمەن، دەپ ئۆزەمگە سېنى ئۈلگە قىلاتتىم.

—سەن بىلمەيسەن...

—ياق، سەن بىلمەيسەن، تەقدىرىڭ ساۋاقداشلىرىدىن ئايرىلىپ قېلىشىڭغا، ئوقۇيالماسلىقىڭغا دەردىنى سەن بىلمەيسەن، ئىش ئىزدەپ بىر كىملەرگە يالۋۇرۇپ يۈرۈشىڭغا، قارا كۈچۈڭگە تايىنىپ نان تېپىپ يېيىشىڭغا تەسلىكىنى سەن بىلمەيسەن، خوجايىنلار، پۇلدارلار كۈچىگە ئىشىنىپ دەپسەندە قىلىۋاتقان قىزلارنى سەن بىلمەيسەن، كېيىن ئېيىت دەپ قالدىغىنىڭنى تېخىمۇ بىلمەيسەن!

—ئەمسە مەن قانداق قىلىمەن؟ پۇل بولمىسا خەق بىكارغا ئو-قۇتۇپ قويامتى؟

—سەن ئاۋۋال ئىمتىھاندىن يۇقىرى نومۇر بىلەن ئۆت. مېنىڭچە، ۋاقتى كەلگەندە ئاتا ـ ئاناڭ قاراپ تۇرمايدۇ. ئۇلارنىڭ يۈرىكى تاش ئەمەستۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە ھازىر ئوقۇش ئۈچۇن قەرز پۇل ئالغىلىمۇ بولىدۇ، دەيدۇ. يەنە... مەنمۇ بار. مەنمۇ ساڭا پۇل قەرز بېرىپ تۇرالايمەن.

—سەن؟ ماڭا نېرى...

—مەن ھازىر ملك كوي يىغدىم، سەن ئوقۇشقا ماڭغىچە يەنە ملك كوي يىغىمەن. راست گەپ. تېخى بارا ـ بارا جىقراق يىغالايدىغان بولىمەن.

مەن پاكىز يالتىراق يېپىلغان ئۈستەلگە بېشىمنى قويۇۋېلىپ تارامىلاپ ئېقىۋاتقان ياشلىرىمنى يوشۇردۇم. رۇستەم ئالدىمدا جىمجىمدە قاراپ ئولتۇردى. مەن بېشىمنى كۆتۈرگەندە ئۇ قولۇمغا بىر پارچە يۇمشاق قەغەزنى تۇتقۇزدى:

—يۈز ـ كۆزۈڭنى سۈرتىۋەت. بىز ماڭايلى. چوڭ ئاپاڭ ئەنسىرەپ نېمە بوپكەتكەندۇ بۇ چاغقا.

بىزنىڭ قورۇنىڭ ئالدىغا كەلگەندە رۇستەم توختاپ ماڭا قارىدى:

—ئەمدى ھەر قانچە ئىش بولسىمۇ ئۆيدىن يامانلاپ چىقمايمەن دەپ قەسەم ئىچ، بولمىسا مەن ئۆيۈڭنىڭ ئالدىدىن كەتمەيمەن.

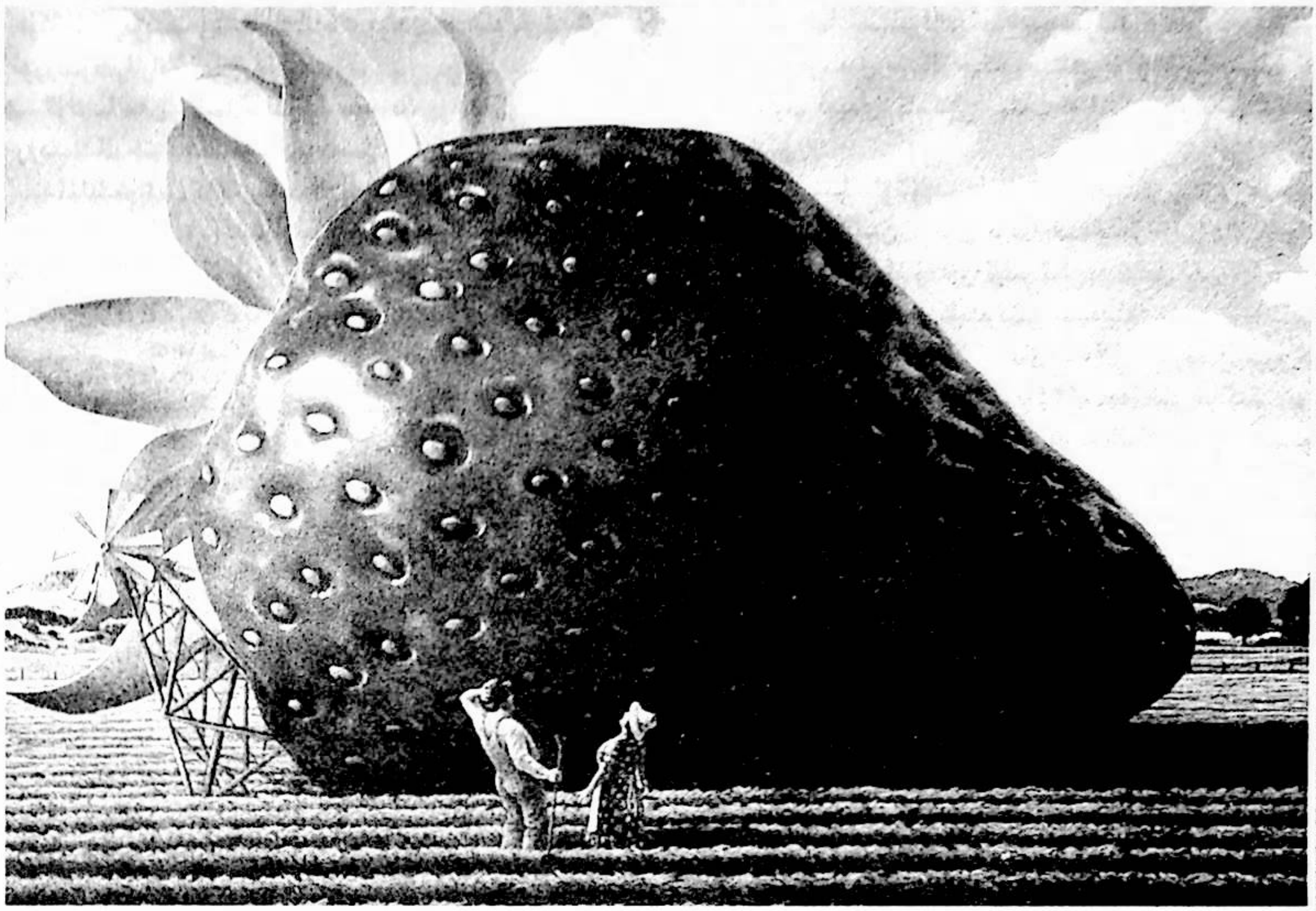
—قەسەم ئىچتىم: بۇنىڭدىن كېيىن ھەرگىز ئۆيدىن يامانلاپ چىقمايمەن! بولدىمۇ دېۋە؟

—ھەي گۈلنىسا، گۈلنىسا...

2005 ـ يىل فېۋرال، ئۈرۈمچى

ئاپتور: ش ئۇ ئا ر يازغۇچىلار جەمئىيىتى رەئىسىنىڭ مۇئاۋىنى

پىتلار نەگە كەتتى؟

(ئەبجەش يازما)

تۇرسۇنبەگ ئىبراھىم تايماس

بىز شۇ يەڭلىغ سۆيۈملۈك سارالڭ،
ئۆز يولىنى ئۆزى چىتلىغان.
رەڭگىرويى كۆركەم ۋە لېكىن
دۈملىنىشتە روھى پىتلىغان.

—«سۆيۈملۈك سارالڭ» داستانىمدىن

ئادەم گەرچە ئۆزىنى بۇ دۇنيادىكى ئەڭ مەدەنىيەتلىك، ئەڭ ئىجادكار، ئەڭ ئىقتىدارلىق، ئەڭ...ئەڭ...دەپ ھېسابلىسىمۇ، لېكىن خۇددى نۇر بار يەردە سايە بولغىنىغا ئوخشاش، ئادەم بارلىكى يەردە ئەڭ مەدەنىيەتسىزلىك، ئەڭ قالاقلىق، ئەڭ مەينەتچىلىكلەر بىللە مەۋجۇد بولۇپ تۇرىدۇ. جۇملىدىن ئۆزىنى ئەڭ مەدەنىيەتلىك، ئەڭ پاكىز، دەپ ھېسابلايدىغان ئادەملەر ئىسمىنى ئاتاشتىنمۇ نومۇس قىلىدىغان پىتلار ئەلمساقتىن ئادەم تېنىنى ماكان قىلىپ، ئادەملەر بىلەن بىللە ياشاپ كەلگەن. بۇنى جۇڭگونىڭ خەلقئارا كاتتا كىنو مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن «قىزىل قوناقلىقتا» دېگەن فىلىمى بىلەن ئەل ـ ئاۋامنىڭ كۆڭلىگە ھەقىقىي ياققان «كاڭشىنىڭ ئەل ئىچىدىكى خۇپىيانە زىيارىتى» دېگەن فىلىملىرىدىنمۇ ئوچۇق كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

ئەمما رېئال تۇرمۇشنى ئىنچىكە كۆزىتىشكە ئادەتلەنگەن كىشىلەر ھېس قىلايدۇكى، 20 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرلىشىشى بىلەن تەڭ، پىتلار كىشىلەر تۇرمۇشىدىن سىرلىق ھالدا غايىب بولدى. ئەجەبا، ئۇلار ئۆزىنىڭ ئىنسانلارنى بىر گەندۇرىدىغان ئىسمىدىن نومۇس قىلىپ، يېڭى ئەسىر گە بىز ئىنسانلار بىلەن بىر گە كىرىشتىن ۋاز كەچكەنمىدۇ؟ ناھايىتى ئېنىقكى، مۇتلەق كۆپ ساندىكى كىشى بۇ سوئالغا: «پىتـ لارنىڭ غايىب بولۇشى ئىنسانلار تۇرمۇش سەۋىيىسىنىڭ ئۆزلۈكسىز ئۆسۈپ، تـ زىلىق، يېمەك ـ ئىچمەك ۋە باشقا جەھەتلەردىنمۇ ئالاھىدە ياخشىلىنىش بولغانلىـ قىدىن» دەپ جاۋاب بەرمەي قالمايدۇ. بۇنى ئاساسسىز گەپ دېگىلى بولمايدۇ، ئەلۋەتتە.

ئەمما كەمىنە مۇئەللىپنىڭ قارىشىچە، پىتلارنىڭ يوقاپ كېتىشىدە يەنە مۇنداق ئىككى سەۋەبمۇ بار: بىرى، كۆرۈنۈشتە يېمەك ـ ئىچمەك ۋە تازىلىققا يۈكسەك ئەھمىيەت بېرىلگىنى بىلەن، ماھىيەتتە بۇ خىل ئەھمىيەت بېرىش تەبىئىيلىكتىن يىـ راقلىشىپ، سۈنئىيلىككە قاراپ تەرەققي قىلدى: قاسساپنىڭ قولىدىكى گۆشلەر ئاـ ساسەن بوردا قىچىلارنىڭ چىگىت شاكىلى، كۈنجۈر ۋە ئاق (خىمىيۋى) ئوغۇت سېپىـ

ئاچچىق كۈلكىلەر

تەييارلانغان يەم ـ خەشكلەر بىلەن بوردالغان قوينىڭ گۆشى بولغاچقا، زەھەرلىك دورىلار بىلەن دورىلانغان چىگىتتىن ئايرىتۇپلىنغان يەم ـ خەشەك تەبىئىيكى، قويـلارنىمۇ زەھەرلىدى. بورداقچىلارنىڭ قوتىنىدا بوردالغان قويلارنىـڭ ئـادەتتـە ئۇچ ـ تۆت ئايدىن ئېشىپ كەتسە سىيەلمەي، ئىزىدا چۆرگىلەپ يىقىلىدىغان بولۇپ، لمشى، يۇقىرىقى پىكرىمىزنىڭ دەلىلى. ئاشلىق مەھسۇلاتلىرىمۇ ئادەمگە پايدىلىق بولۇشىنى ئەمەس، مەھسۇلات سانىنى ئاشۇرۇشنى كۆزلەپ تېرىلىپ، ھەرخىل دورىلار ۋە خىمىيىۋى ئوغۇتلارغا زورلانغاچقا، مەھسۇلات ئازدۇر ـ كـۆپـتـۈر ئاشقان بىلەن، ئوزۇقلۇق قىممىتى تۆۋەنلىدى. ئىلگىرى تەبىئىي ئېتىزلاردا كۈن نۇرىغا تويۇنۇپ ئۆسكەنگە كۆكتاتلارمۇ پارنىكقا ماكانلىشىپ، سۇنئىي ئۇستۇ ـ رۇلىدىغان بولدى. بۇلارنى ئاز دەپ توڭلاتقۇ، كىرئالغۇ، تېلېۋىزورلارنىڭ ئو ـ مۇلىشىغا ئەگىشىپ، ئېلېكترونلۇق بۇلغىنىشمۇ كۆپەيدى. بۇ بىر قاتار زىيان ـ لىق ئىستېمالغا ئىنسانلار تېببىي پەننىڭ يارىدىمىدە تاقابىل تۇرالمغىنى بىلەن، ئاجىز تېنىدىن باشقا ھېچنېمىسى بولمىغان كىچىك ھاشاراتلەر بەرداشلىق بېرەلـمىدى. نەتىجىدە پەقەت پىتلارلا ئەمەس، ھەتتا غورىلاي، تۇرۇلغا قاتارلىق ئۇچار قۇشلارمۇ سىرلىق يوقالدى. پاقا، كىرپە قاتارلىق كىچىك جانلىقلار ئىلگىرى دائىم ئۇچراتقىلى بولىدىغان جايلاردا ئەمدى كۆزگە چېلىقمايدىغان بولۇپ قالدى. بۇلارنىڭ ھەممىسى كۆزلەرنى قاماشتۇرىدىغان «تەرەققىيات» دېگەن ئالتۇن ھەل يالـتىلغان ۋىۋىسكا ئېسىلغان ئايىغى چىقماس «داغدام يول»لاردا بىر ـ بىرىدىن قىزغىنشىپ، ئالدى ـ كەينىگە قاراپ بېقىشقىلا ئەمەس، ھەتتا ئۆلەر ـ تىرىلىشىگە قاراشقىمۇ ئولگۇرمەي «ئۇچقاندەك ئالغا ئىلگىرىلەۋاتقان» ئىنسانلارنىڭ بار ـ غانچە ئۆز ـ ئۆزىدىن بىراقلاپ كېتىۋاتقانلىقىنىڭ مۇقەررەر نەتىجىسى بوپقالدى. بۇ پىكرىمىزنى ئىسپاتلايدىغان يەنە بىر دەلىل شۇكى، دېھقانچىلىق دورىسى، ئاق (خىمىيىۋى) ئوغۇت، پارنىك، تېلېۋىزور... دېگەنگە ئوخشاش تەرەققىيات مېۋـ لىرى تېخى يېتىپ بارمىغان يىراق ۋە خلۇەت تاغلىق رايونلاردىكى ئەسلى تە ـ بىئي ھالىتى بويىچە ياشاۋاتقان كىشىلەرنىڭ ماكانىغا بېرىپ، ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپ كەلگەن ئىشەنچلىك ئادەملەرنىڭ مەلۇماتىغا قارىغاندا، ئۇ يەرلەردىكى كىشىلەردە ھازىرمۇ پىتلاش ھادىسىسى مەۋجۇد ئىكەن.

دېمەك، پىتلارنىڭ بىزنىڭ تۇرمۇشىمىزدىن سىرلىق غايىب بولۇشىنى بىز ئىنـ سانلار تۇرمۇشنىڭ ياخشىلىنىپ، ئىلگىرىكىگە قارىغاندا كۆپ پاكىز لاشقانلىقىدىن دېگەندىن كۆرە، ئاشۇ ياخشىلىنىش، ئاشۇ پاكىزلىشىشنىڭ سۇنئىيلىككە قاراپ تە ـ رەققي قىلىپ، ئىنسانلارنىڭ تەبىئەت ۋە تەبىئىيلىكتىن بارغانچە يىراقلىشىپ كېتىـ ۋاتقانلىقىدىن دېگەن تۇزۇك (ناۋادا، راستىنلا پاكىزلىشىش ئىشقا ئاشقان بولسا، ئەيدىز، سارسقا ئوخشاش ئىپلاس كېسەللەر پەيدا بولمىغان بولاتتى).

پىتلارنىڭ ماددىي تۇرمۇشىمىزدىن سىرلىق غايىب بولۇشىدىكى يەنە بىر سە ـ ۋەب ـ مېنىڭچە، پىتلارنىڭ تېشىمىزدىن ئىچىمىزگە كۆچكەنلىكىدە. بۇ قارىماققا تولىمۇ بىمەنە گەپتەك تۇيۇلسىمۇ، لېكىن سوغۇققانلىق بىلەن ئويلاپ باقساق، ئۇنچىۋالا ئاساسسىزمۇ ئەمەس. تەبىئي پەندە «ماددا يوقالمايدۇ، بەلكى مۇئەيـ يەن شارائىتتا باشقا ماددىغا ئۆزگىرىدۇ» دەيدىغان گەپ بار. بىر ماددا مۇئەييەن شارائىتتا باشقا بىر ماددىغا ئۆزگەرگەن يەردە، بىر جانلىق مۇئەييەن شارائىتتا بىر ماكاندىن ئىككىنچى ماكانغا كۆچەلمەسمۇ؟ گەپنىڭ پوسكاللىسىنى قىلغاندا، خۇددى مۇشۇ ئەبجەش يازمىمىزنىڭ بېشىدىكى مۇقەددىمە ئورنىدا بېرىلگەن بىر كۆپلەت شېئىردا ئەكس ئەتتۈرۈلگەندەك، سىرتقى رەڭگى ـ رۇخسارىمىز شۇنچە كۆركەم، چىرايلىق كۆرۈنگىنى بىلەن، زامانىمىزدا باش كۆتۈرگەن ھەممىدە پۇلغا قاراش، مەنپەئەتپەرەسلىك، مەنسەپپەرەسلىك، ئېتىقادسىزلىق، ئەخلاقسىزلىق قاتـارلـىق ساناپ تۈگەتكۈسىز ئىللەتلەر بىلەن بۇلغانغان ئىچكى دۇنيايىمىزدا پىتلار مۇزلـ داپ كەتتى. بىچارە پىتلارغىمۇ نېمە ئامال؟ خۇددى ئېغىل ـ قوتاندا گۈل ئۈنمـ گەندەك، پىتلارمۇ پاكىز يەردە ياشىيالمايدىغان تۇرسا، تۇرلۇك ـ تۇمەن يۈز سو ـ يۇنلىرى ۋە مايلارنىڭ كۆچى بىلەن كۆندىن كۆنگە پارقىراپ، خىلمۇ خىل ئەتىر ـ لەرنىڭ پۇرىقىغا كۆمۈلۈپ كەتكەن بەدەنلىرىمىزدىن كۆچۈپ، سۈپۈن بىلەن يۇيـ غىلى، ئەتىر بىلەن خۇشبۇي قىلغىلى بولمايدىغان ئىچىمىزگە ماكانلاشمىسا قانداقمۇ ھايات كەچۈرەلەيدۇ؟ بەلكىم تېخى تونۇلمىغان دېھقان ئاپتور ياسىنجان سابىرنىڭ «سېسىپ كەتسە يۈرەك ـ باغرىمىز، ئۈستىمىزگە ئەتىر سېپىمىز» دېگەن مىسرا ـ لىرىمۇ يۇقىرىقى پىكرىمىز بىلەن تومۇرداش بولسا كېرەك.

تېرىلەرنىڭ كۆندىن كۆنگە پارقىراپ كۆزلەرنى قاماشتۇرۇشىنىڭ ئەكسىچە، قەلبلەرنىڭ كۆندىن ـ كۆنگە سېسىپ ـ زەھىلىشىپ ئادەم سەسكەنگۈدەك دەرىجىگە يېرىپ يېتىشى، نۆۋەتتە يالغۇز بىزدىكىلا ئەمەس، بەلكى پۈتكۈل دۇنيادىكى ئورتاق مەسىلىگە ئايلاندى. غەربنىڭ «جىنسىي ئەركىنلىك مەدەنىيىتى»نىڭ تەسىرىدە دۇنيا مىقياسىغا يامرىغان ئەخلاقىي بۇزۇلۇشتا، ياراتقۇچى ھەربىر ئىنسانىنىڭ ئۆزىدىنلا كۆندىلىك مۇھىم جىسمانىي ئېھتىياجىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىشى ھەمدە ھاياتـ لىقتىكى ھېچنېمىگە تەڭ قىلغىلى بولمايدىغان شېرىن لەززەتنىڭ ھۇزۇرىنى تېتىشى، شۇنداقلا كەلگۈسى ئەۋلاد قالدۇرۇشى ئۈچۈن بەرگەن ئەڭ مۇھىم ئەزالارنى تاۋارغا ئايلاندۇرۇپ سېتىپ خەجلەيدىغانلار بۇگۈنكى كۈندە دۇنيانىڭ ھەممىلا يېرىدىن تېپىلىدىغان بوپكەتتى. ئاشۇنداقلارنىڭ ۋالىداپ تۇرغان ئۇستۇبشىغا قارىسىڭىز، ئېيىب تاپالمايسىز. ئەمما ئۇلارنىڭ پىتلاپ كەتكەن ئىچكى دۇنياسىنى كىمۇ پاكىز دېيەلەيدۇ؟؟

بۇلاردىن باشقا، خروئىن، ئەيدىز قاتارلىق جانغا زامىن زەھەر ـ كېسەللەرنى نە ـ نەلەردىن دېيارىمىزغا توشۇپ ۋە باشلاپ كېلىپ ئۆزىنىڭ قان ـ قېرىنداشلىرىغا سېتىۋاتقان ۋە يۇقتۇرۇۋاتقانلار؛ ئۆزىنىڭ قان ـ قېرىنداشلىرىنىڭ جانجىگەر پەر زەنتلىرىنى ئىچكى ئۆلكىلەرگە ئاپىرىپ سېتىۋاتقانلار؛ ئاغزىدا ئۆزىنى خەلقنىـ چاكىرى دەۋېلىپ، يۇقىرىدا پارتىيە ـ ھۆكۈمەتنى، تۆۋەندە ئاممىنى ئالداپ، ھو قۇقىدىن پايدىلىنىپ پارا ئېلىش، خىيانەت قىلىش ئارقىلىق خەلقنىڭ قېنىنى شورا ـ ۋاتقانلار؛ خەلقئارا مۇساپىرلار لاگېرلىرىدا قولىدا تۆمۈرنىڭ سۇنۇقى بولمىغان بـ ـ گۈناھ بالىلارنى، ئاجىز ئانىلارنى قىرىپ تاشلاپ، بۇنى «تېررورلۇق ھۇجۇمىدىن ئاكتىپ مۇداپىئەلىنىش» دەپ ئاتىۋالغانلارنىڭ ھەممىسى ئوخشاشلا ئىچكى دۇنـ ياسى پىتلاپ كەتكەنلەر بولۇپ، گەرچە بۇنداق مىساللار بۇگۈنكى دۇنيانىڭ ھەربىر بۇلۇڭ ـ پۇچقاقلىرىدىن تېپىلىپ تۇرسىمۇ، گەپنى يەنە ئۆزارتىپ ئولتۇرۇشنىڭ ھاجىتى بولمىسا كېرەك.

قارىغاندا، نۆۋەتتە ئىنسانىيەت دۇچ كەلگەن روھىي پىتلاش ھادىسىسى تېخى پات يېقىندا شىپالىق دورىغا ئېرىشىدىغاندەك ئەمەس. چۈنكى، ئىنسانىيەت «تەـ رەققىيات» دېگەن ھەل بىلەن بېزەلگەن ۋىۋىسكا ئېسىلغان ئايىغى چىقماس يولدا شۇ قەدەر ئۆزاپ كەتتىكى، ئىلگىرى «ھەققەت بىر» دېگەن ئۇقۇملار نە ـ نەلەردە قېلىپ، ھەركىم، ھەرقەۋم، ھەتتا بەزى مىللەتلەر ۋە دۆلەتلەرمۇ ھەققەتنى ئۆز ئېھـ تىياجىغا ئاساسەن يېڭىۋاشتىن شەرھلەيدىغان بوپكەتتى. شەك ـ شۇبھىسىزكى، بۇ خىل ئايىغى چىقماس تالاش ـ تارتىشلار ئېچىنىشلىق ئۇرۇشلارنىڭ پىلتىسىگە ئوت يېقىدۇ. مۇشۇ مەنىدىن ئېيتقاندا، ئىنسانىيەت ئۇچۇن روھى پىتلاپ كەتكەندىن كۆرە، تاشقى بەدەننىڭ پىتلىغىنى ياخشىراق ئىدى. ئەپسۇسكى، بىز ئىنسانلار كۆز بىلەن كۆرگىلى بولىدىغان تاشقى بەدەننىڭ پاكىزلىقىغا ئەھمىيەت بېرىپ، ئادەتتىكى كۆز بىلەن كۆرگىلى بولمايدىغان ئىچكى دۇنيايىمىزغا يېتەرلىك ئېتىبار بەرمىگەچكە، پىتلارمۇ ئۆزى ئۈچۈن بىخەتەر بولغان جايغا كۆچتى، خالاس.

2004 ـ يىلى 28 ـ ئاپرىل، مەكىت

ئاپتور: مەكىت ناھىيىلىك كۇتۇپخانىسىنىڭ خىزمەتچىسى

مەھمۇد كاشغەرىي، يۈسۈپ خاس ھاجىپ، خانىش ئامانىنسا، ئابدۇخالىق ئۇيغۇرىي، ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر رېستورانىدا

ئابلەت قەييۇم

ھەشەمەتلىك رېستوران. مەھمۇد كاشغەرىي، يۈسۈپ خاس ھاجىپ، خانىش ئامانىنسا، ئابدۇخالىق ئۇيغۇرىي، ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر قاتارلىق مۆھتەرەم زاتلىرىمىز تامنىڭ «تۆر»ىدىن ئورۇن ئالغان. بۇ كاتتا مەنزىرە رېستورانغا ئالاھىدە تۈس قوشقان بولۇپ، قەدەم تەشرىپ قىلغان ئادەمنى ناھايىتى مەدەنىي سورۇندا تۇرۇۋاتقاندەك تۇيغۇغا كەلتۈرىدۇ. شۇ خىل تۇيغۇنىڭ تەسىرىدىن بولسا كېرەك، دەسلىپىدە ئەدەب خېلى ياخشى ساقلىنىدۇ. بىرئاز ئۆتكەندىن كېيىن يەپ ـ ئىچىش، كەيپ ـ ساپا باشلىنىدۇ. زال ئىچىنى تاماكا ئىسى، ھاراق بۇسى بىر ئالىدۇ. تام تۆرىدىكى ئۇلۇغلىرىمىز ئۇنتۇلىدۇ. ئادەمنى تۇنجۇقتۇرىدىغان ھاراق، تاماكا بۇسغا «ھۆ» قىلغۇدەك بىزەپ گەپلەر، چاكىنا قىلىقلار قوشۇلىدۇ. بۇ چاغدا رېستوران ئەھلى مۆتىۋەر ئەجدادلىرىمىز ئالدىدا: «مانا بۇ بىز، سىلەرنىڭ ئەۋلادلىرىڭلار، خاتىرجەم بولۇڭلار، كۈنىمىز ياخشى، پاراغەت ئىچىدە ياشاۋاتىمىز» دەپ نامايىش قىلىۋاتقاندەك، پېشىۋا ئەجدادلىرىمىزنىڭ شەرىپى سىماسى ئۇلارنىڭ بۇ ئەپتى ـ ئەلپازىغا ئېچىنىش ۋە يىرگىنىش نەزىرى بىلەن قاراپ، تەنقىد ۋە غەزەپ ياغدۇرۇۋاتقاندەك بىلىنىدۇ. شۇنداق، ئۇلار ھەقىقەتەن تەنقىد ۋە غەزەپ ياغدۇرۇۋاتىدۇ:

مەھمۇد كاشغەرىي: ئەجدادلىرىمىز ۋە بىز بۇنىڭدىن ئىبرا ـ ئەسەرلەر مۇقەددەم دۇنياۋىلىشىش يولىنى ئاچقان. مەدەنىيەت بەيگىسىدە كاتتا شۆھرەت قازانغان. ھالبۇكى، كەلگۈسىمىز سىلەرنىڭ قولۇڭلارغا كەلگەندە، دۇنياۋىلىشىشقا ئالاقىدار ئىشلارنى توغرا تەرتىپتە بىر ياقلىق قىلالماي، تىل ۋە مەدەنىيەتتە ئەبجەشلىشىپ، ھاماقەتلەرچە ياشاپ يۈرۈپسىلەر. مۇشۇنداق بولۇۋەرسە، كەلگۈسىمىزدىن نە ئۇمىد؟! تەرەققىيات بىلەن يوقلىشىنىڭ نېمە پەرقى؟!...

يۈسۈپ خاس ھاجىپ: بۇنىڭدىن 1000 يىللار نېرى

ئەجدادلار غەزىپى ـــ تارىخ غەزىپى

«قۇتادغۇبىلىك»نى يېزىپ سىلەرگە قالدۇرغانىدىم. ھەرھالدا سىلەر تاشلىۋەتمىدىڭلار، بىر گەپنىڭ ئىككىسىدە «قۇتادغۇبىلىك»، «يۈسۈپ خاس ھاجىپ» دەپ يۈرۈۋاتىسىلەر. ھەر قېتىم بۇ سۆزلىرىڭلارنى ئاڭلىسام قورۇنۇپ كېتىمەن. چۈنكى مەن «قۇتادغۇبىلىك»نى ئۆزۈم ئوچۇن ئابىدە بولسۇن، دەپ يازمىدىم. ئۇ ئارقىلىق شۆھرەتلىنىش ئەرزىمەيدۇ يوق. نەق گەپنى ئېيتسام، سىلەرنىڭ ئوڭى ساقلىغىنىڭلارنى، ھە دېسە مەدھىيىلەپ ماختىغىنىڭلارنى ھەققىي تۇرده ئۇلۇغلىغانلىق، قەدىرلىگەنلىك، ھۆرمەتلىگەنلىك، دەپ قارىمايمەن. پەقەت ئوڭۇشىدا ئېيتقانلىرىمنى ئوبدان مۇلاھىزە قىلىپ، ئۇ ئارقىلىق ئۆزۈڭلىرگە شان ـ شەرەپ كەلتۈرسەڭلەر ئاندىن ھەققىي ئۇلۇغلىغان بولسىلەر. بىراق ھازىرقى ھالىتىڭلار بىلەن «قۇتادغۇبىلىك»نىڭ نادوست تەرد-سۇپ خاس ھاجىپ» دەپ يۈرۈۋاتىسىلەر. ھەر قېتىم بۇ سۆزلىرىڭلارنى ئاڭلىسام قورۇنۇپ كېتىمەن. چۈنكى مەن «قۇتادغۇبىلىك»نى ئۆزۈم ئوچۇن ئابىدە بولسۇن، دەپ يازمىدىم. ئۇ ئارقىلىق شۆھرەتلىنىش ئەرزىمەيدۇ يوق. نەق گەپنى ئېيتسام، سىلەرنىڭ ئوڭى ساقلىغىنىڭلارنى، ھە دېسە مەدھىيىلەپ ماختىغىنىڭلارنى ھەققىي تۇرده ئۇلۇغلىغانلىق، قەدىرلىگەنلىك، ھۆرمەتلىگەنلىك، دەپ قارىمايمەن. پەقەت ئوڭۇشىدا ئېيتقانلىرىمنى ئوبدان مۇلاھىزە قىلىپ، ئۇ ئارقىلىق ئۆزۈڭلىرگە شان ـ شەرەپ كەلتۈرسەڭلەر ئاندىن ھەققىي ئۇلۇغلىغان بولسىلەر. بىراق ھازىرقى ھالىتىڭلار بىلەن «قۇتادغۇبىلىك»نىڭ نادوست تەرد-سىدە تۇرۇۋېتىپسىلەر. شۇنداق ئىكەنلىكىنى كىتابنى بىر ئوقۇپ، ئۆزۈڭلەرنى بىر «ئوقۇ»ساڭلار بىلەلەيسىلەر. بۇنىسى ئۆزۈڭلىرىڭلارنىڭ مەدىتىگە باغلىق، شۇڭا سىلەرگە كۆپتىن كۆپ مەدەت تىلەيمەن.

خانىش ئامانىسا: سىلەر «رېستوران» دەپ ئاتايدىغان بۇ سورۇندا تۇرۇۋاتقىنىمغا بىر قانچە يىللار بولدى. تۇرۇۋاتقىنىمغا ئەمەس، بەنت قىلىنغىنىمغا دېسەم تېخىمۇ مۇۋاپىق. چۈنكى مېنىڭ بۇ سورۇندا تۇرۇشقا زادىلا رايىم يوق. كۈندە كۆرىدىغىنىم تامامەن دېگۈدەك ئۇچمىنى ئاچچىق قىلىدىغان ئىرادەمگە يات ئىشلار. بولۇپمۇ خانىم ـ قىزلاردىكى ئاياللىق نازاكەت، ئاياللىق سالاپەتنىڭ سۈسلۇقى، ھايا-سىزلىقنىڭ ئېغىرلىقى ۋۇجۇدۇمنى لەختە ـ لەختە قىلىۋېتىدۇ.

بىز بېشىمىزغا سەنئەت تاجى قونغان، سەنئەت بىلەن تۇرۇلۇپ، سەنئەت بىلەن ئۆتىدىغان سەنئەتخۇمار خەلق. پۈتمەس ـ تۈگمەس خەلق ئاھاڭلىرى ۋە ئۇنىڭ جەۋھىرىي مۇجەسسىمى بولغان ئون ئىككى مۇقام بۇنىڭ دەللىلى. سەنئەتخۇمار خەلق سەنئەتكە موھتاج بولسا، سەنئەت سورۇنغا موھتاج. دەرۋەقە، بىزنىڭ مەرىكە ـ مۇ-راسىملىرىمىز سەنئەتنىڭ سورۇن ئېھتىياجىغا ماس ھالدا ناھايىتى كۆپ. ئۇلارنىڭ ھەر بىرى كاتتا سەنئەت پائالىيىتى. بىزدە نەۋ-مە ـ ناۋالارنىڭ خاراكتېرىمۇ شۇ دەرىجىدە سورۇنلاشقانكى، ھەر بىر مۇراسىمنىڭ ھەر بىر تەرتىپىدە شۇنىڭغا مۇناسىپ نەغمە ـ نا-ۋالار ئىجرا قىلىنىدۇ. ھالا بۇگۈنكى كۈنگە كەلگەندە سىلەرنىڭ مەرىكە ـ مۇراسىم سەنئىتىڭلار بەكلا ئوساللىشىپ كېتىپتۇ. يېيىش ـ ئىچىشنى ئاساس قىلىدىغان، ئۇدۇل كەلگەننى ئېيتىپ چالىدىغان، ھەتتا توپدا ھازا ئاچىدىغان (ھازا ناخشىلىرىنى ئېيتىدىغان) بىنور-مال كەيپىيات ئومۇملىشىپ، سىلەرگە نىسبەتەن نورمالسىز تۇيۇل-مايدىغان دەرىجىگە يېتىپ بېرىپتۇ. مۇشۇنداق كېتىۋەرسەڭلەر كې-ينچە بىز سىلەرنى نېمىگە ئاساسەن بىزنىڭ ئەۋلادلىرىمىز دېيە-لەيمىز؟! سىلەر ھەم نېمىگە ئاساسەن بىز ئەجدادلىرىمىزنىڭ ۋا-رىسلىرى دېيەلەيسىلەر؟!

ئابدۇخالىق ئۇيغۇرىي: كۆلكىنىڭ ئاچچىقى، يىغىنىڭ تاتلىقى بو-لىدۇ. شۇ تاپتا سىلەر خۇدىڭلاردا يوق كۆلۈۋاتسىلەر، بۇنداق كۈل-كىلەر توغرىلىق:

قانچىلار ياتسا بۇلۇڭدا ئارسىز ئەپيۇن شوراپ،
قانچىلار شوپاڭدا ئىچسە مەست بولۇپ خەمرە ـ شاراب.
ئەي چىراغ، ئەي ھاراق، بارمۇ نومۇس، بەرگىل جاۋاب،
سەن بىلەن بولمامدىكەن بۇ ھالىمىز زەبۇن ـ خاراب.

دەپ يازغانىدىم. بۇ مېنىڭ تاتلىق يىغام ئىدى. ئەمدىلىكتە سە-لەرنىڭ بۇ ھالىڭلارنى كۆرۈپ، ئاچچىق كۈلۈشكە مەجبۇر بولۇۋاتە-مەن. سىلەر زادى ھوشۇڭلارنى تاپارسىلەرمۇ؟! دەۋر تەقەززاسىغا تەڭكەش بولۇپ، تەرەققىيات، ئىستىقبال ئۈستىدە تەخىرسىزلىك بىلەن ئويلىنارسىلەرمۇ؟! جان كۆيەرلىك بىلەن ئىزدىنەرسىلەرمۇ؟! ياكى دەججالنىڭ نەغمىسىگە ئۇسسۇل ئويناپ، ئۆز ـ ئۆزۈڭلەرنى ئالداپ، نادانلىققا ئەسىر بولۇپ ئۆتۈۋېرەرسىلەرمۇ؟!

سىلەردىن سوراپ باقاي: نېمە ئۈچۈن مېنى ئەجدادلىرىم قاتارىدا بۇ سورۇنغا دائىملىق «مېھمان» سۈپىتىدە «چاقىر»دىڭلار؟ بىمەنە قىلىقلىرىمىزدىن ئاچچىق يۇتسۇن دەپمۇ؟ ئەلگە چىقىپ قالغان نام ـ ئاتىقىم سەۋەبلىكمۇ؟ ئەگەر مېنى مېھمان بولۇشقا مۇناسىپ دەپ قا-رىساڭلار، رېستورانىڭلارغا ئەمەس، ياخشىسى روھىڭلارغا چاقىرىڭلار، مېنىڭ چىن ئارزۇيۇم سىلەرنىڭ روھىڭلاردا «مېھمان» بولۇش. شۇ چاغدا ماڭا ھەققىي تاتلىق كۈلكىلەر نېسىپ بولىدۇ.

ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر: مەن سىلەرنىڭ مەرھۇم زامانداشلىرىڭلار، تېخى يېقىندىلا ئاراڭلاردا ئىدىم. سىلەر بىلەن رېستورانلاردا، تامدا ئەمەس، شىرە چۆرىسىدە بىللە ئولتۇرغانىدىم. ئۆزۈم رېستوراندا بولساممۇ، سىلەرنى رېستوران بىزەپچىلىكىدىن ئاگاھلاندۇراتتىم. رېستورانلارنىڭ مەدەنىي سورۇن بوپقېلىشىنى، مىللىي مەدەنىيىتىمىزدە ئىجابىي رول ئويناشىنى ئۈمىد قىلغانىدىم. مانا ئەمدى تامنىڭ تۆرىدىن ئورۇن ئېلىپ، سىلەر بىلەن ھەر ۋاقىت بىللە بولالمايمەن. تام تۆرىدىن ئو-رۇن بەرگىنىڭلار بەلكىم ھۆرمىتىمدىندۇ. ئەجەبا، كۆز ئالدىمدا ئە-قىللىق تۇرۇپ، ئەقلىڭلارنى يوقتىپ، نومۇس ـ ھايانى تەتۈر سو-ۋۇپ، رەسۋاچىلىقتا رەققاس بولۇپ يۈرگىنىڭلار نېمىدىندۇر؟

بۇ نۇقتىدا سىلەرگە دەيدىغىنىم، ئەگەر مېنى ئۆزۈڭلەرگە يېقىن تۇتقىنىڭلار، رېستورانىڭلارنىڭ تۆرىدىن ئورۇن بەرگىنىڭلار مېنى ھۆرمەت قىلغىنىڭلار بولسا، مېنى ئەمەس، ئالدى بىلەن ئۆزۈڭلەرنى ھۆرمەت قىلىڭلار...

سورۇن ئەھلى ئۇستاز ئەجدادلىرىمىزنىڭ سۆزلىرىگە دىققەت قىلمىدى بولغاي، كەيپ ـ ساپا، خۇلقى ـ خاتالىقلىرىنى داۋاملاشتۇرۇ-ۋەردى. بۇزرۇكۇارلىرىمىز ئۇلارغا قاراپ ئېغىر ئۇھسىندى. ئۆزلىرىنى مەدەنىيەت زىتىلقى بىلەن تولغان رېستوران كەيپىياتىدا كۈنلىرى رېستوران خۇمارى بىلەن ئۆتۈۋاتقان رېستوران بەندىلىرى قاتارىدا كۆرۈپ تولمۇ خورلۇق ھېس قىلىشتى.

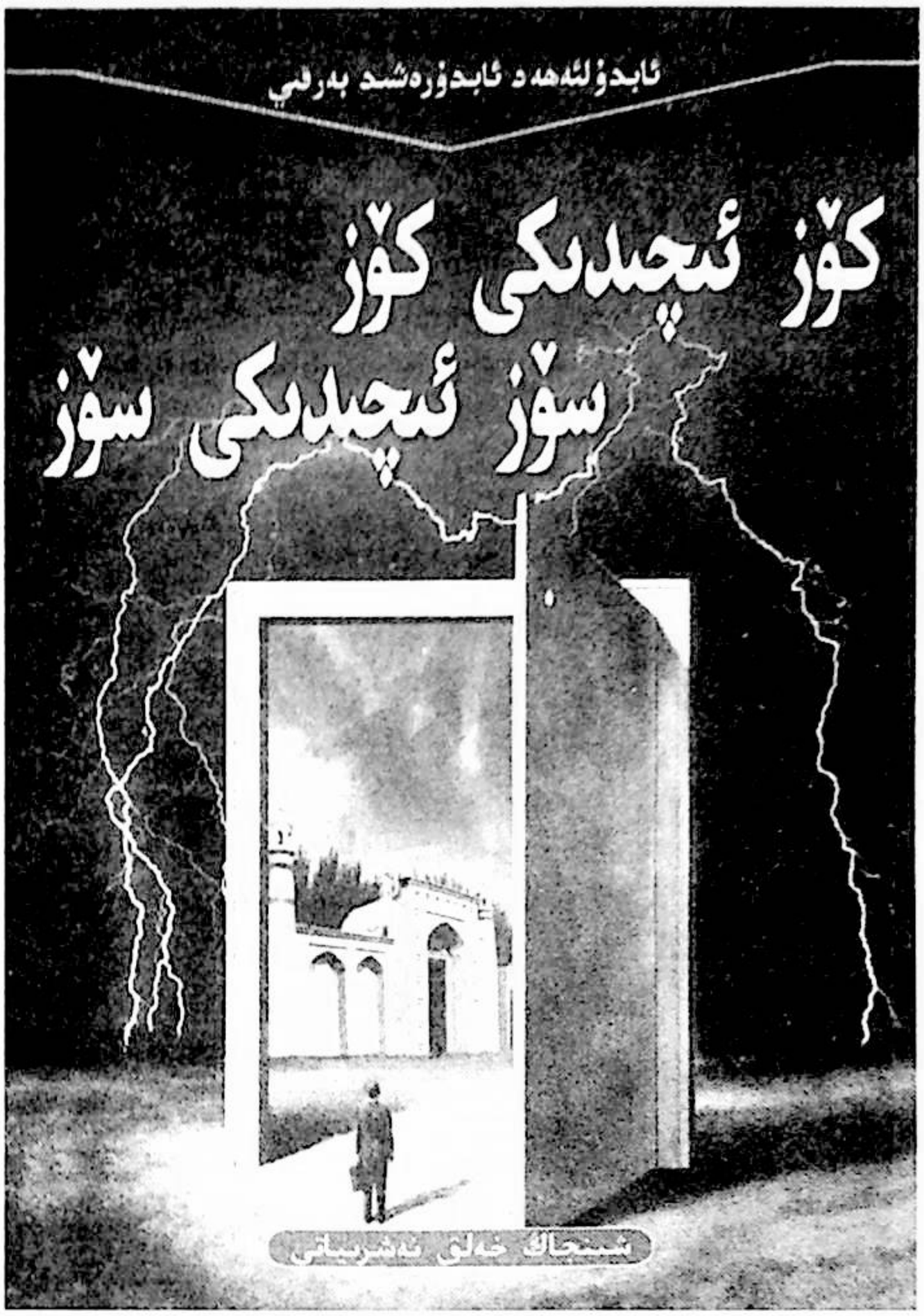
2004 ـ يىل 1 ـ نويابىر، شەھىرى تۇرپان

ئاپتور: تۇرپان تېلېۋىزىيە ئۇنىۋېرسىتېتى پېداگوگىكا مەكتىپىنىڭ ئەدەبىيات ئوقۇتقۇچىسى

سەھرا، بەرقىي ۋە ئۇرۇمچى

ئەخمەتجان خۇما

سەھرالىقلارنىڭ تىلى ۋە دىلى بويىچە ئېيتقاندا، شەھەرلىكلەر قۇۋ، ھاكاۋۇر، ئۇچسى ئاپتاپ كۆرمەيدىغان خەق. قارىسىلا بۇ بىر جۇملىدىن شەھەرلىكلەرنى يامان ئادەم دېگەن مەنە كېلىپ چىقمىغاندەكلا تۇرىدۇ. مادامكى، تىلمىزدىكى سۆزنىڭ تۇرلىنىشى ۋە ماھىيەتلىك تەپەككۇر نۇقتىسىدىن قارىساق، تاشقى مەنىگە چوڭقۇر ئىچكى مەنە يوشۇرۇنغان. قۇۋلۇق ئەمەلىيەتتە پاراسەتتىن كېلىدۇ. پەقەت ئەقىل ـ پاراسەتلىك، تەدبىرلىك، چېچەن ئادەملەردىلا قۇۋلۇق بولىدۇ. ساددا، گول، گالۋاڭ، نادان كىشىلەر ھەرگىزمۇ قۇۋلۇقنى بىلمەيدۇ ھەم قاملاشتۇرالمايدۇ. ھاكاۋۇرلۇق ئىككى خىل بولۇپ، بىرى، كۆرۈنۈشى ۋە ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتتىن ئاشكارا ئىپادىلىنىدۇ، بۇ چاكىنا ھاكاۋۇرلۇقتۇر. مۇنداق خىلدىكى كىشىلەر چاكىنىلاردۇر. يەنە بىرى، كۆپىنچە ھاللاردا بىلمەلىك، ئىقتىدارلىق كىشىلەر باشقىلارغا ئاسانلا ھاكاۋۇرلۇق قىلغاندەك تۇيغۇ بېرىدۇ. ئەمەلىيەتتە ئۇلاردىكى ئۆزىگە ئىشىنىش، مۇستەقىل پىكىر قىلىش، ئېقىمغا ئەگەشمەيدىغان ئۆز سۆزلۈك، «خەق نېمە بولسا مەنمۇ شۇ» ئىدىيىسىدىكى كىشىلىرىمىزدە شۇنداق خاتا تەسىرات پەيدا قىلغان. ئۇچسى ئاپتاپ كۆرمەسلىك ئەمەلىيەتتە سالاپەتتىن دېرەك بېرىدۇ. مۇنداق قارىغاندا، سەھرالىقلار ئۆزلىرىنىڭ شەھەرلىكلەرگە بولغان قارىشىنى ئەنە شۇنداق تەتۇر ئىپادىلىگەن. ياكى ئۇلارنىڭ قارىشىغا ياقۇرۇشمۇ، قايىللىقمۇ ئارىلىشىپ كەتكەن. چۈنكى ئۇلارنىڭ تەسەۋۋۇرى دوپپىدەك مەھەللە، كۆز يەتكۈزسىز جاڭگاللارغا كۆمۈلۈپ كەتكەچكە، ئۇرۇمچىدەك كاتتا شەھەر ۋە ئۇرۇمچىلىكلەرنى بەزىدە نۇرغۇن سەھرالىق تەسەۋۋۇر قىلىشتىنمۇ قورقىدۇ. ئۇلارنىڭ نەزىرىدە ئۇرۇمچى تېلېۋىزوردىكى بىر كىنو. سەھرا كۆز ئالدىدىلا يېيىلىپ ياتقان زېمىنى كەڭ، قوينى ئۇنىڭدىنمۇ كەڭ، بەرىكەت، سېخىيلىق، ئۆملۈك، ئاق كۆڭۈللۈككە تولغان ماكان. قىزىق يېرى شۇكى، بارلىق خاسىيەت ۋە ئېزگۈلۈكلەر سەھرادا بىخلىنىپ، نوتا بولاي دېگەندە ھەۋەس بىلەن شەرگە كىرىپ يېتىلىپ، ۋايىغا يېتىپ مېۋە بېرىدۇ. بەزىدە بۇنىڭدىن ھەيران قالىدۇ كىشى. ئادەمدىن ئىبارەت تىنىمسىز يېگىلىنىش تۇيغۇسى ۋە نەپسى غالىبلىققا ئىگە مەخلۇقنىڭ ئەزەلدىن سەھرا‌غا پاتمىغانلىرى

ئۇقۇرمەنلەر چايخانىسى

شەھەرگە كىرىپ، ئۆزىنىڭ كۆچىتىنى ئۆزى تىكىپ ئىلمىي كامالەت ئىز-دىگەن ۋە ئىزدىنىش روھىغا تويۇنغانلىرى باراقسانلاپ مېۋە بېرەلىگەن. شەھەرگە ئۆزىنى تىكەلمىگەنلەر يامانلاپ سەھرالىغا بېرىۋالغان ياكى ھەيدەلگەن. ئابدۇلئەھەد ئابدۇرەشىد بەرقىيمۇ ماڭا ۋە نۇرغۇن سەھ-رالىقلا ئوخشاشلا سەھرا بالىسى. ئەمما ئۇ ھازىر ئۇرۇمچىلىك بوپكەتتى. ئۇنىڭ تۇرمۇشى، تەپەككۇرى، ھەرىكىتى... شەھەرگە سىڭىپ كەتتى. شۇڭا ئۇ كىچىك تۇرۇپ چوڭلا ئادەم بوپكەتتى. شۇنداق بىر غەلىتىلىك بار: ئادەمنىڭ سەھرادا چوڭ بولىمقى بەكمۇ تەس. بالىلار بالا پېتى، چوڭلارمۇ خېلى ياشقىچە چوڭ بولالماي بالا پېتى قېلىۋېرىدۇ. شۇڭا تامغا دۇمبىسىنى چاپلاپ ئەتىدىن كەچكىچە قۇرۇق پارالڭ سوقۇۋاتقانلار گاھى دېيىشىپ قويۇشتىن مۇستەسنا بولالمايدۇ:

—ھېلىقى ئابلەت دېگەن بالمۇ؟

—شۇ بولماي ئەمسە! ئى بالىلاردىن كىچىك بالا ئۇ تېخى!

—...

بۇ يەردە گەپ كۆپىنچە ئادەمنىڭ ياش پەرقىدە چۆرگىلەپ، ئۇ-رۇمچىدىكى ئابدۇلئەھەدنىڭ ئاللىقاچان بالىلىقىنى ئۇنتۇپ، چوڭ بوپ-كەتكىنىگە ئى زامان بولغىنىنى ئاۋۇلار بىلمەيلا قېلىشىدۇ. ئەمەلىيەتتە ئابدۇلئەھەدنىڭ چوڭلۇقى ئۇنىڭ تەپەككۇردا پىشىپ قالغان قەلبىدە. مەنمۇ دەل سەھرالىقلارغا خاس تونۇپ بولالماسلىقتەك پېشىغا تىكىلىپ تۇرۇۋېلىش خاراكتېرىم بىلەن ئۇنىڭ ماقالىسى ئېلان قىلىنسا: ھە، ھېلىقى بىزدىن كىچىك ئابلەتمۇ، دەيمەن ئۆزۈمچە. بىزمۇ يازالايمىز ئۇنداق ماقالىنى، دەپ كۆڭلۈمنى خۇش ئېتىپ قويىمەن. لېكىن تەسەۋۋۇرۇم سەھرادىن، تەپەككۇرۇم جاڭگالدىن ھالقىيالمىغاچقا، ئاغزىمنى تاتىلىق ئېتىپ قېلىۋەردىم. شۇنداق كېتىۋېرىپ، تۇيۇقسىزلا ئۆزۈمنىڭ بالا پېتى قېلىۋاتقانلىقىمنى سېزىپ قالدىم ـ دە، ئابدۇلئەھەدنى ئۆگىنىش، تەكشۈرۈپ بېقىش ئىستىكىدە ئالدىراپ قالدىم...

ئابدۇلئەھەد ئابدۇرەشىد بەرقىي دەسلەپ ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى شېئىر يېزىشتىن باشلىغان. ئۇنىڭ ئىسمىنى «ئۇرۇمچى كەچلىك گېزىتى»دىن كۆرگىنىمگىمۇ خېلى يىللار بوپقالدى. «قىز پەسلى» ناملىق شېئىرلار توپلىمى نەشردىن چىققاندا، ئۇ شائىر بولاي دەپ قالغاندى. ئېسىمدە قېلىشچە، بۇ كىتاب ئۇيغۇر ئەدەبىياتىغا ھالارغىمۇ ئېرىشكەن. لېكىن مەن بەر-قىنىڭ شېئىر ئۇيغۇر ئەدەبىياتىگە باشقىچە قارايمەن. ئۇ شېئىرىيەتتە خېلىلا ئۇتۇقلارغا ئېرىشكەن بولسىمۇ، تېخنىكىسى، ئىدىئولوگىيىسى، تارىخىي تېما-سىنى جۇڭگو ۋە خەلقئارالىق سېلىشتۇرما نۇقتىسىدىن كۆزىتىپ، مۇلاھىزە قىلىش؛ ئۇسۇلى ئالدىراقسانلىق، يېڭىكلىك، بېكىنمىچىلىك ۋە ئۆزىنىلا ئەلا بىلىشتىن ياكى ئۆزىنى زىيادە چۆكۈرۈشتىن ساقلىنىش؛ مۇددىئاسى بىزگە ئۆزىمىز ۋە دۇنيانى تونۇتۇش ئارقىلىق بۇگۈنىمىز، مەۋجۇدلۇقىمىز ۋە كېلەچىكىمىز ھەققىدە ئويلىنىشقا دەۋەت قىلىش بولدى. ئۇلار بىر تەرەپتىن دۇنيانى چۈشىنىپ، يەنە بىر تەرەپتىن ئۆزىمىزگە نەزەر سېلىپ كۆزەتتى، روھىمىزنى قېزىپ چىقتى؛ شۇنىڭغا مايىم-ھالدا چەت ئەللەرنىڭ ئىدىيە ئويغىنىشى ۋە ئىنسان تەپەككۇرىنى قوزغىتىش خاراكتېرىدىكى مۇپەسسەل ئەسەرلىرىنى تەرجىمە قىلىپ تونۇشتۇرسا، يەنە بىر تەرەپتىن ئۆزلىرىنىڭ ئىزدىنىش سەمەرىلىرىنى ئاۋام قوبۇلغا تەقدىم ئەتتى. ئەلۋەتتە، بۇ ۋاقىتقا كەلگۈچە ئابدۇرېھىم دۆلەت، ئادىل ئابدۇقادىر قاتارلىق بىر تۈركۈم ياشلارمۇ ئۇلارنىڭ ئىزىدىن «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىدا بۇ يېڭى ئېقىمنى تېخىمۇ جانلاندۇرى-دى. ھازىرغىچە ئۇلارنىڭ ئەكىلىشىرۇھىرلىك (ئابدۇقادىر جالالىددىن ئىشلەتكەن ئاتالغۇ) روھى بويىچە «ھۆكۈمدارلار دەستۇرى»، «زارا ئاستىر شۇنداق دەيدۇ»، «ئەپلاتون پاراڭلىرى»، «ھاياتقا تەھلىل، قىسمەتكە ئاچقۇچ»، «مەدەنىيەتلەر توقۇنۇشى ۋە دۇنياۋى تەرتىپنىڭ قايتا ئورنىتىلىشى»... قاتارلىق مەشھۇر ئەسەرلەرنى بىزگە تونۇشتۇ-رۇشى ئۇيغۇر جەمئىيىتىدە زور داۋالغۇش پەيدا قىلدى. شۇنداقلا ئۇ-لارنىڭ تەپەككۇر ھاسىلاتلىرىنىڭ خەلقىمىزگە كۆرسەتكەن تەسىرى ئە-دەبىياتنىڭ تەسىرىدىن ئارتۇق بولسا بولدىكى، تۆۋەن بولمىدى. شۇڭا دېيەلەيمىزكى، ئۇلارنىڭ تەپەككۇرى بىزدىن كۆپ مۇرەككەپ، كۆپ قىرلىق ھەم چوڭقۇر بولۇپ، زامانىمىزدىكى ئەللامالاردىن بولۇشقا مۇ-ناسىپ. ئاۋامنىڭ ئۇلارغا بولغان ھۆرمىتى، ئىخلاسى كۈنسېرى ئېشە-ۋاتقان بولسىمۇ، لېكىن ئۇلارنى قەدىرلىشىمىز، ئاسرىشىمىز، ئۇلۇغلە-شىمىز دېگەندەك ئەمەس. بۇ ئالدى بىلەن ئۇيغۇر زىيالىيلىرىنىڭ زاما-نىۋى روھىي پاجىئەلىرىنىڭ ئەك روشەن ئىپادىلىنىشى. بۇ خىل پاجىئە خەلقىمىزنىڭ بۇ ياش مۇتەپەككۇرلارغا بولغان قىزغىن ئىخلاسى بىلەن بارا-بارا ئۆچۈپ كېتىشى تۇرغانلا گەپ. ئەنە شۇنداق مۇتەپەككۇرلارغا

بولغان ئىخلاسنىڭ كۆچىيىشى ئۇيغۇر مەۋجۇدلۇقىنىڭ بىر مۇھىم كاپالەتى. بىر دۆلەتنىڭ پادىشاھى بولمىسا بولمىغىنىدەك، پۈتكۈل ئەلگە رومۇھىيەت تۇغى ـ مەشئىلى بولىدىغان، ھەممە ئېتىراپ قىلىپ ئىخلاس قىلىدىغان ئەدىب ـ ئالىملىرى بولۇشىمۇ ئىنتايىن زۆرۈر. ئەھمەد زىيائىي، ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن، ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر، زوردۇن سابىرلار ئۆلۈپ كەتتى. ئۇلار بىزنىڭ روھىيەت مەشئىلىرىمىز، مەنئىيىتىمىزنى نۇرلاندۇرغۇچىلار ئىدى. ئىشىنىمىزكى، ئۇلار ياندۇرغان مەشئەل ئىز باسقان ياش كۆچىلەرنىڭ قولىدا تېخىمۇ لاۋۇلدىغۇسى.

ئەسلى گېپىمىز كەلسەك، ئابدۇلئەھەد ئابدۇرەشىد بەرقىي خوتەن سەھرالىرىدىن ئۇرۇمچىگە بارغىنىدا تېخى بىر بالا، تەپەككۇرى خوتەندىن ھالقىپ كېتەلمەيدىغان جاھان كۆرگۈچى ئىدى. مۇنداقچە قىلىپ ئېيتقاندا، ئەمدىلا ئۇچۇرما بولۇش ئالدىدا تۇرغان باچكا ئىدى. يىللار ئۆتۈپ ئۇنىڭ تەپەككۇرى ئۇرۇمچىگە ماسلاشتى ۋە نەزىرىمىزدىكى بۇ چوڭ شەھەردىن ھالقىپ خەلقئارالاشتى. ئەلۋەتتە، بۇنىڭ ئۆچۈن بەرقىنىڭ قانچىلىك تىرىشچانلىق كۆرسەتكەنلىكىنى ئۆزىلا بىلىشى مۇمكىن، بىز پەقەت تەسەۋۋۇر قىلىپ باقالايمىز، خالاس.

بەرقىنىڭ «كۆز ئېچىدىكى كۆز، سۆز ئېچىدىكى سۆز» (بۇ كىتاب ئاپتورنىڭ ژۇرنىلىمىزدا ئېلان قىلىنغان ئەسەرلىرى ئاساسىدا 2003 ـ يىلى ئىيۇلدا شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنىشىغا مۇناسىۋەتلىك ئىدى.ـ مەسئۇل مۇھەررىدىن) ناملىق كىتابىدىكى «ئۇيغۇرچە ۋاقىت ئۇيغۇر روھىنىڭ ئەينىكىمۇ؟» ماۋزۇلۇق ماقالىسى بەلكىم ئۇنىڭ ئۆيغۇر روھىدىن ساماغا ئۆرلىشىنىڭ پەلەمپىيى بولسا كېرەك. ماقالىدە دېگىلىۋاتقان مەسىلە ۋاقىت ھەققىدە بولسىمۇ، ئەمەلىيەتتە ئۇ ئۇيغۇر روھىيىتىنىڭ چاڭ ـ توزانلىرىدىن كۆمۈلۈپ قالغان مىللەت پىسخىسىدىكى ئاجىزلىقلارنى سىلىشتۇرما ئارقىلىق قامچىلاشقا ئۇرۇنغان. ئۇنىڭ بۇ خىل ئۇرۇنۇشى بارا ـ بارا نوقۇل تەنقىدتىن مىللەت روھىدىكى غەلدە ـ غەشىلەرنى چۆچۈش، ئىزتىراپ بىلەن چوڭقۇر ھېسداشلىق، مۇھەببەت بىلەن قېزىپ چىقىش، سىياسىي، ئىجتىمائىي، ئىقتىساد، پەلسەپە، ئېتىكا، مائارىپ، ھاياتلىق، ئەدەبىيات، قاتلاملارئارا مۇناسىۋەت... سېرى كېيىپ، تەپەككۇرى بېيلىقچىنىڭ توردەك يېيىلىپ باردى ھەم يىغىلىپ تۇردى. بۇ خىل يېيىلىش ۋە يىغىلىش ئۇنىڭ كۆزىتىش، تەپەككۇر قىلىش ۋە بۇلارنى جەم قىلىش جەريانىدۇر. دىققەت قىلىساق، ئۇنىڭ روھى ۋە قەلبىمىگە خەلقىمىزنىڭ مىللىي خاراكتېرى، جاسارىتى، ئەنئەنىلىرى، پىسخىكىسى، ئېتىقادى، ئېچىۋېتىلگەن دۇنيا بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى، ئارىلىقى، كېلەچىكى، قىسمەتلىرى، كۆرگۈلۈكى... تىنىپ كەتكەچكە، تەنىمسىز غىدىقلىنىپ تۇرىدىغان تەپەككۇرى ئۇنى ئۇزلۇكسىز تور يېيىش ۋە يىغىپ تۇرۇشقا ئۈندەپ، دېگىزچى بوپقالدى. شۇنىڭدىن قارىغاندا، ئۇ ھەقىقىي تەكلىماكان ئوغلى بولسا كېرەك. (تەكلىماكاننىڭ ئەڭ قەدىمكى دەۋرلەردە دېگىز ئىكەنلىكى ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا زاھىر بولغانمىدۇ؟) دېگىز چەكسىزلىكى ۋە سىرلىقلىقى بىلەن قەدىمدىن تارتىپ ئىنسانلارنى ئۆزىگە تارتىپ كەلگەن. ھەيۋەتلىك دولقۇنى ۋە دەھشەتلىك بورىنى بىلەن ئىنسانلارغا قورقۇنچ، ۋەھىمە، شۇنداقلا جاسارەت، ئىرادە بەخش ئېتىپ كەلگەن. ئۇنىڭغا پەقەت جاسارىتى ئۇرغۇپ تۇرغان، تەۋەككۇل قىلىشقا جۇرئەت قىلالايدىغان قورقۇمسىز ئەزىمەتلەرلا شۇڭغۇپ كۆرۈشكە، جاۋاھىر ئىزدەشكە، چىدام ۋە ئەقىل بىلەن سۈزۈپ چىقىشقا جۇرئەت قىلالايدۇ. بىزدەك مەھەللىمىزدىكى كۆلچەكتىن باشقىنى كۆرۈپ باقمىغان، داۋان ئېشىپ باقمىغانلار ئۆچۈن ئۇ يېقىنلاشقىلى بولمايدىغان تىلسىم. شۇڭا بىز پەقەت دېگىزچىلار سۆزگەن جاۋاھىرلارنى تاماشا قىلىپ، ئۇلارنىڭ جاسارىتىگە تەھسىن ئېيتىش ئارقىلىقلا ئۆزىمىزگە تەسەللىي ئىزدەيمىز. بەرقىي بۇ پايانسىز دېگىزدىن نامراتلىقنىڭ يىلتىزىنى سۆزۈپ چىققاندا، ئۇيغۇر جەمئىيىتى نامراتلىقنى روھىيەت دېگىزىدىن ئەمەس، تۇپراقتىن، پېشانىسىدىن ئىزدەپ يۇرگەنىدى.

«بار پۇلنى جايىدا خەجلەشنىڭ ئۆزىمۇ پۇل تېپىشتۇر.»

«قازاق پۇل تاپسا تايغا مىنىدۇ، ئۇيغۇر پۇل تاپسا لايغا مىنىدۇ.»

بەرقىي بۇ قۇرلارنى خىيالىغا كەلگەنچە قەغەزگە تىزىپ قويمىغان، بەلكى كۆزىتىش ئارقىلىق ئۇيغۇر روھىيىتى، پىسخىكىسى، ئادىتى، خاراكتېرىدىن يۇلۇۋالغان. بۇ ھەقىقەت، بۇ رېئاللىق. بىزدە پۇل تاپساقلا قورۇ ـ جاي، كاتتا ئىمارەت سېلىش ئەنئىنە. تاپقىنىمىزنى يەنىمۇ كۆپەيتمەي ياكى خاسىيەتلىك ئىشلارغا سەرپ قىلماي تامغا چاپلاپ قويۇپ، «ئىككى نان تاپساق بىرىدە داپ چالساق» ئەلۋەتتە نامرات بولىمىز ـ دە! (قارالا: ئابدۇلئەھەد ئابدۇرەشىد بەرقىي: «نامراتلىقنىڭ يىلتىزى نەدە؟»، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى ژۇرنىلى» 2002 ـ يىل 2 ـ سان؛ «كۆز ئېچىدىكى كۆز، سۆز ئېچىدىكى سۆز»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 2003 ـ يىل ئىيۇل نەشرى)

بىزنىڭ ساددا، گول، ئېپتىدائىي تەسەۋۋۇرىمىزغا سىغمىغۇدەك دەرىجىدە تېز ئۆزگىرىپ، يېڭىلىنىپ تۇرۇۋاتقان دۇنياۋى ئىقتىساد، سىياسىي، پەن ـ تېخنىكىدىكى تەرەققىيات ۋە كەسكىن رىقابەتنى ئۆتكۈر نەزىرى بىلەن كۆزىتىۋاتقان بەرقىنىڭ تەپەككۇر پەللىسىگە يېقىنلىشىشقا ئۇرۇنۇشۇم كۆلكىلىك بىر ئىش بولسىمۇ، چامامنىڭ يېتىشچە ئەگىشىپ باققۇم كەلگەندە شۇنداق بىر تەڭقىسلىق بىلەن گاڭگىراپ قالدىم. ناۋادا بەرقىنىڭ چوڭقۇرلۇقىغا كۆزۈم يەتمەي، ناخشىنى چالا توۋلاپ قويسام كۆلكىگە قالارمەنمۇ؟ كۆڭلۈمدىكى ئىزتىراپ بىلەن قىزىقىش توقۇنۇشقاندا، ئىچىمنى تىڭشاپ باقسام، بەرقىي ھەققىدە گەپ قىلغۇملا كېلىپ تۇرىدۇ. تۇرۇپلا ئىككىمىزنىڭ ئارىلىقى قانچىلىكتۇ دېگەننى ئويلاپ قالدىم ۋە مۇنداق تەسەۋۋۇر قىلدىم: ئىككىمىز تەڭ يولغا چىققان كارۋان بولساق، بەرقىي مەندىن نەچچە كۈنلۈك يولنى ئىلگىرى بېسىپ مەنزىلگە يېتەي دەپ قالغان، مەن تېخىچە يولغا چىققان جايىدىن ئۆزىيالماي چۆمۈلدەك تىپىرلاپ يۇرۇيمەن. بەرقىي مىسالىي بىر زەردار بولسا، مەن جېنىنى ئاران بېقىۋاتقان گادايلار. بايلارنىڭ گادايلار ھەققىدە گەپ قىلىشى قىل سىغماستۇر. لېكىن گادايلارنىڭ بايلار ھەققىدە گەپ قىلىشى بەسىي مۇشكۈل. گەپ قىلىشقا توغرا كەلگەندىمۇ ئىنتايىن ئېھتىياتچان بولۇشى زۆرۈر. شۇنداق ئىكەن، يېقىرىدەك بىر گادايىنىڭ بەرقىيدەك «زەردار» ھەققىدە گەپ قىلىشقا جۇرئەت قىلىشىنىڭ ئۆزىمۇ چوڭ ئىش. باي بىلەن گادايىنىڭ پەرقى كونكرېت قارىساق، كىيىم ـ كېچەك، يۇرۇش ـ تۇرۇش، يېمەك ـ ئىچمەك، ئىجتىمائىي مۇناسىۋەت، ئورۇن ـ مەرتىۋە، نوپۇز، مال ـ دۇنياسىدا روشەن كۆرۈلسىمۇ، ماھىيەتلىك پەرقى يەنىلا ئۇلارنىڭ روھى، ئەقىل ـ پاراسىتى، ئىش ـ ئەمەلدە. باي ئەقىل ـ پاراسەتلىك، بىلىملىك (بىلىم دېگەننىڭ چېكى يوق)، تەدبىرلىك، ئىشچان، ئىرادىلىك بولغىنى ئۆچۈن پۇل تاپقان. نامرات ھۇرۇنلۇقى، تەدبىرسىزلىكى، پاراسەتسىزلىكى بىلەن گادايى قالغان ھەم ئۆمۈربويى ھەتتا ئەۋلادمۇئەۋلاد شۇ پېتى كېتىدۇ. بىزدىكى 20 ـ ئەسىرنىڭ 50 ـ يىللىرى باستۇرۇلغان بايلارنىڭ كېيىنكى ئەۋلادلىرىنىڭ 1980 ـ يىللاردىن كېيىن ئورنىدىن دەس تۇرۇپ يەنە بېيىپ كەتكەنلىكى، ئاتا مىراس بەزى نامراتلارنىڭ

هازىرغىچە قۇتقۇزۇشقا تەلمۇرۈپ ياشاۋاتقانلىقى ئوچۇق دەلىل. قەدىمدىن شۇنداقمۇ ياكى كېيىن شۇنداق بولغانمۇ، باي ۋە نامراتلار ئىككى قۇتۇپ بولۇۋېلىپ، ئۆزئارا بىر - بىرىنى يارىتماي كەلدى:

—ئى ئىمىن قەلەندەرنىڭ بالىسىما؟

—تۇنۇگۈن بىز بىلەن مەسكار ئىشلەپ يۈرۈيتتى.

—بۈگۈن تۆت تەڭگە تېپىپ بىزنى كۆزگە ئىلماس بوپكەتكىنىنى!...

گادايلار شۇنداق دەپ روھىمىزنى ئاۋۇندۇرۇپ يۈرسەك، بايلار دەيدۇ:

—چاپىنى تىزىدىن ئاشمايدىغان كۆكتۆش...

ئىلىم، ئەدەبىيات - سەنئەت ساھەسىدىمۇ «باي ۋە گاداي»لار بىر - بىرىنى يارىتماسلىقمۇ مەۋجۇد. كۆپىنچە، گادايلار بايلارغا ھەسەت بىلەن قاراپ، ئاساسلىقچە ئېتىراپ قىلمايدۇ. مەنمۇ چىدىماسلىقىمنى قاتىق ياقتىندۇر پەيدا بولغان زور جاسارەت بىلەن يېڭىپ، بەرقىنىڭ ھەشەمەتلىك «قورۇ»سىغا ئاستا قەدەم باستىم. قارىسام، بۇ ئىمارەت ئىچىدە ھات، قان - تەر ۋە چىدام - غەيرەتنىڭ مەھسۇلى ئىكەن. شۇنىڭ بىلەن تام - تورۇسلىرىدىكى نەقىشلەرگە ھەيران ۋە قايىللىق بىلەن قاراپ، ئۆزۈمچە باھالاشقا تۇتۇندۇم. بۇ كاتتا ئىمارەت، ئېچىلىپ تۇرغان دەر - ۋازىدىن مۇقەددەس ھېيتگاھ جامەسى كۆرۈنۈپ تۇرغان «كۆز ئىچىدە - كى كۆز، سۆز ئىچىدىكى سۆز» ئىدى. مەن خىيالىمدا ئاشۇ دەرۋازىنىڭ ئالدىدا ھەۋەس بىلەن تۇرغان كىشىنى ئۆزۈم دەپ تەسەۋۋۇر قىلدىم.

بەرقىنىڭ كۆزىنىڭ ئىچىدە كۆزى ھەم سۆزىنىڭ ئىچىدە بىز ئويلىنىپ كۆرۈش، مۇلاھىزە قىلىپ كۆرۈش ھەم ئەستايىدىل تەتقىق قىلىپ كۆرۈشكە ئەرزىگۈدەك دۇردانە سۆزلىرى بار. بۇلار رېئاللىقىمىز، ئەنئەنىمىز، تارىخىمىز، كەلگۈسىمىز، تەقدىرىمىز ھەققىدىكى مەسئۇلىيەتچانلىق، قىزغىنلىق، مۇھەببەت بىلەن تولغان ئاگاھلاندۇرۇش؛ ماۋارىسىمىز، ئەخلاقىمىز، ئادىمىيلىكىمىز، ئەدەبىياتىمىز، تەنتەربىيە، سەنئەت... ھەققىدىكى پەخرىلىك، ئىزتىراپلىق ھاسلاتلار ئىدى. ئۇ بىزگە مەۋجۇدلۇقىمىز ۋە كېلەچىكىمىز ھەققىدە بىشارەت بەرسە، روھىي تراگېدىيىمىز، رېئاللىقىمىزنى كۆرسىتىپ، ھەر بىر ئۇتۇقىمىزدىن ئالەمچە لەززەتلىنىپ، نېمە قىلىش ھەققىدە پىكىر يۈرگۈزىدۇ.

1. ساغلام كرىزىس ئېڭى - مىللەت مەۋجۇدلۇقىنىڭ ئۇل تېشى.

20 - ئەسرىنىڭ 80 - يىللىرىدىكى ئىدىيە ئازادلىقى - ئېچىۋېتىش يېڭى دولقۇنىدا ئۇيغۇر جەمئىيىتى مىسلىسىز تەڭداشسىزلىق ئېڭىنىڭ داشقالىنىقىدا پۈرۈقلاپ، ھەممە كىشىنىڭ ئېڭىدا دۇنيادا بىزدىن ئۇلۇغ مىللەت يوق دېگەن بالىلارچە قاراش ھۆكۈمران بولدى. بۇنىڭ نەتىجىسىدە ھەتتا ئۇيغۇر تىلى دۇنيا تىلى بولىدىكەن، دەپ ئاغزىمىزنى تاتىلىق ئېتىپ يۈردۇق... 1980 - يىللارنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە ئەنگلىيە، ئامېرىكىلىقلارنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان بەزى قىزىققان زىيالىيلىرىمىز روھىيەتچانلىق، جىسمانىيەتچانلىق، ھەركەتچانلىق، ئۆزۈپ - ئادەتچانلىقتىكى قىسمەنلىكىكە قىزىققانلىق بىلەن ئېسىلۇېلىپ ھەدەپ ئەيىبلەپ، تىللاپ ھاقارەت قىلىشقىچە بېرىپ يەتتى. بۇ بەلكىم بىزدىكى كرىزىس ئېڭىنىڭ ئوندۇرمىلىرى بولۇشى مۇمكىن. لېكىن مۇنداق ئۆزىگە ھاقارەت قىلىدىغان كۆيۈمنى قوبۇل قىلغىلى بولمايتتى. بىر قارىسا تەڭداشسىز بولۇۋېلىش، بىر تۇرۇپلا پۈتۈنلەي ئىنكار قىلىش ئەھمىيىتە ئاۋام روھنى قالايمىقانلاشتۇرۇپ، گاڭگىراش، چۈشكۈنلىشىش ئەكېلىشتىن باشقا رول ئوينىيالمايدۇ. پەقەت «ئۆزىمىزنى توغرا تونۇيالىغان ۋە ئۆزىمىزگە ئىلمىي، ئەتراپلىق باھا بېرەلىگىنىمىزدە، ئاندىن تەرەققىيات، يۈكسىلىش يوللىرىغا دادىل، مەردانە ھالدا ماڭالايمىز، ئىزدىنىمىز، تىرىشىمىز، ئەكسىچە بولغاندا مىللىي ئىنكارچىلىق، يەنى ئۆزىمىزدىن خەق ياخشى، مەندىن باشقىلار ئەقىللىقمىكىن، دەيدىغان چۈشكۈنلۈك پاتقىقىغا كىرىپ قالىمىز - دە، ئىشەنچىمىز، ئۇمىدۋارلىقىمىز سۇسلىشىپ، ئىشلىرىمىز رونىق تاپمايدۇ، ئالغا باسمايدۇ، نەزەر دائىرىمىز كىچىكلەيدۇ.» ①

2. رېئاللىق - ئۇيغۇرنىڭ بۈگۈنىدىن كەلگۈسىگە نەزەر.

بىزدىكى قىزىققانلىق، سۈيۈقلۇق، بۇرۇنىنىڭ ئۇچىنىلا كۆرۈش روھي ۋە رېئاللىقنى پاجىئەلىك قىسمەتلەرگە دۇچار بولۇشىمىزدىكى تۈپ سەۋەبلەردۇر.

قىزىققانلىق ئەنئەنىۋى تۈركىي خاراكتېر بولسا كېرەك. بۈنىڭدىن تېخىچە ئادا - جۇدا بولالمايۋاتىمىز. شۇنداق بولغاچقا، بۇ بىزدە بىر ئىشقا ئاسان قىزىپ، ئاسان سوۋۇش نەتىجىسىدە ھۇرۇنلۇق، بارىنى يەپ تۇگىتىش (بارىدا پولدۇرۇڭ - پولدۇرۇڭ، يوقىدا قاراپ ئولتۇرۇڭ دېگەندەك) تەك ئەگەشمە خاراكتېرنى پېتىلدۇرگەن. خۇددى ھەرقانداق كېسەلنىڭ ئەگەشمە كېسىلى بولغىنىدەك، شۇڭا بىزدە ۋاقىت قەدىرسىز، ئالىم قەدىرسىز. قىزىققانلىقتىن ھېسسىياتقا بېرىلىپ كەتكىنىمىز ئۈچۈن مەسىلىگە ئەقىلدىن قارىشىقا، سوغۇققان پىكىر يۈرگۈزۈپ ئالدى - كەيىنىمىزنى ئويلاپ ئىش قىلىشقا ئادەتلەنمىگەن. ئىشىمىز ئوڭغا تارتسا ئۆزىمىزنى تۇتۇۋالالماي، قىلغىلى قىلىق تاپالماي قالىمىز. ئىش تەتۈر كەلسە يىغلاپ - قاقشاپ ئاللىكىملەردىن ئاغرىنىپ قارغاپ يۈرىمىز. شۇڭا «بىزنىڭ تۇپرىقىمىز، روھىمىزدا ئوتتۇرا ئەسىرنىڭ قىياپەتلىرى قۇمدەك. ھازىرقى كىشىلىرىمىز دىنىي خۇراپاتلىق بىلەن پەننىي خۇراپاتلىق ئوتتۇرىسىدا تېڭىرقاپ يۈرىدۇ. ئۇلار مازارلاردىن بەخت تىلەپ، سېھرىگەرلەرنى ئەۋلىيا دەرىجىسىگە كۆتۈرۈپ خۇداغا شېرىك كەلتۈرسە» ② ، يەنە بىرلىرى زاھىدلىق بىلەن جاندىن، جاھاندىن ئۈمىدىنى ئۈزۈپ ياشايدۇ، يەنە بەزىلىرى تەقدىرگە تەن بېرىپ پېشانەمگە پۈتۈلگىنى شۇ دەپ ياشايدۇ. ھايات دېگەن نېمە؟ جاھان نېمە بولۇۋاتىدۇ دېگەننى ئويلاپ باقماي غەپلەت ۋە بېكىنمىچىلىكتە ياشاۋاتىمىز. ئەمدى بىزدىكى ھېسسىياتچانلىق ھەرگىزمۇ بىزنىڭ مەڭگۈلۈك سۈپىتىمىز ئەمەس. «ئۇ بىر يۈككە ئوخشاش مىللەتنىڭ بېشىدا ئۇچۇپ يۈرۈيدۇ» ③ . بىزدە كەم بولۇۋاتقىنى پۈرسەت. «مىللىتىمىزنىڭ ۋۇجۇدىدا كۆمۈلۈپ ياتقان روھي پاكلىق پۈرسەتنىڭ غىدىقلىشىدىن ئېتىلىپ چىققان چاغدا، ئۇ ھەممە پاسكىنچىلىقنى يۇيۇپ تاشلايدۇ» ④ . بۇنى يۇيۇش - يۇيالماسلىق ئەلۋەتتە ئۆزلىرىنى مىللەتنىڭ ئاقىللىرى دەپ ئىدىغان سەرخىللارغا باغلىق.

3. خەلقىمىز روھىدىكى ئەجەللىك تراگېدىيە - ئەنئەنىدىن چەتنەش.

ئەنئەنىمىزدىكى بارلىق گۈزەللىكلەر بىزدە تەدرىجىي ئۆلۈشكە يۈز تۇتتى. بولۇپمۇ ئۇيغۇر خاراكتېرىدىكى مەردانىلىق، مەردلىك، جەسۇرلۇق، ئۆملۈك، ئىناقلىق بىزدە قانچىلىك ئايان؟ بەلكىم بەرقىنىڭ مۇنۇ بايانلىرى بىزگە ئىلھام ۋە قوزغىش تۇيغۇسى ئاتا قىلسا ئەجەب ئەمەس. «ئېتىلىۋاتقان مۇشت ئابدۇرەھمان، ئابدۇشۇكۇرلەرنىڭ مۇشتى ئەمەس، پۈتۈن بىر ئەلنىڭ مۇشتى، ئارزۇسى، قەھرىمانلىققا چوقۇنىدىغان مىللەتنىڭ قەھرىمانلىق ئارقىلىق قەددىنى رۇسلاش ئىستىكىنىڭ بوكس ئارقىلىق ئۆز ئىپادىسىنى تېپىشى.» (قارالا: ئابدۇلئەھەد ئابدۇرەشىد بەرقي: «باتۇرلۇق شەجەرىسى - مۇشت ئىلھامى تۇغقان خىياللار»، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى ژۇرنىلى 2002 - يىل 1 - سان ⑤. «ئۇلارنىڭ

ھەر قېتىملىق غالىبلىقى، مەردانىلىقى بىزنىڭ كەلگۈسىمىزگە ئوقۇلغان ئىراده، روھ ۋە جەڭ قەسىدىسى. ئۇلارنىڭ مۇشتىدىن چىققان سادا بىزگە سادىر پالۋان ۋە ئۇنىڭ قوشاقلىرىنى، سۈتۈق بۇغراخان ۋە ئۇنىڭ يۇ-رۇشلىرىنى ئەسلىتىدۇ.» (قارالڭ: ئابدۇلئەھەد ئابدۇرەشىد بەرقىي: «باتۇرلۇق شەجەرىسى ـ مۇشت ئىلھامى تۇغقان خىياللار»، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 2002 ـ يىل 1 ـ سان) ⑥ . خەلقىمىزدىكى ئەر-كەكلىك تەبىئىتىنىڭ بارا ـ بارا سۇسلىشىپ كېتىشى، غۇرۇر تۇيغۇسىنىڭ ئاجىزلىشىشى تراگېدىيىلىك قىسمەتلەرنىڭ ئانىسى. «ئۇيغۇرلار تارىختا قەدىمىي مىللەت بولۇپلا قالماي، قەھرىمانلىق، باتۇرلۇق، قارا-ملىققا چوقۇنۇپ كەلگەن مىللەتتۇر... ئۇلار چوقۇنغان قەھرىمانلىق، باتۇرلۇق روھى بۇ خىل ۋۇجۇد ئەۋزەللىكىگە روھ ئەۋزەللىكىنى قوشۇپ، ئاتا ـ بوۋىلىرىمىزنى تارىختا كىشى پەخىرلەنگۈدەك مۇۋەپپەقىيەتلەرگە ئىگە قىلغان.» (قارالڭ: ئابدۇلئەھەد ئابدۇرەشىد بەرقىي: «غەلبە، سەن نە-دە؟»، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 2000 ـ يىل 6 ـ سان) ⑦ . شۇنداق، باتۇر تەڭرىقۇتنىڭ ئىستېلاچىلىق يۈرۈشلىرىدىن سۈتۈق بۇغراخانىڭ ئېتىقاد جەڭگاھلىرىغىچە؛ سۇلتان سەئىدخانىڭ جەسۇرانە باھادىر سىماسىدىن سادىر پالۋانىڭ مەردانىلىقلىرىغىچە، سېيىت نوچىنىڭ مەردلىكىدىن غەنى باتۇرنىڭ قەھرىگىچە نەزەر سالساق، ئەجدادلار روھىدىكى ئەركەكلىك، جەسۇرلۇق، باھادىرلىق؛ جىسمانىيىتىدىكى دەھشەت ۋە چەبدەسلىكتىن سۆيۈنىمىز. ئەپسۇسلىنارلىقى شۇكى، «يېـ-قىنقى زامان تارىخىدىكى بېكىنمىچىلىك ۋە تەپەككۇر چۈشكۈنلۈكى قا-تارلىق ھەر خىل ئىجتىمائىي، تەبىئىي ئاپەتلەر تۈپەيلىدىن مىللىتىمىز 2 ـ ئەسىرگە كەلگەندە قەھرىمانلىق، باتۇرلۇقتىن مېھرىنى ئۈزمىدىيۇ، كىن ئۇنى يېڭى مەنىلەر بىلەن بېيىتالمىدى. پۈتكۈل دۇنيانىڭ قەھـ-مانلىق، باتۇرلۇق روھى تەنتەربىيە، سودا، تېخنىكا ئارقىلىق يېڭى يىقىش يولىغا ئېرىشكەن بىر پەيتتە، ئۇيغۇرلار 21 ـ ئەسىرنىڭ بوسۇ-غىسىغا كەلگەندە ئاندىن غەپلەت ئۇيقۇسىدىن ئويغاندى. ئۇنىڭدىن ئىلگىرىكى ۋاقىتلاردا ئۇلارنىڭ ۋۇجۇددىكى قەھرىمانلىق، باتۇرلۇق، قارامىلىق روھى مەھەللىۋى لۇكچەكلىك، ئۆز قېرىنداشلىرىنىڭ قېنىنى چېچىش، شارابخورلۇق، بەڭگىلىك، زەھەرلىك چېكىملىككە بېرىلىش، خوتۇنبازلىق شەكلىدە ئۆز ئىپادىسىنى تاپتى... نەپسىنىڭ قۇلىغا ئايلىنىپ ماددىي مەنىسىنى ئالدىدا رەسۋا بولۇش، ھۆكۈمەت ۋە خەلقنىڭ، ۋىجدان ۋە ئىمانىنىڭ ئالدىدا يەرگە قاراپ قېلىش بىزدە كەم تېپىلىدىغان ئەھۋال ئەمەس.» (قارالڭ: ئابدۇلئەھەد ئابدۇرەشىد بەرقىي: «غەلبە، سەن نەدە؟»، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 2000 ـ يىل 6 ـ سان)⑧ . تىرىشچان ياش قەلەم ئىگىلىرىنىڭ بىرى بولغان ئابلىكىم ئابلىمىت تاغتېكىن خەلقىمىز تەبىئىتىدىكى ئەركەكلىكىنى نامايان قىلغان ھېكايىسى «زىمىستان كۈيى» ⑨ نى ئوقۇغىنىمدا، بىزدىكى غۇرۇر ۋە ئەركەك-لىكنىڭ تېخى تولۇق ئۆلگەنلىكىدىن گۇمانلاندىم. ناۋادا، زامانىمىزدىكى ئەرلەر ھەقىقىي ئەركەكلىكنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى بىلمەكچى بولسا، خەلقىمىزنىڭ ئۇلۇغ يازغۇچىسى، مەرھۇم زوردۇن سابىرنىڭ «ئانا يۇرت» تېرىلوگىيىسىدىكى مۇختار باي بىلەن ئابلىكىمنىڭ قەلبىي ئاسـ-تىدىكى ھېيمەت، نادىر پالۋان، داۋۇت بەڭگىلەرنى ئەستايىدىل ئوقۇپ، پىكىر يۈرگۈزۈپ، يۈرىكىنى تىڭشاپ باقسا بولىدۇ. ئەدەبىياتىمىز، يازـ-غۇچىلىرىمىزمۇ «زىمىستان كۈيى»دەك ئەركەكلىك سىمفونىيىسىنى چا-لالىسا ئاندىن خەلقنى تەربىيىلەشتىن ئىبارەت مەقسىتىنى ھەقىقىي ئە-مەلدە كۆرسەتكەن بولىدۇ. شائىرلىرىمىز «ئەرنىڭ ئېيىتى» ⑩ دەك باھادىرلىق خورىغا جۆر بولالىسا، ئەدەبىيات تېخىمۇ نۇرلانغان، ئەر-كەكلەر تېخىمۇ چۆچۈگەن بولاتتى.

4. دۇنيانى تونۇش ـ ئۆزىمىزنى تونۇپ ۋە ئېتىراپ قىلىپ، مەۋ-جۇدلۇقىمىز ئۈچۈن تىرىشىشىمىزدىكى مۇقەررەر جەريان.

بىزدىكى ئۆزچىلىك ـ ئۆزىمىزنى تەڭداشسىز چاغلاش قاچانلاردا پەيدا بولغان، بۇنىڭغا بىر نېمە دېمەك تەس. ئەمما 20 ـ ئەسىرنىڭ دەھشەتلىك ۋە قىيامەت كەبىي قاينامىلىرىدا ئارقا ـ ئارقىدىن سۇنۇپ، نېمجان ھالغا كەپقالغان خەلقىمىز خەق نەدە؟ بىز نەدە؟ دېگەننى ئويلـ-ماي، ھەدەپ جاھاندا بىزلا بار دەپ كۆكلىنى خۇش ئېتىپ ياشىدى. ھېچكىم شائىر ئابدۇخالىق ئۇيغۇرىنىڭ ئۆلۈم گىردابىغا چۈشۈپ قال-غانلىقىمىزنى ئەسكەرتىپ بەرگەن ئاگاھلاندۇرۇشلىرىغا قۇلاق سالمىدى.

«ھېلىمۇ جانسىزغا ئوخشايدۇ تېنىڭ،
شۇڭا يوقمۇ ئانچە ئۆلۈمدىن غېمىڭ؟
خەپ دېسەڭ، ئۇ چاغدا ئۇلگۈرمەي قالار،
شۇندا ئۇيغۇر سۆزىگە تەن بېرىسەن!»

ناھايىتى ئۇزاق ۋاقىتتىن كېيىن بىز ئاخىرى تەن بەردۇق. بىز نەدە؟ جاھان نەدە؟ دېگەننى ئويلىنىپ كۆرۈشكە دەۋەتلەر بولدى. بۇ ھەقتە شائىر ئابدۇخالىق ئۇيغۇرىي ئاللىقاچان:

«باشقىلار كۆكتە ئۇچۇپ، سۇدا ئۈزۈپ كەتتى يىراق،
مەن مىسال يالىڭاياغ دەسسەپ تىكەن ماڭارىمەن.»

دېگەن بولسا، بەرقىي مىللىتىمىز بىلەن ئېچىۋېتىلگەن دۇنيانىڭ پەرقىنى مۇنداق سۇپەتلەيدۇ: «بىرى ئېشەك ھارۇسىدا جاڭگالغا ئو-تۇنغا كېتىۋاتىدۇ، يەنە بىرى كومپيۇتېر ئالدىدا ئولتۇرۇپ ئالەم قاتنىشىغا يېتەكچىلىك قىلىدۇ.» (قارالڭ: ئابدۇلئەھەد ئابدۇرەشىد بەرقىي: «كۆز ئېچىدىكى كۆز، سۆز ئېچىدىكى سۆز»، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى 2002 ـ يىل 4 ـ سان) ⑪ .

گەرچە بىز بىلەن ئىلغار مىللەتلەرنىڭ ئارىلىقى شۇ قەدەر يىراق بولسىمۇ، بىزنىڭ بۇگۈنكى روھىي سىلكىنىشكە يۈزلىنىۋاتقانلىقىمىز خاسىيەتلىك تاللاش. دۇنيادا يول تاپالماسلىقتىن ئېغىر كىرىزىس يوق. بىز بىر نۇرانە يولنى بايقىغانىكەنمىز، شۇنداق بىر پۈرسەت بىلەن كەلگۈ-سىمىزنى نۇرلاندۇرالايدىغانلىقىمىزغا ئىشىنىشكە ھەقلىقمىز. ئەمدىكى گەپ مۇشۇ يولنى بايقىغانلار ۋە ئېچىپ مېڭىۋاتقانلارنىڭ مەدەت، پەر-ۋىشكە موھتاجلىقى، مەدەتكار، پەرۋىشكارلارنىڭ بولۇش ـ بولماسلى-قىدا. ئابدۇخالىق ئۇيغۇرىي دەردۇ ـ غەملەرنى دەپلا بولدى قىلماي، يول باشلىغاندەك بەرقىيمۇ كېسەلگە دىئاگنوز قويۇپ، رېتسېپىنمۇ يېزىپ قولىمىزغا تۇتقۇزدى...

5. مەۋجۇد بولۇپ تۇرىمىز دەيدىكەنمىز، رېئاللىققا يۈزلىنىپ ئۆزىمىزنى كۆچلەندۇرۇشىمىز كېرەك.

بىزدە «سەن سالۇر، مەن سالۇر، ئاتقا ئوتنى كىم سالۇر»، «كۆمسەم پىشارمۇ، ياپسام پىشارمۇ» دەپ، دىلىغۇللۇقتا ھەممىنى تەقدىرگە باغـ-لاش ئەقىدىسى كۆچلۈك بولغاچقا، رەھىمسىز رېئاللىق ئالدىدا بىچارە-لەرچە ئىلاجسىزلىق بىلەن ياشاش روھىمىزغا سىڭىپ كەتكەن. بۇ، بىزنىڭ روھىيىتىمىزدىكى خەتەرلىك ئۆسمە. بىز ئاتا ـ بوۋىلىرىمىزنىڭ «كاتتا»لىقىنى پەش قىلىپ قانچىكى خام خىيالغا غەرق بولساق، شۇنچە ھۇرۇنلىشىپ كېتىمىز. پەقەت رېئاللىقنى توغرا مۆلچەرلەپ ئورنىمىز-دىن دەس تۇرۇشلا مەۋجۇد بولۇشىمىزنىڭ كاپالىتى. رېئاللىقنى توغرا تونىغاندا ئۆزىنى كۆچلەندۇرۇشنىڭ مۇھىملىقىنى بىلگىلى بولىدۇ.

ۋەھالەنكى، ئۆزىنى كۆچلەندۈرۈش دېگەنلىك ھەرگىزمۇ تاماقنى كۆپ يەپ سەمرىش دېگەنلىكنى بىلدۈرمەيدۇ، بەلكى روھىي، گەقلىي، ئىلمىي، جىسمانىيەت جەھەتتىن، مۇھىمى پىسخىك جەھەتتىن ئۆزىنى كۆچلەندۈرۈش كېرەك، دېگەنلىك. ئادەتتە «بىر مىنۇت، بىر سېكۇنتنىمۇ قولدىن بەرمەي، تىرىشىپ ئۆگىنىپ ئىلىم ـ پەننىڭ يۇقىرى پەللىسىگە چىقايلى» دەپ جار سېلىپ، ئەڭ تۆۋەن پەللىسىگىمۇ يېقىنلىشالمايۋاتىمىز. بۇ دەل باللاردىكى تەپەككۇرنى قوزغىتىشقا ئەھمىيەت بەرمەي، شەكلەن ـ ـ مايسىنى تارتىپ ئۆستۈرۈش خاراكتېرلىك تەلىم ـ تەربىيىنىڭ نەتىجىسى. يەنە بىر جەھەتتىن ئالغاندا، ھە دېسىلا دەرس يادلاش، قۇلقى يۇمشاق بالا بولۇشقىلا مەجبۇرلاپ، تەنھەرىكەتچى، رەسسام، ناتىق، ھەرىكەتچان، پائالىيەتچان، ئەمەلىي تەجرىبىگە ماھىر بالا بولۇشقا سەل قاراشنىڭ ئاقىۋىتى. بۇ خىل ئومۇمىي يۆنىلىشلىك تەلىم ـ تەربىيە ئەنىنىزىسى پۈتكۈل مىللەتنى سەبىيلىكىدىن تارتىپ بوش، شاتۇتسىمان، تەپەكسىز كۆرسىز يېتىلدۈرۈپ پاجىئەگە دۇچار قىلىدۇ. بۇنىڭدىن قارىغاندا، چوڭ قۇم ئۆزىنى تونۇش ۋە كۆچلەندۈرۈشنى باللىقتىن باشلاش كېرەك. بۇنىڭغا بىزنىڭ مائارىپ تۈزۈلمىمىز قانداق قارايدىكىن؟

6. ئەخلاقىي بۇزۇلۇش ـ ئۆز ـ ئۆزىنى نابۇت قىلىش جەريانى.

بەرقىي مۇلاھىزە بىلەن ئوبراز يارىتىش ئارقىلىق ساغلام ئەخلاق ۋە جەمئىيەت كەيپىياتى بولۇشنى تەشەببۇس قىلدى. ئۇنىڭ رېئاللىقىمىزدا يۈز بېرىۋاتقان ئەخلاقىي بۇزۇلۇش ھەققىدىكى تەلقىنلىرى تەسىرچانلىقى بىلەن ھەر بىر قەلبكە سالمىقى ئېغىر سوئاللارنى قويىدى. «رەڭلىك ئولتۇرۇش» ⑫ پوۋېستى بىلەن ئوبراز ۋاستىسى ئارقىلىق تېخىمۇ تەسىرچانلىقنى ئىگە قىلماقچى بولدى. ئۇنىڭ مۇنداق قىزغىنلىقى ۋە مۇددىئاسىنىڭ توغرىلىقىغا ئاپىرىن ئېيتىش كېرەك. لېكىن ئۇ ئوبرازنى كۆلدىنكىدەك يارىتالمىدى. پوۋېست ۋەقەلىكى سۇنئىي، ئالدىراش ـ سالدىراش بولۇپ، غالىب، پەرھاد، ھەسەنلەرنىڭ دۇچ كەلگەنلىرى، «مەن»نىڭ ساختا ئالىيجانابلىقى ئادەمنى ئىشەندۈرەلمىگەنلىكى ئۈستىگە گۆھەرنىڭ تۈيۈقسىزلا بىر ياخشى نىيەتلىك يىگىتكە ياتلىق بولۇشىدەك ئويدۇرما تېخىمۇ ئىشەنچسىز. بەلكىم بەرقىي ياخشى نىيەتلىك يىگىت ئوبرازى ئارقىلىق يولدىن چىقىپ كېتىۋاتقان قىزلارنى قۇتقۇزۇۋېلىشىمىز كېرەك، دېگەن پىكىرنى ئىلگىرى سۈرمەكچى بولغاندۇ، بۇ ئەلۋەتتە بارلىق ئەركەكلەرنىڭ بۇرچى. ئەمما بۇ بىر خىل زورۇقۇش خاراكتېرلىك ئۇتوپىيە. جەمئىيىتىمىزدىكى ئەخلاقىي جەھەتتىكى بۇزۇلۇش ۋە چۈشكۈنلۈك زەھەرلىك چېكىملىكنىڭ يامرىشىغا ئوخشايدۇ. دۇنيا مىقياسىدا زەھەرلىك چېكىملىكنى ھەمكارلىشىپ چەكلەش دولقۇنىغا يېرىم ئەسىر بولاي دەپ قالدى. لېكىن زەھەرلىك چېكىملىك چەككۈچىلەر يىلسېرى، كۈنسېرى كۆپەيىسە كۆپەيىدىكى، ئازايمىدى. بۇنىڭ تۈپ سەۋەبى نەدە؟ ھەرقايسى دۆلەتلەر زەھەرلىك چېكىملىكلەرنى چەكلەشتە زەھەرلىك چېكىملىك ئۈۋۈسنى چۈۋۈپ تاشلاشنى ئەمەس، بەلكى زەھەرلىك چېكىملىكلەرنى يۆتكىگۈچىلەر، يوشۇرغۇچىلار، ئېلىپساتارلار، چېكەرمەنلەرنى چەكلىگەنلىكىدە. شۇڭا بىرنى تۈتسا ئونى، ئوننى تۈتسا يۈزى پەيدا بولۇپ، زەھەرلىك چېكىملىكلەر سەلدەك يامراپ كەتتى. بىز بىر گۆھەرنى قۇتقۇزۇۋالساق، ئون گۆھەرنى كوچىغا چىقمايدۇ، دەپ كىم ھۆددە قىلالايدۇ؟ ئۇنىڭ ئۈستىگە ئونلىغان گۆھەرلەرنى ئۆز قوينىغا ئالالايدىغان يىگىتلىرىمىز يېتىشەرمۇ؟ بىزدە ئەخلاق چۈشكۈنلۈكى ۋە بۇزۇلۇشنىڭ يىلتىزىنى چېپىپ تاشلىغۇدەك پالتا بارمۇ؟ بار، لېكىن چالما پالمايمىز! بۇ دېگەنلىك ھەرگىزمۇ بۇزۇلۇشقا قول قوشتۇرۇپ قاراپ تۇرۇش كېرەك دېگەن مەنىنى بىلدۈرمەيدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن ھەر بىر ئەركەك ھەر بىر قىزنى ئۆز قىزىمىز ۋە سىڭلىمىزدەك ئاسرىشىمىز، ئەڭ مۇھىمى ئۆزىمىز پاتقاقتا سۆرەپ كىرىدىغان خۇمسلىق، نامەردلىك، بەتبەختلىكنى قىلماسلىقىمىز لازىم. گەرچە بۇنىڭ ئۇنۇمى ئۇزۇل ـ كېسىل بولمىسىمۇ.

7. مائارىپىمىز، ئەدەبىياتىمىز ئىسلاھ قىلىنىش، ئاسراشقا موھتاج.

بەرقىي بىر قەلەم ئىگىسى بولۇش سۈپىتى بىلەن ئەدەبىياتىمىزنىڭ تەرەققىياتى، ئۆتمۈشى، بۈگۈنى ۋە كەلگۈسىگە مەسئۇلىيەتچانلىق بىلەن كۆڭۈل بۆلۈپ، ئەستايىدىل تەتقىقات يۈرگۈزسە، بىر مائارىپچى بولۇش سۈپىتى بىلەن نىمجان ھالدا ماھىيىتىدىن ياتلىشىپ كەتكەن مائارىپىمىز ھەققىدە ئۆكۈنۈشنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ ۋە مائارىپنى ئىسلاھ قىلىش ھەققىدە مۇلاھىزە يۈرگۈزىدۇ...

خۇلاسە كالام، بەرقىي بىز ئۇيغۇرلارغا مۇنداق جاكارلايدۇ:

ئەي ئۇيغۇر، تىنىپ كېتىۋاتقان ئەجداد روھى ۋە ئەركەكلىك تەبئىتىنى ئەقىل ۋە پەزىلەت بىلەن نۇرلاندۇرۇپ ئەسلىگە كەلتۇر!

ئەجدادلارنىڭ باھادىرلىق، جەسۇرلۇق، مەردانىلىقىنى 21 ـ ئەسىرگە خاس پاراسەت، دۇنياغا يۈزلىنىشتەك جاسارەت بىلەن قايتا نامايان قىل!

قېنىڭدىكى ئىلىم، سەنئەت، تەنتەربىيە روھىنى تېخىمۇ نۇرلاندۇر!

پايانسىز ئاسىيا دەشتلىرىدە كېزىپ يۈرگەن سودا ئېڭىنى ئەقىل، بىلىم ۋە سوغۇققانلىق، يىراقنى كۆرەرلىك بىلەن بىرلەشتۈر!

ۋادەرىخ، بۇ جاكارغا قۇلاق سالمىدىغان ئەزىمەتلەر قانچىلىك؟

ئىزاھلار

① ئابدۇلئەھەد ئابدۇرەشىد بەرقىي: «كۆز ئېچىدىكى كۆز، سۆز ئېچىدىكى سۆز» 173 ـ بەت.

②يۇقىرىقى كىتاب 298 ـ بەت.

③يۇقىرىقى كىتاب 301 ـ بەت.

④يۇقىرىقى كىتاب 178 ـ بەت.

⑤يۇقىرىقى كىتاب 154 ـ بەت.

⑥يۇقىرىقى كىتاب 155 ـ بەت.

⑦يۇقىرىقى كىتاب 231 ـ ، 232 ـ بەتلەر.

⑧يۇقىرىقى كىتاب 232 ـ ، 233 ـ بەتلەر.

⑨بۇ ھېكايە «تۇرپان» ژۇرنىلىنىڭ 2004 ـ يىل 1 ـ سانىدا بېسىلغان.

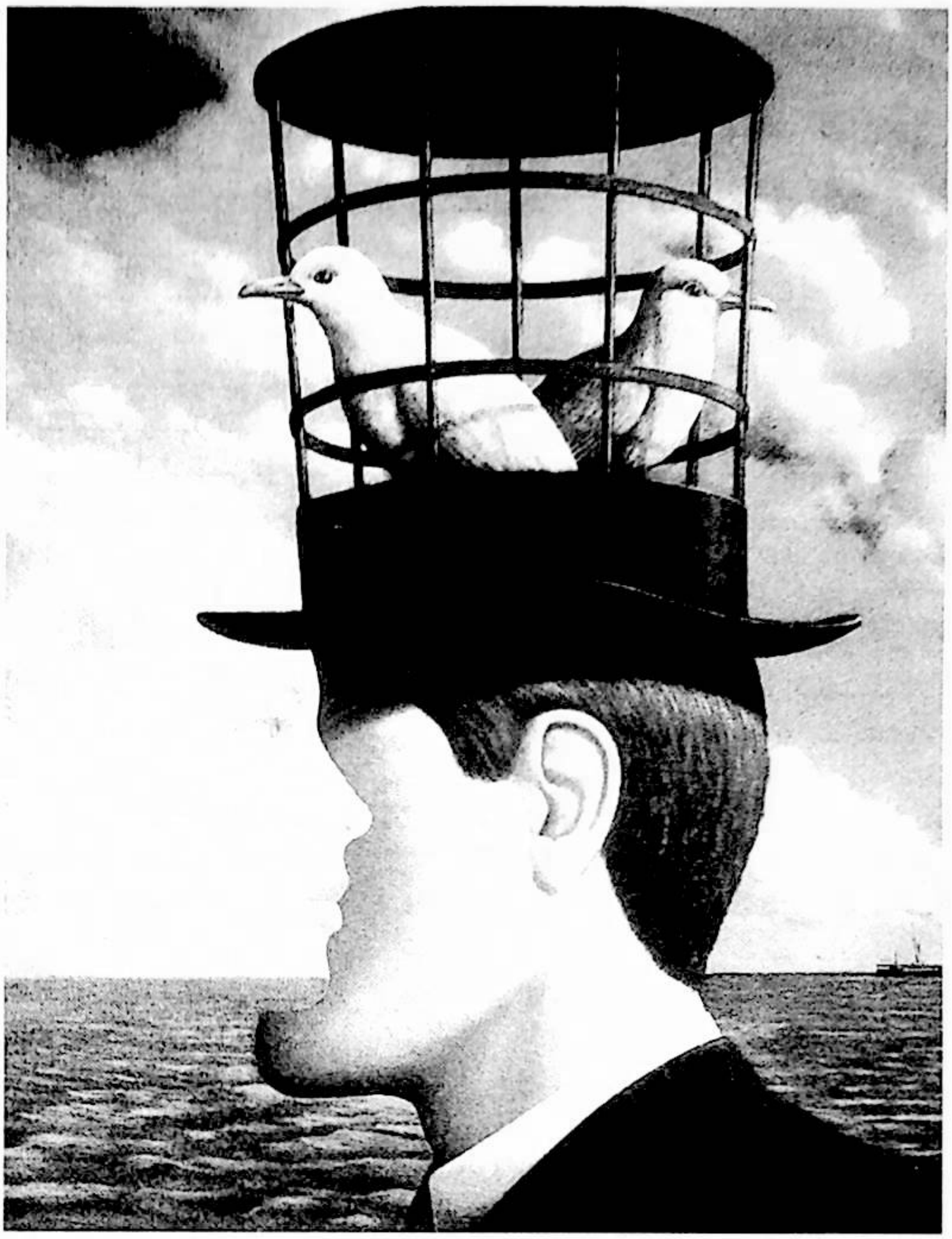
⑩ غوجىمۇھەممەت مۇھەممەتنىڭ بۇ نەسرى «تۇرپان» ژۇرنىلىنىڭ 2003 ـ يىل 2 ـ سانىغا بېسىلغان.

⑪ «كۆز ئېچىدىكى كۆز، سۆز ئېچىدىكى سۆز» 299 ـ بەت.

⑫ بۇ پوۋېست «تەڭرىتاغ» ژۇرنىلىنىڭ 2004 ـ يىل 4 ـ سانىغا بېسىلغان.

ئاپتور: قەشقەر ۋىلايىتى ئەرزىيەت ئىدارىسىنىڭ خىزمەتچىسى

تەپەككۇر مېۋىلىرى

ئۇنداق ـ مۇنداق گەپلەر

▲ «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنىڭ «تەپەككۇر كۆزى» سەھىپىسىدىكى ئەقىلىيلەرنىڭ بارغانچە سەرخىللىشىشى، ئۇيغۇر پەلسەپىچىلىكى تاكامۇللىشىۋاتقانلىقىنىڭ بىر بەلگىسى.

▲ گۇناھنىڭ مەنبەسى ئىككى: بىرى ـ يوقسۇزلۇق، بىرى ـ بايلىق.

▲ ھەقىقەتكە يوشۇرۇنغان ساختىلىق ئەڭ بىخەتەر بولىدۇ.

▲ دۇنيا ـ دۇنيا پۇلۇك بولسا تۇگەيدۇ ئاخىر، ھەرپ ـ ھەرپ بىلىم يىغ، كۆكلەيدۇ زاھىر.

▲ ئىنسانىنىڭ ھاياتى مۇزىكىغا ئوخشايدۇ، ئۇ ھامان ئاخىرلىشىدۇ.

▲ تاتلىقنى تاتلىق قىلمەن دېسەك، ئاچچىققا ئايلىنىدۇ.

▲ ئازاب ـ ھەقىقەتنىڭ ئەڭ ياۋۇز ئانىسى.

▲ باشقىلارغا ئارتۇقچە يول قويۇش ـ ئۆزۈڭنى بارا ـ بارا پەسلەشتۇرۇشتىن باشقا نەتىجە بەرمەيدۇ.

▲ مۇھەببەتتە كۆپىنچە ئادەملەرنىڭ مەغلۇب بولۇشىدىكى سەۋەب، ئېرىشىشنىلا كۆزلەپ، بەدەل تۆلەشنى ئۇنتۇپ قالغانلىقىدا.

▲ بىلىمسىزلىكىڭنى بىلمىگەنلىكىڭدىن ئەمەس، بېرىلمىگەنلىكىڭدىن كۆر.

▲ ئەسلىمىزنى بىلمەكچى، كەلگۈسىمىزگە دىئاگنوز قويماقچى بولساك، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنى ئوقۇغىن.

▲ پۇل ھەممىگە ھۆكۈمران بولۇشقا باشلىغاندا ھەقىقەت يېتىم قالىدۇ.

▲ شېئىر ـ مۆكۈڭ ئالغان پىكىر.

▲ ئۆزۈڭدىن ھالقىيالساك، ئاندىن ئۆزۈڭنى تاپالايسەن.

▲ سەن دۇنياغا ھەيرانلىق كۆزۈك بىلەن ئەمەس، بەلكى ئىبرەت

تەپەككۇر كۆزى

كۆزۈڭ بىلەن قارا. چۈنكى ھەيران قېلىش نادانلارنىڭ ئىشى بولسا، ئىبرەت ئېلىش ئاقىللارنىڭ ئىشىدۇر.

—ئابدۇرەھمان ئابدۇلكەرىم ئەلىيەقىنىي

ئاپتور: يېڭىسار ناھىيە ساغان يېزا ساياباغ كەنتىدە، ناۋاي

قانلىق قاداقلار

▲خوراز چىللايدىغان تاڭلار ئورنىغا خورەك يالغرايدىغان تاڭلار ئالمىشۋاتىدۇ

▲ئادەم بولۇشنىڭ ئۆزى ئالەمنى بىلىشتۇر.

▲ئانىلارنىڭ ئۆمۈر تارىخىنى ۋاراقلىساڭ، بۇ تارىخقا پەقەت بىرلا سۆز يېزىلغان بولىدۇ. ئۇ بولسىمۇ «بالا» دېگەندىن ئىبارەت.

▲ئانىلىق ھوقۇق بىلەن ئايالنىڭ ھوقۇق ئوخشايدۇ. چۈنكى ئالدىنقىسىغا ئېرىشىش تەس، كېيىنكىسىگە ئېرىشىش ئاساندۇر.

▲دۇنيا شۇنىڭ ئۈچۈن گۈزەل تۇيۇلىدۇكى، بىزنىڭ ئۇنىڭدىن ئالىدىغان نېسىۋىمىز بار. دۇنيا شۇنىڭ ئۈچۈن رەزىل تۇيۇلىدۇكى، ئۇنىڭ بىزدىن ئالىدىغان نېسىۋىسى بار.

▲قىزلارنىڭ ئازابى قىزىقىشتىن باشلانسا، ئوغۇللارنىڭ ئازابى ئېزىقىشتىن باشلىنىدۇ.

▲ئاياللاردىن يولباشچى سايلىماي ئانىلاردىن يولباشچى سايلاڭلار.

▲قايسى قەۋمنىڭ مەدىكارلار نىسبىتى يۇقىرى بولسا، شۇ قەۋمنىڭ خوجايىنلار نىسبىتى تۆۋەن بولىدۇ.

▲ھازىرقى جەمئىيەتتە مەلۇم دەرىجىدە ئىجتىمائىي ئورنۇڭ بولمىسا، ئىرادەڭنىڭ كارغا كېلىشى تەسكە توختايدۇ.

▲تارىختىن مەلۇمكى، ھەقىقىي تەرتىپلىك جەمئىيەتتە قانۇن ـ نىزام، تەدبىر ـ سىياسەتلەر ئاز بولىدۇ.

▲ئىمام ساختا بولسا جامائەتنى ئالدايدۇ، مەنسەپدار ساختا بولسا ھاكىمىيەتنى (ئالدايدۇ).

▲جەمئىيىتىمىزدە ئەۋج ئالغان ئەخلاقسىزلىق قىلمىشلىرىنىڭ سەۋەبىنى خاس سىرتقى مەدەنىيەتتىنلا ئىزدىمەي ئۆز مەدەنىيىتىمىزدىنمۇ ئىزدەپ كۆرەيلى. چۈنكى ئۇلىمىز مۇستەھكەم بولغان بولسا، سىرتقى كۆچلەرمۇ ئاسانلىقچە تەۋرىتەلمەيتتى ئەمەسمۇ؟...

▲ھەل بولۇش يولى تەس بولغان ئىشنىڭ ھېكمەت بېرىش يولى كەلگە بولىدۇ.

▲تارىختىن مەلۇمكى، ئادىل ھۆكۈمدارغا ئادىللىق ھەمشېرىك، قابىل ھۆكۈمدارغا «قاتىللىق» ھەمشېرىك بولىدۇ.

▲ھېسسىياتنىڭ رولى شۇكى، ئۇ سېنى ھەر قېتىم شەيتانغا يېقىنلاشتۇرىدۇ.

▲ياخشىلارنىڭ نەسىھىتىنى ئاڭلاش خۇددى ھەرە كۆنىكىدىكى ھەسەلنى ئېلىپ يېگەنگە بەكمۇ ئوخشايدۇ.

▲تارىختىن ساۋاق شۇكى، ئائىلە بالىلارغا زىيانكەشلىك قىلسا، بالىلار تىرىك يېتىمگە ئايلىنىدۇ، مەكتەپ بالىلارغا زىيانكەشلىك قىلسا، بالىلار تىرىك مۇردىغا ئايلىنىدۇ، جەمئىيەت بالىلارغا زىيانكەشلىك قىلسا، بالىلار جىنايەتكارغا ئايلىنىدۇ.

▲يۈرەككە داۋا ئىككى قوۋۇز ھەق گەپ ئاڭلاي دېسەڭ «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنىڭ «تەپەككۇر كۆزى» سەھىپىسىنى كۆرگىن.

▲ئېتىقاد سۇسلاشقان ئەلدە ئەرلەر ناتىنساپلارغا ئايلانسا، ئاياللار ناتىلاجلارغا ئايلىنىدۇ.

▲ئاياللار ئاجىزلىقىنى ئالدانغاندا ھېس قىلىدۇ.

▲بۇ دۇنيادا ئەمەلگە ئاشمايدىغان ئارزۇ ئەڭ بۈيۈك بولىدۇ.

▲ئاياللار پەسكەش بوپكەتكەن جەمئىيەتتە ئەرلەر ھەزىلەك ھەجەز بولۇپ ياشايدۇ.

▲ئەرلەرنىڭ ئاياللارغا قويغان تەلىپى چەكتىن ئاشقاندا ئائىلە بۇزۇلىدۇ، ئاياللارنىڭ ئەرلەرگە قويغان تەلىپى چەكتىن ئاشقاندا جەمئىيەت بۇزۇلىدۇ.

▲قوشنانىڭنىڭ ئايالىنى ئوبدان كۆزىتىپ قوشنىدارچىلىق قىل، بولمىسا خوتۇنىڭدىن ئايرىلىپ قالسەن.

▲بۇ دۇنيادا سەن سۆيىدىغان نەرسە قالمىغاندىمۇ قىيامەت قايىم بولۇشقا باشلايدۇ.

▲پۇتكۇل ئۆمرىنى پەقەت بىر ئەرگىلا ئاتىغان ئايالنى «پەرىشتە» دېسەك، پۇتكۇل ئۆمرىنى پەقەت بىر ئايالغىلا ئاتىغان ئەرنى «خىزىر» دېيىشىمىز كېرەك.

▲ئەرلەر ئاجىز ئاياللارنى ئانىي تاپسا، ئاياللار ئاجىز ئەرلەرنى ئېلىۋەتكەن تىرىنقىغىمۇ ئالمايدۇ.

▲جەمئىيەت سېنى ئەڭ رەزىل ۋە ئەڭ پەسكەش ئىشلارنى قىلىشقىمۇ، شۇنداقلا يەنە ئەڭ بۈيۈك ۋە ئەڭ ئېسىل ئىشلارنى قىلىشقىمۇ مەجبۇرلاپ قويۇشى مۇمكىن، مانا بۇ جەمئىيەتنىڭ ساڭا كۆرسەتكەن كاساپىتى ۋە كامالىتىدۇر.

▲ئايالىڭنىڭ ئاشنىسى دوستۇڭدىن چىقسا، ئېرىڭنىڭ ئاشنىسى قوشنادىن چىقماقتا.

▲ماھىيەت ئاشكارىلانسا، ھەۋەس ـ ئىشتىياق ئاجىزلىشىدۇ.

▲تارىخىي كىتاب ـ رومانلارنى ئوقۇپ شۇنى بىلدىمكى، نادانلار ھوقۇقدار بولسا مۇناپىقلار كۆپەيگەن، دانالار ھوقۇقدار بولسا دانىشمەنلەر كۆپەيگەن.

▲بىر مىللەت ئىچىدىكى ئەڭ قورقۇنچلۇق تراگېدىيە ـ قىزلارنىڭ تەربىيىسىز قېلىشى.

▲دىنىنىڭ ماھىيىتى بىلەن پەننىڭ ماھىيىتى ئاستىن ـ ئۈستۈن قىلىۋېتىلگەچكە، دۇنيادا تۈرلۈك كرىزىس ۋە ئەشەددىي خىرسلار كېلىپ چىقتى.

▲تارىخىي كىتاب ـ رومانلارنى ئوقۇپ شۇنى بىلدىمكى، جەمئىيەتتە كىمنىڭ سۆزلىرى بەكرەك تاش باسسا، شۇ جەمئىيەتتىكى بارلىق ئىشلار شۇ كىشىنىڭ تارازىسىدا تارتىلغان.

▲ئىنسانىيەتنىڭ بەختسىزلىكى تەبىئەتكە قىلىنغان ئاسىيلىقتىن باشلىنىدۇ.

▲تارىخىي كىتاب ـ رومانلارنى ئوقۇپ شۇنى بىلدىمكى، تارقىتىلغان ئىدىيە تەرغىباتلىرىنىڭ ئىخلاسمەن مۇخلىسلىرى بولمىسا، بۇ ئىدىيە تەرغىباتلىرى شۇ جەمئىيەتنىڭ ھەقىقىي سەپداشسىگە ئايلىنىپ

قالغان.

▲ ئالىملارنىڭ ئىجتىمائىي ئورنى داھىيلارنىڭ ئىجتىمائىي ئورنى بىلەن تەڭلەشكەن جەمئىيەت ھەققىي گۈللەنگەن جەمئىيەتتۇر.

▲ سەن ئۆز خاتالىقىڭنى پەقەت ئىزىققان ۋاقتىڭدىلا تونۇپ يەتكەچكە، تۇرلۇك پاجىئەلەر سېنى چىرماپ بولدى.

▲ ئاتا كەلتۈرۈپ چىقارغان ئازابنى ئانا كۆتۈرەلەيدۇ. ئەمما ئانا كەلتۈرۈپ چىقارغان ئازابنى ئاتا كۆتۈرەلمەيدۇ.

▲ ئەڭ ئىشەنچلىك مەخپىيەت ئېيتىلمىغان سۆزدۇر.

▲ ئەڭ تېز ئۇنتۇلىدىغان سۆيگۈ ئەڭ ئاسان قوبۇل قىلىنغان سۆيگۈدۇر.

——مەھمۇتجان يانتاق

ئاپتور: يېڭىشەھەر ناھىيە يامانيار يېزا گەمسالڭ كەنتىدە، دېھقان

* * *

▲ بىنالار بارغانسېرى ئېگىزلەۋاتىدۇ، باي ـ كەمبەغەللەر پەرقى بارغانسېرى چوڭىيىۋاتىدۇ.

▲ مەلۇم نەرسىنىڭ كۆزگە كۆرۈنمىگەنلىكى ئۇنىڭ يوق ئىكەنلىكىنى بىلدۈرمەيدۇ. شۇنىڭدەك مەلۇم كۆز قاراشنىڭ ئىنكاس قىلىنىشى ئۇنىڭ ئۆتمىگەنلىكى، ئۇنىڭ خاتا ئىكەنلىكىنى بىلدۈرمەيدۇ.

▲ ھاراقنى دوست تۇتسام دوستۇم كۆپەيدى، ئەمما ئەقلىم ئازايدى؛ كىتابنى دوست تۇتسام دوستۇم ئازايدى، ئەمما ئەقلىم كۆپەيدى.

▲ «قىزلار ـ پەرىشتە» دېمە، شەيتان كەبىي قىزلار بار، «قىزلار ـ شەيتان» دېمە، پەرىشتە كەبىي قىزلار بار.

▲ ئۆزاق يىللار ئىزدىدىم، نەدىدۇر دەپ ئىنسان ماھىيىتى، بەردى توغرا جاۋابنى بۇ سۆيۈملۈك «شىنجاڭ مەدەنىيىتى».

▲ تارىخىي كىتاب ـ رومانلاردىن شۇ ھەقىقەت ئايانكى، تۇرمىگە ئىككى تۇرلۈك كىشى كىرگەن: بىرى، يولدىن چىققان نادانلار، يەنە بىرى، «يولدىن چىققان ئاقىل»لار.

——ئابدۇقەييۇم ئىسلامىي

ئاپتور: ئۇرۇمچى خۇكىيەنچى ئېلېكتر 2 ـ ئىستانسىدا پراكتىكانت

▲ تۆز تاماق تەمىنى تەڭشىگىنىگە ئوخشاش، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنىڭ «تەپەككۇر كۆزى» سەھىپىسى بىزنىڭ تۇرمۇشىمىز ۋە كەيپىياتىمىزنى تەڭشەپ تۇرىدۇ.

——كەرىمئاي قادىرىي

ئاپتور: ئىلى پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى كومپيۇتېر فاكۇلتېتى 2001 ـ يىللىق 3 ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

▲ قىزلىق قىممەت ۋە ئاياللىق ماھارەت خوتۇن ـ قىزلار تۇرمۇشىدىكى ئىككى مۇھىم تېما. بىلىككى، قىزلىق قىممەتنىڭ يادروسى ئىپپەت بىلەن ئەدەب ـ ئەخلاق، ئاياللىق ماھارەتنىڭ يادروسى ۋاپا بىلەن ناز ـ كەرەشمىدۇر.

——ئەھەت مامۇت

ئاپتور: كۆچا ناھىيە چىمەن بازار كالتە پەيلۇ كەنتىدە، دېھقان

خىيال دەپتىرىمدىن پارچە ـ پۈرانلار

▲ يامغۇردىن كېيىنكى ھاۋا بەك ئوچۇق بولغىنىدەك، قايغۇ ـ غا ـ زابتىن قۇتۇلغاندىكى كۆلكە شۇنچە تاتلىق بولىدۇ.

▲ ھېچكىم قىلىشنى خالىمىغان ئىشنى قىلسالا، باشقىلارنىڭ خاتا چۈشەنچىسىگە قالىسەن.

▲ ياخشىلارنىڭ ئارتۇقچىلىقىنى ناچارلارغا سېلىشتۇرۇپ ماختاش ئەمەلىيەتتە ياخشىلارغا قىلىنغان ھاقارەت.

▲ ۋاقىت بىلەن پۈرسەتنىڭ تەتۈر تاناسىپ بولۇشى ئادەمنى ھەممە نەرسىدىن مەھرۇم قىلىدۇ.

▲ قىزلارنىڭ رەھىمسىزلىكى ئوغۇللارنى، ئوغۇللارنىڭ بوشاڭلىقى قىزلارنى بۈزىدۇ.

▲ يۈزىدە نىقابى بار كىشىلەر كۆپىيىپ كەتكەچكە، بۇ جاھان ياخشى ـ يامانىنى پەرق ئېتەلمەيۋاتىدۇ.

▲ پەقەت ئىجادىيەتچىلا ئۆزۈڭدىن پەخىرلىنىشكە ئەرزىيدىغان نەرسەڭ.

▲ بەزىدە چۈشىنەلمىگەن نەرسە ئەڭ مۇقەددەس بىلىنىدۇ.

▲ قىزلار يىغا ئارقىلىق ئازابنى يېنىكلەتسە، ئوغۇللار يىغا ئار ـ قىلىق ئۆز ئازابنى تېخىمۇ ئېغىرلىتىۋالىدۇ.

▲ ئوڭۇشسىزلىق ھامان ئوڭۇشسىزلىقنى ھەل قىلىش تەدبىرلىرىنىڭ شەرتلىرى بىلەن قوشۇلۇپ بىللە ۋۇجۇدقا كېلىدۇ.

▲ ئەشەددىي دۈشمىنىڭدىن بەكرەك نىيىتى بۇزۇلغان دوستۇڭدىن ئەنسىرە. چۈنكى ئوتۇن ياردىغان پالتىنىڭ سېپىمۇ ياغاچ ئىدى.

▲ بىراۋنى «ئالدامچى» دەپ تىللاشتىن ئىلگىرى ئۆزۈڭنىڭ نېمىشقا ئالدىنىپ قالغانلىقىڭ ئۈستىدە ئويلان!

▲ تەبىئىي ئونتۇلۇپ كەتمىگەن ئىشلار ئادەمنى مەڭگۈ ئازابلايدۇ.

▲ خەتەرنىڭ تىنچ مۇھىت ئىچىدىكىسى ئەڭ چوڭ بولىدۇ.

▲ ئەگەر قىز ـ ئوغۇللار تانسىخانا، دىسكوخانا ۋە ئەسكى بۇلۇڭ ـ پۇچقاقتىن چىقالمىغان بولسا، «مۇھەببەت» سۆزى كىشىلەرگە ئونچە شاللاق ئاڭلانمىغان بولاتتى!

▲ ئېرىشكىنى ئۈستىدە قۇرۇق گەپ ساتىدىغانلار ئەمەلىيەتتە ھەممىدىن مەھرۇم قالغانلاردۇر.

——ئابدۇغېنى ئابدۇرەھمان

ئاپتور: ئاقتۇ ناھىيە 1 ـ ئونتۇرا مەكتەپ تولۇق 3 ـ يىللىق 8 ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

* * *

▲ ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھەممىسىلا ھەققىي ئىختىساسلىق بولۇپ يېتىشىپ چىقالمىغىنىدەك، دېھقانلارنىڭمۇ ھەممىسىلا ساۋاتسىز، نادان ئەمەس. ئىشەنمىسەڭ «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنىڭ «تەپەككۇر كۆزى» سەھىپىسىدىنلا كۆرۈۋالىسەن.

▲ھاراق ئىچكىنىڭ ـ ئۆز قەسىگىنى ئىچكىنىڭ.
تاماكا چەككىنىڭ ـ ئەزرائىلنىڭ ئىشكىنى چەككىنىڭ.
▲يۇرتۇازلار ـ ئارىمىزدىكى ھەقسىز بۆلگۈنچىلەردۇر.
▲ئوقۇتقۇچى سىنىپقا تاماكا پۇراپ كىرسە، ئوقۇغۇچى ھاراق ئىچىپ كىرىدۇ.
▲كىشىلەر ھەمىشە گۈلنى «كۆگۈل» سۈپىتىدە سۈيگە قىلىشىدۇ، ئەمما گۈلنىڭ قۇرۇپ تۈگەيدىغانلىقىنى بىلمەمدىغاندۇ؟
▲ياشلىق دېمەك ـ قەدىرىگە يەتمىگەنلەرنىڭ كۆزى «ياش»لىق دېمەكتۇر.
▲غەيۋەت ـ مىللەتكە يۇققان سارس.
▲گەپ مەندىن، چۈشىنىش ئۆزۈڭدىن.
▲ئارىمىزدىكى كىشىلەرنىڭ ئۆمرى كۆپىنچە بالىلىقتا گۈزەل ئارزۇ ـ ئارمان بىلەن، ياشلىقتا ئويۇن ـ تاماشا بىلەن، قېرىغاندا پۇشايمان بىلەن ئۆتۈپ كېتىۋاتىدۇ.
▲«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنى ئوقۇساڭ ئارىمىزدا كىتاب ئوقۇيدىغانلار بەك كۆپتەك، ئەتراپىڭغا نەزەر سالساڭ كىتاب ئوقۇيدىغانلار بەك ئازدەك.
▲بوز تورغايلار ناله قىلىپمۇ،
چىقالمايدۇ ئەسلا قەپەستىن.
ۋىجدانلىشىپ يۈرگەن قۇشقاچنى
سولاپ قويساڭ توختار نەپەستىن.
—ئابلېتىپ توختى

ئاپتور: شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك ئۇنىۋېرسىتېتى ئىقتىساد فاكۇلتېتى 2000 ـ يىللىق 1 ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

سۆزۈك تامچىلار

▲مېنىڭچە، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنىڭ بۈگۈنكىدەك شانۇ ـ شۆھرەتكە ئىگە بولۇشى ـ بىرىنچىدىن، دېھقانلار تۇرمۇشى بىلەن زىيالىيلار تۇرمۇشىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ، سەھرا بىلەن شەھەرنى تۇتاشتۇرىدىغان «كۆۋرۈك» بولغانلىقدىن بولسا، ئىككىنچىدىن، ھەققانىيەت يولىنى تۇتقانلىقىدا.
▲«مىللىتىمىز ئۇنداق سەۋەبتىن گۈللىنەلمەيۋاتىدۇ، بۇنداق سەۋەبتىن گۈللىنەلمەيۋاتىدۇ...» دەپ جوراپ يۈرگەن كىشىلەر بەزىلەرنىڭ كېسىلىنى تاپالايدىغان ئەمما شۇ كېسەلگە قارىتا دورا بۇيرۇيالمايدىغان «چالا دوختۇر»لاردۇر.
▲ۋىجدان ـ كىشىلەرنى چىن ئىنسانىي خىسلەت بىلەن ياشاشقا ئۈندەيدىغان غايىۋى سادا.
—ئىلى بۇراۋدىدىن (بۇركۈت)

ئاپتور: يېڭسار ناھىيە 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى

قىرتاق تۇيغۇلار

▲ئادەم مۇڭەپپەقىيەت ۋە شان ـ شۆھرەتكە ئېرىشكەندە ئەترا-پىدىكى يېقىن دوستلىرى يىراقلىشىدۇ، چوقۇنغۇچىلىرى كۆپىيىدۇ.
▲ھازىرقى زامان ئەرلىرىنىڭ «مەدەنىيەت» ئېگى ئايالىلارنى بۇزۇقلۇق كوچىسىغا باشلىدى ۋە ئۆزلىرىمۇ قونچاققا ئايلاندى.
▲پەقەت «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىلا «ئەسەر»نى تونۇيدۇ. قاچانكى باشقا مۇھەررىرلەر «ئىجتىمائىي مۇناسىۋەت»نى خىزمەت خاتىرىسىدىن چىقىرىۋەتسە، شۇ چاغدا ئالقىشقا ئېرىشەلەيدۇ.
▲مۇھەررىرلەرنىڭ گېزىت ـ ژۇرناللارنىڭ يۈزىنى تۈگەل قاپلايدىغان شېئىرلىرىدىن ئىشخانا پۇراپ تۇرىدۇ.
▲قىزلار ئاپئاق بىر ۋاراق قەغەزگە ئوخشايدۇ، داغ تەگكەندە ھەممە تاشلايدۇ.

ھايات دەقىقىلىرى

▲سەن ئۆز تەبىئىتىڭنى پەردازلاپ كۆرىستىشكە قانچە تىرىشساڭ سېنىڭ ئېۋەنلىرىڭ شۇنچە كۆرۈنۈپ قالىدۇ، ھەتتا پەردازلانغان تەبىئىتىڭ ئالدىدا ئەسلىدىكى ئىجابىي تەبىئىتىڭمۇ باشقىلارغا سەلبىي ۋە چاكىنا كۆرۈنىدۇ.
▲قېيىن ـ قىستاق، رەنجۇ ـ مۇشەققەتتە ياشىغان كىشى بىر بولسا قەھرىمان بولىدۇ، بىر بولسا خۇشامەتچى ـ خائىن.
▲پۈرسەتنىڭ قاچان كېلىدىغانلىقىنى ھېچكىم بىلمەيدۇ.
—جاناگۈل قەييۇم

ئاپتور: يېڭسار ناھىيە ساغان يېزىسىدا، دېھقان

* * *

▲«مەڭگۈ» دېگەن سۆزنى كۆپ قىلىدىغان كىشىلەر ئەمەلىيەتتە كۆپىنچە ۋەدىسىدە تۇرالمايدىغان كىشىلەردۇر.
▲ھەقىقىي دوستۇڭ سېنىڭ سايەڭ ئەمەس، بەلكى ئەينەكتۇر.
▲نەپرەتلەر ئىچىدە ئۆز ـ ئۆزىدىن نەپرەتلىنىشتىنمۇ دەھشەتلىكرەكى بولمىسا كېرەك.
▲بىراۋغا زىيادە مەپتۇن بولغىنىڭ، ئۆزۈڭنى يوقىتىپ قويغانغا باراۋەر.
—غۇنچەم توختى

ئاپتور: بۈگۈر ناھىيە دادولان يېزا دېھقانلار كەنتىدە، دېھقان

كارۋان ھېسلىرى

▲ئاسماندا پەرۋاز قىلىۋاتقان لەگلەككە ھەۋەسلەنمە، ئۇ ھەر قانچە ئېگىز ئۇچسىمۇ يەنىلا بوينىدىن باغلاقلىق.
▲ئىت پەقەت ئىگىسىنىڭ ھەلقى ۋە بوينىغا سالغان زەنجىرى ئارقىلىقلا ئادەم چىشلەيدىغان ئىتقا ئايلىنىدۇ. ئىگىسىدىن ئايرىلىپ قالغۇدەك بولسا ئادەم تۇرماق سايىسىدىنمۇ قاچىدۇ.
▲ئادەمگە چوقۇنۇشتىن ئىلگىرى ئۆزۈڭنىڭمۇ ئادەم ئىكەنلىكىنى ئويلاپ قوي.
▲ئىنسانلار ئۆزلىرىنىڭ كەشپىياتلىرىغا مەست بولۇپ، ئۆزىنىڭمۇ بىر كەشپىيات ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇشتى.
▲ھەي ئىنسان، سېنىڭ ئادەم بولۇشىڭغا ھاياتتىنمۇ بەك يەنە قانداق پۇرسەت كېرەك ئىدى؟
▲مۇشتقا مۇشت تەڭلىيەلمىسەڭ، ئۇنداقتا خۇشامەتكە تەييارلىنىپ قوي.

ـــقۇربانجان ئابدۇقادىر

ئاپتور: قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى ھاياتلىق ۋە مۇھىت ئىلمى فاكۇلتېتى جۇغراپىيە كەسپى 2001 ـ يىللىق 9 ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

* * *

▲غەپلەتتىكى خەلق ئۇچۇن بىر لۇشۇن، بىر پۇشكىن، بىر گەدـ دىي... كېرەك.

ـــئابدۇخالىق مەتتۇرسۇن (قاراقۇت)

ئاپتور: كېرىيە ناھىيە ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ خىزمەتچىسى

مېنىڭچە بولغاندا...

▲قانۇننى بىر قۇش دېسەك، ئۇنداقتا دېموكراتىيە بىلەن كىشىلىك ھوقۇق ئۇنىڭ ئىككى قانىتى. بۇ قانات مۇكەممەل بولسىلا ھەرقانداق ئىقتىدار ئىگىسىنى تىلى ۋە تېرىسىگە قارىماي ھاكىمىيەت تەختىگە ئەچىقالايدۇ.

▲خەلقنىڭ ئالڭ ـ ساپاسىنى ئۆستۈرۈش دېگەنلىك، سىياسىي تەـ لىم ـ تەربىيە ئارقىلىق خەلقنى ھۆكۈمەتكە مايىل قىلىش، دېگەنلىك ئەمەس، بەلكى خەلقنىڭ ئىنسانغا خاس بولغان ئىلغار خۇسۇسىيەتلىرى (سىياسىي مەدەنىيەت)نى يېتىلدۇرۇشكە ھەيدەكچىلىك قىلىش ۋە ئۇنى قېزىش دېگەنلىكتۇر.

▲كىم ساڭا بەكرەك ئاتىدارچىلىق قىلسا، شۇنىڭ ئالدىدا تىلىڭ قىسقا بولىدىكەن.

▲ئىدىيە ئۇرۇشنىڭ ۋاقتى ئۇزاق بولغان بىلەن غەلىبىسى پاكىز بولىدىكەن؛ قورال كۈچى بىلەن ئېرىشكەن غەلبە تېز بولغان بىلەن «ئەگەشمە كېسەللىكى» كۆپ بولىدىكەن.

▲ئىنسانىيەت تارىخىنىڭ تەقدىرى ئېتىدائىي جەمئىيەتتە ئاپىرىدە بولغان «سېنىڭ» ۋە «مېنىڭ» دېگەندىن ئىبارەت مۇشۇ ئىككى تۆرەلمىنىڭ تالاش ـ تارتىشى ئىچىدە جان تالىشىپ كەپتۇ.

ـــتۇرسۇن تۇردى

ئاپتور: قاراماي كەسپىي تېخنىكا ئىنستىتۇتى ئاھالىلەر كومىتېتىدا

* * *

▲«كۈندىلىك خاتىرە» گەپ قىلالمايدىغان، ئەمما ۋاقتى كەلـ گەندە سىرلىرىڭنى ئاسانلا پاش قىلىپ قويىدىغان «دۇشمەن».

▲«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنىڭ «تەپەككۇر مېۋىلىرى» سەرلەۋھىسىدىكى نادىر ۋە شېرىن مېۋىلەردىن ھۇزۇرلىنىپ جەمئىيـ تىمىزدە، ياق مىللىتىمىز ئارىسىدا دانا ـ ئەقىللىق كىشىلەرنىڭ يەنىلا مەۋجۇد ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىپ روھىم خېلى كۆتۈرۈلۈپ قالدى.

▲مېنىڭچە، تۇنجى مۇھەببەت خۇددى بىر جاراھەت. جاراھەت ساقىيىدۇ، لېكىن ئۇنىڭدىن قالغان تاتۇق ساقايمايدۇ.

▲پەن ـ تېخنىكىنىڭ تەرەققىياتى پەقەت نەرسىلەرنىلا ساختا قـ لىپ ئىشلەپچىقىرىپلا قالماستىن، «ساختا ئادەم»لەرنىمۇ كۆپلەپ مەيدانغا كەلتۈرۈۋاتىدۇ.

ـــ«گۈلى»

ئاپتور: غۇلجا شەھىرىدىكى مەلۇم مېھمانخانىدا كۈتكۈچى

▲تۇزىتىش تەس بولغان يامان ئىللەت بەدەندىكى جاھىل خاـ راكتېرلىك ئۆسمە.

▲كۆزىڭنى ئېچىلىڭ، ئوقۇتقۇچى! ئادەم تەربىيىلەشتىكى ئەڭ چوڭ پۇرسەت سىزگىلا بېرىلگەن.

▲يازغۇچى بولالمسامۇ مەيلىتى، يالغانچى بولمىسام.

▲ئۆز روھىي دۇنياىڭىز ھەققىدە ئويلانغىڭىز كېلەمدۇ؟ ئۇنداق بولسا «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىغا قارىڭ.

▲مەغلۇبىيەت دېگەن نېمە؟

ـــئۆزۈڭنى توغرا چۈشىنەلمەسلىكىڭ.

ـــيەنە مەغلۇبىيەت دېگەنچۇ؟

ـــئۆزۈڭ ئەڭ يېقىن كىشىلىرىم دەپ يۈرگەنلەر ئارىسىدا ئىشەنـ چىسىز بوپقېلىشىڭ.

ـــمۇھەممىدۇن جەلىل

ئاپتور: لوپ ناھىيە «مۇزتاغ» سېمونت چەكلىك مەسئۇلىيىەت شىركىتىنىڭ لابورانتى

تەپەككۇر تامچىلىرى

▲بالىنىڭ قانداق ئادەم بولغىنىغا قاراپ، ئانىنىڭ پەزىلىتىنى بىلگىلى بولىدۇ.

▲كۈلكە ـ كۈلگەنسىرى ساختىلىشىدۇ.

▲خۇشامەت ـ ھازىرقى جەمئىيىتىمىزدىكى ئىقتىدارسىزلارنىڭ جان بېقىش يولى.

▲«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى مەنۇىيەت چۆلىدە چاقنىغان مۇشتەرىلەر ئۇچۇن سۇيى ئۇزۇلمەس بۇلاق.

▲كۆز ـ تەلمۇرگەنسىرى تورلىشىدۇ، قول ـ ئالدىرىغانسىرى گاللىشىدۇ، بىلىم ـ ئۆگەنگەنسىرى چوڭقۇرلىشىدۇ.

▲بىز ئۆزىمىزنى ئۆزىمىز چۈشەنمەيۋاتقان يەردە، باشقىلار قاڭ داقمۇ چۈشەنسۇن؟!

▲ھاراق سورۇندا بېرىلگەن ۋەدە ـ بوتۇلكىدىكى ھاراققا ئوخـ شاش شۇ سورۇندىلا تۆگەيدۇ.

▲ئىچ سىرىڭنى باشقىلارغا تۆكۈپ بېرىشىڭ ـــ ئۆزۈڭگە دۇشـ مەن ئىزدىگىنىڭ.

ـــئابابەكرى مەھمۇت

ئاپتور: ئىلى پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى فىلولوگىيە ئىنستىتۇتى ئەدەبىيات فاكۇلتېتى 2003 ـ يىللىق 3 ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

روھ غەلىيانلىرى

▲مۇئەللىمىنىڭ دېيىشىچە، بۇرۇن ئاتا ـ بوۋىلىرىمىز نەيزە بىلەن قىلىچقىمۇ باش ئەگمەپتىكەن. ھازىرقى رېئاللىقىمىزغا قارايدىغان بولساق، نۇرغۇنلىرىمىز ھاراق بىلەن تاماكىغا باش ئېگىۋاتىمىز.

▲ماڭارىپى تەرەققىي قىلمىغان مىللەتنىڭ كەلگۈسى خۇنۇك بو ـ لىدۇ. ئارمىيىسى كۈچلۈك دۆلەتنىڭ دۇشمىنى كۆپ بولىدۇ.

▲مەست ئادەم خۇددى كوچىدىكى نىجاسەتكە ئوخشايدۇ.

▲غەربنىڭ ئەبجەش مەدەنىيىتى ئالدى بىلەن قىز ـ چوكانلىرى ـ مىزنىڭ تۇرمۇشىغا پادىچىلار كىيىمى بىلەن ھوللىۋۇدنىڭ خىيالىي ھېكايە ـ فىلىملىرى ئارقىلىق بۆسۈپ كىرگەن بولسا، مانا ئەمدى

ھەرخىل ھۆسن تۈزەش كوپېراتسىيسى، ئاياللار توپلىشىپ ھاراق ئىچىش، ئاشىندارچىلىق ۋە قىسمەنلىرى ئىپپەت ـ نومۇسنى سېتىش... قاتارلىق ئاياللار «ئەركىنلىكى» پائالىيەتلىرى بىلەن راۋاج تېپىۋاتىدۇ.

▲ ھەركىم ئۆزى قىلغان ئىشقا ئۆزى ئىگە بولغان بولسا ئىدى، دۇنيا بۇنچىلىك رەتسىزلىققا تولماس ئىدى.

▲ ئېتىقادى سۇس ئادەم ئاسانلا باشقىلارغا چوقۇنىدۇ.

خىيالىلىرىمنى بۇزغان ھېسلار

▲ ئۆزۈڭ بىلمەيدىغان ئىشقا يولۇققاندا ئېغىزىڭنى چىڭ يۇم، كۆزۈڭنى يوغان ئاچ!

▲ تېنىنى سېتىپ جان بېقىۋاتقان ئاياللارنى پاھىشە دېدۇق، ئۆزىڭنىڭ قېنىنى ساتىدىغان ئەرلەرنى نېمە دېگۈلۈك؟

▲ «پۇل دېگەن قولنىڭ كىرى» دېگۈچىلەر بىر بولسا پۇلغا قاتتىق چوقۇنغۇچىلار، بىر بولسا پۇلنى بۇزۇپ چاچقۇچىلاردۇر.

▲ نىجاسەتكە چالما ئاتساڭ ئۆزۈڭگە چاچرىغاندەك، يامانغا ياماق تاياق بولسايدۇ، زىيانىنىڭ چوڭىنى ئۆزۈڭ تارتسەن.

▲ تۇرمۇشتا ئېنىق بىر نىشان ۋە قىزىقىشى بولمىغان ئادەم نەجاسەت ئىشلەپ چىقىرىدىغان ماشىنىدۇر.

—ياسىنجان ئۆمەر

ئاپتور: پىچان ناھىيە تۈيۈق يېزا 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى

* * *

▲ تارىخىي كىتاب ـ رومانلارنى كۆرۈپ شۇنى بىلدىمكى، ئاجىز مىللەتتىن ياراملىق ئادەملەر ئاز چىققىنى بىلەن، خۇشامەتچى ـ چېقىمچىلار كۆپ چىققان.

—جۇرئەت نىزام

ئاپتور: شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش ئارمىيىسى 5 ـ دىۋىزىيە مىللىي ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى

▲ «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنى مەن شۇنىڭ ئۈچۈن ياخشى كۆرىمەنكى، ئۇ ئۆزىنىڭ «تەپەككۇر كۆزى» سەھىپىسى ئارقىلىق نۇرغۇن كىشىنىڭ تەپەككۇرىغا يول ئاچتى.

—بەھرىنسا ئادىل

ئاپتور: شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى فىلولوگىيە ئىنستىتۇتى ئەدەبىيات فاكۇلتېتىنىڭ ئوقۇغۇچىسى

▲ تۇرمۇشىمىزدا بىز بىلمىگەن ھالدا نۇرغۇن نەرسىنى ئىجاد قىلىۋېتىمىز، ئەمما بۇنى ئۆزىمىز سېزەلمەيمىز.

▲ ھەرخىل تۈر ۋە شەكىلدىكى دورىلارنىڭ كۆپلەپ ياسىلىشى بىلەن كېسەللىكلەرمۇ تەرەققي قىلماقتا.

▲ بىز ئوزۇقلانغاندا «مۇسۇلمانچە» دېگەن سۆزگە تولىمۇ ئېتىبار بېرىمىز. نېمە ئۈچۈن ئىچكەندە، چەككەندە «مۇسۇلمان» دېگەن سۆزگە ئېتىبار بەرمەيمىز؟

—باھارگۈل روزى سەبۇرىي

ئاپتور: ئۇرۇمچى شەھەر 29 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ تولۇقسىز 2 ـ يىللىق 9 ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

چوغسىرىغان چوغ

▲ ئالەمدىكى ئىجاد ـ ئىختىراللارنىڭ ئەڭ كاتتىسى ـ ئۆز ـ ئۆزىنى يارىتىشتىن ئىبارەت.

▲ خاراكتېر ـ ۋۇجۇد مەملىكىتىدىكى جاھىل مۇستەبىت.

▲ ھەر قانداق يۇقۇملىنىشنىڭ ئىچىدە ئەڭ خەتەرلىكى ـ ئەدىپىنىڭ يۇقۇملىنىشى.

▲ ئەرلەرمۇ ياش تۆكىدۇ. ئۇلارنىڭ قولياغلىقى ـ ئۆزىنىڭ يۇرىكى.

▲ ئەخمىقانە ئوي ـ پىكىر بىلەن تولغان كاللا ـ مۇھتى پاكىز ئەخلەتخانا.

▲ ئىللىقلىقنى سېزىدىغان قەلبىڭ بولسىلا، جاھاننىڭ مۇزلىشىدىن ئەنسىرىمە.

▲ جاھاننىڭ بۇزۇلۇپ كەتكىنىگە ئىشىنىشتىن ئىلگىرى، ئىدىيەڭنىڭ بۇزۇلۇشقا باشلىغانلىقىغا ئىشەن.

▲ باشقىلار ياندۇرغان چىراغنىڭ كەينىدە سەن پەقەت سايە.

▲ ئەقىلسىزلارلا نادان ئەمەس، ئۆزىنىڭ ئاددىي ئەقىلىدىن سۆيۈنىدىغانلارمۇ نادانىدۇر.

▲ بىزدىكى پىكىر قىلىدىغان بارلىق ئېغىزلار بىر قېتىملىق ئورۇنلۇق سۆكۈتكە ئېرىشەلىگەن بولسا ئىدى، ئارىمىزدىن ھەقىقىي پىكىر چىققان بولاتتى.

▲ ياشلىرىمىز ئارىسىدىكى ئەدەب ـ ئەخلاقنىڭ بۇزۇلۇشىدا، ئاتا ـ ئانا بولۇش سالاھىيىتى يوق كىشىلەرنىڭ بولغانلىقى ئەڭ گەۋدىلىك سەۋەب.

▲ يىغلاۋاتقان ئادەمگە تەسەللىي بەرگۈچى، تېخىمۇ كۆچلۇك يىغىغا سەۋەبچى بولىدۇ.

▲ باشقىلارنى تەپەككۇر قىلىشقا ئۈندەش ـ بارلىق يارەملىك ئىجادىكى ھەقىقى ياردەم، ھەقىقىي غەمخورلۇق. چۈنكى تەپەككۇر قىلىش ئارقىلىقلا ماھىيەتكە چوڭقۇرلىغىلى بولىدۇ. مەدەنىيەت سايىمىزنىڭ ئۆسۈشىگە داۋاسىز مېھنەت سىڭدۈرۈۋاتقان «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنىڭ «تەپەككۇر كۆزى» سەھىپىسى بىزنى تەپەككۇرنىڭ پارلاق مەنزىلىگە باشلىغۇسى!

—نامانجان تۇرسۇن قاراتېكىن

ئاپتور: يوپۇرغا ناھىيە ئاچچىق يېزىسىدا

* * *

▲ قوي ياۋاشلىقى بىلەن كىشىنىڭ ئامراقلىقىنى كەلتۈرىدۇ. ئەمما ھەيرانمەن، بىر قوي سۇغا سەكرىسە، قالغانلىرىنى ھەرقانچە قىلىپمۇ توسۇۋالغىلى بولمايدىكەن.

▲ «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنىڭ «تەپەككۇر كۆزى» سەھىپىسىنى ئوقۇۋاتقان چېغىمدا، ئۆزۈمنى ھەقىقەت دۇنياسىنىڭ تەپەككۇر تاشقىنلىرىدا ئۇزۇۋاتقاندەك ھېس قىلىمەن.

▲ ئەسەرلىرىمىزنى مۇھەررىرلەر تەھرىرلىسە، مۇھەررىرلەرنى خەلق تەھرىرلەيدۇ.

—زۇلفىيە زاھىر

ئاپتور: كورلا شەھەر يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى يېغىش ـ

رېمونت قىلىش راۋۇتىنىڭ مالىيە خادىمى

▲ خىيال تەپەككۇرنىڭ بۆشۈكى، گەپ سېنىڭ ئويغىنالمىشىڭدا.

▲ ئەقىللىق كىشىلەر ئۈچۈن خىيال سۈرۈش پىلان تۈزۈش دېمەكتۇر.

▲ تارىخىي كىتاب ـ رومانلاردىن شۇنى بىلىمىزكى، ھەق پاراڭ كۆپ ھاللاردا مەتبۇئات ئارقىلىق ئەمەس، بەلكى خەلقنىڭ ئېغزى ئارقىلىق تارقىلىدۇ.

▲ تارىخنىڭ سىنىقىدىن ئۆتكەن ئەمەلىيەت ھەقىقەتكە ئايلىنىدۇ.

▲ توۋا! دەپ قالمەن، دادام بىلەن بالام ئوتتۇرىسىدا تەرجىمان بوپقالغىنىمغا!

—بەختىيار نىياز

ئاپتور: غۇلجا ناھىيە باش ئىشچىلار ئۇيۇشمىسىنىڭ ۋاقىتلىق خىزمەتچىسى

▲ ئويلاپ قالمەن، جەمئىيىتىمىزدە زادى قانچىلىك دېھقان ئۆزىگە بېغىشلانغان ھەقىقىي نەشر ئەپكار «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنى ئوقۇش پۇرسىتىگە ئىگە بولۇۋاتقاندۇ ـ ھە؟

▲ بۇرۇن قورال كۆتۈرگەننى دۇشمەن دەپ ئاتىشاتتى. لېكىن ھازىر دۇشمىنىڭىز سىزنى مەغلۇب قىلمىغۇچە ئۇنى ھەقىقىي تونۇپ يېتەلمەيسىز. دېمەك، ھازىرقى رىقابەتكە تولغان بۇ دۇنيادىكى كىشىلەر ئۆزئارا تونۇش دۇشمەنلەردۇر.

—ئايگۈل كۇرەش

ئاپتور: ۋۇخەن ئۇنىۋېرسىتېتى ئېلېكتر قۇرۇلۇشى فاكۇلتېتى 2002 ـ يىللىق 4 ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

تەپەككۇردىن تامچىلار

▲ بىرەركىمگە يالۋۇرۇشقا باشلىدىڭمۇ، شۇ ۋاقىتتىن باشلاپ ھېچبىر ئىش قىلمايدىغان بولۇشقا باشلايسەن.

▲ بەزىلەرنىڭ ئالدىڭدا تولىمۇ بىپەرۋا بولۇۋېلىشى سېنى بىپەرۋا قىلىش ئۈچۈندۇر.

▲ سۆزلىمەكچى بولساڭ، ئاڭلىغۇچىلارنى چۈشەن.

▲ دۇنيادىكى مەشھۇر ئاتالغان بەزى كىشىلەرنى يالماۋۇز دەپ ئاتىساق ئەڭ ئەڭ توغرا بولىدۇ.

▲ قارشىلىق تاساداپىي شەكىللىنىپ قالماستىن، بەلكى «ساڭا بېقىپ مەن، ئىشككە بېقىپ دەم»دىن كېلىپ چىقىدۇ.

▲ تارىخىي كىتاب ـ رومانلاردىن شۇنى بىلىمىزكى، ناخشىچىلار-نىڭ كۆپلۈكى ـ خەلقنىڭ ئازابىدىن بوپكەلگەن.

▲ خەلقنى ئېزىش ئۇچ خىل بولىدۇ: جىسمانىي، ئىقتىسادىي ۋە روھىي جەھەتتىن ئېزىش. ھازىرقى دۇنيادا ھەممىدىن بەك كۆچنى كۆرسىتۇاتقىنى روھىي جەھەتتىن ئېزىش بولماقتا.

▲ تارىخىي كىتاب ـ رومانلاردىن شۇنى بىلىمىزكى، ئەزەلدىن تارتىپ سىياسىيونلارنىڭ ئەڭ چوڭ زىيانكەشلىكىگە ئۇچرىغۇچىلار يەنىلا يازغۇچىلار بوپكەلگەن.

▲ ئادەم تەپەككۇرى باشقۇرۇلۇشقا يۈزلەنگەندە ئادەمنىڭ قىمىتى قالمايدۇ.

▲ 90% خەلقى دېھقان بولغان رايونىمىزدا دېھقان ئۇچۇن ھەق گەپ قىلىپ، خەلق بىلەن پارتىيە، ھۆكۈمەت ئوتتۇرىسىدا «كۆۋرۈك» بولۇۋاتقان «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىغا بەزىلەرنىڭ «ئىچى ئۆتۈپ سۇرۇپ» كېتىشىنىڭ سەۋەبى، ئۇلار خەلقنىڭ نەزىرىدىن چۈشكەن.

▲ مەجبۇرلاشتىن قارشىلىشىش كېلىپ چىقىدۇ.

▲ ئادەم خۇشھال بولغاندا «ئەما» بوپقالىدۇ.

▲ «كۆزى ئوچۇق كەتتى»نىڭ مەنىسىنى بىلمەكچى بولساڭ يا-سىر ئەرافاتقا قارا.

▲ پەقەت قەغەزچە ئىمتىھاننىڭ تەقدىرنى ئۆزگەرتۈاتقانلىقىدىن «قەغەز» چىلىكىنىڭ بازىرى موللىشۋاتىدۇ.

▲ ئىمكانىيەت بولسىلا تاللايدىغانىنى تاللاپ، شاللايدىغانىنى شالـ لاش كېرەك. بولمىسا «پۇشايمان» ئۆزىنىڭ مەنىسىنى بىلدۇرۇۋېـ رىدۇ.

▲ ھاكىمىيەتنىڭ ئىلغارلىقى ـ خەلقچىللىقتۇر.

—غوپۇرجان ياقۇپ (سەگەك)

ئاپتور: يېكىشەھەر ناھىيە يېكىئېرىق يېزا قۇملۇق مەكتەپ ئو-قۇتقۇچىسى

تەپەككۇر خامىنىدىن چەشلەر

▲ مەن «ئىدىيىنى ئازاد قىلىش» دېگەن سۆزنى خەلقىمىزنىڭ «كونا ئەنئەنىدىن پۈتۈنلەي ۋاز كېچىش» دەپ چۈشىنىپ قىبلىشىدىن بەكمۇ ئەنسىرەيمەن.

▲ ھاياتنى قىمارغا ئوخشاتقان تۇرۇقلۇق، نېمە ئۈچۈن ئازراقمۇ تەۋەككۇل قىلىشقا پېتىنالمايسەن؟

▲ ئايال زاتىنىڭ ئىچىدە ئەرلەر بويسۇنۇشقا تېگىشلىكى پەقەت ئانىلاردۇر.

▲ ئۆزۈن چاچ ـ ئايالالارنىڭ نازاكىتى، شەرم ـ ھايا يارىتىقۇچىنىڭ ئۇلارغا بەرگەن ئامانىتىدۇر. مۇشۇنداق ئايالالارنىڭ مۇھەببىتىگە نا-ئىل بولۇش، يارىتىقۇچىنىڭ ھەقىقىي بەرگەن مۇكاپاتىدۇر.

—شەرمۇھەممەت تۇردى (تارىم)

ئاپتور: غۇلجا ناھىيە ئۈچئون خۇيزۇ يېزا مىللىي 2 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ ئىجتىمائىي پەن سىنىپىنىڭ ئوقۇغۇچىسى

تەپەككۇردىن پارچىلار

▲ سەن غەلبە قىلغاندا سەن ئۈچۈن ئالقىش ياڭرىتقانلار (كۆپىن-چىسى) سەن مەغلۇب بولغاندىمۇ يەنىلا ئالقىش ياڭرىتىدۇ.

▲ مەن ئىزدىگەن نەرسىلىرىمنىڭ ھەممىسىنىڭ ئۆزۈمدە بار ئى-كەنلىكىنى ئۇ نەرسىلەرگە ئېرىشكەندىن كېيىن بىلدىم.

▲ ھازىرقى ياشلىرىمىزدىكى مەدەنىيەتنى قوبۇل قىلىش ئۆلچىمى: ئۇزۇننى قىسقارتىش، كالتىسىنى ئۈزۈرتىش، ئىچىنى ئەمەس تېشىنى، مېغىزىنى ئەمەس شاكىلىنى... قوبۇل قىلىش بولماقتا.

▲ تىل ـ ئىنسانلارنى ھايۋانلاردىن پەرقلە ئىگە قىلغان بولسا، تەپەككۇر ھايۋانلارنى باشقۇرۇشقا ئىگە قىلغان.

▲ ئەرنىڭ ئەڭ چوڭ دۇشمىنى ۋاپاسىز خوتۇن.

▲ بىر دانىشمەن مۇنداق: «ئوشۇق دۆلەت باشنى يارمايدۇ» دېگە-نىدى. لېكىن ئوشۇق دۆلەت باشنى ئەمەس، پولاتتەك مۇستەھكەم

ئېتىقاد ـ ئىمانىنى يارماقتا.

▲ ئۆزۈڭنىڭ قانچىلىك كەڭ قورساق ئىكەنلىكىڭنى قوشنالىرىڭنىڭ بالىسى ئوغلۇڭنىڭ كۆزىدىن ياش چىقارغاندا بىلىسەن.

▲ تارىختىن مەلۇمكى، ئەيش ـ ئىشرەت قاپلىغان جەمئىيەتتە ئەدەپ ـ ئەخلاق بىچارە، سىياسەت كۆپ ئەلدە قانۇن بىچارە، زالىملار كۆپ ئەلدە خەلق بىچارە، نادانلار كۆپ ئەلدە ئالىملار بىچارە.

▲ ئالىملار قەدىرلىگەن نەرسىلەرنىڭ كۆپىنچىسىنى دەرھال ئاپەرىپ پۈل قىلغىلى بولمايدۇ. ئەمما ئۇ ئەڭ قەدىرلىك، ئەڭ قىممەت.

نادانلار قەدىرلىگەن نەرسىلەرنى دەرھال پۈل قىلغىلى بولسىمۇ، ئەمما ئۇ مەڭگۈ قەدىرسىز.

▲ «يەكچەشمىنىڭ شەھرىگە بارساڭ بىر كۆزۈڭنى قىسۋال» ـ مانا بۇ ئېتىقادى سۇسلارنىڭ يۈرەك سۆزى.

▲ مەنسىنى بىلمەي قوبۇل قىلىنغان سۆزغا ـ تاتلىق زەھەرگە ئوخشايدۇ.

ـــهاشىمجان رەھمەت

ئاپتور: ئۇرۇمچى كەسىپلەر ئۇنىۋېرسىتېتى تەييارلىق 2004 ـ يىلـ لىق 3 ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

* * *

▲ ئاياللار كىيىملىرىنىڭ كۆپلۈكىنى پەقەت كىر يۇيغاندىلا ھېس قىلىدۇ.

▲ نادانلىقنىڭ ملك تېپىرلىشىدىن، دانالىقنىڭ بىر قېمىرلىشى ئەۋزەل.

ـــھەلىمە مەھمۇت

ئاپتور: پىچان ناھىيە تۆيۈق يېزا پەنجەن باشلانغۇچ مەكتىپىنىڭ مۇئەللىمەسى

▲ پادىشاھنىڭ ئۇلۇغلۇقى ئادىللىقىدا، ئوقۇتقۇچىنىڭ ئۇلۇغلۇقى قابىللىقىدا ئىپادىلىنىدۇ.

▲ ياشلىقتىكى مۇھەببەت تاشقا مۆھۈر باسقاندەك، ئوتتۇرا ياشـ تىكى مۇھەببەت ئۇرۇق ـ تۇغقاندەك، قېرىغاندىكى مۇھەببەت چاقـ ماق چۈشكەندەك بولىدۇ.

ـــھۈسەنجان نامان

ئاپتور: ئاۋات ناھىيە 3 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى

تەپەككۇر چۇقانلىرى

▲ تۇيغۇ ۋە غايەمدىكى مەنزىلمگە يېقىنلاشقان ۋاقتىم «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنى ئوقۇغان دەقىقىلىرىمدۇر. چۈنكى بۇ نەشـر ئەپكارى ھەقىقەتكە تويۇنغان ھېكمەتتۇر.

▲ باشقىلار قىلىشقا جۈرئەت قىلالمىغان ئىشنى قىلغۇچى، باشقىلار ئاڭلاشقا مۇيەسسەر بولمىغان ئىغۋانىمۇ ئاڭلىغۇچىدۇر.

▲ دۇنيا بىردىنبىر نامراتلىق باشقىلاردىن ئۈمىد كۈتۈشتۇر.

ـــقۇربانجان يۈسۈپ

ئاپتور: يېڭسار ناھىيە ساغان يېزا يېكەنكۆل كەنتىدە، دېھقان

ھېسسىي تۇيغۇلار

▲ يېڭىلىققا ئىنتىلمەيدىغان ئادەمگە ھايات مەڭگۈ بىر ئىزدا توختاپ قالىدۇ.

▲ سېنى مەڭگۈ جەلپكار قىلىدىغان بىر نەرسە بار، ئۇ بولسىمۇ تىرىشچانلىق.

▲ ئۆزۈنىنى نامايان قىلىشقا ئامراق ئادەملەرنىڭ ئىش ـ ھەرىكىتى باشقىلاردا ئاسانلا بىمەنىلىك، چاكىنىلىق تۇيغۇسى پەيدا قىلىدۇ.

▲ قىلغان ياخشى ئىشىڭنى ئەڭ ياخشىسى باشقىلار بايقىسۇن، ئۆزۈڭ سۆزلەپ يۈرسەڭ ئەھمىيىتىنى يوقىتىدۇ.

ـــپاتىگۈل تۇرسۇن

ئاپتور: يوپۇرغا ناھىيە يەكشەنبە بازار يېزا خەلق مۆكۈمىتىنىڭ خىزمەتچىسى

* * *

▲ ئىش ئورنىدىن قېلىش ـ بالاغەتكە يەتكەنگە ئوخشايدۇ.

▲ باينىڭ ئىسمى تونۇش، نامراتنىڭ ئۆزى.

ـــمەتتۇرسۇن مۇھەممەت

ئاپتور: لوپ ناھىيە بۇيا يېزا مەدەنىيەت پونكىتىنىڭ خىزمەتچىسى

تەپەككۇر ئۇچقۇنلىرى

▲ جىنسىي ئەركىنلىك ـ ھالاكەتلىك تەقدىرنىڭ ئاچقۇچى.

▲ ئىلىم ئەھلى خار ئەلدە نادانلارنىڭ كۆلكىسى، ئاقىللارنىڭ كۆز يېشى قاينايدۇ.

▲ مۇھەببەت نەپرەتكە ئايلانغاندا، گۈلمۇ تىكەن كۆرۈنىدۇ.

▲ قائىدە ـ تۆزۈملەرنىڭ قۇلىغا ئايلىنىپ قالغان كىشىلەر ئۆزلـ رىنىڭ قەدىر ـ قىممىتى، كىشىلىك ئىززەت ـ ھۆرمىتىنى ھېس قىلىشـ تىن مەھرۇم.

▲ ئىنساندا دوستقا خاس پىدائىيلىق بولمايدىكەن، ئۇ خائىندىن باشقا نەرسە ئەمەس.

▲ ھوقۇقنىڭ ھەيۋىسى ھوقۇقسىزلارنىڭ ۋەھىمىسىدىن كەلگەن

▲ تارىختىن مەلۇمكى، سىياسەتنىڭ كۈچى قانۇنىدىن ئېشىپ چۈشكەندە، كارغا كېلىدىغىنى بىلىم، ئىقتىدار ئەمەس، ھوقۇق ۋە بايـ لىق!

▲ ناۋادا بىر ئايالنىڭ ۋەزىپىسى بالا تۇغۇش ۋە بېقىش بولىدىـ غانلا بولسا، ئۇنىڭ ھايۋاندىن نېمە پەرقى؟

▲ خاتالىقنى قارىغۇلارچە قوبۇل قىلىۋېرىدىغانلار بىر بولسا ئەـ قىلسىز ـ نادانلار، بىر بولسا ئامالسىز ـ بىچارىلەردۇر.

▲ ۋاقتى تۇگىمەس پارچە ـ پۇرات ئىشلار ئۈچۈن سەرپ قىلىنـ مىدىغان ئادەملەرنىڭ ئۇلۇغ مۇۋەپپەقىيەتلەرنى قولغا كەلتۈرۈشـــىدىن سۆز ئاچما! ئۇلارنىڭ زېھنى تالاي يوللارغا چېچىۋېتىلگەن، ئۇلار مەڭگۈ يېرىم يولدا قالغۇچىلاردۇر.

▲ جان بېقىشنىڭ ئەمەس، ئىنسانىي كاملىققا يۈزلىنىشنىڭ ۋاـ ستىسى بولغان خىزمەت ھەقىقىي ئالىيجانابلىق خىزمىتىدۇر.

▲ دوستۇم، خورلۇققا يولۇققاي دېسەڭ، باشقىلارنىڭ قاپىقىـغـا قاراپ ئەمەس، ئۆز مەنزىلگاھىڭغا قاراپ ئىش قىل!

ـــئايمىنسا سۇلايمان

ئاپتور: كېرىيە ناھىيە 2 ـ باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ مۇئەللىمەسى

كۈندىلىك خاتىرەمدىن ئۈنچىلەر

▲ يىگىت، ئايالىڭنىڭ بەدەنگە يېپىشىپ تۇرىدىغان تار، قىسقا

كىيىملەرنى كىيىشگە رۇخسەت قىلغىنىڭىز، ئۇنىڭ بەدىنىدىن باشقا ئەر-لەرنىڭ كۆزى ئارقىلىق ئورتاق بەھرلىنىشگە رازىلىق بىلدۈرگىنىڭىز مۇ؟

▲مەن تۇغۇلغان كۈن سوۋغامنىڭ ئېسىل ئالماس ئۈزۈك بولۇشىدىن كۆرە، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنىڭ يېڭى سانى بولۇشنى تولىمۇ خالايمەن.

▲«شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنى هەممەمز ياقتۇرىمىز، سۆيۈپ ئوقۇيمىز. مېنىڭچە، ئوقۇپ بىر دەملىك هاياجانلىنىشلا كۇپايە قىلمايدۇ. ئۇنىڭدىكى هەقىقەتلەردىن ئادەم بولۇش يولىمىزدا چىن مەنىسى بىلەن ئۇنۇملۈك پايدىلىنىپ قىممەت ياراتساق، جەمئىيەتتە تەشۋىق قىلىپ مەزمۇنىنى تېخىمۇ بېيىتساق، بولسا ئىقتىسادىي جەھەتتىن ئازدۇر ـ كۆپتۇر يارىدەمنى ئايىمىساق، دەيمەن.

ـــمۇنىرە مۇھەممەتتۇرسۇن

ئاپتور: قەشقەر پېداگوگىكا ئىنىستىتۇتى جۇڭگو تىل ـ ئەدەبىياتى فاكۇلتېتى 2001 ـ يىللىق 9 ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

تەپەككۇر دىن تامچىلار

▲دۇشمىنىڭنى يېڭىشتىن بۇرۇن قەلبىڭدىكى قورقۇنچنى تۇگەت.

▲هەر قانداق جەڭنىڭ غەلبىسى قوشۇندىكى جەڭچىلەرنىڭ باتۇر-لۇقىغا ئەمەس، بەلكى سەركەردىنىڭ تەدبىرىگە باغلىق.

▲هەقىقىي ئىشنىڭ ئىگىسى بىر.

▲تەلەي ـ ئالقىنىڭدا.

ـــئادىل هاشىم

ئاپتور: يېڭىشەھەر ناھىيە باغچى يېزىسىدا، دېھقان

* * *

▲خىزمەت جەريانىدا دېھقانلىرىمىزنىڭ نەقەدەر ئاق كۆڭۈل، مېھ-ماندوستلۇقىنى هېس قىلدىم. «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى ئارقىلىق دېھقانلىرىمىزنىڭ هەقىقىي يۈزەك ساداسىنى چۈشىنىشكە مۇۋەپپەق بول-دۇم. بۇ ژۇرنالنىڭ دېھقانلىرىمىز ئۈچۈن هەقىقىي بىر مۇنبەر هازىرلاپ بەرگىنىگە بارىكاللا!

ـــئامىنەم ياقۇپ

ئاپتور: شىخو شەھەر دېھقانچىلىق تېخنىكىسىنى كېڭەيتىش پونكـ-تىنىڭ خىزمەتچىسى

▲تەبەسسۇم ـ دۇنيا تىلىدۇر.

▲تەنتەربىيە مىللەتنىڭ غۇرۇرىنى ئىپادىلەيدۇ، سەنئەت مىللەتنىڭ خاراكتېرىنى.

▲دۆلتىم ۋە مىللىتىمنى هاياتلىقىم مەنبەسى ـ قۇياش دەپ بىلىمەن، ئانا تىلىمنى تۇنىلەردە يولۇمنى يورۇتقان ئاي دەپ بىلىمەن.

ـــماهنۇر هوشۇر

ئاپتور: ئىلى پېداگوگىكا ئىنىستىتۇتى فىلولوگىيە ئىنىستىتۇتى تىل-ئەدەبىيات فاكۇلتېتى 2001 ـ يىللىق 3 ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

▲تەقدىرنىڭ دەپتىر ئېچىلىشى «كەمبەغەل» دېگەن خەت ئەمەس، «كەم ئەقىل» دېگەن خەت ئۇچرايدۇ.

▲خوتۇنىڭنى ئەركە ئۆگەتمە، بولمىسا «بە» دىن باشقىنى بىلمەي-دىغان تېكىگە ئايلىنىپ قالىدۇ.

ـــتوقسۇن هۇسەيىن ئەلقۇت

ئاپتور: گۇما ناھىيە كېلىيالۇ يېزا خەلق مۇكۇمىتىنىڭ خىزمەتچىسى

ئابدۇللەتىف قارىيىنىڭ تۇنجى غۇدۇرۇشى

ـــئېتىز ـ ئېرىق ئارىسىدىكى خىياللار

▲جالالىددىن رۇمىي هەزرەتلىرىنىڭ «مەسنەۋىي شەرىف» دېگەن مۇبارەك ئەسىرىدە مۇنداق بىر هېكايەت بار:

بىر تېرە ـ يۇڭ سودىگىرى سودا ئىشى بىلەن ماڭا ـ ماڭا مەخسۇس ئەتىر ساتىدىغان بىر بازارغا بېرىپ قاپتۇ. نەچچە ئون يىل سېسىقچىلىقتا يۇرگەن بۇ تېرىچىگە ئەتىر پۇرىقى تەسىر قىلىپ هۇشىدىن كېتىپتۇ. شۇ بازاردا تۇرۇشلۇق تىجارەتچىلەر ئۇنىڭ تېرىچى ئىكەنلىكىنى بىلمەي، ئادەتتىكى ئادەم چاغلاپ قائىدە بويىچە ئۇستىگە ئەتىر چېچىپتۇ. ئەپ-سۇسكى، تېرىچى هۇشىغا كەلمەكتە يوق تېخىمۇ مەست بوپكېتىپتۇ... شۇ چاغدا بۇ يەرگە كۆپنى كۆرگەن بىر كىشى كەپقاپتۇ. ئۇ كىشى تېرىچىنىڭ ئۇستۇبشىغا بىر قارىۋەتكەندىن كېيىن ئىزدەپ يۇرۇپ بىر يەردىن بىر تال تېزەك تېپىپ تېرىچىنىڭ بۇرنىغا پۇراتقاندىن كېيىن تېرىچى شۇنداللا هۇشىغا كەپتۇ...

مەن شۇنداق ئويلاپ كېتىمەن: مۇشۇ كۇنلەردە «شىنجاڭ مەدەنىيە-تى» ژۇرنىلى باشلىق بىر مۇنچە ئېسىل ـ مەردانە مەتبۇئاتلار زامانىنىڭ سەلبىي كىر ـ قاسماقلىرى بىلەن قەلبى بۇلغانغان كىشىلىرىمىزگە بۇگۈن-كى زامانىۋى دۇنيادا ئۆزىنى تونۇش، ئادەمدەك ياشاش خۇسۇسىدا ئە-پار ـ ئەتىر كەبىي هېكمەتلەرنى تەقدىم قىلىۋاتقان بولسىمۇ، ئەپسۇسكى، هېلىقى تېرىچىدەك غەپلەتتىن ئويغانماقتا يوق، تېخىمۇ ئۇخلاپ كېتىۋا-تامدۇ ـ نېمە؟ ياكى بىزگىمۇ تېزەك لازىم بوپقالدىمۇيا؟

▲بىزنىڭ گۇناھلىرىمىزنى ئارتىدىغانغا هېلىمۇ شەيتان يارىلىپ قاپتۇ، بولمىسا نەگىمۇ يوشۇرار ئىدۇق. ياكى بىزنىڭ ساختا مالىلارنى كۆيدۈرگەندەك، گۇناھ كۆيدۈرۈش مەيدانىمىز بولمىسا.

ـــئابدۇللەتىف مامۇت

ئاپتور: پىچان ناھىيە تۇيۇق يېزا شاكەنتىدە، دېھقان

* * *

▲هازىرقى شەھەر ئۆسمۈرلىرىنى سەھرادىكى ئوقۇتقۇچىلاردىن «بىلىملىك» مىكىن دەيمەن.

▲تۇنۇگۇنكى ئىزىمىزنى ئۆچۈرمەك بولۇپ هويلىنى سۈپۈرگىنە-مىزدە، تەرەت كەشنىڭ ئىزىنى چۈشۈرۈپ ئۆتكىنىمىز قىزىق.

ـــروزىتوختى ئۆمەر

ئاپتور: قەشقەر پېداگوگىكا ئىنىستىتۇتى جۇڭگو تىل ـ ئەدەبىياتى فاكۇلتېتى ئوقۇغۇچىسى

تەپەككۇر تامچىلىرى

▲«ئەجدادلىرىمىز يەتتە ئۆلچەپ، بىر كەس» دېيىش ئارقىلىق ئىشنى پۇختا قىلىشنى تەكىتلەپتىكەن. ئەمەلىيەتتە هازىرقىدەك ئۇچۇر تېخنىكىسى تەرەققىي قىلغان جەمئىيەت بىزنىڭ پۇرسەتنى چىڭ تۇتۇپ، بىر لا قېتىم ئۆلچىشىمىز ۋە كېسىشىمىزنى تەلەپ قىلىدۇ.

▲ئەخلاق قىممىتىنى يوقاتقان جەمئىيەتتە قانۇن ئۆز رولىنى جارى قىلدۇرماقچى بولسىمۇ، هەقىقىي مەقسىتىگە يېتەلمەيدۇ.

▲ئاتا ـ بالىنىڭ خاتالىقىنى كۆرۈپ، ئۇنى ئەدەبلىمەكچى بولغاندا، ئاۋۋال ئۆزىنىڭ ئاتىلىق مەجبۇرىيىتىنى قانچىلىك ئادا قىلغانلىقىنى ئويلاپ

كۆرۈشى لازىم.

▲ھەممە كىشى ئۆز تەقدىر ىددىن زارلىنىپ، زاماندىن قاقشاشنى بىلىپ، ئۇنى ھەل قىلىشنىڭ بىرەر چارىسىنى تاپالمىسا، بۇ خۇددى تىنچ كۆل يۈزىگە ئېتىلغان تاشنىڭ سۇ يۈزىدە بىر دەملىك دولقۇن ھاسىل قىلىپ، كۆل تېگىگە جىمجىت چۆكۈپ كەتكىنىگە ئوخشايدۇ.

—ئەنۋەر ھەسەن

ئاپتور: خوتەن پېداگوگىكا ئالىي تېخنىكومى سىياسىي ـ تارىخ فاكۇلتېتى 2002 ـ يىللىق 1 ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

* * *

▲كۆپ ھەرىكەتلىنىپمۇ بىر دائىرىدىن چىقىپ كېتەلمەسلىك ئاجىز لىقىنىڭ، كۆپ سۆزلەپمۇ بىر مەزمۇندىن ھالقىيالماسلىق بىلىمسىزلىكنىڭ ئىپادىسى.

—مەھمۇت كامىل

ئاپتور: قاغىلىق ناھىيە تۆگىچى يېزا ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى

كۇسەن قىزىنىڭ تۇنجى تەپەككۇرى

▲مەن «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنى ئوقۇغاندىن بۇيان «تەپەككۇر كۆزى» سەھىپىسىدىن ئۆزىمىزگە خاس تەپەككۇر نىڭ نېمىلىكىنى چۈشىنىپ يەتتىم.

▲«مىللەتنى ئەيىبلىگۈچە ئاۋۋال ئۆزۈڭنى ئەيىبلە». چۈنكى بىزدە: ئەينەكتە ئۆزۈڭنى تولۇق كۆرۈپ بولغاندىن كېيىن باشقىلارغا قارات، دېگەن سۆز بار ئەمەسمۇ؟!

▲بەزىدە شۇنداق ئويلاپ كېتىمەن: «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنى قولۇمدىن چۈشەرمەسەم، مۇمكىن بولسا ئۆزۈم ئوقۇپ بولۇپلا ئا-ئىلەمدىكىلەرگە، ساۋاقداشلىرىمغا، ھەتتا مەھەللىمىزدىكى دېھقانلىرىمىزغا ئوقۇپ بەرسەم... لېكىن تولۇق ئوتتۇرىغا چىققاندىن بۇيان تاپشۇرۇق ۋە ئىمتىھاننىڭ كۆپلۈكىدىن بەزىدە ئۆزۈممۇ بۇ مۇبارەك ژۇرنالنى ئوقۇيالمىغلى تاس قالىمەن.

—ئىبادەت ھەسەن

ئاپتور: كۇچا ناھىيە 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ تولۇق 1 ـ يىللىق 3 ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

تەپەككۇر مېۋىلىرى

▲ئادەم قانداق كۆچمىلىك قۇدرىتىگە ھەمىدىن بەك ئىشەنسە، شۇ خىل كۆچمىلىك چوقۇنغۇچىسىغا ئايلىنىدۇ.

▲بىر ئادەمنىڭ ھاياتىي كۆچمىلىك قانداقلىقىنى بىلمەكچىمۇ سەن؟ ئۇنداقتا، شۇ كىشىنىڭ قىلىۋاتقان ئىشىنىڭ قىممىتى ۋە ئۇنى قانداق ھا-لەتتە قىلىۋاتقانلىقىغا قارا!

▲تارىختىن مەلۇمكى، ئاقىللىرى نەپسىگە قۇل، مەنسەپدارلىرى پا-رىخور قەۋمنىڭ شۆكۈر ـ قانائەتتىن ئارتۇق دەسمايىسى بولمايدۇ.

—دۆلەتنىياز مۇھەممەتروزى

ئاپتور: لوپ ناھىيە دول يېزا 2 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى

تەپەككۇردىن تەرمىلەر

▲بىز ئېقتىن سۇلاردىن يول تېپىشنى ئۆگەنگەن. شۇڭا دۇنيادا ئادەم ئاياغ باسمىغان چۆللەر، ئىنسان يېشەلمىگەن سىرلار كۆپ.

▲تارىختىن ساۋاق شۇكى، خەلقىگە شەيتانىنى يول باشلىغۇچى قىلىپ قويغان ھاكىمىيەتنىڭ تەقدىرى بىر قېتىملىق تۇتقان خۇمارىدا ئاخىرلىشىدۇ.

▲ئالدىڭدا كۆلىدىغانلار سەندىن ئېھتىيات قىلىدىغانلار، كەينىڭدە كۆلىدىغانلار ساڭا ھەسەت قىلىدىغانلار.

▲قاچانلا قارىسا قىز ـ ئاياللىرىمىزدىنلا رەنجىپ يۈرىدىغىنىمىز. ئوچۇق دەرس ئۆتۈۋاتقان بەزى ھاياسىز تېلېۋىزىيە كۆرۈنۈشلىرىدىن ئاغرىنىشنى قاچانمۇ ئۆگىنەرمىز؟

—ئوسمانجان ياسىن

ئاپتور: يەكەن ناھىيە دامىسى يېزا ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى

گۈلمەرەمنىڭ ئويلىغانلىرى

▲مەن ھەرقېتىم «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنى قولۇمغا ئالغىنىمدا قەلبىمنى بىر خىل ئىللىق سېزىم چۈلغىۋالىدۇ. خۇددى يېقىن دوستۇم بىلەن سىر داشقاندەك «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى بىلەن ئەركىن ـ ئازادە پىكىرلىشەلەيمەن. ئويلىغانلىرىمنىڭ ھەممىسىنى بەھۇزۇر ئېيتالايمەن.

▲بىز جەمئىيەتكە ماسلىشىۋاتىمىز دېگەندىن كۆرە، جەمئىيەت بىزگە ماسلىشىۋاتىدۇ، دېگەن تۇزۇك. چۈنكى جەمئىيەتنىڭ يۈگىنى ـ ئىنسانلارنىڭ قولىدا.

▲«سېنىڭ دوپپاڭنى مەن كىيەي، ساڭا ئوخشامدىمەن يارىمەن؟» دېگەن سوئالغا قاچانكى ئېنىق جاۋاب تېپىلسا، كىشىلەر «مەدەنىيلەشىش»نىڭ نېمىلىكىنى بىلىۋېلىشى مۇمكىن.

—گۈلمەرەم ئىدرىس

ئاپتور: خوتەن پېداگوگىكا ئالىي تېخنىكومى تىل فاكۇلتېتى 03-يىللىق 3 ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

* * *

▲نەشر ئەپكارلىرى چىرىكلەشكەن جەمئىيەتتە ئەتراپنى خەلقنىڭ خورىكى قاپلايدۇ.

—پەيزۇللا ئابدۇۋاھىد

ئاپتور: يېڭىسار ناھىيە توپلۇق يېزا توپلۇق باشلانغۇچ مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى

▲سېنىڭ ئاچچىقلىنىشىڭ، تىللىشىڭغا سۈكۈت قىلىپ تۇرغان ئادەم بىر بولسا سېنىڭ ھەقىقىي دوستۇڭ، ياكى بولمىسا پۇرسەت كۈتۈپ تۇرغان ئەشەددىي دۈشمىنىڭ بولۇشى مۇمكىن.

—نۇرئامىنەم ئالىم

ئاپتور: قەشقەر ۋىلايىتى ئەمگەك بىلەن تەربىيىلەش ئورنىدا ئىشلەيدۇ

▲دوزاخنىڭ نېمىلىكىنى بىلمەيمەن، ئەمما تارىخىي رومان ـ كىتابلارنى ئوقۇپ، ئۇنى پەقەت ئەزگۈچى ـ مۇستەبتىلەرنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدىكى، ئەركىنلىك ۋە دېموكراتىيە بولمىغان بۇرۇقتۇرما ـ جاھالەتلىك جەمئىيەت، دەپ قىياس قىلدىم.

—ئوسمان ھۈسەن

ئاپتور: قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى فىلولوگىيە فاكۇلتېتى تارىخ

كەسپى 2001 ـ يىللىق 5 ـ سانىپ ئوقۇغۇچىسى

▲پارتىيە ۋە دۆلەتنىڭ سياسەت، ئەمر ـ پەرمان، قانۇن ـ نىزاملىرى يەرلىككە ئۆز پېتى كەلگەن بولسىدى، دېھانلار ھەر خىل نامۇۋاپىق ئالۋاڭ ـ سېلىقلاردىن قۇتۇلۇپ «خان» ئاتالغان بولاتتى.

ـــھەبىبۇللا مۇھەممەتئىمىن

ئاپتور: ئاقتۇ ناھىيە ا ـ ئوتتۇرا مەكتەپ تولۇق 3 ـ يىللىق ا ـ سانىپ ئوقۇغۇچىسى

▲مەتبۇئاتلار «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى ۋە باشقا توغرا جاۋابىدا پىكرى يۆنىلىشىدەچىقىۋاتقان، ئىسلاھات روھىغا باي گېزىت ـ ژۇرناللاردەك خەلقنىڭ ھەققانىي ساداسىنى توغرا ئەكس ئەتتۈرگەن بولسا، ھۆكۈمەت بىلەن خەلق ئوتتۇرىسىدىكى چۈشىنىش تېخىمۇ چوڭقۇرلاشقان بولاتتى.

▲يەر شارىنىڭ 70% ى دېڭىز، 30% ى قۇرۇقلۇق، دۆلىتىمىز نوپۇسىنىڭ 80% ى دېھقان، 20% ى باشقىلار. قارىغۇدەك بولساق دېھقانلار دېڭىزغا، قالغانلار ئۇنىڭدا ئۈزۈۋاتقان كېمىگە ئوخشايدىكەن. دېڭىزلاردا يۈز بېرىۋاتقان بەزى ۋەقەلەر ئادەمنى ئويلاندۇرماي قالمايدۇ.

ـــمۇتەللىپ ھوشۇر

ئاپتور: قەشقەر گەز كۆسەن دەريا باشقارمىسىنىڭ خىزمەتچىسى

▲ئەي ئىنسان! دۇشمەننىڭ ئازارىغا يولۇقسالا ئېھتىياتچان، دوسىتۇڭدىن ئازار يېسەڭ سەۋرچان بول.

ـــئابدۇرېشىت تۇردىھاجى

ئاپتور: بورتالا مۇزېيىنىڭ خىزمەتچىسى

ھايات ھېكمەتلىرى

▲يېشىڭ قانچە چوڭايغانسېرى ئاتا ـ ئاناڭنىڭ قەدرىگە شۇنچە يېتىنسەن.

▲باشقىلارنى ھەددىدىن ئارتۇق ماختاش، ماھىيەتتە ئۆز قىممىتىڭنى چۈشۈرگىنىڭ.

▲باللىرىنى يەسلى ـ باغچىلارغا بېرىشقا زورلاۋاتقان ئاتا ـ ئانىلارغا قاراپ، ئۇ ئاتا ـ ئانىلارنىڭ كەلگۈسىدىن ئەنسىرەپ قالدىم: ئاتا ـ ئانىلار قېرىغاندا باللىرىمۇ ئۇلارنى ساناتوريىگە مەجبۇرلارمۇ دەپ. چۈنكى بۇ «ئۆتنە ئالەم» ئەمەسمۇ؟

▲مەن كىنو ـ تېلېۋىزىيەدىكى تېتىقسىز كۆرۈنۈشلەرنى كۆرۈپ تېلېۋىزوردىن بىزار بولدۇم. رادىئونى قاپلاپ كەتكەن ھاياسىز ئېلانلارنى تولا ئاڭلاپ ئاخىر بولالماي، رادىئودىكى ياخشى پروگراممىلارنىمۇ ئاڭلىماس بولدۇم. ئاخىر «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنى ئوقۇپ، ھەقىقىي ئادەم بولۇشنىڭ يوللىرىنى ئىزدەيدىغان بولدۇم.

ـــبۇۋىخەلچەم ئابدۇكېرىم

ئاپتور: خوتەن تېببىي مەكتەپ 2003 ـ يىللىق 2 ـ سانىپ ئوقۇغۇچىسى

تەنھا تۇرىشلەر

▲ماھىيىتى ئېنىقلانمىغان ياخشىلىققا جاۋاب قايتۇرۇشقا ئالدىرىما.

▲جامائەت سورۇنىدا ھەل بولمىغان تالاي ئىشنىڭ ھاراق سورۇنىدا ھەل بولغانلىقىدىن ئادەم ۋە ئادەمىيلىكنىڭ بۇگۈنكى ئورنىغا باھا بېرىش تەس ئەمەس.

▲ھەقىقىي ئايالنىڭ نازاكەت ئەرلەرنى باتۇر بولۇشقا ئۈندىسە، ئالىنىڭ لاتاپەت پەرزەنتلەرنى ھايالىق بولۇشقا ئۈندەيدۇ.

▲يالغۇزلۇقنىڭدىن قاقشىما، سەن ئاما ئارىسىدا قىلالمىغان نۇرغۇن ئىشىڭنى ئۆز ئەركىڭ ئارقىلىق تەنھالىقتا ئەملىگە ئاشۇرالىشىڭ مۇمكىن.

▲سۈكۈت ساقا ئويلىنىش پۇرستى بولسا، قارشى تەرەپكە نىسبەتەن غەنىيمەت ۋاقىت. شۇڭا زىيادە سۆكۈتتىن ئۆزۈڭنى يىراق تۇت.

▲ھەقىقەتنى كۆرەلەيدىغانلار ئازىيىپ كەتسە، ھەق سۆزلىگۈچىلەر قەدەمدە بىر پېشكەللىككە ئۇچراپ تۇرىدۇ.

▲ئۆتمۈشنى سېغىنغانلارنىڭ بۇگۈنى بىر بولسا ناھايىتى پاراغەتلىك، بىر بولسا ناھايىتى ئېچىنىشلىق.

▲دەرەخ غولىنىڭ مەزمۇت تۇرۇپ، ئۇچىنىڭ شامالنىڭ يۆنىلىشىگە قاراپ ئېگىلىپ تۇرۇشى، ئۆز يىلتىزىغا قانچە يېقىنلاشقانسېرى ئۆز غۇرۇرىنى شۇنچە چىڭ ساقلىغىلى بولىدىغانلىقىغا بېشارەت.

▲ئىدىيىسى ۋە جسمانىيىتى ئەركىن كىشىلەرلا ئۆزىنى بەختلىك دېيىشكە ھوقۇقلۇق.

▲ئەي يىگىت! راستىنلا غۇرۇرۇڭ بولسا، قانچە قىزنىڭ سېنى ياخشى كۆرگەنلىكى بىلەن ئەمەس، قانداق قىزنىڭ ياخشى كۆرگەنلىكى بىلەن ھېسابلاش.

ـــئابدۇلھېتىپ روزىنىياز

ئاپتور: قاراقاش ناھىيە ئاقساراي يېزا ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى

تەپەككۇر دىنىڭ تامچىلار

▲ھازىر كىشىلىرىمىز كۆندۈزلىرىمۇ غەپلەت ئۇيقۇسىدا يۈرگەچكە، خورازلىرىمىز كۆپكۈندۈزدىمۇ جۆيلىگەندەك چىللىشى ئەجەبلىنەرلىك بولمىسا كېرەك.

▲غەلبە ئالدىدا قانچىلىك مەغرۇرلانساڭ، مەغلۇبىيەت ئالدىدا شۇنچە چۈشكۈنلىشىسەن.

▲مەقسەتكە يېتىش يولىدا تىكەنگە يولۇقسىڭ ئەگىپ ئۆتۈپ كەتمەي يۇلۇۋېتىلىڭ، بولمىسا نۇرغۇن مۇساپىنى ئارتۇق بېسىشىڭ، ھەتتا مەقسىتىڭگە يېتەلمەسلىكىڭ مۇ مۇمكىن.

▲ھەقىقي ئۇلۇغ زاتلارنى تونۇشتۇرۇپ، ماختاپ يۇرۇشنىڭ قىلچە ھاجىتى يوق.

ـــتاڭنۇرى سىددىق

ئاپتور: شىنجاڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتى فىلولوگىيە ئىنىستىتۇتى ئەدەبىيات فاكۇلتېتى 2003 ـ يىللىق 6 ـ سانىپ ئوقۇغۇچىسى

تۇرمۇش تەسىراتلىرى

▲كىمە سۇغا چۆكۈپرەك ماڭسا، دولقۇن ئۇنى ئاسانلىقچە ئۆرۈۋېتەلمەيدۇ.

▲ئايالالار ئۆزىنىڭمۇ ئانا بوپقېلىشىنى ئۇنۇتمىغان بولسىدى، ئۆمۈر يولىدىشىدىن: «ئاناڭغا تۇرامسەن، ماڭمۇ» دەپ ئالجىمىغان بولاتتى.

▲ئىچىتار بولماي دېسىڭىز، پات ـ پات مازارنى ئايلىنىپ بېرىڭ.

▲بىر ئادەمنىڭ ئەڭ قىممەتلىك نەرسىسى بەلكىم شۇ ئادەمنىڭ ئەڭ ئاجىز نۇقتىسى بوپقېلىشى مۇمكىن.

ـــئالىمجان ياسىن

ئاپتور: يېڭىشەھەر يامانيار يېزا ئونتاش ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى

* * *

▲ماگار بىقا سەل قارىغان مىللەت ئالتۇن تاۋاق كۆتۈرۈپ تىلەمچىلىك قىلىدۇ.

▲«شنجالك مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى ـ روھىي ئەمالار ئۇچۇن خاسىيەتلىك ھاسا.

▲ئوتنى يوشۇرغان بىلەن تۈتۈننى يوشۇرماق تەس.

ـــياسىنجان ھېيت

ئاپتور: ئاقتۇ ناھىيە بارىن يېزا ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى

تەمكىن قۇرلار

▲ئىلكىدىكى نەرسىلەرلا قەدىرلەشكە ئەرزىيدۇ.

▲ئۆزىنى باشقۇرۇش ـ دەخلى ـ تەرۇزسىز ئىمتىياز.

▲چېقىمچى ـ گەپ توشۇغۇچىلار قىيامەتنىڭ ئەلچىلىرىدۇر.

▲كۆز ياش ـ ئاجىزلىق، تەر ـ قەيسەرلىك، قان ـ جۇرئەت.

▲مەن «شنجالك مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىدىكى «تەپەككۇر كۆزى» بىلەن ھەمقەدەملىشىمەن.

▲شەيتان ۋەسۋەسىگە كەتكەنلەرنى قايىل قىلغىلى بولمايدۇ. ئۇلارنىڭ بۇرنىغا يېيىشنى ساقلاش كېرەك.

▲نېمىشقا تېتىقسىز لاشتۇرىسەن يادا بوپكەتكەننى تەكرارلاۋېرىپ.

▲قانچىلىك چۈشەندۈرسەڭمۇ ئۆزىنىڭ دېپىنى چالغان كىشى ھەتتا دوستۇڭ بولسىمۇ ئۇ چىرىپ كەتكەن چىشقا ئوخشايدۇ. شۇڭا ئۇنى ۋاقتىدا تارتقۇزۇۋەت!

▲ئەتىگە قالدۇرۇلغان ئىش «قىلمايمەن»نىڭ پەردازلىنىشى.

▲رەت قىلىشقا تېگىشلىك بولسا تارتىشىپ يۈرمەيلا رەت قىل! بولمىسا پۇشايمانغا قالسەن. قوبۇل قىلىشقا تېگىشلىك بولسا ئالدىراپ كەتمە! قەدىرلىنىسەن.

ـــئابدۇشۈكۈر ئابدۇرېشىت

ئاپتور: قەشقەر پېداگوگىكا ئىنىستىتۇتى خەنزۇ تىلى تەييارلىق 2004 ـ يىللىق 15 ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىسى.

* * *

▲مەن ئىجتىمائىي پەن مۇئەللىملىرىنىڭ ئاۋۇال «شنجالك مەدەنىيىتى» ژۇرنىلىنى ئوقۇپ كىرىپ، ئاندىن دەرس مۇنبىرىگە چىقىشىنى ئۈمىد قىلىمەن.

ـــمېھرىبان سەمەت

ئاپتور: پىچان ناھىيە لۈكچۈن بازار 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ تولۇق 2 ـ يىللىق 3 ـ سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

تۇرمۇش ھېسلىرى

▲سەن كۆنلىرىڭدىن زارلىنىپ باشقىلاردىن دادلانما، دىلىڭ ئوخشاسا يولۇڭ ئېچىلىدۇ، ئۆزۈڭ ئۆزگەرسەڭ زامان تەڭشىلىدۇ.

▲ھاراقتا مۇكاپات قوشۇپ قويۇلغانلىقىنىڭ، ئوقياغا شېكەر يالتىپ ئېتىلغانلىقى بىلەن نېمە پەرقى؟ ئۆزگە ئالدىغانغا خۇش، سەن ئالدانغانغا.

▲زامان ئۆزگەردى، رېستورانغا كىرسەڭ ئايال تولا، ئۆيگە كىرسەڭ بالىغا ئاندۇر دادا.

▲ئۆزىنىڭ مەدەنىيىتىنى قوغداپ قالالمىغان مىللەت باشقا مىللەتلەرنىڭ ھۆرمىتىگەمۇ نائىل بولالمايدۇ. چۈنكى بۇ مىللەتتە باشقا مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيىتىنىمۇ خۇنۈكلەشتۈرۈش خەۋپى بار.

ـــئەنۋەرجان قۇربانىنىياز

ئاپتور: گۈما ناھىيە سودا ـ سانائەت مەمۇرىيىتى ئىدارىسىنىڭ خىزمەتچىسى

ئاچچىق ھېسلار

▲ھەي مۇھەررىر! سىز ئۆز خاھىشىڭىزغا مۇخالىپ دەپ بىلگەن ئەسەرلەرنى رەھىمسىزلىك بىلەن ئەخلەت سېۋىتىگە تاشلاۋېرىسىز. بىلىشىڭىز كېرەككى، شۇ سەۋەبتىن نۇرغۇن يېڭىچە بايقاش، يانغىن كەبىي ئۇلۇغ ئىدىيىلەر ئەخلەت سېۋىتىگە تاشلىنىۋېرىدۇ. شۇڭا سىزگە شۇنداق دېگۈم كېلىدۇ:

«تەخت» ئۈستىدە ئولتۇرار مۇھەررىر گىدىيىپ،

بىر ئۇلۇغ ئىدىيە قاراپ تۇرىدۇ

ئەخلەت سېۋىتىدىن ئاچچىق ھومىيىپ...

▲تارىخىي كىتاب ـ رومانلارنى ئوقۇپ شۇنى بىلدىمكى، مۇستەبىتلىك ـ جاھالەت ھۆكۈم سۈرگەن جەمئىيەتتە مەھكۇم ئادەم ياكى قەۋم ھەمىشە ھەقىقەتنىڭ ئۆزى تەرەپتە ئەمەسلىكىدىن ئەمەس، بەلكى ئۆز ھەققىنىنى بايان قىلىش، چۈشەندۈرۈش ھوقۇقىنىڭ يوقلۇقىدىن يېڭىلىپ، گۇناھكارلىق ئورنىغا چۈشۈپ قالغان.

سۈزۈك خىيال

▲قىزلارنىڭ بەدىنى يالىڭاچلانسا ئوغۇللارنىڭ ھېسسىياتى پىشىماستىلا يىگىلەيدۇ.

▲ياخشى كىتابنىڭ قىممىتى كۆلدۈرۈشتە ئەمەس بەلكى ئويلاندۇرۇشتا.

▲ياخشى كىتابلارنىڭ ئازلاپ كېتىشىگە تەنقىد روھىغا باي ئوقۇرمەنلەرنىڭ يوقلىقى بىر سەۋەب.

▲ياخشى بىر كىتاب نادانلىق ـ زۇلمەتكە چېقىلغان چاقماقتۇركى، شۇ چاقماقنى تۈتۈپ قېلىش ئۈچۈن سىنىڭدە بىر پىلىك بولۇشى كېرەك.

ـــمەتناسىر ياسىن

ئاپتور: تاشقورغان تاجىك ئاپتونوم ناھىيە پارتىيە مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى

* * *

▲تارىختىن ساۋاق شۇكى، ئەشەددىي ھوقۇقچىلىق سەپسەتىنى ھەقەتكە ئايلاندۇرىدىغان قورال بوپكەلگەن. بۇنىڭغا تارىختا ئۆتكەن بارلىق ئەزگۈچى ـ مۇستەبتىلەر ئەلۋەتتە ياخشى مىسال.

ـــمۇھەممەتجان غوجۇنىل

ئاپتور: گۈما ناھىيە موكۈيلا يېزا ھويلا كەنتىدە، دېھقان

تاش گىياھلار

▲قانۇن قانۇنىيەت ئاساسىدا تۈزۈلگەن ۋە يۈرگۈزۈلگەندە پۇقرالار قانۇننىڭ ئۆزى ئۈچۈن زۆرۈرلىكىنى ھېس قىلىدۇ.

▲ئادەملەر ئەڭ قىممەتلىق نەرسىنى ئۆزىنىڭ قەدىر ـ قىممىتىنى تونۇپ يەتكەندە بىلەلەيدۇ.

▲تەرسا ئادەم ئۆز گۆشىنى ئۆزى يەيدىغان يىرتقۇچ ھايۋاندۇر.

▲ئىنسان ئۈچۈن كۆز بىلەن كۆرگىلى، قول بىلەن تۇتقىلى

بولمايدىغان (ھاۋا، ۋاقىت، روھ...) نەرسىلەر ئەڭ قىممەتلىك نەرسىلەر-دۇر.

▲سۆيگەن قىزنىى دەپ ھەممىدىن ۋاز كېچىش بىرى چىن ئاشقىنلىك، يەنە بىرى سارالمىنلىك ئىشىدۇر.

▲ئەرلەر سۆيۈشتىن، ئاياللار كۆندەشلىكتىن ئۆزىنى تۆتالمايدۇ.

▲تەرەققىيات ئۆتمۈشنىڭ ھالاكىتى، بۈگۈننىڭ گۈلتاجى، ئەتىنىڭ غەم ـ ئەندىشىسى.

▲ئالىملىرى كۆپ مىللەت يوقالمايدۇ، شائىرلىرى كۆپ مىللەت ئۇنتۇلمايدۇ.

▲مەدەنىيەت بىر خىل يېڭى ئىدىيە تارقىتىش جەريانىدۇر.

▲ئادەم ئۆزىنى يېڭىلاشتا بەزىدە تۇرمۇش تەرتىپىنى يېڭىلاش لازىم.

▲ئاشقىلار ئۆز قەدرىنى ئەڭ ئاسان ئۇنتۇيدۇ.

▲كۆز بارلىق جىنايەتنى پەيدا قىلغۇچى بىرىنچى ئامىل.

▲ئادەمنىڭ سىرىنى پۇشايمان ھەقىقىي سۆزلەپ بېرىدۇ.

▲ئۆزۈڭنى ئىزدىمەكچى بولساڭ ماڭغان يوللىرىڭغا قاراپ باق.

▲ئادەم يالغان سۆزلىگەن چېغىدا ئەڭ ئېھتىياتچان، ئەڭ سەزگۈر بوپكېتىدۇ.

▲ھەر قانداق ئادەم ئەجەللىك مەخپىيەتنى بىرى ياخشى كۆرگەن ئادەمدىن، ئىككىنچىسى ھۆكۈمدار لاردىن، ئۈچىنچىسى دۈشمەنلەردىن وشۇرىدۇ.

▲ئېتىقادى سۇس مىللەتلەرنىڭ تەرەققىياتى جەمئىيەتتە ئەڭ ۋەھشىي ۋۇزلۇقنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

▲كىشىلەر تەبىئىتىنىڭ ئۆزگىرىشىگە ئەگىشىپ تەبىئەت دۇنياسىمۇ ئۆزگەرمەكتە.

▲ئادەم ئۆزىنى تۆز تېنى ۋە مەنئىيىتىدىكى ئارتۇقچە نەرسىلەرنى چىقىرىۋېتىشتىن ئارتۇق راھەت ئىش يوق.

ـــقۇربان ئابلىمىت

ئاپتور: يېڭىشەھەر ناھىيە يامانيار يېزا ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى

ئۆمۈر سادالىرى

1. مۇھەببەت تەسىراتلىرى

▲كۆڭۈلدىكىدەك جۈپ تېپىش خۇددى شېرىن چۈشكە ئوخشايدۇ. ئۇنى ئىزدەپ تېپىش بەسىي مۇشكۈل. بەلكىم ئۇ كۆتمىگەن چاغدا قېشىڭغا كەلگەن، سېنىڭ سەل بىخەستەلىكىڭ سەۋەبىدىن يېنىڭدىن ئۆتۈپ كەتكەن بولۇشى مۇمكىن.

▲مۇھەببەت تاربىڭىزدىكى ئەڭ بەختلىك مىنۇتلار، ئۇنىڭ دەسـلىپىدىكى مەستانە كۈنلەر بولماستىن، بەلكىم ھاياتىنىڭ ئاخىرقى مىنۇتلـىرىدىكى ئۇن ـ تىنسىز چۈشىنىش، كۆزدىلا ئىپادىلەنگەن تەقەززالىقتىن ئىبارەت!

▲ مەن قىزچاقلارنىڭ مۇڭەپپەقىيەت قازىنىشىغا ئەمەس، بەختلىك بولۇشىغا كۆپرەك تىلەكداشمەن، لېكىن يىگىتلەرنىڭ بەختلىك بولۇشىنى ئەمەس، مۇڭەپپەقىيەت قازىنىشىنى تىلەيمەن!

▲ دۇنيانىڭ پايانى يوق. لېكىن كىشىلىك ھايات مۇساپىسىدە سىز بىلەن قول تۇتۇشۇپ ئىلگىرىلەيدىغىنى ئاخىرقى ھېسابتا بىر لا كىشى.

▲مۇھەببەتكە تەبىر بەرگىلى بولمايدۇ. سۆز بىلەن چۈشەندۈرگىلى بولمايدىغان (ھاۋا، ۋاقىت، روھ...) نەرسىلەر ئەڭ قىممەتلىك نەرسىلەر-دۇر.

▲سۆيگەن قىزنىى دەپ ھەممىدىن ۋاز كېچىش بىرى چىن ئاشقىنلىك، يەنە بىرى سارالمىنلىك ئىشىدۇر.

▲ئەرلەر سۆيۈشتىن، ئاياللار كۆندەشلىكتىن ئۆزىنى تۆتالمايدۇ.

▲ تەرەققىيات ئۆتمۈشنىڭ ھالاكىتى، بۈگۈننىڭ گۈلتاجى، ئەتىنىڭ غەم ـ ئەندىشىسى.

▲ئالىملىرى كۆپ مىللەت يوقالمايدۇ، شائىرلىرى كۆپ مىللەت ئۇنتۇلمايدۇ.

▲مەدەنىيەت بىر خىل يېڭى ئىدىيە تارقىتىش جەريانىدۇر.

▲ئادەم ئۆزىنى يېڭىلاشتا بەزىدە تۇرمۇش تەرتىپىنى يېڭىلاش لازىم.

▲ئاشقىلار ئۆز قەدرىنى ئەڭ ئاسان ئۇنتۇيدۇ.

▲كۆز بارلىق جىنايەتنى پەيدا قىلغۇچى بىرىنچى ئامىل.

▲ئادەمنىڭ سىرىنى پۇشايمان ھەقىقىي سۆزلەپ بېرىدۇ.

▲ئۆزۈڭنى ئىزدىمەكچى بولساڭ ماڭغان يوللىرىڭغا قاراپ باق.

▲ ئادەم يالغان سۆزلىگەن چېغىدا ئەڭ ئېھتىياتچان، ئەڭ سەزگۈر بوپكېتىدۇ.

▲ ھەر قانداق ئادەم ئەجەللىك مەخپىيەتنى بىرى ياخشى كۆرگەن ئادەمدىن، ئىككىنچىسى ھۆكۈمدار لاردىن، ئۈچىنچىسى دۈشمەنلەردىن وشۇرىدۇ.

▲ئېتىقادى سۇس مىللەتلەرنىڭ تەرەققىياتى جەمئىيەتتە ئەڭ ۋەھشىي ۋۇزلۇقنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

▲كىشىلەر تەبىئىتىنىڭ ئۆزگىرىشىگە ئەگىشىپ تەبىئەت دۇنياسىمۇ ئۆزگەرمەكتە.

▲ئادەم ئۆزىنى تۆز تېنى ۋە مەنئىيىتىدىكى ئارتۇقچە نەرسىلەرنى چىقىرىۋېتىشتىن ئارتۇق راھەت ئىش يوق.

ـــقۇربان ئابلىمىت

ئاپتور: يېڭىشەھەر ناھىيە يامانيار يېزا ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى

ئۆمۈر سادالىرى

1. مۇھەببەت تەسىراتلىرى

▲كۆڭۈلدىكىدەك جۈپ تېپىش خۇددى شېرىن چۈشكە ئوخشايدۇ. ئۇنى ئىزدەپ تېپىش بەسىي مۇشكۈل. بەلكىم ئۇ كۆتمىگەن چاغدا قېشىڭغا كەلگەن، سېنىڭ سەل بىخەستەلىكىڭ سەۋەبىدىن يېنىڭدىن ئۆتۈپ كەتكەن بولۇشى مۇمكىن.

▲مۇھەببەت تاربىڭىزدىكى ئەڭ بەختلىك مىنۇتلار، ئۇنىڭ دەسـلىپىدىكى مەستانە كۈنلەر بولماستىن، بەلكىم ھاياتىنىڭ ئاخىرقى مىنۇتلـىرىدىكى ئۇن ـ تىنسىز چۈشىنىش، كۆزدىلا ئىپادىلەنگەن تەقەززالىقتىن ئىبارەت!

▲ مەن قىزچاقلارنىڭ مۇڭەپپەقىيەت قازىنىشىغا ئەمەس، بەختلىك بولۇشىغا كۆپرەك تىلەكداشمەن، لېكىن يىگىتلەرنىڭ بەختلىك بولۇشىنى ئەمەس، مۇڭەپپەقىيەت قازىنىشىنى تىلەيمەن!

▲ دۇنيانىڭ پايانى يوق. لېكىن كىشىلىك ھايات مۇساپىسىدە سىز بىلەن قول تۇتۇشۇپ ئىلگىرىلەيدىغىنى ئاخىرقى ھېسابتا بىر لا كىشى.

▲مۇھەببەتكە تەبىر بەرگىلى بولمايدۇ. سۆز بىلەن چۈشەندۈرگىلى بولمايدىغان (ھاۋا، ۋاقىت، روھ...) نەرسىلەر ئەڭ قىممەتلىك نەرسىلەر-دۇر.

▲سۆيگەن قىزنىى دەپ ھەممىدىن ۋاز كېچىش بىرى چىن ئاشقىنلىك، يەنە بىرى سارالمىنلىك ئىشىدۇر.

▲ئەرلەر سۆيۈشتىن، ئاياللار كۆندەشلىكتىن ئۆزىنى تۆتالمايدۇ.

▲ تەرەققىيات ئۆتمۈشنىڭ ھالاكىتى، بۈگۈننىڭ گۈلتاجى، ئەتىنىڭ غەم ـ ئەندىشىسى.

▲ئالىملىرى كۆپ مىللەت يوقالمايدۇ، شائىرلىرى كۆپ مىللەت ئۇنتۇلمايدۇ.

▲مەدەنىيەت بىر خىل يېڭى ئىدىيە تارقىتىش جەريانىدۇر.

▲ئادەم ئۆزىنى يېڭىلاشتا بەزىدە تۇرمۇش تەرتىپىنى يېڭىلاش لازىم.

▲ئاشقىلار ئۆز قەدرىنى ئەڭ ئاسان ئۇنتۇيدۇ.

▲كۆز بارلىق جىنايەتنى پەيدا قىلغۇچى بىرىنچى ئامىل.

▲ئادەمنىڭ سىرىنى پۇشايمان ھەقىقىي سۆزلەپ بېرىدۇ.

▲ئۆزۈڭنى ئىزدىمەكچى بولساڭ ماڭغان يوللىرىڭغا قاراپ باق.

▲ ئادەم يالغان سۆزلىگەن چېغىدا ئەڭ ئېھتىياتچان، ئەڭ سەزگۈر بوپكېتىدۇ.

▲ ھەر قانداق ئادەم ئەجەللىك مەخپىيەتنى بىرى ياخشى كۆرگەن ئادەمدىن، ئىككىنچىسى ھۆكۈمدار لاردىن، ئۈچىنچىسى دۈشمەنلەردىن وشۇرىدۇ.

▲ئېتىقادى سۇس مىللەتلەرنىڭ تەرەققىياتى جەمئىيەتتە ئەڭ ۋەھشىي ۋۇزلۇقنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

▲كىشىلەر تەبىئىتىنىڭ ئۆزگىرىشىگە ئەگىشىپ تەبىئەت دۇنياسىمۇ ئۆزگەرمەكتە.

▲ئادەم ئۆزىنى تۆز تېنى ۋە مەنئىيىتىدىكى ئارتۇقچە نەرسىلەرنى چىقىرىۋېتىشتىن ئارتۇق راھەت ئىش يوق.

ـــقۇربان ئابلىمىت

ئاپتور: يېڭىشەھەر ناھىيە يامانيار يېزا ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى

ئۆمۈر سادالىرى

1. مۇھەببەت تەسىراتلىرى

▲كۆڭۈلدىكىدەك جۈپ تېپىش خۇددى شېرىن چۈشكە ئوخشايدۇ. ئۇنى ئىزدەپ تېپىش بەسىي مۇشكۈل. بەلكىم ئۇ كۆتمىگەن چاغدا قېشىڭغا كەلگەن، سېنىڭ سەل بىخەستەلىكىڭ سەۋەبىدىن يېنىڭدىن ئۆتۈپ كەتكەن بولۇشى مۇمكىن.

▲مۇھەببەت تاربىڭىزدىكى ئەڭ بەختلىك مىنۇتلار، ئۇنىڭ دەسـلىپىدىكى مەستانە كۈنلەر بولماستىن، بەلكىم ھاياتىنىڭ ئاخىرقى مىنۇتلـىرىدىكى ئۇن ـ تىنسىز چۈشىنىش، كۆزدىلا ئىپادىلەنگەن تەقەززالىقتىن ئىبارەت!

▲ مەن قىزچاقلارنىڭ مۇڭەپپەقىيەت قازىنىشىغا ئەمەس، بەختلىك بولۇشىغا كۆپرەك تىلەكداشمەن، لېكىن يىگىتلەرنىڭ بەختلىك بولۇشىنى ئەمەس، مۇڭەپپەقىيەت قازىنىشىنى تىلەيمەن!

▲ دۇنيانىڭ پايانى يوق. لېكىن كىشىلىك ھايات مۇساپىسىدە سىز بىلەن قول تۇتۇشۇپ ئىلگىرىلەيدىغىنى ئاخىرقى ھېسابتا بىر لا كىشى.

▲مۇھەببەتكە تەبىر بەرگىلى بولمايدۇ. سۆز بىلەن چۈشەندۈرگىلى

بولمايدىغان نەرسىمۇ مۇھەببەت ھېسابلانمايدۇ.

2. ھايات ئىلھاملىرى

▲پەخىرلىنىشكە تېگىشلىك ئىشلىرىڭ بولسىمۇ، ئۇنى باشقىلار ئالدىدا سۆزلىسەڭ ئۇلارنىڭ كۆڭلىگە تېگىشى مۇمكىن. شۇڭا ئۇنىڭدىن قەلبىڭدە پەخىرلەن!

▲ سېنىڭ ئەمەلىي ھەرىكىتىڭ باشقىلارنىڭ ساڭا مۇئامىلە قىلىشىدىكى ئۆلچەمدۇر.

▲ ئەگەر سەن ھوقۇقدارنىڭ ئۆز ھوقۇقىنى ھامان ئەڭ ئاخىرقى چەككىچە ئىشقا سالىدىغانلىقىنى تونۇپ يېتەلمىسەڭ، سېنىڭ تارىخ بىلىمىڭنىڭ نۆلگە باراۋەرلىكى ئۆزلۈكىدىن ئىسپاتلىنىدۇ.

▲كىمنى ئالغا ئىتتىرگىنى يوغان يەلكەن ئەمەس، كۆرۈنمەس شاـمال!

▲ شانلىق ئۆتمۈش، قىممەتلىك تەجرىبىلىرىڭ خۇددى ماشىنىنىڭ ئارقا چىرىغىغا ئوخشاش، بېسىپ ئۆتكەن يولۇڭنىلا يورۇتىدۇ، خالاس.

▲ سورۇندا ئېغىزى بېسىلماي سۆزلىگەنگە ئەمەس، ئېغىز ئاچماي ئولتۇرغانغا بەكرەك دىققەت قىل!

▲ خۇشھاللىق كېپىنەكنىڭ ئۆزى. ئەگەر سەن ئۇنى تۇتۇۋېلىش كويىدا قولۇڭنى سۇنسالا ئۇ قېچىپ كېتىدۇ. سەن جىمجىت تۇرغىنىڭدا ئۇ كېلىپ ساڭا قونۇشى مۇمكىن.

▲ ساغلام بەدەن بىلەن ئۇنتۇغاقلىق كېسىلىم بولغاچقىلا خۇشھال ياشاپ كېلىۋاتىمەن. راستىنى ئېيتسام، دۇنيادا پىتنە ـ پاساتتىن تولا نېمە يوق ئىكەن. ئۇنى ئېسىمدە تۇتۇپ يۈرۈشنىڭ نېمە ھاجىتى؟

▲نام ـ مەنپەئەت، ئاتاق ـ ئابرۇينىڭ بىزگە ئاتا قىلىدىغان شادلىقى بەكمۇ قىسقا بولىدۇ. كۆڭۈل تىنچلىقى بىلەن خىزمەت قىزغىنلىقىلا بىزگە مەڭگۈلۈك خۇشھاللىق بەخش ئېتىدۇ.

▲ دۇنيادا ئالدىراش كىشىلەر ئەڭ خۇشھالدۇر. چۈنكى ئۇلاردا ئۆزىنىڭ خۇشھال ياكى ئەمەسلىكىنى ئويلىغۇدەك ۋاقىت يوق!

▲ ھەقىقىي قابىل كىشىلەر ھېسسىياتقا باي كىشىلەر ئەمەس، بەلكى ھېسسىياتقا بېرىلمەيدىغان كىشىلەردۇر.

▲مۇۋەپپەقىيەت قازىنىشىنىڭ سىرى ئۆزگىچىلىكتە!

▲ تىل ئىدىيىنىڭ ئالماشتۇرغۇچىسى بولسا، شېئىر روھنىڭ سۆھبـىتىدۇر.

▲ ھازىر ياخشى شېئىرلارنىڭ بەك ئاز بولۇشىدىكى سەۋەب، شائـىرلارنىڭ بەك كۆپلىكىدىنمىكىن، دەيمەن!

▲ھاياتقا نىسبەتەن ۋاقىت ئەڭ رەھىمسىز جاللات، تارىخقا نىسبەتەن ئەڭ ئادىل سوتچى، شەخسنىڭ قايغۇ ـ ھەسرىتىگە نىسبەتەن ئەڭ ئۈستا تېۋىب، مىللەتنىڭ جاراھىتىگە نىسبەتەن ئەڭ ياردەمچى دوختۇر.

▲ قانداقلا ئىشنى قىلمايلى، ۋاقىت تاللاشتا ئەڭ مۇۋاپىق نۇقتا بولۇشى كېرەك: تۇنۇگۈنكى ئىشنى بۈگۈن قىلىش ۋاقتىنى قولدىن بېرىشتۇر؛ ئەتىكى ئىشنى بۈگۈن قىلىش مۆلچەرلەشتىكى خاتالىقتۇر؛ ۋاقىت تۇتۇلمىسا پۇرسەت قولدىن كېتىدۇ؛ مۆلچەر توغرا بولمىسا نەتىجە كۆڭۈلدىكىدەك بولمايدۇ.

▲ «ۋاقىت ـ پۇل دېمەكتۇر» دېيىش ھەممەيلەنگە يادا بوپكەتـتى. مېنىڭچە، ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرگۈچىلەرنىڭ باي بولۇشى ناتايىن، ئۆمرى قىسقىلارنىڭ نامرات بولۇشى ناتايىن!

▲ غەرەزسىز دوستلاردىن باشقا يېقىن كىشىم يوق!

▲ بىر كىشى ئۆمىدسىزلىك ئىچىدە ئازابلىنىۋاتقاندا ئۇنىـڭغـا

دوستلۇق ئىزھار قىلسىڭىز، ئۇ سىزدىن ئۆمۈرۋايەت مىننەتدار بولىدۇ. ئەگەر بىراۋ مۇرادىغا يېتىپ، ئۆيىنى مېھمان باسقاندا سىزمۇ بېرىپ سورۇن قىزىتىسىڭىز، ئۇ كۆپىنچە ھاللاردا سىزنى مەنسىتمەيدۇ.

▲ھاراق سورۇنلىرىدا داۋىم مۇنداق ئىككى خىل ئادەمنى ئۇچرىتىمىز: مەست بوپقالغانلىقىنى ئېيتىپ ھاراق ئىچىشكە ئۇنىمىغانلار- نىڭ كاللىسى سەگەك، لېكىن مەستلەر داۋىم مەن مەست ئەمەس، يەنە ئىچىمەن! دەپ جېنىنىڭ بارىچە توۋلىشىدۇ.

▲ئويلىنىش—قەيەردە تۇرغانلىقىڭىزنى بىلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىدۇ؛ ئالدىن كۆرۈش - قەيەرگە بارىدىغانلىقىڭىزنى بىلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىدۇ؛ چۆچۈش—قايسى ۋاقىتتا بەك يىراقلاپ كەتكەنلىكىڭىزنى بىلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىدۇ.

▲«ئەڭ ئاخىرقى بىر مىنۇت!» تىنمۇ بەكرەك ئادەمنىڭ غەيرىتىنى ئۇرغۇتالايدىغان چاقىرىق بولمىسا كېرەك!

▲ئەگەر قوشنامنىڭ بايلىقى مېنىڭكىدىن ئازراق بولىدىغان بولسا، مەن ئاللىبۇرۇنلا شۇكۇر قىلغان بولار ئىدىم.

▲ سىزنىڭ قارارىڭىزدا كۆرگىنىڭىز سىز كۆرۈشنى ئارزۇ قىلىپ كەلگەن نەرسىنىڭ دەل ئۆزى شۇ.

▲ئەگەر ناتونۇش بىراۋ ساڭا قاراپ بىكاردىن بىكار كۈلسە، ئۇ ھەرگىز سەۋەبسىز ئەمەس!

▲بوران - چاپقۇنلاردا بىللە بولغانلار ھاۋا ئېچىلغاندا ئۆز يولىغا ماڭىدۇ.

▲ دوستلۇق كىشىلەر بىلەن ئالاقىلىشىش داۋامدا پەيدا بولىدۇ، لېكىن ئۇنى يالغۇزلۇقتا ھېس قىلسەن!

▲ دۇنيادا ئىككى خىل ئادەمنىڭ ئۆمرى كوتا بولىدۇ: بىرسى، جەمئىيەتنىڭ داشقاللىرى، ئۇلار ئەسكىلىكنى تولا قىلغاچقا، خەلقنىڭ غەزىپىگە ئۇچراپ، قانۇننىڭ جازاسىغا دۇچ كېلىپ جېنىدىن ئايرىلىدۇ؛ بىرسى، جەمئىيەتنىڭ سەرخىللىرى بولۇپ، تولا ئىشلارنى ئالدىن بەلگىلەپ، جەمئىيەت تەقدىرىدىن قايغۇرۇپ چۇقان سالغانلىقتىن كۆپىنچە ناھەقچىلىك، ئۇۋالچىلىق ئىچىدە جېنىدىن ئايرىلىدۇ. ئالدىنقىسى بىر مىللەتنىڭ مەۋجۇد بولۇپ تۇرۇشنىڭ مۇقەررەرلىكى، كېيىنكىسى مىللەت تەرەققىياتىدىكى بەختسىزلىكتۇر.

▲خەلقنىڭ ساداسى - ھەقنىڭ خىتابىدۇر.

▲كىشىلەرنىڭ مۇسابىقە ۋە ئويۇنلارغا كۆپرەك قىزىقىشىنىڭ سەۋەبى، تۇرمۇشتا دەل مۇشۇنداق باراۋەر رىقابەتلىشىش پۇرسىتىنىڭ بەك ئازلىقىدىن بولسا كېرەك.

▲ تۇرمۇش شېئىر ئەمەس، ئۇنىڭدا ئانچە كۆپ رومانتىكلىق بولمايدۇ. تۇرمۇش رېئاللىقتۇر. رېئاللىق كۆپرەك گۈلدىن ئەمەس، شوخا - تىكەندىن توقۇلغان چەمبىرەكتۇر.

▲ شەيتانىنىڭ ئىنسانلارنى يوقلاشقا ۋاقتى يەتمىگەندە ئۆزىگە شارابنى ۋەكىل قىلىپ ئەۋەتەرمىش.

▲ناتونۇش كىشىلەر ئارىسىدىكى ئالاقىنىڭ تۇنجىسى قۇرۇق گەپتىن ئىبارەت.

▲ بىر ئادەمنىڭ ئەقلىنى ئوغرىلاش كۆچۈرمىكەشلىك بولىدۇ، كۆپچىلىكنىڭ ئەقلىنى ئوغرىلاش تەتقىقات بولىدۇ.

▲ دوستۇم، كۆزىڭىز ئىككى بولغاندىكىدىن، كىشىلەرگە تەكشى قاراشنى ئۆگىنىۋېلىڭ.

قۇلقىڭىز ئىككى تەرەپتە بولغاندىكىن، بىر تەرەپلىمە سۆزلەرگىلا قۇلاق سېلىۋەرمەڭ.

بۇرنىڭىزنىڭ تۆشۈكى ئىككى بولغاندىكىدىن، ھەرگىز باشقىلار بىلەن بىر بۇرۇندىن نەپەس ئالمايسىز.

تىلىڭىز بىر تاللا بولغاندىكىدىن، ھەرگىز ئىككى خىل گەپ قىلمايسىز.

يۈرىكىڭىز بىر بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئىككى دالانچىسى بولغاچقا، ھەممە ئىشتا ئۆزىڭىزنىلا ئەمەس، باشقىلارنىمۇ ئويلايسىز.

3. قەلب سىرلىرى

▲ھەقىقىي پىشقان كىشىلەردىلا تولۇق مەخپىيەتلىك بولىدۇ، چالا يېتىلگەن كىشىلەرنىڭ مەخپىيەتلىكى ۋاقىتلىقتۇر، شاللاق ئادەملەردە مەخپىيەتلىك مەۋجۇد ئەمەس.

▲ مەلۇم مەندىن ئېيتقاندا، مەخپىيەتلىك شجائەت بىلەن بىللە ياشايدۇ، مەخپىيەتلىك بولىدىكەن، شجائەتمۇ بولىدۇ؛ مەخپىيەتلىك ئاشكارىلانغان كۈنى شجائەتمۇ يوقايدۇ. ئۆز شجائىتىڭىزنىڭ تېخىمۇ ئۇزاقراق ساقلىنىشى ئۈچۈن بىر قىسىم مەخپىيەتلىكنى سىر قىلىپ ساقلاشنى ئۆگىنىۋېلىشىڭىز كېرەك. بۇمۇ ياشاشنىڭ بىر خىل سەنئىتى.

▲ كۆڭۈلدىكى سىر - قەلبىڭدىكى گۈل. ھەر بىر گۈلنىڭ گۈزەللىكى ئۆزگىچە، لېكىن ئۇ بەك كۆپ بوپكەتسە، ئارتۇقچە يۈككە ئايلىنىپ قالىدۇ.

▲ سىر ساقلاش بىلەن ئوچۇق - يورۇق بولۇش ھەرگىز بىر - بىرىگە قارىمۇ قارشى ئەمەس. ئوچۇق - يورۇق بولۇش ئارقىلىق دوستلىرىڭنى ئاۋۇنتقىن، سىر ساقلاش ئارقىلىق ئۆز كۆڭلۈڭنى خۇش قىلغىن!

▲ يۈرەك قاتلىمىدىكى سىرلار شۇ كىشىنىڭ ئۆزىگىلا خاس ھەم ئېنىق بولىدۇ. باشقىلارنىڭ ھەرخىل باھالىرى كۆپىنچە ھاللاردا گۇماندىنلا ئىبارەت، خالاس.

—ئەخمەت مۇساق

ئاپتور: پوسكام ناھىيىلىك پارتكوم ئارخىپ - تەزكىرە ئىدارىسىنىڭ باشلىقى

* * *

▲ باشقىلارنىڭ مەدەنىيىلىك دەرىجىسىگە ھۆكۈم قىلماقچى بولساڭىز، ئاز بولغاندىمۇ ئۈچ كۈن بىللە ياشىشىڭىز كېرەك. ئەمما بىرھەر شەھەرنىڭ مەدەنىيىلىك دەرىجىسىگە ھۆكۈم قىلماقچى بولساڭىز، ئاپتوبۇسقا ئولتۇرۇپ ئۈچ مىنۇت ماڭساڭىزلا كۇپايە.

—ئىمىن توختى

ئاپتور: «ئاقسۇ گېزىتى»نىڭ پېنسىيونېرى

▲ رەزىللىككە تايىنىپ غەلبە قىلغان ئادەم - ئىتنىڭ ئالدىدىن سۆڭەك تالاشقان ئادەمدۇر.

—ئابدۇكېرىم ئەبەيدۇللا

ئاپتور كۇچا ناھىيە 5 - ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئوقۇتقۇچىسى

▲تاماكا چېكىش، ھاراق ئىچىش دەردىنى چىقىرىش ھېسابلانسا، بۇ دۇنيادا دەردەمەن ئادەم قالمىغان بولاتتى.

—ئەھەتجان ياسىن

ئاپتور: كورلا شەھەر 6 - ئوتتۇرا مەكتەپ تولۇق 3 - يىللىق 1 - سىنىپ ئوقۇغۇچىسى

«زامانىۋىلىشىش» نىڭ ئالدى ـ كەينىدە

ئادىل ئابدۇقادىر

كۆچلۈكلەر دۇنيانى ئۆزگەرتىش ۋە ئۆزىگە بويسۇندۇرۇشتا ھەمىشە قورال كۆچىگە تايىنىۋەرمەيدۇ. بەلكى كۆچلۈكلەر ئاجىزلارنىڭ نەزىرىدە يېڭىلمەس قۇۋۋەت ۋە سېھرىي كۆچكە ئىگە بولغاچقا، ئۇلار بەزىدە ئاجىزلارنى ئۆزلىرىنىڭ كۆز قارىشىغا ئەگەشتۈرۈش ۋە ئەندۇرۇش ئارقىلىقمۇ ئۇلارنى ئۆزلىرىگە قارشىلىقسىز ئىتائەت قىلدۇرالايدۇ. بۇ، كۆچلۈكلەرنىڭ باشقىلارنى ئۆزىگە بويسۇندۇرۇشتىكى «تىنچ ئىستېلا» ئۇسۇلى بولۇپ، بۇ خىل ئۇسۇل كۆپىنچە ھاللاردا «قوراللىق ئىستېلا»دىن كۆپ ئۇنۇملۇك ۋە بىخەتەر بولىدۇ. چۈنكى كۆچلۈكلەر ئۆزلىرىنىڭ نەزەرىيە ۋە كۆز قاراشلىرىغا ئۆز ئىرادىسى ۋە ئارزۇلىرىنى باشقىلار پەرق ئېتەلمىگۈدەك دەرىجىدە سىڭدۈرۈۋەتكەن بولغاچقا، ئۇلارنىڭ ئاجىزلار ئارىسىدا كەڭ تارقاتقان ھەر قانداق بىر يېڭى ئۇقۇم ۋە نەزەرىيىسى ئۇلارنىڭ ئاتقان توپ ئوقلىرىدىن بەكرەك ئۈنۈم بېرىدۇ. شۇنداق ئىكەن، كۆچلۈكلەر ئىجاد قىلغان ھەرقانداق بىر يېڭى ئۇقۇم ۋە نەزەرىيە ئاجىزلارنىڭ گۇمانىنى قوزغىمايدىكەن، ئاجىزلار مەڭگۈ كۆچلۈكلەرنىڭ دىرئۇرلۇقىدا ياشاۋېرىدۇ.

زامانىۋىلىشىش ۋە بىز

مانا بىز بۈگۈن كۆچلۈكلەر ئىجاد قىلغان ھەر خىل ئۇقۇم ۋە نەزەرىيىلەرگە ئاجىزلار يەم بوپكېتىۋاتقان بىر دەۋردە ياشاۋاتىمىز. پۈتكۈل دۇنيادا ھازىر مودا بولۇۋاتقان «يەر شارىلىشىش»، «دېموكراتىيە»، «كىشىلىك ھوقۇق»، «تېررورلۇق» دېگەنـدەك ئۇقۇم ـ ئاتالغۇلار ۋە شۇلارنى مەركەز قىلىپ مەيدانغا كېلىۋاتقان نەزەرىيە ۋە پرىنسىپلار بىر قىسىم كۆچلۈك دۆلەتلەرنىڭ بـۈگـۈنـكى دۇنيادىكى سىياسىي، ئىقتىسادىي ئىمتىيازىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بەرسە، يەنە بىر قىسىم ئاجىز دۆلەتلەر كۆچلۈكلەرنىڭ قوللىدىكى تەقدىرنىڭ دىئاگنوزى سۈپىتىدە تۇرۇپتۇ. بۇ كومپىيىلىك كۆرۈنۈش «تارىخنى كۆچلۈكلەر ئاجىزلارنىڭ دۈمبىسىگە يازىدۇ» دېگەن مەشھۇر سۆزنى ئادەمنىڭ ئېسىگە سالىدۇ. ئەمەلىيەتتىمۇ بۈگۈنكى دۇنيادىكى تەرەققىي تاپقان كۆچلۈك دۆلەتلەرنىڭ ئۇنۇۋېرسال كۆچى ئۇلارنـىڭ پـەن ـ تېخنىكا، دۆلەت مۇداپىئەسى، ئومۇمىي خەلقنىڭ ئۇنۇۋېرسال مەدەنىيەت ساپاسىدىكى ئۈستۈنلۈك جەھەتتە ئىپادىلىنىپلا قالماستىن، يەنە

شۇ دۆلەتلەرنىڭ دۇنيا تەرەققىياتى ۋە جەمئىيەتتىكى ئىجتىمائىي ئۆزگىرىشلەرنى يېڭى ئۇقۇم ـ ئاتالغۇلار ئارقىلىق ئىپادىلەش ۋە شۇنىڭغا مۇناسىۋەتلەرگە ئاساسلانغان ھالدا، ئۇلارنىڭ ئارقىلىق كىشىلەرنىڭ بىلىشىنى بەلگىلىك رامكا ئاستىدا چەكلەپ يارىتىش ئارقىلىق كىشىلەرنىڭ بىلىش رامكىسى سۈپىتىدە ئىشلىتىلىدىغان بولىدۇ. بۇ ئۇقتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، يېڭى ئۇقۇم ـ ئاتالغۇلارنى ئوتتۇرىغا قويۇش ۋە ئۇنى نەزەرىيىلەشتۈرۈش ئىقتىدارىنىڭ كۈچلۈك ـ ئاجىزلىقى مەلۇم بىر جەمئىيەت ۋە دۆلەتنىڭ ئۇنىۋېرسال تەرەققىيات ئىقتىدارىنىڭ كۈچلۈك ـ ئاجىزلىقىنىڭ بەلگىسىدۇر. شۇڭا، مەلۇم مەنىدىن شۇنداق ھۆكۈم قىلىشقا بولىدۇكى، قايسى تىل، قايسى خەلقنىڭ يېڭى شەيئىي ۋە ھادىساتلارنى ئىپادىلەش ئىقتىدارى كۈچلۈك بولسا، شۇ تىل ۋە شۇ خەلق تەرەققىياتتىكى يېتەكچىلىك ئورنىنى ئىگىلىگەن بولىدۇ. بۇ خىل رېئاللىقنى بىز بۈگۈنكى ئامېرىكىلىقلار ۋە ئىنگلىز تىلىنىڭ دۇنيادىكى شۆھرىتىدىن ئېنىق كۆرۈۋالالايمىز.

بۈگۈنكى دۇنيانىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي ئەندىزىسى ۋە دۆلەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى دىپلوماتىك مۇناسىۋەتلەرگە مۇئەييەن دەرىجىدە تەسىر كۆرسىتىۋاتقان «كىشىلىك ھوقۇق»، «دېموكراتىيە»، «تېررورلۇق»، «يەر شارىلىشى»، «رەزىللىك ئوق مەركىزى» دېگەندەك سىياسىي، ئىجتىمائىي ئاتالغۇلارنىڭ كېلىش مەنبەسىنى سۈرۈشتۈرىدىغان بولساق، بۇلارنىڭ كۆپىنچىسىنىڭ ئىنگلىزتىلى ئارقىلىق پۈتكۈل دۇنياغا ئومۇملاشقانلىقىنى بىلىۋالالايمىز. ئەمدى بىز بۇ يەردە دەققەت قىلىشقا ئەرزىيدىغان بىر مەسىلە شۇكى، بۇ ئاتالغۇلار گەرچە تەرجىمە ۋاستىسى ئارقىلىق ھەرقايسى ئەل خەلقلىرىنىڭ ئارىسىدا ئۆز تىلى بىلەن ئىپادە قىلىنىپ ئومۇملاشقان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ ئۇقۇم رامكىسى يەنىلا ئامېرىكىلىقلار ئىنگلىز تىلى ئارقىلىق ئىپادە قىلغان دائىرىدىن ھالقىپ كېتەلگىنى يوق. يەنى، بۇ ئۇقۇم ـ ئاتالغۇلارنى ئامېرىكىلىقلار قايسى مەقسەتتە ئىجاد قىلغان بولسا، باشقا تىللاردىمۇ شۇ خىل مەقسەتنى ئۆز ئىچىگە ئالغان مەنە بويىچە ئومۇملاشماقتا. «تېررورلۇق»نى باھانە قىلغان ئامېرىكا ئىرادىسىنىڭ خەلقئارادىكى قانۇنلىشىشى بۇ بىر نۇقتىنى روشەن چۈشەندۈرۈپ تۇرۇپتۇ. كىشىلەر ئەمەلىيەتتە بىلىپ ـ بىلمەي مۇشۇ ئاتالغۇ ـ ئۇقۇملارنى قوبۇل قىلىش، ئىشلىتىش جەريانىدا ئامېرىكا ھۆكۈمىتى ۋە ئامېرىكىلىقلارنىڭ قىممەت قارىشى ۋە ئىرادىسىنى بىر خىل ئۆلچەم سۈپىتىدە قوبۇل قىلماقتا ۋە ئۇنىڭغا ماسلاشماقتا. 2 ـ دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىنكى ئامېرىكا ھۆكۈمىتى ۋە ئامېرىكىلىقلارنىڭ بۇ جەھەتتە قولغا كەلتۈرگەن مۇۋەپپەقىيىتى ئەمەلىيەتتە قورال كۈچى ئارقىلىق ئېرىشكەن مۇۋەپپەقىيەتلىرىدىن كۆپ ئېشىپ چۈشىدۇ.

ئەگەر كۆچلۈكلەر ئىجاد قىلغان ھەر بىر ئۇقۇم ۋە نەزەرىيىنىڭ بارلىققا كېلىش تارىخىي ئارقا كۆرۈنۈشى، ئۇنىڭ سىياسىيلىقى ۋە ئىستراتېگىيە گىيىلىك ئەھمىيىتىنى تەكشۈرۈپ كۆرىدىغان بولساق، ئۇلار ئىجاد قىلغان ھەر بىر ئۇقۇم ۋە نەزەرىيىگە سەل قارىشىقا بولمايدىغان مەقسەت ۋە مەنپەئەتلەرنىڭ يوشۇرۇنغانلىقىنى، ئۇنىڭ شۇلارنىڭ ئىرادىسىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدىغانلىقىنى ۋە ئۇنىڭ سىياسىي ئىستراتېگىيە ۋە تەدبىر بەلگىلىگۈچىلەر ئۈچۈن مۇئەييەن تەپەككۇر رامكىسى بەلگىلەپ بېرىدىغانلىقىنى بايقىيالايمىز. ئەمەلىيەتتىمۇ تەدبىر بەلگىلىگۈچىلەر ۋە ئىستراتېگىيىچىلەر ئوتتۇرىغا قويغان ھەر بىر يېڭى ئۇقۇم ۋە نەزەرىيە ھەرگىزمۇ تاسادىپىي مەيدانغا كېلىدىغان سۆز ئويۇنى بولماستىن، ئۇ ئۆزىگە مۇئەييەن سىياسىي، ئىقتىسادىي مەقسەت ۋە مەنپەئەتلەرنى يۈكلىگەن ھالدا، كىشىلەرنىڭ قارىشىنى ئىستراتېگىيە ۋە تەدبىر بەلگىلىگۈچىلەرنىڭ ئىرادىسى بويىچە مۇئەييەن بىلىش رامكىسى ئاساسىدا بىرلىككە كەلتۈرۈشنى مەقسەت قىلىپ، نۇرغۇن تەجرىبە ـ سىناقلار ۋە مۇلاھىزە ـ مۇھاكىمە لەرنىڭ نەتىجىسى سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا قويۇلغان بولىدۇ. شۇڭا، باشقا بىر تىلدىن بىرھەر يېڭى ئۇقۇم ۋە نەزەرىيىنى قوبۇل قىلىش ۋە ئىشلىتىش، قوبۇل قىلغۇچىدىن سىياسىي سەزگۈرلۈك تەلەپ قىلىدۇ. سىياسىي سەزگۈرلۈكى بولمىغان كىشىلەر كۆپىنچە ھاللاردا كۆچلۈكلەرنىڭ سۆز ئويۇنى ئىچىدە شۇلارنىڭ دېپىغا ئوسۇل ئويناشتىن قۇتۇلالمايدۇ. شۇنداق ئىكەن، سىياسىي، ئىجتىمائىي تۈرمۇشىمىزدا كۆپ قوللىنىدىغان، چەت تىللاردىن قوبۇل قىلىنىپ بىر خىل بىلىش رامكىسى سۈپىتىدە تىلىمىزدا ئومۇملىشىپ كەتكەن بەزى ئۇقۇم ـ ئاتالغۇلارنى چۈشىنۈۋېلىشىمىز تولىمۇ زۆرۈر. بولۇپمۇ دۇنيادىكى ھەممە تىلدا ئورتاق ئومۇملىشىپ، بىر خىل بىلىش رامكىسى سۈپىتىدە قېلىپلىشىپ كەتكەن، كىشىلەرنىڭ تۈرمۇش ئۇسۇلى، دۇنيا قارىشى ۋە تەپەككۇر ئەندىزىسىگە مۇئەييەن دەرىجىدە تەسىر كۆرسىتىپ كېلىۋاتقان بىر قىسىم ئۇقۇم ـ ئاتالغۇلار ۋە نەزەرىيە لەرنى چۈشىنۈۋېلىش تېخىمۇ زۆرۈر. شۇ خىلدىكى ئاتالغۇ ۋە نەزەرىيە لەرنىڭ بىرى دەل «زامانىۋىلىشىش» ۋە زامانىۋىلىشىش نەزەرىيىسى دۇر.

تۆۋەندە مۇشۇ ھەقتىدىكى قاراش ۋە چۈشەنچىلەرنى ئوقۇرمەنلەر بىلەن ئورتاقلاشماقچىمىز:

1. «زامانىۋىلىشىش»نىڭ سۆز مەنىسى

زامانىۋىلىشىشنىڭ زادى نېمىدىن دېرەك بېرىدىغانلىقىنى ئۇزۇل ـ كېسىل چۈشىنىشتە، ئالدى بىلەن تىلىمىزدا ئىستېمال قىلىپ كېلىۋاتقان «زامانىۋىلىشىش»دېگەن ئاتالغۇنىڭ ھەرقايسى تىللاردىكى لۇغەت مەنىسىنى چۈشىنىشىمىزگە توغرا كېلىدۇ. بىزدە ھازىرغىچە سۆزلەرنىڭ ئېتىمولوگىيىسى ۋە ئاتالغۇ ـ ئۇقۇملارنىڭ مەنىسىنى يېتەرلىك شەرھلەپ بېرەلەيدىغان مۇكەممەل لۇغەت بارلىققا كەلمىگەچكە، «زامانىۋىلىشىش»نىڭ لۇغەت مەنىسىنى چۈشىنىشتە باشقا تىللاردىكى لۇغەتلەرگە مۇراجىئەت قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە «زامانىۋىلىشىش»تىن ئىبارەت بۇ ئاتالغۇنىڭ ئەسلى ئېتىمولوگىيىلىك مەنبەسىمۇ بىزنىڭ بۇ ئاتالغۇنى ئەسلىدىكى تىلدا ئىپادە قىلىنغان مەنە بويىچە چۈشىنىشىمىزنى تەقەززا قىلىدۇ. شۇڭا ئالدى بىلەن باشقا تىللاردىكى مۇشۇ ئاتالغۇغا ئاتالغۇلارغا لاقىدار شەرھلەر ئۈستىدە توختىلىمىز.

زامانىۋىلىشىش ـ ئىنگلىز تىلىدا 18 ـ ئەسىرلەردە بارلىققا كەلگەن ئاتالغۇ بولۇپ، ئۇ ئىنگلىز تىلىدىكى modernization دېگەن سۆزنىڭ ئۇيغۇر تىلىدىكى ئىپادىلىنىشىدۇر. ئەمدى ئىنگلىز تىلىدىكى modernization دېگەن ئاتالغۇ modern دېگەن سۆزدىن تۈرلىنىپ چىققان. شۇڭا بۇ ئاتالغۇنى چۈشىنىشتە ئالدى بىلەن modern دېگەن سۆزنىڭ لۇغەت مەنىسىنى چۈشىنىشكە توغرا كېلىدۇ. 1978 ـ يىلى نەشر قىلىنغان «ئىنگلىزچە ـ خەنزۇچە قوش تىللىق ئىزاھلىق لۇغەت»تە modern دېگەن سۆز مۇنداق ئىزاھلانغان: 1. سۈپەت بولۇپ، يېقىنقى زامانىدىكى، زامانىۋى دېگەن مەنىدە؛ 2. ۋاقىتنى ئىپادىلەيدۇ (مىلادى 1501 ـ يىلدىن باشلاپ ھازىرغىچە بولغان ۋاقىتنى كۆرسىتىدۇ). modernization، modernizationنىڭ مەجبۇرىي پېئىل شەكلى modernzde يەنى زامانغا لايىقلاشتۇرۇشنىڭ ئىسمىلاشقان شەكلى بولۇپ، مەزكۇر لۇغەتتە modernization مۇنداق ئىزاھلانغان: 1. زامانىۋىلىشىش (جەريانىنى

كۆرسىتىدۇ). 2. زامانىۋىلىشىش (ھالەتنى كۆرسىتىدۇ). مانا بۇ بىز «زامانىۋىلىشىش» دەپ ئىستېمال قىلىپ كېلىۋاتقان ئاتالغۇنىڭ ئەسلى ئانا تىلىدىكى لۇغەت مەنىسى.

ئەمدى بۇ ئاتالغۇنىڭ باشقا تىللارغا قاچان، قايسى يوسۇندا ئۆزلەشكەنلىكى نامەلۇم، ئەمما ئۇ ھەرقايسى تىللاردا ئوخشىمىغان يوسۇندا ئىپادىلەنگەن ھەم ئوخشىمىغان دەۋرلەردە تىللارغا سىڭىپ كىرگەن. خەنزۇ تىلىدىكى 现代化 دەل ئىنگلىز تىلىدىكى modernization نىڭ خەنزۇ تىلىدىكى ئىپادىلىنىشى بولۇپ، بۇ ئاتالغۇ 20 ـ ئەسىرنىڭ 30 ـ يىللىرى خەنزۇ تىلىدىكى گېزىت ـ ژۇرناللاردا كۆرۈلۈشكە باشلىغان. ئەمدى خەنزۇ تىلىدىكى 现代化 مۇ ئىنگلىز تىلىدىكى modern دېگەن سۆزگە مەنداش كېلىدىغان 现代 دېگەن سۆزنىڭ پېئىللاشقان شەكلى بولۇپ، ھازىرقى زامان خەنزۇ تىلى سۆزلۈكلىرى لۇغىتىدە 现代 گە: ھازىرقى مۇشۇ ۋاقىت دەپ تەبىر بېرىلىپ، دۆلىتىمىزنىڭ تارىخىنى دەۋرلەرگە بۆلۈشتە «4 ـ ماي ھەرىكىتى»دىن تا ھازىرغىچە بولغان دەۋرنى كۆرسىتىدۇ، دېيىلگەن. 现代化 : پېئىل بولۇپ، شەيئىلەرنى ھازىرقى زاماننىڭ ئىلغار پەن ـ تېخنىكا سەۋىيىسىگە ئىگە قىلىش، دەپ ئىزاھلانغان.

ئەمدى زامانىۋىلىشىش ئاتالغۇسى ئۇيغۇر تىلىغا خەنزۇ تىلى ئارقىلىق كىرگەن بولۇپ، تىلىمىزغا ئەڭ دەسلەپ «زامانىۋىلاشتۇرۇش» شەكلىدە ئۆزلەشكەن. ئۇ ئۇيغۇر تىلىدىكى مەتبۇئات ـ نەشر ئەپكارلاردا «تۆتىنى زامانىۋىلاشتۇرۇش» شەكلىدە كۆپ ئۇچرايدۇ. «تۆتىنى زامانىۋىلاشتۇرۇش»نىڭ دۆلىتىمىزدە ئوتتۇرىغا قويۇلۇش ۋاقتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، بۇ ئاتالغۇنىڭ تىلىمىزدا قوللىنىلىۋاتقان ۋاقتى ئەڭ ئۇزاق بولغاندىمۇ 30 يىلدىن ئاشمايدۇ. قوللىنىلىش ۋاقتى جەھەتتە ئىنگلىز تىلى ۋە خەنزۇ تىلىدىن خېلىلا كېيىن تۇرىدۇ. شۇنداقتىمۇ، بۇ ئاتالغۇغا ئۆز ئانا تىلىمىزدا قانداق ئىزاھات بېرىلگەنلىكىنى بىلىۋېلىشىمىز زۆرۈر. ئەگەر بۇ ھەقتە لۇغەت ئاختۇرۇشقا توغرا كەلسە، بىز پەقەت تىلىمىزنىڭ ھازىرقى زاماندىكى قامۇسى ھېسابلانغان «ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى»گە مۇراجىئەت قىلىشقا مەجبۇرمىز. بۇ لۇغەتتە گەرچە «زامانىۋىلىشىش» دېگەن سۆزنىڭ دەل ئۆزىگە ئىزاھات بېرىلمىگەن بولسىمۇ، لېكىن مۇشۇ لۇغەتنىڭ 3 ـ تومىنىڭ 293، ـ 294 ـ بەتلىرىدە «زامانىۋىلىشىش» ئاتالغۇسىغا بىر قەدەر يېقىن كېلىدىغان سۆزلەردىن «زامانىۋى، زامانىۋىلاشماق»دېگەن سۆزلەرگە ئىزاھات بېرىلگەن بولۇپ، زامانىۋى دېگەن سۆزگە: ھازىرقى زامانغا خاس، ھازىرقى زامان پەن ـ تېخنىكا تەلىپىگە ئۇيغۇن كېلىدىغان ۋە جاۋاب بېرەلەيدىغان دەپ، زامانىۋىلاشماق دېگەن سۆزگە: ھازىرقى زامان پەن ـ تېخنىكا تەلىپىگە ئۇيغۇنلاشماق، ماسلاشماق دەپ ئىزاھات بېرىلگەن. لۇغەتتىكى بۇ ئىزاھاتلاردىن بىز گەرچە «زامانىۋىلىشىش» ئاتالغۇسىنىڭ ئەينى مەنىسىگە ئېرىشەلمىسەكمۇ، لېكىن ئۇنىڭدىن ھەرھالدا مۇئەييەن چۈشەنچە ھاسىل قىلالايمىز. بۇ ئىزاھاتلاردىكى مەنىلەر ئىنگلىز تىلى ۋە خەنزۇ تىلىدىكى لۇغەتلەردە شەرھلەنگەن مەنىلەرگە ئاساسەن يېقىن كېلىدۇ، ئەمما ئۇيغۇر تىلىدىكى بۇ سۆزلەر ئالدىنقى ئىككى تىلدىكى سۆزلەرگە ئوخشاش ئېنىق تارىخىي ۋاقىت ئۇقۇمىنى بىلدۈرەلمەيدۇ. ئۇيغۇر تىلىدا «زامانىۋىلىشىش» ئاتالغۇسى بىلەن ئۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان ۋاقىت ئۇقۇمى ئايرىۋېتىلگەن بولۇپ، ئالدىنقى ئىككى تىلدىكى «زامانىۋىلىشىش» ئاتالغۇسىنىڭ سۆز يىلتىزى ئۇيغۇر تىلىدا «ھازىرقى زامان» دېگەن سۆز بىلەن ئىپادىلەنگەن. ئەپسۇسلىنارلىقى، ئۇيغۇرلار تارىخ تەتقىقاتىنىڭ ئاجىزلىقى تۈپەيلىمۇ ياكى ئۇيغۇرلار تارىخىنىڭ دەۋرلەرگە بۆلۈنۈش ئېنىقسىزلىقى تۈپەيلىمۇ ياكى لۇغەت تۈزگۈچىلەرنىڭ بىردەكلىكنى ساقلاش خاھىشى تۈپەيلىمۇ، ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتىدىكى «ھازىرقى زامان» سۆزىنىڭ ئىزاھاتىغا «ھازىرقى زامان خەنزۇ تىلى سۆزلۈكلىرى لۇغىتى»دىكى 现代 دېگەن سۆزنىڭ ئىزاھاتى تەرجىمە قىلىنىپلا كۆچۈرۈپ قويۇلغان. بۇ بەلكىم خاتالىق ھېسابلانماسلىقى مۇمكىن، ئەمما مەنچە، بۇ سۆزگە ئۇيغۇرلارنىڭ قايسى دەۋر، قايسى ۋاقىتتىن باشلاپ ھازىرقى زامان دەۋرىگە كىرگەنلىكىنى ئۆلچەم قىلىپ تۇرۇپ ئىزاھات بېرىش تولىمۇ زۆرۈر ئىدى. بىز شۇنداقلا «زامانىۋىلىشىش»ئاتالغۇسى ۋە باشقا تارىخىي مەسىلىلەرگە تېخىمۇ ياخشى ئىزاھات بېرەلەيتتۇق. ماقالە سەھىپىسىنى ئۇزارتىۋەتمەسلىك ئۈچۈن بۇ ھەقتە مۇشۇنچىلىك توختالماقچىمىز.

2. زامانىۋىلىشىش دېگەن نېمە؟

بىز يۇقىرىدا «زامانىۋىلىشىش»ئاتالغۇسىنىڭ ئۆچ خىل تىلدىكى لۇغەت مەنىلىرى بىلەن تونۇشۇپ ئۆتتۇق. بۇ ئۆچ خىل تىلدىكى «زامانىۋىلىشىش» ئاتالغۇسىنىڭ لۇغەت مەنىلىرى گەرچە بىزنى زامانىۋىلىشىش ھەققىدە ئاز ـ تولا چۈشەنچىگە ئىگە قىلغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇلار «زامانىۋىلىشىش دېگەن نېمە؟» دېگەن سوئالغا جاۋاب بولالمايدۇ. بۇنىڭ جاۋابىنى «زامانىۋىلىشىش» توغرىسىدىكى مەۋجۇد نەزەرىيىلەر ئارقىلىق چۈشىنىشكە توغرا كېلىدۇ. ئەپسۇسلىنارلىقى، بىزدە ھازىرغىچە بۇ ھەقتە ئۆز ئانا تىلىمىزدا يېزىلغان مۇكەممەل رەسمىي ماتېرىيال بولمىغاچقا، يەنىلا باشقىلارنىڭ مۇشۇ ھەقتىكى تەتقىقاتىغا مۇراجىئەت قىلىشقا مەجبۇرمىز.

زامانىۋىلىشىش نەزەرىيىسى توغرىسىدىكى تەتقىقات 20 ـ ئەسىرنىڭ 50 ـ ، 60 ـ يىللىرى بارلىققا كېلىشكە باشلىغان بولۇپ، بۇ ھەقتىكى تەتقىقاتنى ئەڭ دەسلەپ ئامېرىكىدىكى بىر تۈركۈم سىياسەتشۇناس، ئىقتىسادشۇناس ۋە جەمئىيەتشۇناسلار باشلىغان. بۇ ئاتالغۇ ئەڭ دەسلەپ ئامېرىكىدا بارلىققا كەلگەن بولۇپ، 1951 ـ يىلى ئىيۇندا ئامېرىكا ئىجتىمائىي پەنلەر تەتقىقات جەمئىيىتىنىڭ ئىقتىسادنى يۆكسەلدۈرۈش كومىتېتى چىقىرىدىغان «مەدەنىيەت ئۆزگىرىشى»ژۇرنىلىنىڭ تەھرىراتى ئامېرىكىنىڭ چىكاگو ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى ئۆيۈشتۇرۇپ، ئەينى چاغدىكى نامراتلىق، ئىقتىسادىي تەرەققىياتتىكى تەڭپۇڭسىزلىق ۋە ئامېرىكىنىڭ سىرتقا قاراتقان سىياسەتلىرى ھەققىدە مۇھاكىمە ئېلىپ بارغاندا، يىغىن قاتناشچىلىرى بىردەك يېزا ئىگىلىك جەمئىيىتىدىن سانائەت جەمئىيىتىگە ئۆتۈش جەريانىنى «زامانىۋىلىشىش»دېگەن ئاتالغۇ ئارقىلىق ئىپادىلەشنى مۇۋاپىق دەپ قارىغان ① . شۇنىڭدىن باشلاپ «زامانىۋىلىشىش» دېگەن بۇ ئاتالغۇ ئىلىم ساھەسىدە كەڭ قوللىنىشقا باشلىغان ھەم ئۇ تەدرىجىي ھالدا تەتقىقاتچى ۋە نەزەرىيىچىلەرنىڭ جەمئىيەت تەرەققىياتىنى ئانالىز قىلىشىنىڭ رامكىسىغا ئايلىنىپ، «زامانىۋىلىشىش نەزەرىيىسى»بارلىققا كەلگەن، شۇنداقلا ھەرقايسى ئەللەردىكى جەلپكار تېمىغا ئايلانغان.

زامانىۋىلىشىش ـ ئىنسانىيەت جەمئىيىتىدىكى بىر تارىخىي يۆزلىنىش سۈپىتىدە جەمئىيەت ئۇنىۋېرسال تەرەققىياتىنىڭ سەۋىيىسىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدىغان بىر جەريان بولغاچقا، سىياسىيونلار، ئىقتىسادشۇناسلار ۋە جەمئىيەتشۇناسلارنىڭ زامانىۋىلىشىش ھەققىدىكى كۆز قاراشلىرى ھەر خىل بوپكەلدى. ئۇلار زامانىۋىلىشىشنى ئوخشىمىغان مەۋقە ۋە ساھە بويىچە ھەر خىل شەرھلىدى. سىياسىيونلار زامانىۋىلىشىشنى

جەمئىيەت سىياسىي قۇرۇلمىسىنىڭ بۆلىنىشى ۋە سىياسىيغا قاتنىشىشنىڭ كېڭىيىشى نۇقتىسىدىن ئېزاھلىندى. ئىقتىسادشۇناسلار ئىقتىسادنى زامانىۋىلاشتۇرۇش زامانىۋىلىشىشنىڭ ئىشقا ئېشىشىدىكى مۇھىم ھالقا دەپ قاراپ، ئىقتىسادنى گۈللەندۈرۈشنىڭ زامانىۋىلىشىشتىكى رولىنى تەكىتلىمدى. جەمئىيەتشۇناسلار بولسا زامانىۋىلىشىشنى ئەنئەنىنىڭ قارشىسىدا قويۇپ، جەمئىيەتلەرنى ئەنئەنىۋى جەمئىيەت ۋە زامانىۋى جەمئىيەتكە ئايرىپ تۇرۇپ، ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى پەرقلەرنى مەركەز قىلغان ئاساستا، ئۆز كۆز قاراشلىرىنى شەرھلىدى. نەزەريە تەتقىقاتىدا زامانىۋىلىشىش مۇشۇنىڭغا ئوخشاش ئوخشىمىغان نۇقتىدىن چىقىپ ھەر خىل شەرھلەنگەن بولسىمۇ، لېكىن زور كۆپچىلىك ئېتىراپ قىلىدىغان بىرلىككە كەلگەن كۆز قاراشلار مۇ يوق ئەمەس. كۆپ قىسىم كىشى زامانىۋىلىشىشنى مۇنداق ئىككى خىل مەنىدە چۈشىنىدۇ:

1. زامانىۋىلىشىش — تەرەققىي تاپقان ئەللەردە 16 ـ ئەسىردىن كېيىن، بولۇپمۇ سانائەت ئىنقىلابىدىن بۇيان يۈز بەرگەن چوڭقۇر ئۆزگىرىشلەرنى كۆرسىتىدۇ.

2. زامانىۋىلىشىش—تەرەققىي قىلىۋاتقان ئەللەرنىڭ دۇنيانىڭ ئىلغار سەۋىيىسىگە يېتىشىۋېلىش داۋامىدىكى ھەرقايسى ساھەلەردىكى تەرەققىيات جەريانىنى كۆرسىتىدۇ ②.

زامانىۋىلىشىش ھەققىدىكى بىرلىككە كەلگەن بۇ چۈشەنچىدىن شۇ نەرسىنى قەيت قىلىشقا بولىدۇكى، زامانىۋىلىشىش دەسلەپ تەرەققىي تاپقان غەرب جەمئىيىتىدە بارلىققا كېلىپ، كېيىن غەربلىكلەرنىڭ نەزىرىدىكى تەرەققىي قىلىۋاتقان ئەللەرگە كۆچكەن ھەرىكەت. ئەمدى بۇ يەردە تىلغا ئېلىنىۋاتقان تەرەققىي تاپقان ۋە تەرەققىي قىلىۋاتقان دېگەن ئىككى ئۇقۇم سانائەتلىشىشكە قارىتا ئېيتىلغان بولۇپ، 20 ـ ئەسىرنىڭ 40 ـ ، 60 ـ يىللىرى ياۋروپا، ئامېرىكىدىكى تەرەققىي تاپقان دېيىلگەن دۆلەتلەر سانائەتلىشىشنى ئاساسەن تاماملاپ بولغان، ئەمما ئاسىيا، ئافرىقىدىكى تەرەققىي قىلىۋاتقان ئەللەرنىڭ بەزىلىرى شۇ دەۋردە ھەتتا سانائەتلەشمىگەن باشلىمىغانىدى. مۇشۇ نۇقتىدىن ئېيتقاندا، زامانىۋىلىشىش ئەڭ دەسلەپ غەربتە سانائەتلىشىشنى بەلگە قىلىپ بارلىققا كەلگەن. بۇنى بىز باشتا تىلغا ئېلىپ ئۆتكەن زامانىۋىلىشىش ئاتالغۇسىنىڭ بارلىققا كېلىشى تارىخىدىنمۇ ئېنىق كۆرۈۋالالايمىز. ئەمما كېيىنچە زامانىۋىلىشىش نوقۇل يېزا ئىگىلىك جەمئىيىتىدىن سانائەت جەمئىيىتىگە ئۆتۈشنىلا كۆرسەتمەيدىغان بولدى، بەلكى ئۇ دۆلەتنىڭ ئۇنىۋېرسال تەرەققىيات سەۋىيىسىنى ئىپادىلەيدىغان ئۆلچەمگە ئايلاندى ھەم ئۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان دائىرە سەيمىل خانتېكتون كۆرستېپ ئۆتكەن: «سانائەتلىشىش، شەھەرلىشىش، ساۋاتلىق بولۇش نىسبىتى، مائارىپ سەۋىيىسى، پاراۋانلىق دەرىجىسى، ئىجتىمائىي سەپەرۋەرلىك دەرىجىسىنىڭ ئۆسۈشى ۋە مۇرەككەپ كەسىپ قۇرۇلمىسىنى ئۆز ئىچىگە ئېلىش» ③ تىن پۈتۈنلەي ھالقىپ، تەدرىجىي دۆلەتنىڭ ھەربىي مۇداپىئە تېخنىكىسى، قانۇن ـ تۈزۈم قۇرۇلمىسى، ھاكىمىيەت ئەندىزىسى، سانائەتلىشىش سەۋىيىسى، دۆلەت پۇقرالىرىنىڭ دېموكراتىك ئېڭىنىڭ كۆچلۈك ـ ئاجىزلىقى قاتارلىقلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان بولدى. ئەمما زامانىۋىلىشىش جەمئىيەت تەرەققىياتىنىڭ ئۇنىۋېرسال سەۋىيىسىنى ئىپادىلەيدىغان ئۆلچەم بولغاچقا، زامانىۋىلىشىشنىڭ ئۆلچەم ھەم تەلەپلىرى، سان ـ سىپىرلىق قىممەت ئۆزگىرىشلىرى جەمئىيەت تەرەققىيات سەۋىيىسىنىڭ ئۆزگىرىشىگە ئەگىشىپ ئۆزگىرىپ باردى. شۇڭا، ھەرقايسى ئەللەر ئۆزلىرىنىڭ تەرەققىيات سەۋىيىسىگە ئاساسەن زامانىۋىلىشىش نىشانىنى ئوخشىمىغان دەرىجىدە بېكىتتى. بۇنى بىز دۆلىتىمىزنىڭ دەسلەپكى «تۆتىنى زامانىۋىلاشتۇرۇش» چاقىرىقىدىن ھازىرقى دۆلەتنى قانۇن ـ تۈزۈم بويىچە ئىدارە قىلىش چاقىرىقىغىچە بولغان بىر مەزگىللىك تەرەققىيات باسقۇچىدىن كۆرۈۋالالايمىز.

ئەمدى شۇ نەرسىگە دىققەت قىلىشقا ئەرزىيدۇكى، تەرەققىي تاپقان ئەللەر بىلەن تەرەققىي قىلىۋاتقان ئەللەرنىڭ سەرخىللىرى زامانىۋىلىشىشنى ئوخشىمىغان يوسۇندا ئېھرىلىدى ھەم ئۇنىڭغا ئوخشىمىغان پوزىتسىيە تۇتتى. تەرەققىي تاپقان ئەللەردە زامانىۋىلىشىش غەربلىشىش بىلەن باراۋەر ئورۇنغا قويۇلۇپ، كۆپىنچە غەربچە قىممەت قارىشى، ساناقتلىشىش، غەربچە دېموكراتىك تۈزۈم ئەۋزەللىكىنىڭ مەسئۇلى سۈپىتىدە غەربنىڭ زامانىۋىلىشىشتىكى «ئۈلگىلىك ئورنى»، «يېتەكچىلىكى» تەكىتلىنىپ، غەرب بولۇپمۇ ئامېرىكا بىر خىل ئالاھىدە ئۆلچەم سۈپىتىدە شەرھلەندى. غەرب ئىقتىسادشۇناسلىرى، جەمئىيەتشۇناسلىرى ۋە سىياسەتشۇناسلىرىنىڭ كۆپ قىسمى زامانىۋىلىشىشنى جەمئىيەت تەرەققىياتىنى ئىزاھلاشتىكى بىر خىل ئىلمىي ئەندىزە دەپلا قالماستىن، ئۇنى دۇنيا ئۆزگىرىشىنىڭ مۇساپىسىنى چۈشىنىشتىكى ۋاستە، شۇنداقلا غەربنىڭ دۇنيا ئۆزگىرىشىنى ئىلگىرى سۈرۈش ۋە ئۇنىڭغا يېتەكچىلىك قىلىشتىكى چارىسى دەپ قارىدى. بۇنى سەيمىل خانتېكتون 1970 ـ يىللاردا ئوتتۇرىغا قويغان زامانىۋىلىشىش جەريانىنىڭ تۆۋەندىكى توققۇز خىل ئالاھىدىلىكىدىن كۆرۈۋېلىش مۇمكىن:

1. زامانىۋىلىشىش ئىنقىلاب جەريانى. ئەنئەنىۋى جەمئىيەتتىن زامانىۋى جەمئىيەتكە ئۆتۈشنى پەقەت ئىنسانىيەتنىڭ پەيدا بولۇش ئۆزگىرىشى ۋە ئىپتىدائىي جەمئىيەتتىن مەدەنىيەتلىك جەمئىيەتكە ئۆتۈشى بىلەنلا سېلىشتۇرۇش مۇمكىن.

2. زامانىۋىلىشىش مۇرەككەپ جەريان. ئۇ ئەمەلىيەتتە ئىنسانىيەتنىڭ ئىدىيە ۋە ھەرىكىتى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بارلىق ساھەلەردىكى ئۆزگىرىشلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

3. زامانىۋىلىشىش سىستېمىلىق جەريان. بىر خىل ئامىلنىڭ ئۆزگىرىشى باشقا ھەر خىل ئامىللارنىڭ ئۆزگىرىشى بىلەن مۇناسىۋەتلىك ھەم تەسىر كۆرسىتىشچانلىققا ئىگە.

4. زامانىۋىلىشىش يەر شارى خاراكتېرلىك جەريان. زامانىۋىلىشىش 15 ـ ، 16 ـ ئەسىرلەردە ياۋروپادىن باشلانغان، ئەمما ھازىر دۇنيا خاراكتېرلىك ھادىسىگە ئايلىنىپ كەتتى.

5. زامانىۋىلىشىش باسقۇچلۇق جەريان. ھەممە جەمئىيەتلەرنىڭ زامانىۋىلىشىش جەريانىنى ئوخشىمىغان سەۋىيە ياكى باسقۇچلارغا بۆلۈش مۇمكىن.

6. زامانىۋىلىشىش ئۇزاق مەزگىللىك جەريان. زامانىۋىلىشىش چېتىلىدىغان پۈتكۈل ئۆزگىرىشلەرنى ۋاقىت بولغاندىلا ھەل قىلغىلى بولىدۇ.

7. زامانىۋىلىشىش ئوخشاش جەريان. ئەنئەنىۋى جەمئىيەت ئوخشىمىغان تېپتا مەۋجۇد بولۇپ تۇرىدۇ، ئەمما زامانىۋى جەمئىيەت ئاساسىي جەھەتتىن ئوخشاپ كېتىدۇ.

8. زامانىۋىلىشىش توسۇپ قالغىلى بولمايدىغان جەريان. زامانىۋىلىشىش جەريانىدا بەزى جەھەتلەردە ۋاقىتلىق ئوڭۇشسىزلىق ۋە تاسادىپىي چېكىنىش كۆرۈلۈشى مۇمكىن، ئەمما ئومۇمىي جەھەتتىن ئىلىپ

ئېيتقاندا، زامانۋىلىشىش بىر ئۇزاق مەزگىللىك يۇزلىنىشتۇر.

9. زامانۋىلىشىش ئالغا بېسىش جەريانى. ئەنئەنىۋى جەمئىيەتتىن زامانىۋى جەمئىيەتكە ئۆتۈش مەزگىلىدە زامانۋىلىشىشقا تۆلەيدىغان بەدەل زور ۋە ئازابلىق بولىدۇ، يىراق كەلگۈسىدىن قارىغاندا، زامانۋىلىشىش ئىنسانىيەتنى ماددىي ۋە مەدەنىيەت جەھەتتىن بەختكە ئېرىشتۈرىدۇ ④.

سەيمىل خانتېكتون ئوتتۇرىغا قويغان زامانۋىلىشىش جەريانىنىڭ بۇ توققۇز خىل ئالاھىدىلىكىدىن غەرب زىيالىيلىرىنىڭ زامانۋىلىشىشقا تۇتقان پوزىتسىيىسى ۋە ئۇلارنىڭ زامانۋىلىشىش چۈشەنچىسىنى ئاز ـ تولا ھېس قىلىشقا بولىدۇ. ئەمدى گەرچە غەربتە زامانۋىلىشىش توغرىسىدا بىرلىككە كەلگەن مۆكەممەل تەبىر بارلىققا كەلمىگەن بولسىمۇ، لېكىن غەرب زىيالىيلىرىنىڭ زامانۋىلىشىش توغرىسىدىكى نەزەرىيىلىرىنىڭ يادرولۇق قىسمىنى ئۆزئارا مۇناسىۋەتلىك تۆۋەندىكى بىر قانچە تەسەۋۋۇر ئۈستىگە يىغىنچاقلاشقا بولىدۇ: 1. «ئەنئەنىۋى» جەمئىيەت بىلەن «زامانىۋى» جەمئىيەت ئۆزئارا مۇناسىۋەتسىز بولۇپ، پۈتۈنلەي قارىمۇ قارشى؛ 2. جەمئىيەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي ۋە ئىجتىمائىيەت ئۆزگىرىشلىرى ئۆزئارا مۇناسىۋەتلىك؛ 3. تەرەققىيات يۆنىلىشى بىرلىككە كەلگەن، تۈز سىزىق شەكلىدىكى نىشان بويىچە زامانىۋى دۆلەت قۇرۇش يۆنىلىشىنى بويلاپ ئۆزگىرىدۇ؛ 4. تەرەققىي قىلىۋاتقان جەمئىيەتلەر تەرەققىي تاپقان جەمئىيەتلەر بىلەن مۇناسىۋەت باغلىغاندىلا ئۇلارنىڭ تەرەققىياتى تېزلىشىدۇ ⑤ . ئەمدى بۇ مەزمۇنلاردىن روشەن كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇكى، غەرب زىيالىيلىرى زامانۋىلىشىش توغرىسىدىكى نەزەرىيىلەردە غەربنىڭ يېتەكچىلىك ئورنىنى تەكتلەپ، زامانۋىلىشىش ئەندىزىسى ۋە يۆنىلىشىنى بەلگىلىگۈچى سۈپىتىدە تەتقىقات ئېلىپ بارغان. ئەمما مۇشۇ يەردە مۇئەييەنلەشتۈرۈشكە بولىدىغان بىر نۇقتا شۇكى، غەرب زىيالىيلىرىنىڭ زامانۋىلىشىش توغرىسىدىكى نەزەرىيىۋى تەتقىقاتى دۇنيادىكى زور كۆپ قىسىم ئەللەرنىڭ 2 ـ دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىنكى تەرەققىيات نىشانىنى بەلگىلىك ئۇقۇم رامكىسى بىلەن تەمىنلىدى ھەم دۇنيانىڭ ئومۇمىي تەرەققىياتىغا تەسىر كۆرسەتتى.

ئەمدى زامانۋىلىشىش ئۇقۇمى ۋە نەزەرىيىسى ھەققىدىكى تەتقىقات بىز يۇقىرىدا كۆرسىتىپ ئۆتكەندەك ئەڭ بۇرۇن غەربتە باشلىنىپ، نەزەرىيىۋى تەتقىقاتتا غەرب زىيالىيلىرى يېتەكچى ئورۇننى ئىگىلىۋالغاچقا، تەرەققىي قىلىۋاتقان ئەللەرنىڭ زىيالىيلىرى ۋە سەرخىللىرى زامانۋىلىشىش ھەققىدىكى تەتقىقاتتا غەربنىڭ نەزەرىيىۋى تەتقىقاتىغا ئەگەشتى ۋە زامانۋىلىشىشنى غەرب تەمىنلىگەن ئۇقۇم رامكىسى بويىچە چۈشىنىشكە مەجبۇر بولدى. بۇنى بىز قولىمىزدا بار ماتېرىيالىلاردىكى «زامانۋىلىشىش»قا بېرىلگەن تەبىردىن ئېنىق كۆرۈۋالالايمىز. شاڭخەي لۇغەت نەشرىياتى 1999 ـ يىلى يېڭىدىن نەشر قىلغان تۆت تومluق «ئوكيانوس»نىڭ 3 ـ تومىنىڭ 3981 ـ بېتىدە «زامانىۋىلىشىش»يەنى « 现代化 »غا مۇنداق تەبىر بېرىلگەن:

زامانۋىلىشىش ـ تەرەققىي قىلمىغان جەمئىيەتنىڭ تەرەققىي تاپقان جەمئىيەتكە ئايلىنىش جەريانى ۋە نىشانى. جەريان دېگەندە، ئۇ ئىلغار پەن ـ تېخنىكا ئارقىلىق ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشنى، ئىشلەپچىقىرىش ئىستېمال سەۋىيىسىنىڭ ئۆزلۈكسىز ئۆسۈشنى، جەمئىيەت قۇرۇلمىسى ۋە سىياسىي ئىدىئولوگىيىدىكى شۇنىڭغا ماس ئۆزگىرىش (ئۇ، سىياسىينىڭ دېموكراتىيلىشىشنى، ئەقلىيچىلىك ۋە ئىلمىي روھ دېگەندەك ئاتالغۇلاردىن غەربچە قىممەت قارىشىنىڭ ھىدى پۇراپ تۇرىدۇ. مۇشۇنداقكەن، زامانۋىلىشىش گەرچە پۈتۈنلەي غەربلىشىش بولمىسىمۇ، لېكىن ئۇ غەربنىڭ مەھسۇلاتى سۈپىتىدە غەربچە دېتاللاردىن قۇراشتۇرۇلغان تەرەققىيات ئەندىزىسى بولغاچقا، ھەرقايسى ئەل خەلقلىرى زامانۋىلىشىشقا ئوخشىمىغان پوزىتسىيە تۇتتى. سەيمىل خانتېكتون بۇنى زامانۋىلىشىش ۋە غەربلىشىشنى تەڭ ئىنكار قىلىش، ئىككىلىسىنى تەڭ قوبۇل قىلىش ياكى زامانۋىلىشىشنى قوبۇل قىلىپ، غەربلىشىشنى ئىنكار قىلىشتەك ئۈچ خىل پوزىتسىيىگە يىغىنچاقلايدۇ. سەيمىل خانتېكتوننىڭ بۇ باھاسى قارىماققا ناھايىتى ئوبيېكتىپ بىرلگەن باھادەك كۆرۈنىدۇ. ئەمما ئۇ تەرەققىي قىلىۋاتقان ئەللەرنىڭ زامانۋىلىشىشقا تۇتقان پوزىتسىيىسى بىلەن غەربلىشىشكە تۇتقان پوزىتسىيىسىنى تەڭ ئورۇنغا قويۇپ پىكىر يۈرگۈزۈپ، تەرەققىي قىلىۋاتقان ئەللەرنىڭ غەربلىشىشكە تۇتقان پوزىتسىيىسىنى زامانۋىلىشىشقا تۇتقان پوزىتسىيە سۈپىتىدە سۈرەتلەپ بەرگەن. ئەمەلىيەتتىمۇ تەرەققىي قىلىۋاتقان ئەللەرنىڭ زامانۋىلىشىشنىڭ دەسلەپكى باسقۇچىدىكى ئىنكارچىلىق پوزىتسىيىسى قانداقتۇر زامانۋىلىشىشنى پۈتۈنلەي ئىنكار قىلىش بولماستىن، بەلكى غەرب مۇستەملىكىچىلىكىنىڭ 2 ـ دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىنكى يېڭى تەسىرىنى چەكلەش ئۈچۈن قايتۇرغان ئىنكاسى ئىدى. شۇڭا، تەرەققىي قىلىۋاتقان ئەللەرنىڭ زامانۋىلىشىشنىڭ دەسلەپكى باسقۇچىدىكى ساددىيلارچە ئىنكارچىلىق پوزىتسىيىسىنى، ماھىيىتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا غەربلىشىشكە تۇتقان پوزىتسىيە دېيىشكە بولىدۇ. بۇنداق دېيىشىمىزدە، بىر جەمئىيەتنىڭ زامانلاشقانلىقى ئەقەززاسى پەيدا قىلغان ئاكتۇئال دائىملىق تەرەققىيات جەريانىدۇر. ئەمدى تۇركىيىچە زامانۋىلىشىش ۋە غەربلىشىشنى تەڭ قوبۇل قىلىشنى زامانۋىلىشىشقا قايتۇرغان ئىنكاس دېگەندىن كۆرە، غەرب مۇستەملىكىچىلىكىنىڭ ئالدىدىكى تەسلىمچىلىك دېيىشكە بولىدۇ. بۇنى سۈنئىي چوڭقۇر ـ تېيىزلىكىنى ئۇقمايلا، بۇرۇن ـ قۇلقىنى تۇتۇۋېلىپ سۇغا سەكرىگەن غەۋۋاسنىڭ تەقدىرىگە ئوخشىتىشقا بولىدۇ. چۈنكى بۇ خىل رېئاللىقنى تۇركىيىنىڭ بۇ گۈنكى خەلقئارادىكى زامانۋىلىشىپ ئۆزىنى قۇدرەت تاپقۇزۇشتىن كۆرە غەربنىڭ كۈنلۈكى ئاستىدا سايداشقا تېخىمۇ قىزىقىشتەك رېئاللىقى ۋە غەربنىڭ ئۇلارغا تۇتۇۋاتقان سوغۇق پوزىتسىيىسىدىن كۆرۈۋالماق تەس ئەمەس. ئىسلامچە ئىسلاھاتچىلىق مۇنداقچە

ئېيتقاندا، زامانىۋىلىشىشنى قوبۇل قىلىپ غەربلىشىشنى رەت قىلىشتەك بۇ خىل پوزىتسىيىنى زامانىۋىلىششقا قايتۇرغان ئىنكاس دېگەندىن كۆرە، غەربلىشىش ۋە يەرلىك مەدەنىيەتنىڭ ئاساسلىق قىممەت قاراشلىرى ئوتتۇرىسىدىكى مۇرەسسەچىلىك دېگەن تۈزۈك. بۇنى 20 ـ ئەسىرنىڭ 30 ـ يىللىرى ئىسلام ئەللىرىدە ئېلىپ بېرىلغان ئىسلاھاتچىلىق ھەرىكەتلىرى ۋە نۇرغۇن ئەرەب ئەللىرىنىڭ ئىسلام دىنىنىڭ سىياسىي ھاكىمىيىتى ئەندىزىسىدىن ۋاز كېچىشى ياكى ئۇنى ئىسلاھ قىلىش ھەرىكىتى، دىنىي ئىسلاھاتچىلىق ھەرىكىتى جەريانىدا كۆرۈلگەن ئېغىشتىن كۆرۈۋالماق تەس ئەمەس. ئۇنىڭ ئۈستىگە تەرەققىيات ئىچكى ئېھتىياجى تۈغۇلمىغان ياكى ئۇنى بەلگىلەش ھوقۇقى ئۆزىدە بولمىغان ئەللەرنىڭ تاشقى تەسىرنىڭ بېسىمىغا مۇرەسسەچىلىكتىن باشقا ئىنكاس قايتۇرۇش ھوقۇقىمۇ بولمايدۇ.

ئۇنداقتا «زامانىۋىلىشىش» دېگەن زادى نېمە؟ بۇ ھەقتە تەتقىقاتچىلارنىڭ كۆز قاراشلىرى ھەر خىل بولۇپ، ئۇنىڭغا جاۋاب بېرىش ئۈچۈن مول نەزەرىيىۋى بىلىم ۋە تەتقىقات كېتىدۇ. پېقىر بۇ جەھەتتىكى ئاددىي ئىزدەنگۈچى بولغاچقا، ئۇنىڭغا باشقىلارنى قايىل قىلغۇدەك جاۋاب بېرىشكە قادىر ئەمەسمەن. شۇڭا بۇ تېمىنى جۇڭگونىڭ زامانىۋىلىشىش تەتقىقاتى مۇتەخەسسىسى، بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ مەرھۇم پروفېسسورى لورۇڭچۇ ئەپەندىنىڭ «زامانىۋىلىشىش توغرىسىدىكى يېڭى قاراشلار» دېگەن كىتابىدىن بىر نەقىل بىلەن ئاخىرلاشتۇرىمەن. لورۇڭچۇ ئەپەندى كىتابىدا دۇنيادىكى ھەرقايسى ئەل ئالىملىرىنىڭ زامانىۋىلىشىش توغرىسىدىكى شەرھلىرىنى يىغىنچاقلاپ زامانىۋىلىششقا مۇنداق تەبىر بېرىدۇ: «تارىخ نۇقتىسىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، زامانىۋىلىشىش دۇنيا خاراكتېرلىك جەريان بولۇپ، ئىنسانىيەت جەمئىيىتى سانائەت ئىنقىلابىدىن بۇيان باشتىن كەچۈرگەن بىر مەيدان زور ئۆزگىرىشنى كۆرسىتىدۇ. بۇ ئۆزگىرىش سانائەتلىشىشنى ھەرىكەتلەندۈرگۈچ كۈچ قىلغان بولۇپ، ئۇ ئەنئەنىۋى يېزا ئىگىلىك جەمئىيىتىنىڭ زامانىۋى سانائەت جەمئىيىتىگە ئۆتۈشىدىكى يەر شارى خاراكتېرلىك ئۆزگىرىش جەريانىدۇر. زامانىۋىلىشىش ـ سانائەتچىلىكنى سىياسىي، ئىقتىساد، مەدەنىيەت، ئىدىيىدىن ئىبارەت ھەرقايسى ساھەلەرگە چوڭقۇر سىڭدۈرۈپ، شۇنىڭغا ماس زور ئۆزگىرىش ھاسىل قىلدى؛ ... زامانىۋىلىشىش ئىنسانىيەت جەمئىيىتىنىڭ يېقىنقى مەزگىللىك تارىخىي تەرەققىيات جەريانى بولۇش سۈپىتى بىلەن، يۈكسەك تەرەققىي تاپقان سانائەت جەمئىيىتىنىڭ ئىشقا ئېشىشىنمۇ ئۆزىنىڭ ئاساسلىق تاماملىنىش بەلگىسى قىلىدۇ» ⑥.

3. زامانىۋىلىشىشنىڭ «ئارقىسىدا»

2 ـ دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن ئامېرىكا باشچىلىقىدىكى تەرەققىي تاپقان غەرب ئەللىرىدە قوزغالغان زامانىۋىلىشىش دولقۇنى پۈتكۈل دۇنياغا كېڭىيىپ، زامانىۋىلىشىش تەرەققىي قىلىۋاتقان ۋە تەرەققىي قىلمىغان ئەللەرنىڭ ئومۇميۈزلۈك شېرىن ئارزۇسىغا ئايلىنىپ، پۈتكۈل دۇنيادىكى كۆپ قىسىم ئەللەر ئۆزلىرىنى زامانىۋىلاشتۇرۇشقا تىرىشقان يېرىم ئەسىردىن كېيىنكى بۇگۈنكى دۇنياغا قارايدىغان بولساق، زامانىۋىلىشىش يەنىلا كۆز ئالدىمىزدا خىرە نامايان بولىدۇ. دۇنيادىكى تەرەققىي تاپقان ئەللەر بىلەن تەرەققىي قىلىۋاتقان ۋە تەرەققىي قىلمىغان ئەللەر ئوتتۇرىسىدىكى ئۇنىۋېرسال تەرەققىيات پەرقىنىڭ ھېلىھەم شۇ قەدەر زور لۇقى كىشىنى ھەيران قالدۇرىدۇ. زامانىۋىلىششنىڭ ھەرىكەتلەندۈرگۈچ كۈچى ھېسابلىنىدىغان پەن ـ تېخنىكا تەرەققىياتىدىكى ئالەمشۇمۇل مۇھىم ۋەپەقىيەتلەر بىر تەرەپتىن كىشىگە ئۈمىد بېغىشلىسا، يەنە بىر تەرەپتىن پەن ـ تېخنىكا تەرەققىياتىدىكى ئىنقىسىزلىق ۋە پەن ـ تېخنىكىدىكى بەشەرىي (人文) روھنىڭ ئاجىزلىشىشى، پەن ـ تېخنىكا تەرەققىياتى بىلەن ئەخلاق ئوتتۇرىسىدىكى تەڭپۇڭسىزلىق، پەن ـ تېخنىكىنىڭ زور مىگەرلىكىنىڭ ۋاستىسىگە ئايلىنىپ كېتىشى كىشىنى تەشۋىشلەندۈرىدۇ. زوراۋان دۆلەتلەر قوزغىغان ئادالەتسىز ئۇرۇشلار، كىشىنى تەشۋىشلەندۈرىدىغان ئادەمبومبىلارنىڭ كۆندە دېگۈدەك پارتلاپ تۇرۇشى، دۆلەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى كۆچلۈك ـ ئاجىزلىق تەرىپىدىن پەلگىلىنىدىغان بىنورمال سىياسىي، ئىقتىسادىي مۇناسىۋەتلەر، بىر قىسىم تەرەققىي تاپقان ئەللەرگە قارىتىلغان تېررورلۇق ھۇجۇملىرى دۇنيادا تېخىچە زوراۋانلىق ۋە مۇستەملىكىچىلىكنىڭ ئۇزۇل ـ كېسىل ئاخىرلاشمىغانلىقىنى ئىسپاتلاپ تۇرۇپتۇ. دۇنيانىڭ بۈگۈنكى بۇ خىل رېئاللىقى زامانىۋىلىششنىڭ ئالىملار ۋە مۇتەپەككۇرلارنىڭ تەسەۋۋۇرىدىكىدەك گۈزەل بىر تەرەققىيات مەنزىرىسى ئىكەنلىكىگە قارىتا كىشىدە گۇمان پەيدا قىلىدۇ ھەم زامانىۋىلىششنىڭ ئارقا كۆرۈنۈشى ئاخىرقى ھېسابتا شۇ ئاتالغۇ ياكى نەزەرىيىنىڭ مۇئەييەن تارىخىي دەۋرىدە ئويلىنىدىغان رولىنى زور دەرىجىدە پەلگىلەيدۇ ھەم شۇ تارىخىي دەۋرنىڭ يۈنىلىشىگە تەسىر كۆرسىتىدۇ. بىز بۇ خىل رېئاللىقنى سىياسىي، ئىجتىمائىي تۇرمۇشىمىزدا تەدرىجىي ئۇنتۇلۇپ كېتىشكە باشلىغان «سنىپ»، «بۇرژۇئازىيە»، «پرولېتارىيات» دېگەندەك ئاتالغۇلارنىڭ تارىخىمىزدا قالدۇرغان ئۇنتۇلغۇسىز ئەسلىمىلىرىدىن ئېنىق كۆرۈۋالالايمىز. شۇڭا، سىياسىي، ئىجتىمائىي تۇرمۇشىمىزدا بىلىش رامكىسى سۈپىتىدە ئومۇملىشىپ كەتكەن بىر قىسىم ئاتالغۇ، نەزەرىيىلەرنىڭ قايسى خىل تارىخىي شارائىت ۋە مۇددىئالارنىڭ مەھسۇلى ئىكەنلىكىنى تەكشۈرۈپ كۆرسەك ھەم بىلىۋالساق، نۇرغۇن مەسىلىلەرنىڭ جاۋابىغا ئېرىشەلەيمىز ھەم ئورۇنسىز بەدەللەردىن ساقلىنالايمىز.

زامانىۋىلىشىش ۋە زامانىۋىلىشىش نەزەرىيىسى دەسلەپ نۇرغۇن كىشىنى ئۈمىدلەندۈرگەن، كىشىلەر زامانىۋىلىشىش ئارقىلىق ئۆزلىرىنىڭ قۇدرەت تاپقۇزالايدىغانلىقىغا ئىشەنگەن ۋە بىر قىسىم دۆلەتلەر شۇ ئارقىلىق تەرەققىي تاپقان ئەللەرگە يېتىشىۋېلىش، ئۆز تەقدىرىنى ئۆزگەرتىش ئارزۇسىدا بولغانىدى. ئەمما دۇنيانىڭ بۈگۈنكى سىياسىي، ئىجتىمائىي رېئاللىقى، دۆلەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى بۇرۇندىن باشلاپ داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان بېقىنىش ـ بېقىندۇرۇش مۇناسىۋىتى، ئامېرىكا باشچىلىقىدىكى غەرب زوراۋانلىقى ۋە مۇستەملىكىچىلىكنىڭ باشقىچە يوسۇندا ئىپادىلىنىشى ۋە بارغانسېرى كۈچىيىشى، غەرب ئوتتۇرىغا قويغان زامانىۋىلىشىش نەزەرىيىسىنىڭ غەربنىڭ ئىلگىرىكى مۇستەملىكىچىلىك نەزەرىيىسىنىڭ داۋامى ئىكەنلىكى، ئۇنىڭ غەربنىڭ خەلقئارادىكى مەنپەئىتى ۋە ئىمتىيازى بىلەن ئىچكى بىرەكچىلىككە ئىگە ئىكەنلىكى، شۇنداقلا، بۇ زامانىۋىلىششنىڭ غەرب باشقىلارغا تەسۋىر لەپ كۆرسەتكەندەك ئاجىز لارنىڭ بەخت رىسالىسى ئەمەس، بەلكى كۈچلۈكلەرنىڭ ئويۇنى ئىكەنلىكىنى يېتەرلىك ئىسپاتلاپ بەردى.

2 ـ دۇنيا ئۇرۇشى ئاخىرلىشىپ غەربتىكى ئەنگلىيە، فرانسىيە، گېرمانىيە قاتارلىق قېرى مۇستەملىكىچى ئەللەرنىڭ مۇستەملىكىچىلىكى ئارقا ـ ئارقىدىن يىمىرىلگەندىن كېيىن، دۇنيادا سوۋېت ئىتتىپاقى باشچىلىقىدىكى سوتسىيالىزم لاگېرى ۋە ئامېرىكا باشچىلىقىدىكى كاپىتالىزم لاگېرىدىن ئىبارەت ئىككى قۇتۇپ شەكىللەندى. دۇنيادىكى دۆلەتلەر مۇشۇ قۇتۇپنىڭ قايسىسىغا مەنسۇپلۇقىغا ئاساسەن ئۆزلىرىنىڭ خەلقئارادىكى ئورنى، دۆلەت سىياستى ۋە ئىستراتېگىيىسىنى بەلگىلەشكە

باشلىدى. بۇنىڭ بىلەن تارىختا «سوغۇقچىلىق ئۇرۇشى»دەپ ئاتالغان سوتسىيالىزم لاگېرى بىلەن كاپىتالىزم لاگېرى ئوتتۇرىسىدىكى دۇنيا مەھنىسىدىكى ئۇستۇنلۇكنى تالىشىش كۈرىشى باشلاندى. بۇ كۈرەشتە «كوممۇنىزم»نەزەريىسى يېڭىدىن مۇستەقىل بولغان نۇرغۇن دۆلەتنى ئۆزىگە كۈچلۈك جەلپ قىلغاچقا، ئاسىيا، ئافرىقا ۋە لاتىن ئامېرىكىسىدىكى مۇستەملىكىدىن يېڭى قۇتۇلغان دۆلەتلەر غەرب مۇستەملىكىسىگە بولغان ئۆچمەنلىكى تۈپەيلى، سوۋېت ئىتتىپاقى باشچىلىقىدىكى سوتسىيالىزم لاگېرىغا مايىل بولدى. بولۇپمۇ سوۋېت ئىتتىپاقى ئاتوم بومبىسىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك پارتلىتىپ، كۈچ جەھەتتىن ئامېرىكىغا جەڭ ئېلان قىلىشقا كېيىن، سوتسىيالىزم لاگېرىغا مايىل دۆلەتلەرنىڭ كوممۇنىزمغا بولغان ئىشەنچىسى ۋە ئېتىقادى تېخىمۇ كۈچەيىپ، دۇنيادا ئامېرىكا باشچىلىقىدىكى غەرب دۇنياسىغا قارشى كۈچلۈك ئىدېئولوگىيە لاگېرى شەكىللەندى. بۇنىڭ بىلەن ئامېرىكا باشچىلىقىدىكى غەرب دۇنياسى كۈچلۈك رىقابەت ۋە خىرىسقا دۇچ كەلدى. بولۇپمۇ ئامېرىكا ھۆكۈمىتى ئۆزىنىڭ 2 ـ دۇنيا ئۇرۇشىدا ئاتوم بومبىسى ئارقىلىق تىكلىگەن سىياسىي، ئىقتىسادىي ئىمتىيازىنىڭ يىمىرىلىشىدىن ۋە خەلقئارادىكى نوپۇزىنىڭ ئاجىزلاشقانلىقىدىن ئاچچىقلىنىشىغا باشلىدى. ئۇلاردا سوتسىيالىزم لاگېرىدىكىلەرگە ئوخشاش جەمئىيەت تەرەققىياتىنىڭ ئەندىزىسىنى غايىۋى تەسەۋۋرلەپ بېرەلەيدىغان جەلپكار نەزەرىيە سىستېمىسى بولمىغاچقا، ئامېرىكا سىياسىيونلىرى ئامېرىكىنىڭ كەلگۈسى مەنپەئىتى ۋە خەلقئارا نوپۇزى دۇچ كېلىدىغان تەھدىتنىڭ قورال كۈچى ياكى باشقا نەرسىدىن ئەمەس، بەلكى سوتسىيالىزم ئىدېئولوگىيىسىدىن كېلىدىغانلىقىنى چوڭقۇر ھېس قىلدى. بۇنىڭ بىلەن ئامېرىكا ۋە ئۇنىڭ ئىتتىپاقداشلىرى سوتسىيالىزم لاگېرىنىڭ خەلقئارادىكى كۈچىنى چەكلەشنى ئۆزلىرىنىڭ يىراق كەلگۈسى مەزگىللىك سىياسىي غايىسى قىلىپ بېكىتتى.

بۇ يىراق مەزگىللىك غايىگە يېتىشتە، ئۇلار ئالدى بىلەن سوتسىيالىزم لاگېرىغا ئەگەشكۈچىلەرنىڭ كوممۇنىزمغا بولغان ئېتىقادىنى ئاجىزلاشتۇرۇش ۋە مۇكەممەل بىر يېڭى نەزەرىيىۋى سىستېما ئارقىلىق جەمئىيەت تەرەققىياتىنىڭ قەدەم باسقۇچى ۋە كەلگۈسىنى ماركسىزم نەزەرىيىسىگە ئوخشىمايدىغان يوسۇندا شەرھلەپ بېرىشى كېرەك ئىدى. دەل مۇشۇ خىل شارائىتتا زامانىۋىلىشىشتىن ئىبارەت بۇ يېڭى ئۇقۇم رامكىسى سوتسىيالىزم لاگېرىدىكىلەرگە قارشى سىياسەت بەلگىلىگۈچىلەرنى ئۆزىگە جەلپ قىلدى ھەم ئۇلارنى جەمئىيەت تەرەققىياتىنى ئانالىز قىلىدىغان ئۇقۇم رامكىسى بىلەن تەمىنلىدى. زامانىۋىلىشىشتىن ئىبارەت بۇ ئۇقۇم ئامېرىكا كېنىدىي ھۆكۈمىتىنىڭ سىياسەت تەتقىقاتچىسى روستوۋ ئېيتقاندەك: «بىر ئىلمىي تەتقىقات ئەندىزىسى بولۇپلا قالماستىن، ئۇ دۇنيا ئۆزگىرىشىنىڭ تەرەققىياتىنى چۈشىنىشنىڭ ۋاستىسى، شۇنداقلا ئامېرىكىنىڭ دۇنيا ئۆزگىرىشىنى ئىلگىرى سۈرۈش ۋە ئۇنىڭغا يېتەكچىلىك قىلىشىنىڭ چارىسى» ⑦ ئىدى. شۇڭا، 20 ـ ئەسىرنىڭ 50 ـ ، 60 ـ يىللىرى ئامېرىكىدا مەخسۇس دۆلەتلىك تەتقىقات فوندى تەسىس قىلىنىپ، نۇرغۇن زامانىۋىلىشىش نەزەرىيىسى تەتقىقاتچىسى بارلىققا كېلىپ، زامانىۋىلىشىش بىر ئىلمىي تەتقىقاتقا ئايلاندى. بۇ تەتقىقاتقا جەمئىيەتشۇناسلار، سىياسىيونلار، ئىقتىسادشۇناسلار، ئىستراتېگىيىچىلەر قاتناشتى. ئۇلارنىڭ نەزەرىيىۋى تەتقىقاتى ئامېرىكا ھۆكۈمىتىنىڭ تەدبىر بەلگىلىگۈچىلىرىنى ئامېرىكىنىڭ خەلقئارادىكى مەنپەئىتى ۋە ئىمتىيازىنى قوغداش، سوتسىيالىزم لاگېرىدىكىلەرنىڭ كۈچىنى چەكلەش قاتارلىق جەھەتلەردە سىياسەت بەلگىلەشتە يېتەرلىك ئۇچۇر بىلەن تەمىنلىدى. شۇڭا، زامانىۋىلىشىش نەزەرىيىسىنى مېچىل تسام ئېيتقاندەك: «سوغۇقچىلىق ئۇرۇشىنىڭ مەھسۇلى» ⑧دېيىشكە بولىدۇ.

ئەمدى زامانىۋىلىشىش نەزەرىيىسى ۋە رامكىسىنىڭ بۇ خىل بارلىققا كېلىش تارىخىي ئارقا كۆرۈنۈشى، ئىستراتېگىيىلىك ئەھمىيىتى ۋە رولى جەھەتتىن ئۇنىڭ بىز يۇقىرىدا تىلغا ئېلىپ ئۆتكەندەك ئامېرىكىنىڭ جۇملىدىن غەربنىڭ مەنپەئىتى بىلەن ئىچكى بىر دەكلىككە ئىگە بولۇشىنى بەلگىلىگەن. بىز بۇنى زامانىۋىلىشىش نەزەرىيىلىرىدىكى دۆلەتلەرنىڭ «تەرەققىي تاپقان»، «تەرەققىي تاپمىغان» دەپ بۆلۈنۈشى، جەمئىيەتلەرنىڭ «ئەنئەنىۋى جەمئىيەت»، «زامانىۋى جەمئىيەت» دەپ ئايرىلىشى، مۇشۇ خىل بۆلۈش ـ ئايرىشلاردا غەربنىڭ ئۇلگىلىك ئورنىنىڭ تەكىتلىنىشى ۋە تەرەققىي تاپقان دۆلەتلەر بىلەن تەرەققىي تاپمىغان دۆلەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى پەن ـ تېخنىكا، ئىقتىساد ۋە مەدەنىيەت جەھەتلىرىدىكى پەرقلەر ئارقىلىق غەربلىكلەرنىڭ «ئەقلىيلىكى»، «قىممەت قارىشى»نىڭ كۆككە كۆتۈرۈلۈشى، تەرەققىي تاپمىغان دۆلەتلەرنى غەربتىن ئۆگىنىشكە چاقىرىق قىلىش باھانىسىدا، ئۇلارنىڭ مەدەنىيەت قىممەت قارىشىنىڭ كەمسىندۈرۈلۈشى نۇقتىسىدىن كۆزىتىدىغان بولساق ھەم ئۇنى زامانىۋىلىشىش نەزەرىيىسىدىن بۇرۇن بارلىققا كەلگەن «غەرب مەركەزچىلىك» نەزەرىيىسى، «ئىرقىي ئەۋزەللىك» قارىشى بىلەن سېلىشتۇرىدىغان بولساق، زامانىۋىلىشىش نەزەرىيىسىنىڭ ئاشۇ نەزەرىيىلەر بىلەن ماھىيەت جەھەتتىن مۇئەييەن ئىچكى باغلىنىشچانلىق ۋە ئورتاقلىققا ئىگە ئىكەنلىكىنىمۇ كۆرۈۋالالايمىز. تارىختا غەرب مۇستەملىكىچىلىرى «غەرب مەركەزچىلىك» نەزەرىيىسى ۋە «ئىرقىي ئەۋزەللىك» قارىشى ئارقىلىق غەرب مۇستەملىكىسى ۋە غەرب كېڭەيمىچىلىكىنى ئاقلىغان ھەم مۇستەملىكە رايونلىرىدا غەرب مۇستەملىكىسىنىڭ مۇستەھكەملىنىشى ئۈچۈن ئىجتىمائىي ئاساس سالغان. ئەمدى زامانىۋىلىشىش نەزەرىيىسىنى گەرچە غەرب مۇستەملىكىچىلىكى ۋە كېڭەيمىچىلىكىنىڭ دەستىكى دېگىلى بولمىسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭغا «غەرب مەركەزچىلىك» نەزەرىيىسى ۋە «ئىرقىي ئەۋزەللىك» قارىشىنىڭ دېتاللىرى سىڭدۈرۈلمىگەن دەپ كېسىپ ئېيتقىلى بولمايدۇ. چۈنكى زامانىۋىلىشىش تەسەۋۋۇرى بىلەن رېئاللىق ئوتتۇرىسىدىكى پەرق ۋە زامانىۋىلىشىشنىڭ بىر خىل ئۆلچەم سۈپىتىدە پۈتكۈل دۇنياغا كېڭىيىشىگە ئەگىشىپ، پۈتكۈل دۇنيانىڭ غەرب قىممەت قارىشى، غەرب مەدەنىيىتىنىڭ قورشاۋىدا قېلىشى، تەرەققىي تاپمىغان ئەللەرنىڭ بارغانسېرى كرىزىسكە دۇچ كېلىشى، ئامېرىكا باشچىلىقىدىكى مەدەنىيەتنى نىقاب قىلغان يېڭىچە غەرب مۇستەملىكىچىكىنىڭ كۈچەيىپ كېتىشى يۇقىرىقى قارىشىمىزنىڭ پۈتۈنلەي سەپسەتە ئەمەسلىكىنى دەللەپ تۇرۇپتۇ. ئۇنىڭدىن باشقا، ئامېرىكا كېنىدىي ھۆكۈمىتىنىڭ سىياسەت تەتقىقاتچىسى روستوۋنىڭ: «زامانىۋىلەشىش مۇستەملىكىچىلىكىنىڭ ئورنىنى ئالىدۇ. ئۇ، ئەركىن دۇنيانىڭ شىمالىي يېرىمى بىلەن جەنۇبىي يېرىمى ئوتتۇرىسىدا بىر خىل يېڭىچە كېيىنكى مۇستەملىكە مۇناسىۋىتىنى ھاسىل قىلىدۇ» ⑨دېگەن سۆزلىرى بۇ قارىشىمىزنى قۇۋۋەتلەيدۇ. ئەمەلىيەتتىمۇ خېلى كۆپ قىسىم كۆزگە كۆرۈنگەن غەرب زىيالىيلىرى غەرب مۇستەملىكىسى بىلەن زامانىۋىلىشىشنىڭ ئىچكى مۇناسىۋىتىنى مۇئەييەنلەشتۈرىدۇ، بۇنى ئۇلارنىڭ ئەسەرلىرىدىن كۆرۈۋالماق تەس ئەمەس. مەسىلەن، ئامېرىكا خارۋارد ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ پروفېسسورى، كۆزگە كۆرۈنگەن ئىستراتېگىيىچى، «مەدەنىيەتلەر توقۇنۇشى» نەزەرىيىسى ئارقىلىق پۈتكۈل دۇنيا ئىلىم ساھەسىدە زور غۇلغۇلا قوزغىغان سىياسەت تەتقىقاتچىسى سەيمىل خانتىنگتون

ئۆزىنىڭ «مەدەنىيەتلەر توقۇنۇشى ۋە دۇنياۋى تەرتىپنىڭ قايتا ئور-لىنىشى» دېگەن كىتابىدا: «غەرب كىشىلىرىنىڭ غەيرىي غەرب ئەللىرىنىڭ زامانىۋىلىشىشى ۋە غەربلىشىشنى ئىلگىرى سۈرگەنلىكى-نى مۇئەييەنلەشتۈرىدۇ ھەم غەيرىي غەرب ئەللىرىنىڭ زامانىۋىلىشىشقا تۇتقان پوزىتسىيىسى ئۇستىدە مۇھاكىمە يۈرگۈزگەندە، زاما-نىۋىلىشىش بىلەن غەربلىشىشنى باراۋەر ئورۇنغا قويۇپ تۇرۇپ مۇ-لاھىزە يۈرگۈزىدۇ. دېمەك، زامانىۋىلىشىش يەنە بىر نۇقتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، غەربنىڭ ئۇزاق مەزگىللىك مەنپەئىتى ۋە سىياسىي ئىسترا-تېگىيىسىنىڭ مەھسۇلى. بىز بۇنى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ پارچىلىنىشى ۋە زامانىۋىلىشىش بىلەن تەڭ پۈتكۈل دۇنياغا كېڭەيگەن غەرب مەدەنە-يىتى، غەرب قىممەت قارىشىنىڭ غەربكە يەتكۈزگەن بۇگۈنكى سىيا-سىي، ئىقتىسادىي پايدىسىدىن ئېنىق كۆرۈۋالالايمىز.

قانداق زامانىۋىلىشىش كېرەك؟

دۇنيا پەن - تېخنىكا تەرەققىياتىدىكى زور ئىلگىرىلەشلەر ھەم دۇ-يانى ئۆزئارا تۇتاشتۇرۇپ تۇرۇۋاتقان ئىلغار ئالاقە ۋاستىلىرى، ئېلېكتر-ونلۇق ئالاقىلىشىش ئۇسكۇنىلىرى دۇنيادىكى ھەرقايسى ئەللەر ئوتتۇ-رىسىدىكى سىياسىي، ئىقتىسادىي ۋە مەدەنىيەت ئالاقىسىنى ئىنسانىيەت تارىخىدىكى ئۆتۈپ كەتكەن ھەرقانداق بىر تارىخىي دەۋردىكىدىن زور دەرىجىدە كۈچەيتىۋەتتى. بۇ خىل ئالاقىدە تەرەققىي تاپقان ئەللەر ۋە خەلقلەر بىلەن تەرەققىي قىلىۋاتقان ۋە تەرەققىي قىلمىغان ئەللەر، خەلقلەر ئوتتۇرىسىدىكى سىياسىي، ئىقتىسادىي ۋە مەدەنىيەت جەھەتتىكى پەرق مانا مەن دەپلا ئاشكارىلاندى ھەم بۇ خىل پەرق زامانىۋىلىشىشنىڭ چوڭقۇرلىشىشىغا ئەگىشىپ بارغانسېرى زورايدى. دۇنيا ئىقتىسادىدىكى تەڭپۇڭسىزلىق ۋە ھەرقايسى ئەللەر ئوتتۇرىسىدىكى باي - نامراتلىق پەرقى دۇنيادا يېڭى - يېڭى مەسىلىلەرنى پەيدا قىلىشقا باشلىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە بىز يۇقىرىدا دەپ ئۆتكەندەك زامانىۋىلىشىشنىڭ بارلىققا كېلىش تارىخىي ئارقا كۆرۈنۈشى ۋە ئۇنىڭ غەربنىڭ ئۇزاق مەزگىللىك ئىستراتېگىيىلىك مەنپەئىتى بىلەن ئىچكى بىرلەشمە ئورگانى بولۇشى ھەم بۇ خىل پەرق زامانىۋىلىشىشنىڭ ئومۇمىيۈزلۈك يۈزلىنىشى بىزنىڭ بۇ مەسىلىگە سەگەكلىك بىلەن قارىشىمىزنى تەلەپ قىلىدۇ. چۈنكى بۈگۈنكى دۇنيادىكى زامانىۋىلىشىشنىڭ ئومۇمىي يۈزلىنىشىدىن قارىغاندا، ئاساسىي ئېقىم يەنىلا غەربكە ئەگىشىش بولۇپ، ئالىملار ئورتاق ئېتىراپ قىلغان بازار ئىگىلىكى، شەخسچىلىك ۋە دې-موكراتىيىدىن ئىبارەت زامانىۋىلىشىشنىڭ ئۇچ چوڭ ئاساسلىنىش ھەممىسى غەرب مەدەنىيىتىنىڭ تۈپرىقىدا شەكىللەنگەن. بۇلارنى بەزى مەدەنىيەتلەر قوبۇل قىلالمايدۇ. لېكىن بەزى مەدەنىيەتلەر قوبۇل قىلالىسىمۇ، لېكىن بەزى مەدەنىيەتلەر قوبۇل قىلالمايدۇ. شۇڭا زامانىۋىلىشىش مەسىلىسى بىر مۇرەككەپ تەتقىقات تېمىسى بولۇپ، ئۇنىڭ مۇرەككەپلىكى نوقۇل يۇقىرىدا دەپ ئۆتكەندەك بىر مىللەت ۋە دۆلەتنىڭ مەۋجۇدلۇقى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك تەتقىقات تېمىسى بول-غانلىقىدىلا ئەمەس، بەلكى ئوخشىمىغان مەدەنىيەت ۋە خەلقلەرنىڭ ئۆ-زىگە باب كېلىدىغان زامانىۋىلىشىش نەزەريىسى سىستېمىسى بەرپا قى-لىش - قىلالماسلىقىدا. چۈنكى دۇنيادىكى ھەرقايسى ئەل خەلقلىرىنىڭ مەدەنىيەت، ئەنئەنە، قىممەت قارىشى ۋە ئىدېئولوگىيە سىستېمىسىنىڭ بىر - بىرىدىن پەرقلىنىشى زامانىۋىلىشىش نەزەريىسى ھەممىبابلىقنى چەتكە قاقىدۇ. يەنى بىر مىللەت ياكى بىر دۆلەتكە ماس كېلىدىغان زامانىۋىلىشىش ئەندىزىسى باشقا بىر دۆلەت ياكى مىللەتكە باب كەلمەسلىكى مۇمكىن. شۇنداقكەن، زامانىۋىلىشىشنى ئۆزىنىڭ تەتقىقات تېمىسى قىلغان ھەرقانداق بىر خەلق ئورۇنسىز تارىخىي بەدەللەرنى تۆلەشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن ئالدى بىلەن ئۆزىنىڭ مىللىي ئەنئەنىسى ۋە سالاھىيىتىنى بېكىتىپ چىقىشى زۆرۈر. شۇنداقلا قانداق زامانىۋىلىشىش مەسىلىسى ئايدىڭلىشىدۇ. چۈنكى زامانىۋىلىشىش مەلۇم مەنىدىن ئېيتقاندا ئەنئەنە ۋە سالاھىيەتنىڭ كېڭىيىشى ۋە يارقىنلىشىشى بولۇپ، بۇنى بۈگۈنكى تەرەققىي قىلمىغان ئەللەر ۋە خەلقلەرنىڭ ئۆمۈمىي تاپقان ئەللەر ۋە خەلقلەرنىڭ رېئاللىقى ئىسپاتلاپ تۇرۇپتۇ. بۇنى بىز سەيمىل خانتىڭتوننىڭ غەرب مەدەنىيىتىنىڭ زامانىۋى مەدەنىيەتكە ئايلىنىشتىن ئىلگىرىلا ئۆزىگە خاس ئەنئەنىگە بويسۇنۇشىدا مۇئەييەن رول ئوينىغانلىقىنى مۇئەييەنلەشتۈرۈپ، غەربنىڭ سالاھىيىتىنى بېكىتىدىغان ئاساسلار، كاتولىك دىنى ۋە پروتېستانت دىنى، ياۋروپادىكى تىللار، مەنىۋى نوپۇز ۋە ئەلمانىيە نوپۇزىنىڭ ئايرىلىشى، قانۇن - تۈزۈم، ئىجتىمائىي كۆپ مەنبەچىلىك، ۋەكىل ئاپپاراتلىرى، شەخسچىلىك) سەككىز خىل ئا-لاھىدىلىكىنى ئوتتۇرىغا قويۇشى ھەم بۇ ئالاھىدىلىكلەرنى غەربنىڭ ۋە دۇنيانىڭ زامانىۋىلىشىشنى ئىشقا ئاشۇرۇشتا يېتەكچىلىك رول ئوينىغان دەپ قارىشىدىن كۆرۈۋالالايمىز. ئەمەلىيەتتىمۇ زامانىۋىلىشىش ئەنئەنە-نىڭ راۋاجلىنىشى بولۇپ، ئۇ ھەرگىزمۇ ئەنئەنىنىڭ يوقىلىشى، سالاھە-يەتنىڭ ئۆزگىرىشى ئەمەس. شۇڭا «زامانىۋىلىشىش»نىڭ دۇنياۋى تەجرىبە - ساۋاقلىرىنى ئىلمىيلىك ۋە سوغۇققانلىق بىلەن يەكۈنلىگەن

ئەمدى زامانىۋىلىشىشتىن ئىبارەت بۇ تېما ھەرگىزمۇ يەككە تەتقىقات

پارتىيىمىز جۇڭگونىڭ زامانىۋىلىششىنى ئېنىق قىلىپ «جۇڭگوچە ئالاھىدىلىككە ئىگە سوتسىيالىستىك زامانىۋىلاشتۇرۇش»دەپ بېكىتتى!

جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ بىر تەركىبىي قىسمى بولغان بىز ئۇيغۇرلارمۇ جۇڭگوچە ئالاھىدىلىككە ئىگە سوتسىيالىستىك زامانىۋىلاشتۇرۇشنى ئالدىنقى شەرت قىلغان ئاساستا زامانىۋىلىشىشتا ئۆزىمىزنىڭ ئەنئەنىسى ۋە سالاھىيىتىنى بېكىتكەندىغان ئالاھىدىلىكلەرنى قىسقىچە قىلىپ تۆۋەندىكىدەك كۆرسىتىپ ئۆتىمىز:

1. «ئۇيغۇر»دېگەن ئېتنىك نام. ئۇيغۇر دېگەن بۇ نامنىڭ ئېتنىك تارىخى تولىمۇ ئۇزاق بولۇپ، يىراق ئەسىرلەردىن بۇيان ئەجدادلىرىمىز ئۆزلىرىنى مۇشۇ نام بىلەن ئاتاپ كەلگەن. ئۇ بىزنىڭ تارىختىكى ۋە بۈگۈنكى مىللىي سالاھىيىتىمىزنى بېكىتىشتىكى ئالاھىدە نام. بىز مۇشۇ نام ئارقىلىق ئۆزىمىزنى تونۇپ ھەم تونۇتۇپ كەلمەكتىمىز.

2. ئۇيغۇر تىلى ۋە ئۇيغۇر يېزىقى. ئۇيغۇر تىلى ۋە ئۇيغۇر يېزىقى ئۇيغۇر دېگەن ئېتنىك نامدىن قالسىلا بىزنىڭ تارىخىمىز ۋە سالاھىيىتىمىزنى ئىسپاتلايدىغان، ئۆزىمىزنى ئىپادىلەيدىغان ئالاھىدە بەلگە بولۇپ، ئۇ بىزنى باشقىلاردىن پەرقلەندۈرىدىغان مۇھىم ئامىل. ئۇيغۇر تىلى ۋە ئۇيغۇر يېزىقى ئۆزىنىڭ ئىپادىلەش جەھەتتىكى ئارتۇقچىلىقى ۋە ئۆزگىچىلىكى بىلەن باشقا تىل ۋە يېزىقلاردىن ئالاھىدە پەرقلىنىپ تۇرىدۇ. ئۇيغۇر تىلى ناھايىتى ئۇزاق تارىخىي تەرەققىياتلارنى باشتىن كەچۈرۈپ، ئوخشىمىغان يېزىقلادا ئىپادىلەنگەن بولسىمۇ، لېكىن ھازىر قوللىنىۋاتقان ئۇيغۇر يېزىقى 11 ـ ئەسىرلەردە شەكىللىنىشكە باشلىنىپ، ھازىرغا كەلـ كەندە تولۇق مۇكەممەللەشكەن يېزىقتا ئايلانغان. ئۇيغۇر تىلى ۋە ئۇيغۇر يېزىقى بىر پۈتۈن ئۇيغۇر جەمئىيىتىنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت ئورمۇشىدىكى ئەڭ مۇھىم ئالاقىلىشىش ۋاستىسى بولۇپ، شىمالدا ئىلى ۋادىلىرىدىن باشلىنىپ جەنۇبتا خوتەنگىچە بولغان ئۇيغۇر جەمئىيىتىنىڭ بىر پۈتۈنلۈكىنىڭ كاپالەتلەندۈرگۈچىسى. «قوش تىللىقلىشىش» ئالـ دىنقى شەرتى ئاساسىدا ئۇيغۇر تىل ـ يېزىقىنى يەنىمۇ تەرەققىي قىلدۇرۇش، جۇڭگوچە سوتسىيالىستىك زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىغا ھەسسە قوشۇش ۋە «مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە قانۇنى»نى ئىزچىلـ لاشتۇرۇشتا مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە.

3. ئۇيغۇر ئەدەبىيات ـ سەنئىتى. ئۇيغۇر ئەدەبىيات ـ سەنئىتى ئۇيغۇرلار مەدەنىيەت بايلىقىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى بولۇپ، ئۇيغۇر ئۆزگىچە خاس ئەدەبىيات ـ سەنئەت بايلىقىغا ئىگە. ئۇيغۇر 12 مۇقامى ۋە ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى ئۇيغۇرلار ئەدەبىيات ـ سەنئىتىنىڭ جەۋھىرى بولۇپ، ئۇنىڭغا ئەنئەنىۋى ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ خاسلىقى، چىنلىقى مۇجەسسەملەنگەن. ئۇ ئۇيغۇرلار مەنىۋى ھاياتىنىڭ يۆلەنچۈكى بولۇپلا قالماستىن، ئۇيغۇرلار شۇ ئارقىلىق ئۆزلىرىنىڭ تەۋرەنمەس ھاياتىي كۈچىنى ئىپادىلەپ كەلگەن.

4. ئۇيغۇرچە ئەخلاق ئەندىزىسى. ئۇلار ئائىلە، جەمئىيەت ۋە شەخسلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلەرنى تەڭشەشتە ئۆزىگە خاس ئەخلاق ئەندىزىسى يارىتىلغان بولۇپ، بۇ خىل ئەخلاق ئەندىزىسىگە ئۇيغۇرلارنىڭ تارىختىن بۇيانقى دۇنيا ۋە قىممەت قارىشى، ياخشى ـ ياماقلىق قارىشى، گۈزەللىك قارىشى مۇجەسسەملەنگەن. ئۇيغۇرچە ئەخلاق ئەندىزىسى ئاتا ـ بالا، ئەر ـ ئايال، قېرىنداش ـ قوشنا، مېھمان ـ ساھىب خانلىق مۇناسىۋىتىدىكى ئۆزگىچە ئەخلاق پرىنسىپلىرى بىلەن ئۇيغۇر جەمئىيىتىنىڭ ئىچكى ئىجتىمائىي تەڭپۇڭلۇقنى ساقلاپلا كەلمەستىن، ئۇيغۇرلار بىلەن باشقا خەلقلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتنى تەڭشەپ كەلگەن. شۇڭا، ئۇيغۇرچە ئەخلاق ئەندىزىسىنى ئۇيغۇرلار مەنىۋىيىتىنىڭ ۋاز كېچىشكە بولمايدىغان تاشقى پوستى، دېيىشكە بولىدۇ.

5. ئۇيغۇرلارنىڭ قوبۇل قىلىش ۋە ئۆزلەشتۈرۈش ئىقتىدارى. مەدەنىيەتلەرنىڭ ئۇچرىشىش تارىخىدا سىرتقى مەدەنىيەتلەرنى قوبۇل قىلىپ ئۆزلەشتۈرۈش ئىقتىدارى بولمىغان خەلقلەرنىڭ باشقا مەدەنىيەتلەر تەرىپىدىن يېيىلىپ كېتىش تارىخى كۆپ. ئەمما ئۇيغۇرلارنىڭ تارىختىن بۇيان شەرق ۋە غەرب مەدەنىيىتىنىڭ ئۇچرىشىش تۈگۈنىدە ياشاپمۇ ئۆزىنىڭ مىللىي مەدەنىيىتىنى ساقلاپ قېلىشى، ئۇيغۇرلارنىڭ يات مەدەنىيەتلەرنى قوبۇل قىلىش ۋە ئۇنى يەرلىكلەشتۈرۈپ ئۆزلەشتۈرۈش ئىقتىدارىنىڭ باشقا مىللەتلەردىن كۆچلۈك بولۇشى بىلەن بىۋاستە مۇناسىۋەتلىك. بۇنى ئۇيغۇرلارنىڭ تارىختىكى كۆپ خىل دىن ۋە مەدەنىيەت بىلەن ئۇچرىشىش تارىخىدىن كۆرۈۋالماق تەس ئەمەس. ئۇيغۇرلارنىڭ بۇ خىل قوبۇل قىلىپ ئۆزلەشتۈرۈش ئىقتىدارى تارىختىن بۇيان ئۇيغۇر مەدەنىيىتىگە رەڭدارلىق، ئۆزگىچىلىك ۋە سېجىللىق بېغىشلىغان.

بۇ بىر قانچە ئامىل بەلكىم بىر پۈتۈن ئۇيغۇر جەمئىيىتىنىڭ ئەنئەنە ۋە سالاھىيىتىنى بېكىتىشتە يېتەرلىك ئاساس بولالماسلىقى مۇمكىن. ئەمما بۇلار بىزنىڭ زامانىۋىلىشىمىز داۋامىدا كەم بولسا بولمايدۇ. شۇڭا ئۇلارغا زامانىۋىلىشىش داۋامىدا بەلگىلىك ئورۇن بېرىلىشى زۆرۈر. شۇنداقلا دۇنياغا يۈزلىنىپ زامانىۋىلىششىنى ئىشقا ئاشۇرۇش داۋامىدىكى مەۋجۇدلۇق رىقابىتىدە ئۆزىمىزنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى ساقلىيالايمىز.

خاتىمە ئورنىدا

زامانىۋىلىشىش توغرىسىدىكى بۇ مۇرەككەپ تېما گەرچە كەسىپىي نەزەرىيىۋى تەتقىقات تېمىسى بولسىمۇ، لېكىن ئوقۇرمەنلەر بىلەن ئۇر-تاقلىشىش ئۈچۈن پېقىر ئۆزۈمنى چاغلىماي بۇ ئاددىي مۇلاھىزىنى ئوقۇرمەنلەرنىڭ ھۇزۇرىغا سۇندۇم. ئۇنىڭدىكى كۆز قاراشلار توغرىدۇ يا خاتادۇر. ئەمما ئۇنىڭ مۇشۇ ھەقتىكى ئىزدىنىشكە پىلىتە بوپقېلىشىنى ئۇمىد قىلىمەن. چۈنكى دەۋر، جۇملىدىن بىزنىڭ رېئاللىقىمىز بىزنى مۇشۇ ھەقتىكى نەزەرىيىۋى تەتقىقات ۋە ئىزدىنىشكە تەقەززا قىلماقتا.

2004 ـ يىلى 5 ـ نويابىر، شەھرى خوتەن

ستاتا مەنبەلىرى

①جۇۋېي: «غەرب زامانىۋىلىشىش نەزەرىيىسى ۋە جۇڭگونىڭ زامانىۋىلىشىش يولى»، «ئىلاھات ۋە نەزەرىيە» ژۇرنىلى 2003 ـ يىل 1 ـ سان.

②تۇڭ شياڭ: «زامانىۋىلىشىش دېگەن نېمە؟» تور ماتېرىيالى.

③سەيمىل خانتېكتون: «مەدەنىيەتلەر توقۇنۇشى ۋە دۇنياۋى تەرتىپنىڭ قايتا ئورنىتىلىشى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 2003 ـ يىل 1 ـ نەشرى، % ـ بەت.

④تۇڭ شياڭ: «زامانىۋىلىشىش دېگەن نېمە؟» تور ماتېرىيالى.

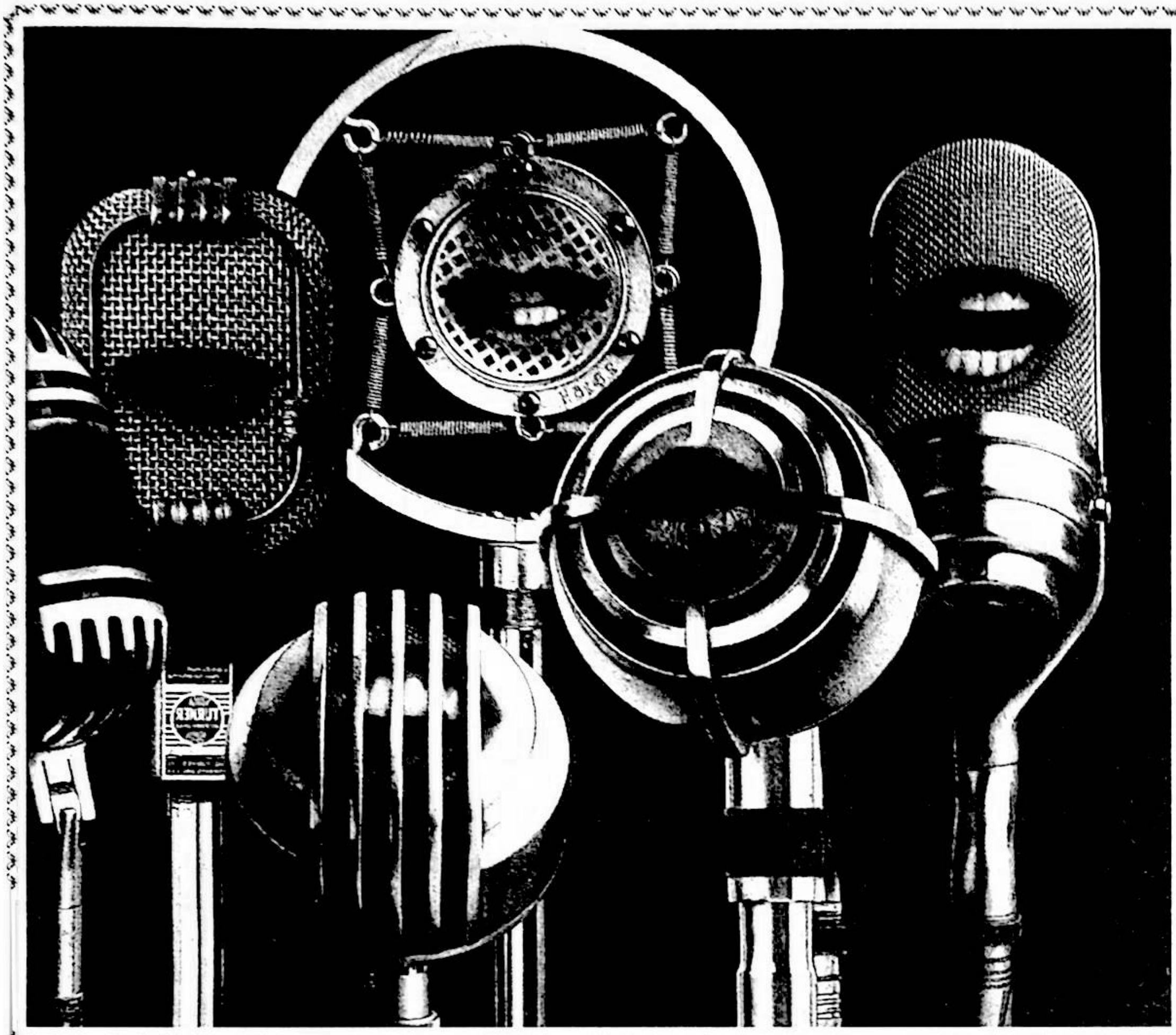
⑤مىچىل تسام: «ئىدىئولوگىيىگە ئايلىنىپ كەتكەن زامانىۋىلىشىش»، مەركىزىي تەرجىمە نەشرىياتى 2003 ـ يىل 1 ـ نەشرى، 6 ـ بەت.

⑥تۇڭ شياڭ: «زامانىۋىلىشىش دېگەن نېمە؟»تور ماتېرىيالى.

⑦، ⑧ ، ⑨ مىچىل تسام: «ئىدىئولوگىيىگە ئايلىنىپ كەتكەن زامانىۋىلىشىش»، مەركىزىي تەرجىمە نەشرىياتى 2003 ـ يىل 1 ـ نەشرى 27 ـ بەت.

ئاپتور: خوتەن ۋىلايەت مەمۇرىي مەھكىمىنىڭ تىلماچى

خەلق ۋەكىللىرىدىن سادا

بىر قىرغىز دېھقاندىن سادا

ئابدۇرەھمان ئەزىز ئوغلى

بەت ئاچار

ھۆرمەتلىك مۇھەررىر، يېقىنقى يىللاردىن بېرى ئاپتونوم رايونـ
مىزنىڭ رادىئو ـ تېلېۋىزىيە ئىشلىرى كۆپ تەرەققىياتلارغا قول يەتـ
كۈزدى. رادىئو ـ تېلېۋىزىينىڭ ئاڭلىتىش ـ كۆرسىتىش ۋاقتى 1980 ـ
يىللاردىكى بىر نەچچە سائەت ئاڭلىتىش ـ كۆرسىتىلىشتىن ھازىرقى
پۈتۈن كۈنلۈك، مۇقىم ھالەتكە ئۆتتى (ئۇيغۇر، خەنزۇ، قازاق تىللـ
ردىسىكى شۇنداق). بۇنىڭدىكى غايەت زور نەتىجىلەر بۇ ھەقتىكى
تەشۋىقاتلاردا كۆپ قېتىم مۇئەييەنلەشتۈرۈلگەنلىكى ئۈچۈن قايتا تە-
كىتلەپ تەسىرات سۆزلەشنىڭ ھاجىتى يوق. مەن پەقەت رادىئو ـ تې-
لېۋىزىيىدىكى خەلقىمىزنىڭ «ئىستېمال» ئىدېئولوگىيىسىگە يات بو-
لۇۋاتقان بەزى مەسىلىلەر توغرىلىق ئوي قوزغاپ كۆرۈشنى لايىق
تاپتىم. بۇ يازمام رادىئو ـ تېلېۋىزىيە خىزمەتچىلىرىنىڭ جاپالىق ئەمـ
گەكلىرىنى يوققا چىقىرىش ئەمەس، بەلكى ئۇلارنىڭ ئويلىنىشى ۋە
ئەڭ كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ دىققەت ـ نەزىرىگە ئەرزىيەلەيدىغان،
قەلبىگە سىڭىپ كىرەلەيدىغان ئىپسىل ـ سەر خىل پروگراممىلار توغـ
رىلىق ئىزدىنىپ بېقىشنى تەۋسىيە قىلىشنى مەقسەت قىلىدۇ.

سادا

كىچىك ۋاقىتلىرىم ئىدى. يېزىمىزغا ئەمدىلا توك كېلىشكە باشلىغان بولسىمۇ، بىراق تېلېۋىزور تېخى ئومۇملاشمىغان، هەممىلا ئائىلىدە جۈپ باتارىيىلىك كىچىككىنە رادىئو ياكى تۈرىدىغان چاغلار ئىدى. ئېتىز ـ ئېرىقلارغا ئىشقا ماڭغان ئاتا ـ ئانىلىرىمىز رادىئونى بىرگە ئېلىۋېلىپ يەر تۈزلەيتتى، ئورما ئورۇيتتى، كېۋەز تېرەتتى، سۇ ئاچاتتى، مال باقاتتى. ئايدىڭلاردا هويلىدىكى چەللە ـ پېشايۋانلارنىڭ ئاستىدا زەدىۋال تۈتۈلغان چالما تاملارغا يۆلەنگەنچە بالىۋاقىلىرى بىلەن جۈغلىشىپ ئولتۇرۇپ رادىئودىن «غېرىب ـ سەنەم»، «غۇنچەم»، «رابىيە ـ سەئىدىن»، «مۇدەنخان»، «نازۇكۇم»، «پالۋان كەلدى»، «چاپان قىز»... قاتارلىق ئوپېرا، دراما، رادىئو دراممىلىرى ۋە مۇقاملار، كۆلدۇرگە ـ چاقچاقلار، مۇزىكا ـ سەنئەمىلەرنى تىڭشايتى. بىكار قالغان ياشلار مەھەللىنىڭ كېسىشكەن دوقمۇشىدا ئولۇشۇپ ئولتۇرۇپ ئەدەبىي ئاكتىشلاردىن بىرگە هۇزۇرلىناتتى. «مەمەت ئا ـ ۋاق»، «ئىز» قاتارلىق رومانلارنى ئېسەدىشىپ تۇرۇپ ئاكتىلغانلىرى ھېلىمۇ ئېسىمدە. ئەختەم ئۆمەر ئاكىنىڭ (يازغۇچى ئەختەم ئۆمەر 1980 ـ يىللاردا قەشقەر خەلق رادىئو ئىستانسىسىنىڭ دىكتورى ئىدى. ـ مۇھەررىردىن) تەبىئىي جارانلىق ئاۋازى، يەتمىش ئىككى تۈرلۈك ئۆزگىرىشچان ئاۋازلىق ئەدەبىي ئاكتىلتىش ئۇسۇلى هازىر قايتا يارالمىغان ئەسلىمە بويىقالدى. رادىئو ئاكتىلاش تەبىئىي قىزغىنلىققا ئايلىنىپ، رادىئودىن ئىبارەت بۇ مەنۇي هەمراه دېھقانلارنىڭ ئەڭ بېقىن سىرداش دوستىغا ئايلانغانىدى. ئاكتىلتىش ۋاقتى ئاز بولسىمۇ، ...از ئىدى. پروگراممىلار يېقىشلىق، تارتىملىق، تەسىرلىك ئىدى. ...ئىلە ئەھۋالى ئېغىر، قىينىچىلىقتا ئۆتۈۋاتقان دېھقانلار باتارىيە سې ـ ...ۋالالمىسا، گېزىتنى كانايچە قىلىپ سەككىز ـ ئون تال كونا باتارد ـ يىنى يۆگەپ رادىئونى جارانلىتىۋېتەتتى. قەيەرگە قارىسالا خۇشھال، قاينام ـ تاشقىنلىق، ئىللىق مەنزىرە، كۆتۈرەڭگۈ كەيپىيات بار ئىدى.

2

يېزىلارغا توك تارتىلىشقا باشلىغاندىن كېيىن تېلېۋىزور دېھقانلار ئۆيلىرىگە بىر ـ بىرلەپ كىرىشكە باشلىدى. رادىئودىن كۆپ ئاكلاپ قانمايدىغان «غېرىب ـ سەنەم»، «رابىيە ـ سەئىدىن»...لەرنى ئېيىڭ راندىن كۆرۈپ تولمۇ خۇشھاللاندۇق. ئۇ چاغلار هەممە ئۆيدە بىر ـ دىن تېلېۋىزور يوق چاغلار ئىدى. تېلېۋىزور بار ئۆيگە يەتتە ـ سەكىز كىز ئائىلىلىك دېھقان ئولىشىپ، تال بارانىڭ ئاستىدا تېلېۋىزىيە پروگراممىلىرىنى كۆرەتتۇق. پاشانىشان، ئايشەم قەيۇم، ئەركىن قۇتلۇ ...ددىنلەرنىڭ ئۆزگىچە جارانلىق ئاۋازىدىن قىن ـ قىنىغا پاتماي ئۇسسۇلغا چۈشۈپ ـ سەكرەپ كېتىشكەن بىز بالىلارغا قاراپ ئاتا ـ ئانىلىرىمىز خۇشھال كۈلەتتى. «نەسرىددىن ئەپەندى»، «خانىش ئامانىسا»، «تەڭرىتاغ ئېتىكىدە» ... قاتارلىق كىنو ـ تېلېۋىزىيە فىلىملىرىنى كۆرۈپ قانمايتتۇق.

ئىقتىسادىي تەرەققىياتنىڭ يۇكسىلىشىگە ئەگىشىپ دېھقان ئۆيلىرىدە كىچىككىنە 14 دىيويملۇق رەڭسىز تېلېۋىزور ئومۇملىشىشقا باشلىدى. هەممىلا دېھقان ئۆيلىرىدە ئولتۇرۇپ تېلېۋىزىيە پروگراممىلىرىنى كۆرەلەيدىغان بولدى. شوخ سەنەمگە چۈشكەن ئارتىسلار كېيىنەكتەك پىرقىراپ ئېكراندا پەيدا بولسا، يۈزلىرىنى قورۇق باسقان دېھقان ئاتا ـ ئانىلىرىمىز بالىلىرىنى يېنىدا ئولتۇرغۇزۇپ، نەۋرە ـ چەۋرىلىرىنى قۇچقىغا ئېلىپ ئىللىق كەيپىيات ئىچىدە ئائىلىسى بويىچە جەملىشىپ تېلېۋىزور كۆرۈشكە ئادەتلەندى. تېلېۋىزور دېھقانلارنىڭ مەنىۋى هاردۇق چىقارغۇچىسى بولۇپ رادىئونىڭ ئورنىنى ئالدى. رادىئو ئاستا ـ ئاستا تېلېۋىزورغا ئورۇن بوشتىپ قوشۇمچە ئورۇنغا ئۆتتى. بۇزۇلغان رادىئو بۇزۇلغان پېتى، باتارىيىسى تۈگىگىنى باتارد ـ يىسىز پېتى تەكچىلەردە توپا بېسىپ قالدى. هەممىلا يەردە تېلېۋىزور قىزغىنلىقى كۆتۈرۈلدى.

3

جەنۇبىي شىنجاڭدا توكنىڭ تورلىشىشى، تېلېۋىزىيە سىگناللىرىنىڭ هەممە يەرنى قاپلىشىشى خەلقىمىزنى تېلېۋىزوردىن ئايرىلالمايدىغان قىلىپ ئادەتلەندۈرۈشكە باشلىدى. ئاز ساندىكى ئاكتىلغۇچىلارنىڭ ئېتىبارىدا مەۋجۇد بولۇپ تۇرۇۋاتقان رادىئومۇ بوش كەلمەي، بۇ مەنۇي رىقابەتتە داۋاملىق ئىستېمالچى تالاشتى. رادىئو بىلەن تېلېۋىزىيە هەر ئىككىسى ئۆزىدە بار بولغان ئارتۇقچىلىقلىرى ئارقىلىق ئوخشاش بولمىغان ساندىكى «ئىستېمالچى» لىرىنى مەنۇي جەھەتتىن ئوزۇقلاندۇرۇپ كېلىۋاتقاندا، تېلېۋىزىيە ئۇزلۇكسىز ئۆز كۈرسىنى چۈشۈرۈشكە يۈزلەندى: 45 مىنۇتلۇق بىر فىلىم ئاخىرلاشقىچە نەچچە ئون قېتىم قايتىلاپ كۆرسىتىلىدىغان بەزى لاۋزا ـ تېتىقسىز ئېلانلار بىر ئوبدان بىر قىسىملىق فىلىمنى تىلەمچىنىڭ نېنىدەك پارچە ـ پۇرات قىلىپ تاشلىشى، ئېكراندىكى بەزى كۆپتۈرمە ـ ساختا ئېلانلار، شەھۋانىي ـ بىمەنە كۆرۈنۈشلەر، هاياسىز ـ ئۇياتسىز چۈشەندۈرمىلەر، نېرۋىنى چارچىتىدىغان ۋارانكا ـ چۈرۈك، گۈلدۇر ـ گالاپلار شەرم ـ هايانى بىرىنچى ئورۇنغا قويىدىغان، ساغلام ـ ساپ ئىدىئولوگىيىگە ئىگە ئەڭ كۆپ ساندىكى يېزىلىق دېھقان كۆرۈرمەنلەرنىڭ نەزىرىدىن چۈشۈپ قالدى. يېزىلىقلار بۇرۇنقىدەك ئائىلىسى بويىچە جەملىشىپ، نەۋرە ـ چەۋرىلىرىنى قۇچقىغا ئېلىپ ئىللىق كەيپىيات ئىچىدە تېلېۋىزور كۆرۈشتىن چۈنكى بويىغا يەتكەن قىز بالىسى، بالاغەتكە يەتكەن ئوغۇل بالىسى بىلەن بىرگە ئولتۇرۇپ «هەيز تەڭشەش كومۇلچى»، «باھنى قۇۋۇەتلەش كومۇلچى»نى ماختاپ ئەزۋەيلىگەن كۆرۈنۈشلەرنى كۆرۈش تولىمۇ بىئەپ بولغانلىقتىن، خەۋەر ۋە مەخسۇس پروگراممىلارنى دېمىسە تېلېۋىزور كۆرۈشنىڭ هېچ مەزىسى قالمىدى (هەتتا مۇشۇ كەمدە پارتىيىنىڭ ئاۋازىدىن ئىبارەت خەۋەر پروگراممىسىغمۇ چاكىنلىشىپ ئېلانلارنى قىستۇرۇپ بىزارلىق تۇيغۇسىنى قوزغايدۇ). مەشرەپ ۋە روزى هېيت، قۇربان هېيتلىق سەنئەت كېچىلىكىدىن باشقا جەملىشىپ ئولتۇرۇپ بىرگە كۆرگىدەك پروگراممىلارنىڭ تاينى قالمىدى. چەت ئەللەر ۋە ئېلىمىزنىڭ تەرەققىي قىلغان ئۆلكىلىرىنىڭ ئىشلىگەن گاهى كىنو ـ تېلېۋىزىيە فىلىملىرىدىكى كاسسىسىنى مەكىت قوچقىرىنىڭ قۇيرۇقىدەك، كۆكسىنى تەكلىماكان ياۋا تۆگىسىنىڭ لوككىسىدەك ئوچۇق لىغىرلىتىپ يۈرۈۋېرىدىغان ئايالار بىزنىڭ مۇھىتىمىزدا قوبۇل قىلغىلى بولمايدىغان يات كۆرۈنۈش بولغىنى ئۈچۈن ئائىلىلەردە ئاتا ـ بالا بىرگە تېلېۋىزور كۆرۈش خۇدۇكسىرەش ئالامەتلىك مەزىسىز پائالىيەت بوپقالدى. بىزنىڭ هازىرقى تۇرمۇش سەۋىيىمىزدىن مەلۇمكى، بىر ئۆيدە بىر تېلېۋىزور بولۇش تېخى ئومۇمىي ئەھۋالغا ئايلىنىپ بولالمىغان يەردە، ئاتا ـ ئانا ئۈچۈن بىر، بالىۋاقا ئۈچۈن بىر تېلېۋىزور بولۇشى تېخى «يىراق مۇسابىلىك» ئەھۋال. ئاكا ـ سىڭلىمۇ بىرگە ئولتۇرۇپ تېلېۋىزور كۆرگىلى بولمايۋاتقان بۇنداق ئەھۋال ئاستىدا كۆرۈرمەنلەرنىڭ ئاشۇ «هاياسىز ـ تېتىقسىز» تېلېۋىزورىغا كۆچى يەتتى ـ دە، بار ئاچچىقىنى تېلېۋىزورنى كۆرمەسلىكتىن ئالدى. بىر مەهەل قىزغىنلىقتا ئايلانغان تېلېۋىزور كۆرۈش قىزغىنلىقى شاپىسىدە بېسىقىپ، بەزى ئائىلىلەردە تېلېۋىزور-

لارنى توپا بېسىپ، چاشقانلارنىڭ «بەيگە مەيدانى»غا ئايلاندى.

خەلقىمىزنىڭ مەنىۋى ئېھتىياجى بىر قەدەر قۇرغاق. چاكىنا تەلىۋىزىيە كۆرۈنۈشلىرىدىن بىزار بولغىنى بىلەن مەنىۋى ئوسۇز لۇقى مەۋجۇد بولۇپ تۇردى. بىر ۋاقىتلاردا تاشلاپ قويۇلغان رادىئو دىئولارغا قايتا باتارىيە سېلىندى ياكى رېمونتخانىلارغا ئاپىرىلدى. ئىلگىرىكى ئىللىق مەنىۋى تۇرمۇشنى ئەسلىتىپ، مەزمۇنى ساغلام مەنىۋى ئوزۇقنى رادىئودىن ئىزدەپ «ئات ئايلىنىپ يۈرۈپ ئوقۇ-رىنى تاپتى». رادىئو ئاڭلاش يېزىلاردا بىردىنلا قايتا ئومۇمىي كۆرۈنۈشكە ئايلاندى.

4

بىزنىڭ مەھەللىدە «بۇزۇلمىغان كىم قالدى؟» دېگەن بىر تۈ-راقلىق ئېيتىم بار. «ئۆرۈك ئۆرۈكنى كۆرسە ئالا بوپتۇ» دېگەندەك، ھە دېگەندە قۇلىقىمىزغا چاپلىغان رادىئومۇ ئەمدىلىكتە «ئالا» بول-غاندى. ئىلگىرىكى بوش ۋاقىتلاردا قويۇپ قويۇلدىغان «دىل كۈ-يى» مۇزىكىلىرى ئەمدىلىكتە بەزى چاكىنا ـ لاۋزا ئېلانلارغا يېپىنچا قىلىپ قويۇلغاندى. ئاڭلىتىۋاتقان ئېلانلار تۇرمۇشنىڭ ئوخشاش ۋە كۆپلىكىدىن بەئەينى «نەيزە ۋە قالقان» دېگەن مەسەلدىكىدەك كۆلكىلىك، ھەجۋىي كۆرۈنۈش كۆز ئالدىمىزدا نامايان بولغىلى تۇردى: پۇل بەرسىلا تاۋۇزدەك دوملاپ يۈرۈپ ھەممىنى ماختاپ كۆككە كۆتۈرۈۋېتىدىغان، «ئىلغىماي يەيدىغان» تېتىقسىز بەزى ئېلان پ-روگراممىلىرى خەلق ياخشى كۆرگەن رادىئونى پۇل ئۈچۈن ھەممىنى دېيىشتىن يانمايدىغان تۇتۇرۇقسىز بىر نەرسىگە ئايلاندۇرۇپ قويغان-دى. بولۇپمۇ يېقىنقى ۋاقىتلاردىن بېرى يولغا قويۇلغان «قىزىق ل-ىنىيلىك سۆھبەت» پروگراممىسى گەرچە ئۈچۈر يەتكۈزۈش جەھەتتە يېڭىلىق يارىتقان بولسىمۇ، «نەيزەم ئۆتكۈر، ھەرقانداق قالقاننى تې-شىۋېتەلەيدۇ» دەپ بولۇپ، «قالقىنىم پۈختا، ھېچقانداق نەيزە ئۆت-مەيدۇ» دېگەندەك ئوخشاش تۇردىكى دوراىلارنى «دوملاپ يۈ-رۈپ» ماختاپ ئادەمنىڭ كۆلكىسىنى قىستىسا، كېسەل كۆرمەي دە-ئاگنوز قويۇپ، چىرايىنى كۆرمەي دورا بۇيرۇغان سۆزلەر غىدىقىنى قوزغايدۇ. ھەتتاكى بەزى سۆھبەتلەردىكى بىھايا ـ ئۇياتسىز پاراڭلار غەزىپىنى قوزغايدۇ. مەسىلەن:

ـــھە، مەسىلىھەتىڭىز بارمۇ؟ (ئەسلىدە «سورايدىغان مەسىلىھە-تىڭىز بارمۇ؟»دېسە توغرا بولاتتى. ـ مەسئۇل مۇھەررىردىن)

ـــھەئە، ئۆزۈم توغرىلىق سورايمەن دېگەن. يېقىندىن بېرى نور-مالسىز بوپقالدىم.

ـــقانداق نورمالسىزلىقىڭىز بار؟

ـــھېلىقىدەك ۋاقىتتا ... مەنىي كەلگەندە پەقەت بېسىم يوق. شۇڭا سىلەرنىڭ × × كاپسۇلىنى ئىچسەم توغرا كېلەرمۇ، دەپ ...

رادىئو دېگەن خەلقنىڭ رادىئوسى. خەلق دېگەن ئاتا ـ بالا، ئا-كا ـ سىڭىللار بىلەن خەلق بولىدۇ. رادىئو دېگەن كېسەل كۆرۈش ئۆيى ئەمەس، خەلقنىڭ رادىئو ئىستانسىسىدۇر. بۇنداق لاۋزىلىشپ ـ تېتىقسىزلىشپ كېتىۋەرسە، بۇلۇڭ ـ پۇچقاقلاردىكى «قىزلىق پەردە-سى تۇزەيمىز» دېگەن قانۇنسىز كىچىك دوختۇرخانىلاردىن رادىئونىڭ پەرقى قالمايدۇ ـ دە!

ئاغرىق دېگەن جېنى ئاغرىغاندا دوختۇرخانىغا بېرىشنى بىلىدۇ. ماڭدامدا بېرىلىۋاتقان دوختۇرخانا ئېلانلىرى ئاز كەلگەندەك، بۇنداق مەخسۇس ۋاقىت ئورۇنلاشتۇرۇلغان مۇلازىمەت لىنىيىلىرى ساغلام-ھايالىق بولسىغۇ كاشكى. چەكتىن ئاشقان لاۋزا ـ بىمەنە، ھاياسىز سۆز-لەشلەر ئاڭلىغۇچىلار ئارىسىدا بىئەپ كەيپىيات پەيدا قىلىپ، ئىختىيارسىز رادىئونى ئۆچۈرۈپ تاشلاشقا مەجبۇر قىلىدۇ. پروگراممىلارنىڭ بەزىسى خېلى يامان ئەمەس. مەسىلەن: تۇتقاقلىق كېسىلى، كۆز كېسىلى ۋە «چىننۇرى» مەھسۇلاتلىرى ھەققىدىكى مەسلىھەت لىنىيىلىرى. ھەر نەرسە ئۆز يولىدا بولغىنى ياخشى، چەكتىن ئاشقان ۋاقىتلارنى خەلق تە-رىپىدىن ئېتىبارىدىن قالدۇرماڭ ـ دە، تۇكۈرۈپ تاشلىنىسۇن.

5

پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىنىڭ «شىزاڭ ـ شىنجاڭ رادىئو ـ تېلې-ۋىزىيە قۇرۇلۇشى» خىزمىتىنىڭ شاراپىتى بىلەن ناھىيىمىزنىڭ رادى-ئو ـ تېلېۋىزىيە ئىشلىرى كۆپ تەرەققىياتلارغا ئېرىشتى. ھەر بىر كەنتتىكى بىردىن يۇقىرى ئاۋازلىق رادىئو كانىيىدىن خەلقىمىز پارتى-يىنىڭ سىياسىتىدىن ھەر كۈنى دېگۈدەك بەھرىمەن بولۇپ تۇرىدۇ. دېھقانلار ئېتىز ـ ئېرىقلاردا ئىشلەۋېتىپمۇ رادىئو پروگراممىلىرىنى تىڭشىيالايدۇ. ناھىيىمىزنىڭ رادىئو سىگنالى چاستوتىسى تىزگىنلەنگەن كىچىككىنە مىگاگېرتسلىق ئاڭلىتىش بولغىنىغا قارىماي، يوغان چىلەك-نىڭ ئاغزىدەك رادىئو كانىيىدىن كۈندە دېگۈدەك «قوشقۇنغا قىستۇ-رۇلۇۋېلىۋاتقان» تېتىقسىز ئېلانلار نەچچە ئون ۋاق قۇلاق تۇۋۈكىزدە ۋاراڭشىپ، قايسىبىر دوختۇرخانا ـ ئامبۇلاتورىيىنىڭ ھەر خىل ئايال-لار كېسەللىكلىرى، ئەرلەردە بولىدىغان جىنسىي ئاجىزلىق، ئىسپىرما بالدۇر كېتىش قاتارلىقلارنى داۋالايدىغانلىقى، تۇغماسلارغا سۈنئىي ئۇسۇلدا ئۇرۇق سالىدىغانلىقى ... ۋاھاكازالارنى دەپ قۇلاق ـ مىيە-ڭىزنى يەيدۇ. بۇ چاغدا نەسىللەندۇرۇش ئورنى بولمىغاندىكىن، «ـ تۇغماسلىق كېسەللىكلىرىگە دىئاگنوز قويۇپ داۋالايدۇ» دېسە ئاغرىق دېگەن ئۆزى بارىدۇ. ئاندىن ئۇرۇق سالامدۇ ياكى ئالتە ئايلىق بو-ۋاقنى سېلىپ بېرەمدۇ، دوختۇرخانىنىڭ ئىشى. دېمەكچىمىزكى، كەلگۈ جامائەتچىلىككە ئاشكارا تارقىتىلىدىغان پارتىيىنىڭ تەشۋىقات ۋاسىتىسىنىڭ يۈكسەك نوپۇزى قوغدىلىشى ۋە ئىجتىمائىي ئەخلاققا يات تېتىقسىزلىقلارغا رەھبەرلىكىنىڭ يۈكسەك دەققەت ئېتىبارى قوزغىلىشى كېرەك ئىدى.

ئەپسۇسكى!...

ئەلۋەتتە، ئۇچۇر دېگەن ياخشى. كىچىككىنە ئۇچۇر ۋاقتى كەل-گەندە كۆپ نەپ بېرىشى مۇمكىن. بىراق ھەممە ئىشنىڭ ئۆز دائىرە-سى، چەك ـ چېگرىسى ۋە ئۆزىگە تۇشلۇق سالاپىتى بولۇشى كېرەك. ئەگەر مۇھىمى ئۇچۇرلار ساغلام، خەلق قوبۇل قىلالايدىغان، ئىجتىما-ئىي مۇھىتىمىزغا ماس كېلىدىغان بولۇشى كېرەك. رادىئو دېگەن ئا-دەتتىكى تەشۋىقات قورالى ئەمەس، ساغلام ئىدىيە تاراتقۇچىدۇر. ئە-دەبئولوگىيە دېگەن سەل قاراشقا بولمايدىغان بازا. بىزنىڭ رادىئو ـ تېلېۋىزىيىمىز ئۆزىنىڭ ئىناۋىتىنى ساقلاپ، رولىنى توغرا تونۇپ، سوتسىيالىستىك ساغلام ئىدىئولوگىيىنىڭ تاراتقۇچىسى بولۇشى كېرەك.

سۆز ئاخىرى

پۈتكۈل ئىشلار «ئۇچكە ۋەكىللىك قىلىش» مۇھىم ئىدىيىسىنى ئۆ-زىگە يېتەكچى ئىدىيە قىلىۋاتقان بۇگۈنكى كۈندە، رادىئو ـ تېلېۋىزىيە ئۆزىگە ئەڭ يۈكسەك بۇرچنى يۈكلىگەن. «ئىلغار مەدەنىيەتنىڭ تەرەق-قىيات تەلىپىگە ۋەكىللىك قىلىش» شۇنى چۈشەندۈرىدۇكى، ئۇيغۇر تە-لىدىكى رادىئو ـ تېلېۋىزىيە ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ئۇيغۇر تىلىنى ئاڭلاپ چۈشىنەلەيدىغان ئون مىليوندىن ئارتۇق ئاڭلىغۇچى ۋە كۆرۈر-

مەن ئۇچۇن ئىشلەيدۇ. شۇڭا ئېيتالايمزكى، ئاشۇ ئون مليوندىن ئارتۇق ھەرمىللەت خەلقىنىڭ ئىلغار مەدەنىيىتى شەرم ـ ھايالىق، ئەدەب ـ قائىدىلىك، قىممەتلىك ـ مۇقەددەس، نورمال ـ ئەخلاقلىق بولغان سوتسىيالستىك ساغلام مەدەنىيەتتۇر. بۇنداق سوتسىيالستىك ساغلام مەدەنىيەتكە ھاقارەت ۋە يات تۇيۇلغان ھەرقانداق خىزمەت «ئۇچكە ۋەكىللىك قىلىش» مۇھىم ئىدىيىسىنىڭ يېتەكچىلىك رولىنى نورمال قوبۇل قىلمىغان بولۇپ سانىلىشى كېرەك. چۈنكى پارتىيىمىز بۇ تەشەببۇسنى ئوتتۇرىغا قويغاندا سۆزسىز ئەڭ ساغلام، سوتسىيالستىك ئەخلاققا ئىگە مەدەنىيەت» دەپ كۆرسەتكەن ۋە چوقۇم ساغلام بولغان سوتسىيالستىك تەرەققىياتنى كۆزدە تۇتۇپ، «تەرەققىيات تەلىپىگە ۋەكىللىك قىلىش»نى تەشەببۇس قىلغان. چۈنكى پارتىيىمىز مەدەنىيەتلەر ـ نەڭ سوتسىيالستىك ساغلام ئەخلاق ئۆلچىمى بويىچە ساغلام تەرەققىي قىلىشىنى تەشەببۇس قىلىدۇكى، سوتسىيالستىك ئەخلاق، ئەدەب ـ ئاۋدىن چەتنىگەن ناچار ئىللەتلەرگە ھەرگىز يول قويمايدۇ!

2004 ـ يىل ئۆكتەبىر، يېڭىشەھەر ـ ئەرمۇدۇن

ئاپتور: قىرغىز، يېڭىشەھەر ناھىيە ئەرمۇدۇن يېزىسىدا دېھقان، ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىلى

ناچار دورا ئېلانلىرىغا ئەمدى بەس!

تۇرسۇنجان ھامۇت

تېلېۋىزىيە، رادىئو، گېزىت قاتارلىق ئاخبارات ۋاستىلىرىدىن بەزى دورىلارنىڭ كېسەللىرىنى داۋالايدىغانلىقى توغرىسىدىكى ئېلانلارنى دائىم ئاڭلاپ ـ كۆرۈپ تۇرىمىز. ئۇلارنىڭ ئاڑىسىدىكى ئەرلەر، ئايالار كېسەللىكلىرىنى داۋالايدىغان بەزى دورىلارنىڭ ئېلانلىرىدىكى كىشىنى سەسكەندۈرگەندەك «تەپسىلىي تونۇشتۇرۇش»لارنىڭ ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتتىكى شەرم ـ ھايا، پەدىشەپنى بۇزۇشى نۇرغۇن كىشىنىڭ نارازىلىقىنى قوزغاپ كەلگەندى. سىياسىي كېڭەش شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق 9 ـ نۆۋەتلىك كومىتېتىنىڭ 3 ـ يىغىنىغا قاتنىشۋاتقان سىياسىي كېڭەش ئەزالىرى ئۇنىڭغا «بەس!» دېدى. ئېلدوس ئەختەموف (شىنجاڭ تېببىي ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ پروفېسسورى) قاتارلىق ئەزالار «دورا ئېلانلىرىنىڭ ئاغرىقلارنى ئازدۇرۇاتقانلىقىغا ئالاقىدار مەسىلىلەر توغرىسىدا تەكلىپ» سۇنۇپ، مۇناسىۋەتلىك ئورگانلارنىڭ دەرھال تەدبىر قوللىنىپ، ئىمزانىڭ ئىنكاسى كۆچلۈك بولغان بۇ مەسىلىنى ھەل قىلىشنى مۇراجىئەت قىلدى.

ئەزا ئېلدوس ئەختەموف مۇنداق دېدى: ھازىر ھەممىلا يەردە دورا ئېلانلىرى يامراپ كەتتى. بەزى دورا ئېلانلىرىنىڭ چۈشەندۈرۈشلىرىدە ئىجتىمائىي ئەخلاقا يات، ساغلام بولمىغان مەزمۇنلار بولغانلىقىدىن سىرت، دورىلارنىڭ رولىمۇ زىيادە كۆپتۈرۈۋېتىلگەن. ئالايلۇق، مەملىكىتىمىزدە ھازىر قەنت كېسىلگە گىرىپتار بولغانلار كۆپ بولغاچقا، قەنت كېسىلىنى داۋالايدىغان نۇرغۇن دورا ياسىلىۋاتىدۇ. بىر قىسىم دورا زاۋۇتلىرى ئاغرىقلارنىڭ «جۈڭگو تېبابىتى دورىلىرىنىڭ ئەكس تەسىرى يوقلىقى»غا ئىشىنىشتەك پسىخىكىسىدىن پايدىلىنىپ، قانداقكى قەنت تەركىبىنى تۆۋەنلىتىدىغان جۈڭگو تېبابىتى دورىلىرىنى ھەدەپ ئىشلەپچىقىرىپ بازارغا سېلىۋاتىدۇ. ئەمەلىيەتتە، ئادەتتىكى جۈڭگو تېبابىتى دورىلىرىنىڭ قانداقكى قەنت تەركىبىنى تۆۋەنلىتىش رولى بىر قەدەر ئاجىز بولۇپ، بىر قىسىم ئاغرىقلارغا پايدا قىلغان بىلەن، بىر قىسىملارغا پايدا قىلمايدۇ. شۇڭا دورا زاۋۇتلىرى قانداقكى قەنت تەركىبىنى تۆۋەنلىتىدىغان جۈڭگو تېبابىتى دورىلىرىغا قانداقكى قەنت تەركىبىنى تۆۋەنلىتىش رولى كۆچلۈك بولغان بۇ دورىلارنىڭ ئەھۋال تەدبىر قوللىنىپ، ئىمزانىڭ ئىنكاسى كۆچلۈك بولغان بۇ مەسىلىنى ھەل قىلىشنى مۇراجىئەت قىلدى.

ئەزا ئېلدوس ئەختەموف مۇنداق دېدى: ھازىر ھەممىلا يەردە دورا ئېلانلىرىنىڭ ئىلمىي يامراپ كەتتى. بەزى دورا ئېلانلىرىنىڭ چۈشەندۈرۈشلىرىدە ئىجتىمائىي ئەخلاقا يات، ساغلام بولمىغان مەزمۇنلار بولغانلىقىدىن سىرت، دورىلارنىڭ رولىمۇ زىيادە كۆپتۈرۈۋېتىلگەن. ئالايلۇق، مەملىكىتىمىزدە ھازىر قەنت كېسىلگە گىرىپتار بولغانلار كۆپ بولغاچقا، قەنت كېسىلىنى داۋالايدىغان نۇرغۇن دورا ياسىلىۋاتىدۇ. بىر قىسىم دورا زاۋۇتلىرى ئاغرىقلارنىڭ «جۈڭگو تېبابىتى دورىلىرىنىڭ ئەكس تەسىرى يوقلىقى»غا ئىشىنىشتەك پسىخىكىسىدىن پايدىلىنىپ، قانداقكى قەنت تەركىبىنى تۆۋەنلىتىدىغان جۈڭگو تېبابىتى دورىلىرىنى ھەدەپ ئىشلەپچىقىرىپ بازارغا سېلىۋاتىدۇ. ئەمەلىيەتتە، ئادەتتىكى جۈڭگو تېبابىتى دورىلىرىنىڭ قانداقكى قەنت تەركىبىنى تۆۋەنلىتىش رولى بىر قەدەر ئاجىز بولۇپ، بىر قىسىم ئاغرىقلارغا پايدا قىلغان بىلەن، بىر قىسىملارغا پايدا قىلمايدۇ. شۇڭا دورا زاۋۇتلىرى قانداقكى قەنت تەركىبىنى تۆۋەنلىتىدىغان جۈڭگو تېبابىتى دورىلىرىغا قانداقكى قەنت تەركىبىنى تۆۋەنلىتىش رولى كۆچلۈك بولغان بۇ دورىلارنىڭ دەرھال تەدبىر قوللىنىپ، ئىمزانىڭ ئىنكاسى كۆچلۈك بولغان بۇ مەسىلىنى ھەل قىلىشنى مۇراجىئەت قىلدى.

ئەزا ئېلدوس ئەختەموف مۇنداق دېدى: ھازىر ھەممىلا يەردە دورا ئېلانلىرىنىڭ ئىلمىي يامراپ كەتتى. بەزى دورا ئېلانلىرىنىڭ چۈشەندۈرۈشلىرىدە ئىجتىمائىي ئەخلاقا يات، ساغلام بولمىغان مەزمۇنلار بولغانلىقىدىن سىرت، دورىلارنىڭ رولىمۇ زىيادە كۆپتۈرۈۋېتىلگەن. ئالايلۇق، مەملىكىتىمىزدە ھازىر قەنت كېسىلگە گىرىپتار بولغانلار كۆپ بولغاچقا، قەنت كېسىلىنى داۋالايدىغان نۇرغۇن دورا ياسىلىۋاتىدۇ. بىر قىسىم دورا زاۋۇتلىرى ئاغرىقلارنىڭ «جۈڭگو تېبابىتى دورىلىرىنىڭ ئەكس تەسىرى يوقلىقى»غا ئىشىنىشتەك پسىخىكىسىدىن پايدىلىنىپ، قانداقكى قەنت تەركىبىنى تۆۋەنلىتىدىغان جۈڭگو تېبابىتى دورىلىرىنى ھەدەپ ئىشلەپچىقىرىپ بازارغا سېلىۋاتىدۇ. ئەمەلىيەتتە، ئادەتتىكى جۈڭگو تېبابىتى دورىلىرىنىڭ قانداقكى قەنت تەركىبىنى تۆۋەنلىتىش رولى بىر قەدەر ئاجىز بولۇپ، بىر قىسىم ئاغرىقلارغا پايدا قىلغان بىلەن، بىر قىسىملارغا پايدا قىلمايدۇ. شۇڭا دورا زاۋۇتلىرى قانداقكى قەنت تەركىبىنى تۆۋەنلىتىدىغان جۈڭگو تېبابىتى دورىلىرىغا قانداقكى قەنت تەركىبىنى تۆۋەنلىتىش رولى كۆچلۈك بولغان بۇ دورىلارنىڭ دەرھال تەدبىر قوللىنىپ، ئىمزانىڭ ئىنكاسى كۆچلۈك بولغان بۇ مەسىلىنى ھەل قىلىشنى مۇراجىئەت قىلدى.

ئەزا ئېلدوس ئەختەموف مۇنداق دېدى: ھازىر ھەممىلا يەردە دورا ئېلانلىرىنىڭ ئىلمىي يامراپ كەتتى. بەزى دورا ئېلانلىرىنىڭ چۈشەندۈرۈشلىرىدە ئىجتىمائىي ئەخلاقا يات، ساغلام بولمىغان مەزمۇنلار بولغانلىقىدىن سىرت، دورىلارنىڭ رولىمۇ زىيادە كۆپتۈرۈۋېتىلگەن. ئالايلۇق، مەملىكىتىمىزدە ھازىر قەنت كېسىلگە گىرىپتار بولغانلار كۆپ بولغاچقا، قەنت كېسىلىنى داۋالايدىغان نۇرغۇن دورا ياسىلىۋاتىدۇ. بىر قىسىم دورا زاۋۇتلىرى ئاغرىقلارنىڭ «جۈڭگو تېبابىتى دورىلىرىنىڭ ئەكس تەسىرى يوقلىقى»غا ئىشىنىشتەك پسىخىكىسىدىن پايدىلىنىپ، قانداقكى قەنت تەركىبىنى تۆۋەنلىتىدىغان جۈڭگو تېبابىتى دورىلىرىنى ھەدەپ ئىشلەپچىقىرىپ بازارغا سېلىۋاتىدۇ. ئەمەلىيەتتە، ئادەتتىكى جۈڭگو تېبابىتى دورىلىرىنىڭ قانداقكى قەنت تەركىبىنى تۆۋەنلىتىش رولى بىر قەدەر ئاجىز بولۇپ، بىر قىسىم ئاغرىقلارغا پايدا قىلغان بىلەن، بىر قىسىملارغا پايدا قىلمايدۇ. شۇڭا دورا زاۋۇتلىرى قانداقكى قەنت تەركىبىنى تۆۋەنلىتىدىغان جۈڭگو تېبابىتى دورىلىرىغا قانداقكى قەنت تەركىبىنى تۆۋەنلىتىش رولى كۆچلۈك بولغان بۇ دورىلارنىڭ دەرھال تەدبىر قوللىنىپ، ئىمزانىڭ ئىنكاسى كۆچلۈك بولغان بۇ مەسىلىنى ھەل قىلىشنى مۇراجىئەت قىلدى.

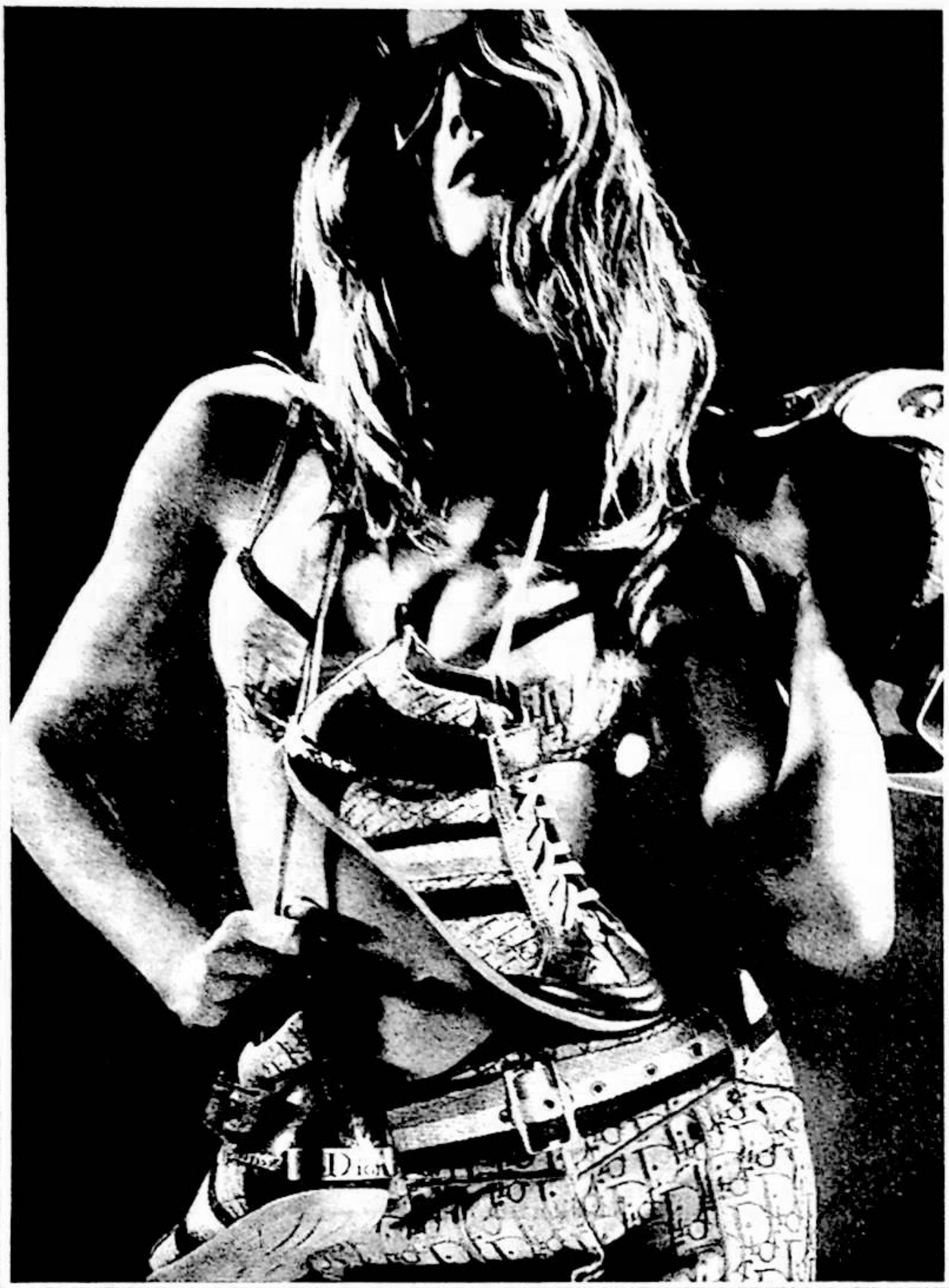
ئەزا ئېلدوس ئەختەموف مۇنداق دېدى: ھازىر ھەممىلا يەردە دورا ئېلانلىرىنىڭ ئىلمىي يامراپ كەتتى. بەزى دورا ئېلانلىرىنىڭ چۈشەندۈرۈشلىرىدە ئىجتىمائىي ئەخلاقا يات، ساغلام بولمىغان مەزمۇنلار بولغانلىقىدىن سىرت، دورىلارنىڭ رولىمۇ زىيادە كۆپتۈرۈۋېتىلگەن. ئالايلۇق، مەملىكىتىمىزدە ھازىر قەنت كېسىلگە گىرىپتار بولغانلار كۆپ بولغاچقا، قەنت كېسىلىنى داۋالايدىغان نۇرغۇن دورا ياسىلىۋاتىدۇ. بىر قىسىم دورا زاۋۇتلىرى ئاغرىقلارنىڭ «جۈڭگو تېبابىتى دورىلىرىنىڭ ئەكس تەسىرى يوقلىقى»غا ئىشىنىشتەك پسىخىكىسىدىن پايدىلىنىپ، قانداقكى قەنت تەركىبىنى تۆۋەنلىتىدىغان جۈڭگو تېبابىتى دورىلىرىنى ھەدەپ ئىشلەپچىقىرىپ بازارغا سېلىۋاتىدۇ. ئەمەلىيەتتە، ئادەتتىكى جۈڭگو تېبابىتى دورىلىرىنىڭ قانداقكى قەنت تەركىبىنى تۆۋەنلىتىش رولى بىر قەدەر ئاجىز بولۇپ، بىر قىسىم ئاغرىقلارغا پايدا قىلغان بىلەن، بىر قىسىملارغا پايدا قىلمايدۇ. شۇڭا دورا زاۋۇتلىرى قانداقكى قەنت تەركىبىنى تۆۋەنلىتىدىغان جۈڭگو تېبابىتى دورىلىرىغا قانداقكى قەنت تەركىبىنى تۆۋەنلىتىش رولى كۆچلۈك بولغان بۇ دورىلارنىڭ

بۇ خەۋەر «شىنجاڭ گېزىتى»نىڭ 2005 ـ يىل 15 ـ يانۋار سانىدىن ئېلىندى.

ئاپتور: «شىنجاڭ گېزىتى» مۇخبىرى

نومۇس ۋارىئاتسىيىسى

ئەمىر غىياس تۇركىيار

ئىپپەت پەرىشتىلىرىنىڭ ھېكايىسى

1 ـ **ھېكايە:** 17 ياشلىق زۇمرەت يالغۇز قىز ئىدى. ئۇ 2003 ـ يىلى 24 ـ سېنتەبىردە چوڭ ئاپىسىنى يوقلاپ بېرىپ، 3 ـ كۈنى كەچتە چوڭ ئاپىسىنىڭ تۇتقىنىغا قارىماي ئۆز ئۆيىگە قايتماقچى بولۇپ يالغۇزلا يولغا چىقتى. بۇ دەل ئەتراپقا قاراڭغۇ چۈشۈشكە باشلىغان چاغ ئىدى. ئۇ مەھەللىدىن ئايرىلىشىغا، قارشى تەرەپتىن كەلگەن بىر موتسىكلىت ئۇنى يانداپ ئۆتۈپ كەتتى. ئۇ پەر-ۋاسىزلا يولىنى داۋاملاشتۇرۇۋەردى. لېكىن، موتسىكلىت مىنگەنلەر ئىككى كىشى بولۇپ، ئۇلار قىزنىڭ يالغۇز كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ نىيىتىنى بۇزدى. ئۇلار قىزغا قول سىلىشنىڭ گېپىنى قىلىپ تۇرۇۋىشىغا مەھەللىدىن چىققان بىر دوستىمۇ بۇ يەرگە كەپقالدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى موتسىكلىت مىنگىنى: «مەن

ئاگاھ ۋە دانا بولۇڭ

بېرىپ ئۇنى توسۇپ تۇراي، سىلەر كەينىمدىن بېرىڭلار» دېگىنىچە بېرىپ قىزنىڭ ئالدىنى توغرىسىغا توستى. ئۇ، قىزچاقنىڭ ئۇستۈبىشىغا قاراپ، ئۇنىڭ ئۆز مەھەللىسىدىن ئەمەسلىكىنى جەزملەشتۈرگەندىن كېيىن موتسىكلىتىنى تاشلاپ ئۇنىڭغا قول ئۇزاتتى. قىز ئۇنىڭ قولىنى زەردە بىلەن سىلكۈۋەتتى. لېكىن ئۇ قىزچاقنىڭ قارشىلىق كۆرسەتكىنىگە قارىماي قولىدىن تارتقىنىچە يول بوىدىكى تەكلىككە سۆرەپ ماڭدى. قىزچاق ھەرقانچە قارشىلىق كۆرسەتسىمۇ تەڭ كېلەلمىدى. ئۇ ئەمدى قىزچاقنى سۆرەپ ـ دارقىرىتىپ ئېتىزلىققا ئەكىردى. قىزچاقمۇ قاتتىق قارشىلىق كۆرسەتتى، ئاۋازىنىڭ بارىچە ۋارقىردى، كۆچىنىڭ بارىچە ئېلىشتى، ئۆزىنى قوغدىدى. ئەتراپ ئۇنىڭ ناله ـ زارىدىن تىترەپ جارانكىشپ كەتتى. ئاڭغىچە بۇ مەلئۇننىڭ كەينىدە قالغان بايىقى دوستى، 23 ياشلىق رەخىم يېتىپ كېلىپ ئۇنىڭ «ئىش»نى ئەپلەشتۈرەلمەيۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ: «ئەكېلە، بۇنى ماڭا قويۇپ بەر» دېگىنىچە قىزچاقنى بېلىدىن تۇتۇپ سۆرىگەن پېتى ئېرىق بويىغا ئەكەلدى ۋە ئۇنىڭ پۇتىدىن چرماپ يېقىپ يەرگە مەھكەم بېسىۋالدى. لېكىن قىزچاق بىر قولىدا ئۇنىڭ چېچىنى تۇتۇۋېلىپ، بىر قولىدا ئىتتىرىپ، پۇتلىرى بىلەن تېپىپ، ۋارقىراپ ئۇنى زادى يېقىن كەلتۈرمىدى. رەخىم تېخىمۇ ۋەھشىيلىشىپ، قىزچاقنىڭ پۇت ـ قوللىرىنى

قايرىپ، پۇكلەپ تارتقۇشلاشتۇرۇپ رەزىل مەقسىتىگە يەتمەكچى بولدى. ئەمما قەيسەر قىزچاق: «ئۆلۈشكە رازىمەنكى، سەن ئەبلەخلەرنىڭ قولىدا ئۆزۈمنى بۇلـغىمايمەن، ئادەم بارمۇ، قۇتقۇزۇڭلار! مېنى قويۇۋېتىش لۈكچەكلەر ـ نامەردلەر!» دېگىنىچە جان ـ جەھلى بىلەن ئېلىشىپ ئۇنىڭغا پۇرسەت بەرمىدى. پۇتكۈل جەريانىدا ئۇ ئۇلارغا قىلچىلىك يالۋۇرمىدى. ئەمەلىيەتتە مۇنداق پەيتتە قارشى تەرەپكە يالۋۇرۇش ئۇنىڭ خورىكىنى يەنمۇ ئۆستۈرۈپ قويياتتى. قىزچاق بىر تەرەپتىن توختىماي ۋارقىراپ، بىر تەرەپتىن رەخمىنىڭ قوللىرىنى مورلاپ، چىشلەپ، پۇتلىرى بىلەن تېپىپ ئۇنىڭغا ئۆزىنى زادىلا تۇتقۇزمىدى. رەخىم قاتتىق قارشىلىق ئاستىدا مەقسىتىنى ئەمەلگە ئاشۇرالماي بوششىپ كەتتى. ئاڭغىچە ئۇلارغا يولدا ئۇچرىغان ھېلىقى دوستى كېلىپ: «سىلەرمۇ ئادەممۇ، بىرەرسى ئۇنىڭ ئۈستىلاپ كەپقالسا سەت ئەمەسمۇ؟!» دېدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار قىزچاقنى ئۇنىڭغا تاشلاپ قويۇپ كېتىپ قالدى. دەل شۇ چاغدا زۇمرەتنىڭ ئاتا ـ ئانىسى كەچ كىرىپ كەتكەن بولسىمۇ، قىزىنىڭ قايتىپ كەلمىگەنلىكىدىن ئەنسىرەپ ئۇنى ئىزدەپ بۇ يەرگە كەپقالدى. ھېلىقى بالا ئۇلارنى كۆرۈپلا قېچىپ كەتتى. شۇنداق قىلىپ قەيسەر قىز ئىپپەت لۈكچەكلىرى بىلەن كەسكىن ئېلىشىپ ئىپپىتىنى ساقلاپ قالدى. لۈكچەكلەرنىڭ بارار جايى ئاخىرى ھەپسە بولدى (كىشى ئىسىملىرى ئۆزگەرتىلدى) ①.

2 ـ ھېكايە: پاتمە ئەمدىلا 13 ياشقا كىرگەن ئوقۇش يېشىدىكى سەبىي قىز ئىدى. لېكىن نامراتلىق ـ يوقسۇزلۇق ئۇنى ئوقۇشتىن مەھرۇم قالدۇرۇپ، ئادەتتە ئادەم ئايىغى ئانچە يەتمەيدىغان بىر خىلۋەت تاغدا كۇن بويى قوي بېقىشقا مەجبۇر قىلدى. گەرچە ئۆگەي ئاپىسى ئۇنىڭ ئۆز ئاپىسىنىڭ يوقلۇقىنى بىلىندۇرمەي ئۇ ـ نىڭغا ئىللىقلىق يەتكۈزگەندەك قىلسىمۇ، نامراتلىق ئۇنىڭ ئوقۇشتىن ئىبارەت رزۇ ـ ئۇمىدلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرغۇزماي قويدى. ئۇ ھەر كۇنى تاڭ سەھەر ۇرنىدىن تۇرۇپ چېينى ئېچىپ بولۇپلا قويلىرىنى ھەيدىگىنىچە ئۇرۇمچىنىڭ چېتىگە جايلاشقان بۇ تاغقا قويلىرىنى باققىلى چىقاتتى. ھالبۇكى، بۇ كەڭ كەتكەن تاغلىق رايوندا ئائىلىلىكلەرمۇ ناھايىتى شالاڭ بولۇپ، بەكمۇ جىمجىت ئىدى.

2003 ـ يىلى 2 ـ سېنتەبىردە ئۇ ئادەتتى بويىچە سەھەر ئۇرنىدىن تۇرۇپ قوي ـ لىرىنى ھەيدەپ ھېلىقى تونۇش تاغقا چىقتى. ئۇ، تاغنىڭ ئۇستىدە قويلىرىغا قارىغاچ خىيالغا چۆكۈپ ئولتۇرغاندا، توساتتىن بىر ناتونۇش ئەر پەيدا بولـۇپ، ئـۇنـىڭ ئەتراپىنى ئايلىنىشقا باشلىدى. پاتمە بۇ ئەرنىڭ قاراشلىرى ۋە ھەرىكىتىدىن بىر خىل شۇملۇقنى سېزىپ، قورقۇپ قالدى. بۇ ناتونۇش ئەر تۇيۇقسىز مېڭىشنى توختىتىپ، ئىشتىنىنى سالغان پېتى قىزغا يېقىنلاپ كەلدى. پاتمە قوقۇپ كېتىپ ئورنىدىن تۇردى ـ دە، كەينىگە ئۆرۈلۈپلا بەدەر قاچتى. بۇ ئەر ئۇنىڭ كەينىدىن كۇچىنىڭ باربچە قوغلاپ يېتىشۋالدى ـ دە، ئۇنى پۇتلاپ يىقتىپ يەرگە بېسـىۋالدى. قىزچاق ئۇنىڭ ئاستىدا تىپچەكلەپ «ئادەم بارمۇ، قۇتقۇزۇڭلار» دەپ شۇنچە ۋارقىرىغان بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئاۋازىنى بۇ جىمجىت تاغدا قويلاردىن باشقا ھېچكىم ئاڭلىمىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئىپپەت ـ نومۇسىنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن بۇ مەلئۇن بىلەن قاتتىق ئېلىشتى، ئۇنىڭ باربچە ۋارقىرىدى، پۇتلىرى بىلەن ئۇنى تېپىپ ـ تىرەجەپ، ئىشتانىبېغىغا ئېسىلغان قوللىرىنى مورلاپ ئىتتىرىپ، ئۇنىڭ ھۇجۇملىرىنى توستى. قاتتىق قارشىلىققا دۇچ كەلگەن بۇ ئەبلەخ تېخىمۇ غالجىر ـ لىشىپ، توساتتىن يېنىدىن پىچقىنى چىقاردى ـ دە، قىزنىڭ يۇزىنى تىلىپ تاشلاپ، گېلىغا بىر پىچاق سانجۇۋەتتى. ئىسسىق قان قىزنىڭ بەدەنلىرىدە ئېقىشقا باشلاپ يۇزى، بوينىنى قىپقىزىل بويۇۋەتتى، ئاغرىق ئازابى ئۇنى قاتتىق قىينىدى. ھېلىقى ھايۋان ئەمدى قىزنىڭ ئىشتىنىنى سالدۇرۇپ باسقۇنچىلىق قىلماقچى بولدى. ئەمما قىز ھالىدىن كېتەي دەپ قالغان بولسىمۇ، ئۇنىڭغا يەنىلا داۋاملىق قارشىلىق كۆر ـ سەتتى، پۇتۇن بەدەنلىرى قانغا بويىلىپ، چاچلىرى چۈۋۈلۈپ، كىيىملىرى پا ـ رە ـ پارە بولىكەتكىنىگە قارىماي قەيسەرلىك بىلەن ئېلىشتى. بىر قولىدا مەلئۇنىڭ ھۇجۇملىرىنى توسسا، بىر قولىدا بەدەللىرىنى مەھكەم قوغدىدى، ئۆزىنى ھەر تەرەپكە ئېتىپ ئۇنىڭ ئۆزىنى تىز گىنلۈېلىشىغا پۇرسەت بەرمىدى. دەل ئىككىسى پومداق ـ لىشۋاتقان ۋاقتىتا، بىراقتىراق ـ تاغ باغرىدا ئوغۇللىرىنىڭ خىش قويۇشىغا يار ـ دەملىشۋاتقان زوربخان ئانا خېلى ۋاقىتقىچە تاغ ئۇستىدە ئىككى ئادەمنىڭ پوم ـ داقلىشۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ غەلىتىلىك ھېس قىلدى ھەم ئوغۇللىرىغا قاراپ: «باللىرىم، تاغدا بىر ئىش بولغاندەك قىلىدۇ، چىقىپ قاراپ بېقىڭلار» دېدى. شۇنىڭ بىلەن زوربخان ئانىنىڭ ئىككى ئوغلى يەنە ئىككى بالا بىلەن قوللە ـ رىدىكى ئىشلىرىنى تاشلاپ دەرھال تاغقا چاپتى. ھېلىقى بەتبەخت تۆت ئادەم ـ نىڭ ئۆزىگە قاراپ يۈگۈرۈپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ دەرھال ئىشتىنىنى كۆ ـ تۈرگىنىچە قېچىپ كەتتى. ئىككى بالا تونۇغىنسىز بوپكەتكەن قىزنىڭ قېشىدا قالدى، ئىككى بالا ئۇ بەتبەختنىڭ كەينىدىن قوغلىدى. ئۇ ئەبلەخ قېچىپ بېرىپ شۇ ئەتراپتىكى بىر قۇرۇلۇش ئورنىغا كىرىۋالدى. ئىككى بالا ئۇنىڭ كەينىدىن كىرمەكچى بولغاندا قۇرۇلۇش قىلىۋاتقانلار توسۇۋېلىپ كىرگىلى قويـمـىـدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار شۇ تەۋەلىكتىكى مېھمان كۆتۈش يولى ساقچىخانىسىغا دېلو مەلۇم قىلدى. ساقچىلار قۇرۇلۇش ئورنىدىكى مۇناسىۋەتلىك خادىملارغا قا ـ نۇننى چۈشەندۈرۈش ئارقىلىق ئاخىرى جالە x x ئىسىملىك خېنەنلىك گۈ ـ ماندارنى تۇتتى (كىشى ئىسىملىرى ئۆزگەرتىلدى) ②.

ئىلاۋە:(1) زۇمرەت بىلەن پاتمەدىن ئىبارەت بۇ ئىككى نەپەر ئىپپەت پەرىش ـ تىسىنىڭ ھېكايىسىنى ئوقۇۋېتىپ قاتتىق تەسىرلەندىم، ئۇلارنىڭ ئۆز ئىپپىتىنى ساقلاش يولىدا كۆرسەتكەن باتۇرلۇقىغا چىن دىلىمدىن قايىل بولدۇم ۋە ئۇلارنىڭ ئېگىلمەس ـ مۇنماس قەيسەر روھىغا چوڭقۇر تەشەككۇر ئېيتتىم. خىيالىمدا، يې ـ قىنقى ۋە ھازىرقى زامان تارىخىمىزدا ئۆتكەن نازۇكۇم، گۈلەمخان، قەمبەرنىسا قاتارلىق ئىپپەت پەرىشتىلىرى بىر ـ بىرلەپ ئۆتۈشكە باشلىدى. ئۇلارمۇ ئاخىرقى ھېسابتا ئىپپەت ـ نومۇس ۋە غۇرۇر ئۈچۈن دۇشمىنى بىلەن باتۇرلارچە كۈرەش قىلغان ۋە ئىپپەت ئۈچۈن ئۆلگەن ئەمەسمىدى؟! ئۇلار قىز ـ ئاياللار ئىپپىتىنىڭ بۇ دۇنيادا ئەڭ قىممەتلىك، ئەڭ ئەزىز، ئەڭ مۇقەددەس كىملىك ئىكەنلىكىنى ئۆزلـ ـرىنىڭ شەرەپلىك ئۆلۈمى ئارقىلىق ئىسپاتلىغاندى. بۇ گۈنكى كۈندىمۇ زۇمرەت بىلەن پاتمە دۇشمەنلىرىدىن نەچچە ھەسسە ئاجىز تۇرۇقلۇقمۇ، ئۇنىڭ ئۇستىگە شۇنداق خىلۋەت جايدىمۇ ئۇلارنىڭ ھەيۋە ـ ھۇجۇملىرىغا باش ئەگمەي ئۆزلـ ـرىنىڭ ئىپپىتىنى قەيسەرلىك بىلەن قوغداپ، ئۇيغۇر قىز ـ ئاياللىرىنىڭ ئىپپىتىگە چېقىلغىلى بولمايدىغانلىقىنى يەنە بىر قېتىم كۆرسىتىپ قويدى. دېمىسىمۇ، ئۇيغۇر خوتۇن ـ قىزلىرىغا نىسبەتەن ئېيتقاندا ئىپپەت ھەممە دېمەكتۇر؛ ئۇ، قىز ـ ئايال ـ لارنىڭ ئىپتىخارى ۋە غۇرۇرى، بارلىقى ۋە ھاياتى، مۆرىتى كەلگەندە ئۇ تەن ۋە جاندىنمۇ بۈيۈكتۇر؛ ئۇ بولغانلىقى ئۈچۈن قىز ـ ئاياللار چىرايلىق، ئۇ بولغاچقىلا قىز ـ ئاياللار سۆيۈملۈك، ئۇ بولسىلا قىز ـ ئاياللار قەدىرلىك، ئۇ بولسىلا قىز ـ ئاياللار ئۇلۇغ؛ مۇبادا ئۇ بولمىسا قىز ـ ئاياللار شۇنداق سەت، شۇنداق بەتبەشرە، ئۇ بولمىسا قىز ـ ئاياللار شۇنداق مەينەت، شۇنداق پاسكىنا، شۇنداق يىرگىنچلىك، ئۇ بولمىسا قىز ـ ئاياللار تاشلۇېتىلگەن ئەخلەتتىنمۇ قەدىرسىزدۇر (ئەلـۋەتـتـە ئىپپەت ئۇنىڭ زوراۋانلىرى تەرىپىدىن زورلۇق كۈچى بىلەن پايمال قىلىنسا، بۇ ـ نىڭدىن بىلەن ئىپپەت سۇبېيېكتىنى بىراقلا ئىنكار قىلىشقا بولمايدۇ، ئۇ زورلۇق كۈچى تەرىپىدىن زىيانلانغۇچى بولۇش سۈپىتى بىلەن بىزنىڭ سېپىمىزدە بىز بىلەن بىللە نورمال ياشاشقا ھوقۇقلۇق. لېكىن ئۇنىڭ زىيانلانغانلىقىنى كېيىنكى روھىي بې ـ سىمى ۋە ئاقىۋەتلىرى ھەققىدە توختىلىش بۇ ماقالىنىڭ مەقسىتى بولمىغاچقا، بۇ ـ نىڭغا دائىر مۇلاھىزىنى باشقىلارغا قالدۇرۇپ، بىز داۋاملىق ھالدا ئىپپەتنىڭ قىم ـ مىتى ۋە ئورنى ھەققىدە زاكون سۆزلەيمىز). ئۇيغۇر جامائىتى ئارىسىدا ئەخلاق ھەققىدە گەپ بولغاندىمۇ ئار ـ نومۇس ئۇنىڭ ئەڭ ئالدىنقى شەرتى قىلىنىدۇ. ئۇيغۇر يىگىتلىرى قىزلار بىلەن تونۇشقان ۋە نىكاھلانغاندىمۇ ئىپپەتنى ئاساسىي

شەرت قىلىپ تاللايدۇ. شەخسكە نسبەتەن ئېيتقاندا، ئۇنىڭدا ئىپادىسىز ئەخلاقنىڭ بولۇشىنى تەسەۋۋۇر قىلىش زادى مۇمكىن ئەمەس. شۇڭا، نازۇكۇملار ئۆز ئىچى چىتى زوراۋان ھۆكۈمرانلار ۋە ئىپادە مۇشتۇمزورلىرى تەرىپىدىن ئېغىر تەھدىتكە دۇچ كەلگەندە ھېچبىر ئىككىلىنىپ تۇرمايلا ئۆزلىرىنىڭ قىممەتلىك ھاياتىنى قۇربان بېرىش بەدىلىگە ئىپادىنى قوغداپ قېلىپ، قېرىنداشلىرىنىڭ قەلب تۇرىدىن ئورۇن ئالدى. ئەمدىلىكتە زۇمرەت بىلەن پاتىمەمۇ ئۆز ئىپادىتى ئۈكچەكلەر تەرىپىدىن دەپسەندە قىلىنىش خەۋپىگە دۇچ كەلگەندە ئۇلار بىلەن جان تىكىپ ئېلىشىپ ئىپادىتى (پاكلىقى)نى ساقلاپ قېلىپ، قېرىنداشلىرىنىڭ يۈرتىنىڭ يۈزىنى يورۇق قىلدى.

ئۆزىنى بىلىدىغان ئوقۇرمەنلەرگە مەلۇملۇق، بىز خەق ئەھلى قىز ـ ئاياللىرىغا چېقىلغان كىشىنى بەك يامان كۆرىمىز، مۇنداق چاغلاردا خۇن تۆكۈلىدىغان ئىش. لارنىڭ چېقىپ قېلىشى ھېچ گەپ ئەمەس ③. گەپنىڭ ئوچۇقىنى ئېيتقاندا، ئىپادىتى قوغداپ، نومۇسنى ئاقلاش خەلقىمىزنىڭ ئېسىل ئەنئەنىسىدۇر. تارىختىن سۆرۈش. تۇرگەندىمۇ، خەلقىمىز ئىچىدە ئىككى قېتىم ئىپادە قوزغىلىڭى يۈز بەرگەن. مەسىلەن، چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن كۆچا ناھىيىسىگە ئامبالىققا تەينەلەنگەن مەككار ۋە زالىم ئەمەلدار ئورچۇنا كۆچا خەلقىنىڭ شىللىسىگە مەنسۇپ ئالغانلىقى ئۈستىگە 200 دىن ئارتۇق ئايالىنى مەجبۇرىي يىغىۋېلىپ ئامبال ئوردىسىدا ئىپادە ـ نومۇسنى سېتىشقا قىستىغان ۋە كۆچا خەلقىنىڭ مىللىي ئەنئەنىسىنى دەپسەندە قىلىشنى ھەدەپ يولغا قويغاندا، مىللىي ئار ـ نومۇسقا چىدىمىغان كۆچا خەلقى 1857 ـ يىلى 3 ـ ئاپرېلدا مۇھەممەدئېلى، ئىبراھىم. شاھنىڭ يېتەكچىلىكىدە قوزغىلىپ، مۇستەھكەم ئۈيۇشۇش كۈچىنى ئامالىيان قىلغانلىقتىن، ئورچۇنا ھېلىقى ئاياللارنى قويۇپ بېرىشكە مەجبۇر بولغان ④. 1931 ـ يىلى فېۋرالدا جىن شۆرىپىنىڭ ئاراتۈرك ناھىيىسىنىڭ شوپۇل دېگەن يېرىدىكى چازىغا باج ئەمەلدارى قىلىپ تىكلەپ قويغان تۇغقىنى جالاڭ گوخۇا (جالاڭ جىسا) شوپۇلنىڭ دورغىسى سالىھنىڭ ئايىنىساخان ئىسىملىك قىزىنى ئالىمەن دەپ ئۇنىڭغا قاتتىق زورلۇق قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بۇ ئاھانەتكە چىدىمىغان شوپۇللۇقلار سالىھ دورغىنىڭ باشچىلىقىدا تەشكىللىنىپ، ھېلىقى باج ئەمەلدارىنى ئۆلتۈرۈپ تاشلاپ قوزغىلاڭ كۆتۈرىدۇ ⑤. 1934 ـ يىلى ئەتىيازدا ماجۇڭيىلاڭ باندىتلىرى جىياڭ جېشىنىڭ ئاستىرتتىن بىۋاستە ئورۇنلاشتۇرۇشى، ستالىن سوۋېت ھۆكۈمىتىنىڭ ئىستراتېگىيىلىك پىلانلىشى بويىچە جەنۇبىي شىنجاڭغا «چېكىنگەن»دە، جەنۇبىي شىنجاڭدىكى يۇرت ـ يۇرتلارنىڭ ئاقسا. قاللىرى مەھەللىلىرىدىكى قىز ـ ئاياللارنى تارقاقلاشتۇرۇپ ۋە يوشۇرۇپ، ما. جۇڭيىلاڭ باندىتلىرىنىڭ كەلكۈنسىمان ئىپادە باسقۇنچىلىقىدىن ساقلاپ قالغان.

دېمەك، يۇقىرىقى رېئال ۋەقەلەردىن ئېنىق كۆرۈۋالالايمىزكى، ئۇيغۇر قىز ـ ئاياللىرىغا نىسبەتەن ئىپادە مۇتلەق دەخلىسىزدۇر، ئۇ ھاياتىنمۇ، جاندىنمۇ قىممەتلىكتۇر؛ ئۇنىڭ قىممىتىنى بىلمەسلىك، ئۇنىڭ ئورنىغا بېرەرۋا قاراش، ئۇنىڭ نوپۇزىنى چۈشۈرۈشنىڭ كويىدا بولۇش ئېغىر گۇناھتۇر؛ ئىپادىتى ئاسرىماسلىق، ئىپادىتى قوغدىماسلىق، ئىپادە تەھدىت ۋە ھۇجۇمغا ئۆچرىغاندا كۆرەش قىلماسلىق، مۆرىتى كەلگەندە ئىپادە ئۆچۈن قۇربان بەرمەسلىك ئۆتۈپ كەتكەن ھامانەتلىكتۇر؛ پەرزەنتلەرگە ئىپادە تەربىيىسى بەرمەسلىك، ئىپادىتىنىڭ مەزمۇنى ۋە قىممىتىنى بىلدۈرمەسلىك، ئۇلاردا ئىپادە ئېڭى ۋە ئىپادە غۇرۇرىنى يېتىلدۈرمەسلىكمۇ سەل قارىغىلى بولمايدىغان ئاڭقاۋلىقتۇر؛ جۇملىدىن ئىپادىتىنىڭ قىممىتى ۋە نوپۇزىنى ئاجىزلىتىشقا سەۋەب بولىدىغان ئىجتىمائىي ئىللەتلەرنىڭ باش كۆتۈرۈپ چىقىشىغا بېرەرۋا قاراشمۇ ئېغىر ۋىجدانىي مەسئۇلىيەتسىزلىكتۇر.

شۇنداق، ئىپادە ھۇرلۇك دېمەكتۇر، ئىپادە ھەممە ـ ھەممە دېمەكتۇر؛ ئۇ ھايات دېمەكتۇر، ئۇ ـ جان دېمەكتۇر. ئۇ بولغاچقا بىزنىڭ خوتۇن ـ قىزلىرىمىز شۇ قەدەر ئوماق ۋە گۈزەلدۇر، ئۇ بولغاچقىلا بىزنىڭ قىز ـ چوكانلىرىمىز شۇنداق كۆرەلڭ ۋە مەردانىدۇر، ئۇ بولغاچقىلا بىزنىڭ خېنىم ـ قىزلىرىمىز بىز ئېيتىپ قانماي ھايدىغان ئېسىل ناخشىدۇر، ئۇ بولسىلا ئۇلار ئەرلەرگە نېمە دېسە ھەقلىقتۇر. ئىپادىتى ئاسراش، قوغداش يالغۇز قىز ـ ئاياللىرىمىزنىڭلا مەجبۇرىيىتى بوپقالماي، ئەرلىرىمىزنىڭمۇ سەل قارىيالمايدىغان، باش تارتىپ بولمايدىغان مەجبۇرىيىتىدۇر؛ ئىپادىتىنىڭ قىممىتىنى بىلمەسلىكتىن، ئۇنىڭ ئورنىغا سەل قارىغان، ئىپادە ئۇيغۇر قارىشى كۆكرەك كېرىپ چىقمىغان، ئىپادە «يايما»چىلىرىنىڭ «يايما» ئېچىشىغا قارشى كۆرەش قىلمىغان ئەرلەرنى ئەر ھېسابلىغىلى بولمايدۇ.

شۇنداق، ئەرلەرنىڭ ۋىجدان ۋە غۇرۇرى، پەزىلەت ۋە ئەخلاقى ئۇلارنىڭ ئىپادىتى قەدىرلەش ئېڭى، ئىپادىتىنىڭ نوپۇزىنى قوغداش جاسارىتى، ئىپادە مۇشتۇمزورلىرىنىڭ ئەدىپىنى بېرىش مەيدانى ۋە ئىرادىسى، ئىپادە يايمىچىلىرى ۋە ئۇلارنىڭ خېرىدارلىرىغا قارشى تۇرۇش ئاڭلىلىقىدا ئەڭ روشەن ئىپادىلىنىدۇ. باشقىچە ئېيتقاندا، بىر ئادەمنىڭ ئىپادە قارىشى ۋە ئەخلاقىدىن ئۇنىڭ قانداق ئا. دەملىكىنى بىلگىلى بولىدۇ. ئىپادە قارىشى ئاجىز، شاللاق ئەرلەرنىڭ باشقا جە. ھەتتىنمۇ ساغلام ئادەم بولالىشى مۇمكىن ئەمەس. دېمەك، ئىپادە ئەخلاقى باشقا بارلىق ئەخلاقنىڭ يادروسى ۋە جەۋھىرى، ئۇ ئەخلاقنىڭ نۇرى، ۋىجدانىنىڭ ئىدى. سىكى، غۇرۇرنىڭ كۆزى؛ ئۇ ئادەمىيلىكنىڭ ۋۇجۇد قىسىردە يالتىرىشى، ئۇ، كەم. لىك غۇرۇرىنى جەۋلان قىلدۇرۇشنىڭ ئاساسى، ئۇ، «مەن»نىڭ ئىنسانىي قىممىتى ۋە مىللىي ئىپتىخارىنىڭ سىمۋولى. ئىپادە مانا شۇنداق بۇيۇك ئەخلاق تۇغى! مۇبادا، ئىپادە ئۇنىڭ زوراۋانلىرى ئالدىدا قوغدالمايدىكەن، ئۇ ئۇلار تەرىپىدىن مۇقەررەر ھالدا پايمال قىلىنىدۇ ۋە چەيلىنىدۇ، ئۇ ھالدا ئىپادىنىڭ ھېچنېمىسى بولمايدۇ، زېمىن ماتەمگە چۆكۈپ، كۆزلىرىدىن يۇم ـ يۇم ياش تۆكىدۇ. شۇڭا، مۇشۇنداق ئېغىر ئاقىۋەتكە قېلىپ، يۈرتىنىڭ يۈزىنى تۆكۈشنى خالىمىغان 17 ياش. لىق زۇمرەت بىلەن 13 ياشلىق پاتىمە ئىپادە زوراۋانلىرى بىلەن جان تىكىپ ئې. لىشىپ ئىپىستىنى ساقلاپ قالدى. ئۇلار قىزلىق جاسارىتى بىلەن ۋىجدان ۋە غۇرۇر تۇغمىنى لەپىلدىتىپ، ئۆز ئاتا ـ ئانىلىرىنىڭ، مەھەللە ـ يۇرتىنىڭ، ئۇيغۇر قىز ـ ئاياللىرىنىڭ يۈزىنى يورۇتتى. بۇ، ئۇيغۇر ھاياتىدا قەدىرلەشكە، مەدھىيىلەشكە ئەرزىگۈدەك قەھرىمانلىق. ئۇلار ئىسمى ـ جىسمىغا لايىق ئىپادە پەرىشتىلەر بولۇشقا مۇناسىپ! شۇنداق، ئىپادە ـ يۈز، ئىپادە ـ ئىناۋەت، ئىپادە ئىززەت ـ ھۆرمەتتۇر! ئىززەت ـ ھۆرمەتتۇل ھۆرمەت؛ ئۇنى قەدىرلەش، ئۇنى ئەتىۋارلاش، ئۇنى ئاسراش، ئۇنى قوغداش كىملىك مەجبۇرىيىتى؛ ئۇنى قەدىرلىمەسلىك ئۆزىنىڭ ئىنسانىي قىممىتىنى تونۇمغانلىق، ئۇنى ئەتىۋارلىماسلىق ئۆز ـ ئۆزىنى خار قىلغانلىق؛ ئۇنى ئاسرىماسلىق، ئۇنى قوغدىماسلىق ئۆزىنىڭ شەخسىي كىملىكى ۋە مىللىي، ئىرقىي سالاھىيىتىنى ئۆز قولى بىلەن زەبۇن ـ خاراب ئەتكەنلىك؛ ئۇنىڭ ئورنىغا بېرەرۋا قاراش، ئۇنىڭ ئۈچۈن ياشىماسلىق، ئىپادە لىبېرالىزمچىلىرىغا شېرىك بولۇش ئىپادە دوزىخىلىرىغا يانتايىاق بولغانلىق. ئىپادە غۇرۇرى بولمىغان ئادەمدە ۋىجدان بولمايدۇ، ۋىجدانى يوق ئادەمدە ئىمان بولمايدۇ، ئىمانى بولمىغان ئادەم «ئادەم» بولمايدۇ؛ ئىپادە شاللاقلىقى ئادەتكە ئايلانغان جايلاردا ئەخلاق بولمايدۇ، ئەخلاق بولمىغان جايلاردا چېرىكلىك، بۇزۇقچىلىق، پاسقىلىق ئەۋج ئالىدۇ؛ پاسقىلىق ئەۋج ئالغان جايلاردا ھېچنېمە بولمايدۇ... بارلىق پاسقىلىقنىڭ مەنبەسى ئىپادە شاللاقلىقىدۇر. ئىپادە شاللاقلىقى شەخسنىڭ كىملىكىنى، مىللەتنىڭ مەۋجۇدلۇقىنى نابۇت قىلىدىغان ئەپيۇندۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئىپادە شاللاقلىقنى كەلتۈرۈپ چىقىرىشقا، ئىپادە لىبېرالىزمچىلىرىغا قولچوماق بولۇشقا سەۋەب بولىدىغان ئىجتىمائىي مەسىلىلەرنىڭ يامراپ كېتىشىگە قول قوشتۇرۇپ تۇرۇشقا بولمايدۇ. ئەلۋەتتە، بۇنىڭغا بىزنىڭ ئىمان ـ ئېتىقادلىق قىز ـ ئوغۇللىرىمىز ھەرگىزمۇ قاراپ تۇرالمايدۇ. بىزنىڭ قىز ـ يىگىتلىرىمىزدە ۋىجدان بار، غۇرۇر بار، جاسارەت بار؛ ئۇلاردا نازۇكۇم، گۈلەمخان، قەمبەرنىسا، زۇمرەت، پاتىمە قاتارلىق ئىپادە پەرىشتىلىرىگە ئوخشاش يالقۇنلۇق يۈرەك بار. مۇھەممەد ئېلى،

ئىبراھىمشاھ سالغا دورغا قاتارلىق ئىپپەت سەردارلىرىغا ئوخشاش ئۆزلۈك روھى بار...

جۇمە ۋە شەنبە كۈنلىرىنىڭ كۆز يېشى ـ ئىپپەت بېدىكلىرىنىڭ ھېكايىسى

3 ـ ھېكايە: ئاپتور «نوموس ۋارىئاتسىيسى»نى يېزىشقا نەق خام ماتېرىيال ئىزدەپ يۈرگەن كۈنلەرنىڭ بىردە، يەنى 6 ـ دېكابىر (شەنبە)دا مېنىڭ يېقىن ئا-غىينەم، مەلۇم ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلار باشقارمىسىنىڭ باشلىقى ئىلھام (ئەسلى ئىسمى ئۆزگەرتىلدى) مېنى بىر پارچە ئېلان بىلەن تەمىنلىدى. ئۇ بۇ ئېلاننى 5ـ دېكابىر (جۇمە) چۈشتە ئۆچ نەپەر ئوقۇغۇچى مەكتەپنىڭ ئوقۇتۇش بىناسى تېمىغا چاپلاۋاتقان نەق مەيداندىلا قولغا چۈشۈرگەنىكەن. ئىلھامنىڭ ئېيتىشچە، بۇ ئې-لاننى مۇشۇ ئۆچ نەپەر ئوقۇغۇچى بىرلىشىپ مەخسۇس ئېلان ئىشلەش مەركىزىدە پۈل تۆلەپ ئىشلەتكۈزگەن بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىككىسى شۇ مەكتەپنىڭ چوڭلار ماتارىپىدا ئوقۇۋاتقان تەنتەربىيە ئوقۇتقۇچىسى، بىرى، باشقا بىر ئالىي مەكتەپنىڭ مەكتەپتىن چېكىنىۋېلىگەن ئوقۇغۇچىسى ئىكەن. ئېلان تۆت فورماتلىق گېزىتنىڭ چوڭلۇقىدىكى يالتىراق قەغەزگە ھازىرقى زامان تېخنىكىسى بىلەن رەڭلىك-كۆركەم ئىشلەنگەن بولۇپ، ئۇستىگە تېخى نامى چىقمىغان × × ئىسىملىك، يازلىق ئاسما مايكا كىيگەن بىر سەرگەردان نايناق ئەر «ناخشىچى»نىڭ كۆزلىرى چەكـ-چەيگەن ھالەتتىكى چوڭايتىلغان سۈرىتى، ئاندىن «ناخشىچى»نىڭ كۆكرەك تىمىنىڭ ئاستىغا ئۇيغۇر يېزىقى بىلەن ئېلاننىڭ مەزمۇنى بېرىلگەن. ئېلاننىڭ ئۈستۈرىسىغا كۆك رەڭدە بېرىلگەن چوڭ ھەرپلىك «تەشنالىقىم» دېگەن ئۇيغۇر-چە ـ ئىنگلىزچە سۆزلەر بىر قاراشتىلا كۆزگە چېلىقىپ تۇرىدۇ. «× × گە مەرھە-مەت» ماۋزۇلۇق بۇ قانۇنسىز ئېلاننىڭ ئەينەن تېكىستى مۇنداق: «ئەزىز ساۋاق-داشلارنىڭ كېچىلىكىمىزگە قەدەم تەشرىپ قىلىشىنى قارشى ئالىمىز. سىزلەرنىڭ شەنبە كۈنىدىكى ئارام ۋاقتىڭىزلارنى تېخىمۇ خۇشھال ـ خۇرام، كۆڭۈللۈك ئۆتـ-كۈزۈشىڭىزلەر ئۈچۈن بىر مەيدان كۆڭۈل ئېچىش كېچىلىكى ئورۇنلاشتۇرىدۇق. كېچىلىكىمىزگە يېتىلىۋاتقان تالانتلىق ناخشىچى × × نى ۋە ئۇنىڭدىن باشقا ناخ-شىچىلار ۋە ئۇسۇلچىلارنى تەكلىپ قىلىش بىلەن بىرگە، ھەر خىل قىزىقارلىق ئويۇن ۋە مۇكاپاتلىق پائالىيەتلەر ئورۇنلاشتۇرۇلدى. دوستلارنىڭ كېچىلىكىمىزگە ۋاقتىدا كېلىپ قانغۇچە ئويناپ كېتىشىنى قارشى ئالىمىز.

ئورنى: شىنجاڭ × × نىڭ ئارقا دەرۋازىسىنىڭ ئۈدۈلىدىكى × × مېھمانخا-نىسىنىڭ 3 ـ قەۋىتىدە.

ۋاقتى: 6 ـ دېكابىر كەچ سائەت 7:00دىن ئېتىگەن سائەت 7:00 گىچە» (ئالا-قىلاشقۇچىلارنىڭ ئىسمى ۋە تېلېفون نومۇرى ئېلانغا بېرىلگەن، بۇنى بۇ يەردە ئەسكەرتمىدۇق. ـ ئا).

ئېلانىنىڭ لايىھىلىنىش سۈپىتىنىڭ كۆركەملىكىدىن قارىغاندا، بۇ ئېلانىنى ئىش-لىگۈچىلەر ئىلگىرىمۇ مۇشۇنداق ئېلانىنى كۆپلەپ ئىشلىگەن. بۇنىڭدىن، مۇشۇنداق قانۇنسىز ئېلانىنىڭ ئالىي مەكتەپلىرىمىزدە بۇرۇنمۇ كۆپلەپ تارقىتىلغانلىقىنى بىلـ-گىلى بولىدۇ. ئادەمنى ئويلاندۇرىدىغان ۋە ئېچىندۇرىدىغان يېرى شۇكى، بۇ ئې-لاننى ئىشلەشنى ئورۇنلاشتۇرغۇچىلار ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى بولۇپلا قالماي، بەلكى ئاساسىي قاتلاملاردا ئوقۇتقۇچىلىق قىلىدىغان، ئادەم تەربىيىلەيدىغانلار-دۇر. ئىلھامنىڭ تونۇشتۇرۇشىچە، ئۇلار بۇ قانۇنسىز ئېلاننى پۈل تېپىش مەقسىتىدە مېھمانخانىغا ـــ «كۆڭۈل ئېچىش كېچىلىكى»گە خېرىدار جەلپ قىلىش، ئادەم يىغىش ئۈچۈن مەخسۇس ئىشلەتكۈزگەن ۋە مەكتەپمۇ مەكتەپ تارقاتقان. ئۇلار بۇ ئىشتىن بۇرۇن × × مېھمانخانىسىنىڭ 3 ـ قەۋىتىدىكى مەخسۇس بەزمىخانا (دە-با)نىڭ بىر كېچىلىكىنى خوجايىن بىلەن 800 يۈەنگە پۈتۈشۈپ، ئالدىن 300 يۈەن رەنگە قويغان. ئۇلار «كۆڭۈل ئېچىش كېچىلىكى» گە تېخىمۇ كۆپ ئادەم جەلپ قىلىش ۋە ئېلاننى تارقىتىش جەريانىدا مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلىنىڭ دىققىتىنى قوزغاپ قويماسلىق ئۈچۈن «ئوغۇللاردىن ئون يۈەن كىرىش ھەققى ئېلىنىدۇ، قىزلاردىن كىرىش ھەققى ئېلىنمايدۇ» دېگەن مەزمۇننى ئېلانغا كىرگۈزمىگەن بولسىمۇ، لېكىن بۇ مەزمۇنلارنى ئۇلار ساۋاقداش ۋە تونۇش ـ بىلىشلىرى ئارقىلىق مەكتەپ لـ-چى ـ سىرتىغا يېيىپ بولغان. ئۇنداقتا، بۇ زادى قانداق «كېچىلىك»؟ كېسىپ ئېيتىشقا بولىدۇكى، گەرچە بۇ تېخى ئۆتكۈزۈلمىگەن كېچىلىك بولسىمۇ، ئەمما ئۇ ئۆتكۈزۈلگەن تەقدىردىمۇ ساغلام ئۆتكۈزۈلمەيدىغان، ئىپپەتنىڭ قىممىتى ۋە ئورنىنى ئاجىز لاشتۇرۇشقا سەۋەب بولىدىغان كېچىلىك بولاتتى. ئويلاپ كۆرەيلى، ئوغۇللاردىن ئون يۈەن كىرىش ھەققى ئېلىنىپ، قىزلاردىن كىرىش ھەققى ئېلىنـ-مىسا، قىزلارنىڭ كۆپلەپ كىرىشى ئېتىبار بېرىش ئارقىلىق رىغبەتلەندۈرۈلسە، «ـ كۆڭۈل ئېچىش» كەچ سائەت 7:00دىن ئەتىگەن سائەت 7:00گىچە توپتوغرا بىر كېچە داۋاملاشسا، يەنە كىلىپ بۇ «كېچىلىك» بىرەر ئاممىۋى سورۇنلاردا ئەمەس، بەلكى كوچىدىكى بىر بەزمخانا (دىبا)دا ئۆتكۈزۈلسە، تېخىمۇ گۇمانلىق يېرى، بۇ بەزمخانىنىڭ ئۇستۇنكى قەۋەتلىرى «ئېچۈېتىلگەن» ياتاق تۇرسا، مۇشۇنداق ئەھۋالدا بۇنى قانداقمۇ ساغلام، نورمال «كېچىلىك» دېگىلى بولسۇن!؟ ئالدى بىلەن مەكتەپلىرىمىز مۇنداق جايدا مۇنداق كېچىلىكنىڭ ئۆتكۈزۈلۈشىگە يول قويمايدۇ، بەلكى بۇنىڭغا قاتتىق قارشى تۇرىدۇ. يەنە بىر تەرەپتىن مۇنداق تەشـ-كىلسىز كېچىلىك كوچىدىكى مەخسۇس كېچىلىك بەزمخانىدا كېچىچە، تالاي ئاتقۇچە داۋاملاشسا، بۇ جەريانىدا يانچۇقتىكى پۇللار خەجلىنىپ، ھاراق ـ پاراقلار ئىچىلىپ تۇرسا، بەدەنلەر قىزىشىپ، قانلار ئۇرغۇپ تۇرسا، ھامافەت كۆزلەر خۇمارلىشىپ ئوغۇللار قىزلارغا، قىزلار ئوغۇللارغا تەلمۈرۈش باشلانسا، تانسىلار ئويىنلىپ، قوللار قىسىشىپ، كۆكرەكلەر تېگىشىپ، يۈزلەر يېقىشىپ، بەللەر چىرمىشىپ تۇرسا، ئاخىرىدا ھاراقنىڭ كەيپى تۈتۈپ نېرۋىلار تورمۇزلانسا، ئوغۇللار قىزلارنى، قىزلار ئوغۇللارنى قىزغىنلىق باشلانسا، ئوغۇللار بىلەن ئوغۇللار، قىزلار بىلەن قىزلار، ئوقۇغۇچىلار بىلەن جەمئىيەتتىكىلەر ئوتتۇرىسىدا نېمە ئىشلار يۈز بەرمەيدۇ دەيـ-سىز!؟ مۇشۇنداق سورۇندا، مۇشۇنداق «كۆڭۈل ئېچىش كېچىلىكى»دە ئىپپەت ئېڭىنىڭ ئاجىزلاشماسلىقىغا، ئىپپەت شاللاقلىقىنىڭ ئاساسى يارىتىلماسلىقىغا، ھەتتا بىر ـ بىرىدىن «ئولجا» تالىشىپ قاش ـ قاپاقلارنىڭ يېرىلماسلىقىغا، قاقىشالارنىڭ ئېزىلمەسلىكىگە، جاۋغايلارنىڭ يىرتىلماسلىقىغا، چاچلارنىڭ يۇلۇلماسلىقىغا، سۆكەكلەرنىڭ سۇنماسلىقىغا، ئېغىرراق بولغاندا ئۆلۈم ۋەقەسىنىڭ يۈز بەرمەسـ-لىكىگە، ئاخىرى بېرىپ جەمئىيەت مۇقىملىقى ۋە نورمال ئوقۇتۇش تەرتىپىنىڭ تەسىرگە ئۇچرىماسلىقىغا كىم ھۆددە ـ كاپالەت بېرەلەيدۇ؟! ھازىر دىبا ـ بەزمـ-خانىلاردا چىقۇاتقان قانلىق ۋەقەلەر ئازمۇ؟ بۇ بەزمخانىنىڭ ئەھۋالىنى بىلىدە-غانلارنىڭ ئېيتىشچە، بۇ بەزمخانىدا ھەر جۇمە ـ شەنبە كۈنلىرى (بەزىدە باشقا كۈنلەردىمۇ) «كۆڭۈل ئېچىش كېچىلىكى» ئۆتكۈزۈلۈپ تۇرىدىغان بولۇپ، ئەتـ-راپتىكى ئالىي مەكتەپلەرنىڭ بەزى ئوقۇغۇچىلىرى ۋە جەمئىيەتتىكى بىر قىسىم ياشلار كېلىپ قاتنىشىدىكەن. تېخى بۇنىڭدىن بىر قانچە كۈن ئىلگىرى مۇشۇ مېھـ-مانخانىدا بىر قېتىم «كۆڭۈل ئېچىش كېچىلىكى» ئۆتكۈزۈلگەن بولۇپ، ئويۇن داۋاملىشىۋاتقان مەزگىلدە بىر نەچچە ئادەم بىرلىشىپ ئادەم ئورۇش ۋەقەسى يۈز بەرگەن، ۋەقەدە بىر نەچچە ئادەم تاياق يېگەن. ھالبۇكى، شۇنداق بولۇشقا قا-رىماي بۇ مېھمانخانىنىڭ كېچىلىك بەزمخانىسىدا مۇشۇنداق «كۆڭۈل ئېچىش كېچىلىكى» ئۈزلۈكسىز داۋاملىشىۋەرگەن، ئوقۇغۇچىلارنىڭ بۇ بەزمخانىغا كـ-رىشىگە چەك قويۇلمىغان، ئەكسىچە بەزمخانا خوجايىنلىرى ئىپپەت بېدىكلىرى، يەنى ھېلىقىدەك قولچوماقلارنى سېتىۋېلىش ئارقىلىق ئوقۇغۇچىلارنى كۆپلەپ كېلىشكە ۋە تالاي ئاتقۇچە «ئويناش»قا قىزىقتۇرغان. بۇ بەزمخانىدا يۈز بېرىۋاتـ-قان ئىشلار مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلىنىڭ دىققىتىنى قوزغىمىغان. خۇددى دۆلەتنىڭ ئا-لىي مەكتەپ، تېخنىكوم ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ كېچىلىك بەزمخانا (دىبا)لارغا كىرىپ كېچىچە ئويناپ بولىدىغانلىقى ھەققىدە بىرەر بەلگىلىمىسى باردەكىدەك ئوقۇغۇ-چىلارنىڭ كېچىلىك بەزمخانىلارغا كىرىپ بولۇشچە ئويۇن ـ تاماشا قىلىشى ۋە تۈنەپ چىقىدىغان بولۇۋېلىشى ئادەتكە ئايلىنىپ كەتكەن.

يۇقىرىقى ئىلاننىڭ مەزمۇنىدىن كۆرۈپ تۇرۇپتۇقكى، بۇ مېھمانخانىنىڭ كىـ چىلىك بەزمىخانىسىدا «ھەر خىل قىزىقارلىق ئويۇن ۋە مۇكاپاتلىق پائالىيەتلەر» ئۇيۇشتۇرۇلۇپ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ «شەنبە كۈنىدىكى ئارام ۋاقتى تېخىمۇ خۇشـ ھال ـ خۇرام، كۆڭۈللۈك ئوتكۈزۈلىدىكەن». ھەقىقىي ئەھۋال راست شۇنداقمۇ؟ ياق! بۇ پەقەت ئىپپەت بېرىدىكلىرىنىڭ ئوقۇغۇچىلارنى بۇ بەزمىخانىغا كۆپلەپ كىـ لىشكە قىزىقتۇرۇش ئۈچۈن توقۇپ چىققان گەپلىرى. ئەمەلىيەتتە بۇ مېھمانخانىنىڭ كېچىلىك بەزمىخانىسىغا كىرىدىغانلار ئاساسەن ئۇيغۇر، قازاق، قىرغىز، تاجىك ئوقۇغۇچىلار بولۇپ، ئۇلار بەزمىخانىغا ئەرزان باھادا ياكى ھەقسىز كىرگىنى بىلەن پوكەيدىكى ھاراق ـ شاراب، گازىر ـ پۇرچاق ۋە باشقا زاكوسكىلارنى ئەسلى باـ ھاسىدىن ئەچچە ھەسسە يۇقىرى باھادا سېتىۋېلىپ ئىستېمال قىلىدۇ. سورۇننىڭ پائالىيەت شەكلى ئاساسەن ھاراق ـ شاراب ئىچىش ۋە تانسا ئويناش بولۇپ، «قـ زىقارلىق ئويۇن» دېگىنى مەست ـ ئەلەس قىز ـ يىگىتلەرنىڭ تېتىقسىز، غىلـ جىلىك، بىھايا قىلىقلىرىدىن ئىبارەت. ئاتالمىش «مۇكاپاتلىق پائالىيەتلەر» دە گىنىمۇ بىر خىل ۋاستە ۋە شەكىلدۇر. بۇنداق سورۇننى تەشكىللىگۈچىلەر قا ـ رىماققا ئازراق «پايدا»غا ئېرىشكەندەك قىلغىنى بىلەن، ئۇلار ئۆز قېرىنداش ـ لىرىنىڭ قەلبىنى چىرىتىش بەدىلىگە ۋىجدانىنى، ئىمانىنى، ئادەمىيلىكنى تەرك ئېتىپ، شەرم ـ ھايا، ئىپپەت ئىستىبداتلىرىغا قولچوماق بولىدۇ. ئەمەلىيەتتە ھەقىقىي پايدىغا ئېرىشىدىغىنى بەزمىخانا خوجايىنى بولۇپ، ئۇ بىر تەرەپتىن ئوقۇغۇچىلارنىڭ يانچۇقىدىكى پۇللىرىنى يىغىۋېلىش ۋە ئۇلارنى پۇلغا موھتاج قىلىش مەقسىتىگە يەتسە، يەنە بىر تەرەپتىن ئۇلارنىڭ روھىنى چىرىتىپ، ئىپپەت ئېڭىنى ئاجىزلىتىش، ئىپپەت شاللاقلىقىنى ئەۋج ئالدۇرۇش ۋە مەدەنىي كەمـ ستىش مەقسىتىگە يېتىدۇ. بۇنداق سورۇنلار قانچە كۆپ ئۇتكۈزۈلگەنسېرى بىزنىڭ روھى خارابىي ئوقۇغۇچىلىرىمىز ئىپپەت مەسخىرىۋازلىرى ۋە زامان مۇشتۇمزورلىرىنىڭ دامىغا شۇنچە كۆپ دەسسەيدۇ.

بۇ يەردە شۇنى ئېيتماي بولمايدۇكى، بەزىلەر: «ئادەملەر جىق سورۇنلاردا ئوقۇغۇچىلار قانداقمۇ ئىپپەت شاللاقلىقىنى ئىشقا ئاشۇرالسۇن؟ ئۇلار ناھايىتى تانسا ئويناپ كۆڭلىنى خۇش قىلىپلا قايتىدىغۇ شۇ؟» دېيىشى مۇمكىن. مەسىلىنىڭ ماھىيىتىنى ئېچىپ كۆرەيلى. ئوچۇقراق ئېيتقاندا، بىرىنچىدىن، ئۇ بىر كېچىلىك بەزمىخانا، ئۇ ھەرگىزمۇ ئادەتتىكى كۆڭۈل ئېچىش سورۇنلىرىغا ئوخشىمايدۇ؛ ئىككىنچىدىن، ئوقۇغۇچىلار كۆڭۈل ئېچىش سورۇنلىرىنى مەكتەپنىڭ مۇناسىۋىتـ لىك ئورۇنلىرى تەستىقلىغاندىن كېيىن مەكتەپ ئىچىدە تەشكىللىك ئېلىپ بېرىشقا بولىدۇ، ھەرگىزمۇ كوچىلاردىكى كېچىلىك بەزمىخانىلاردا ئۆتكۈزۈشكە بولمايدۇ. ئەمدى ئوقۇغۇچىلار كېچىلىك بەزمىخانا ئىچىدە بەزەن پەسكەش ئىشلارنى قىلالـ مىغىنى بىلەن كېچىچە ھاراق ـ پاراق ئىچىپ، مەستخۇش ھالەتتە تانسا ئويناپ، كۆزلىرىنى بېقىشىپ، قوللىرىنى قىسىشىپ، بەللىرىنى سلىشىپ، كۆكرەكلىرىنى چاپلىشىپ، يۈزلىرىنى يېقىشىپ، بويۇنلىرىنى پۇرىشىپ بىھايا قىلىقلارنى قىلغان يەردە ئەتسى ياكى ئۆگۈنى خىلۋەت جايلاردا ئۆچرىشىپ نېمە ئىشلارنى قىلمايدۇ دېيەلەيسىز؟! بەزمىخانىدىكى ھېلىقىدەك ناياق ـ غىلجىلىك قىلىقلارنىڭ ئىپپەتنىڭ قىممىتىنى تۆۋەنلىتىپ، ئىپپەت شاللاقلىقى ۋە نومۇس ۋارىئاتسىيىسىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىشقا بىۋاستە سەۋەب بولمايدىغانلىقىغا كاپالەت بېرەلەمسىز؟ يەنە كېلىپ بەزەن كېچىلىك بەزمىخانىلارنىڭ لوۋزا (ئايرىمخانا)لىرىدا نېمە ئىشلارنى بولـ مايدۇ دېيەلەيسىز!؟ بىزنىڭ بۇ ماقالىمىز پەقەت نومۇس ۋارىئاتسىيىسىنىڭ مەزـ مۇنىلا ئېچىپ تاشلاشقا بېغىشلانغان بولغاچقا، بۇ مېھمانخانىنىڭ مۇلازىمەت تۈرى ۋە شەكلى ھەققىدە بىر نېمە دېمىدۇق.

ھېلىقى ئالىي مەكتەپ بۇ ئۇچ نەپەر ئوقۇغۇچىنىڭ بەزمىخانىنىڭ بىر كېچىلـ كىنى سېتىۋېلىش ۋە مەكتەپ ئىچىدە ئېلان تارقىتىش دېلوسىنى ئەمدىلا ئاياغلاشـ تۇرۇپ تۇرۇشغا، 11 ـ دېكابىر (پەيشەنبە)دا مەلۇم ئاز سانلىق مىللەتتىن بولغان ئىككى نەپەر ئوقۇغۇچى ئوخشاش مەزمۇندىكى ئېلاننى تارقىتىۋاتقاندا باشقىلاـ رىنىڭ پاش قىلىشى بىلەن قولغا چۈشۈرگەن. بۇ ئېلاننىڭ ۋاقتى 12 ـ دېكابىر (جۈمە) كەچ سائەت 10:7 دىن ئەتىگەن سائەت 10:7 گىچە بولۇپ، ئورنى ئۇ ئالىي مەكتەپنىڭ ئالدى دەرۋازىسىنىڭ ئۈستۈنىدىكى × × دىبا (كېچىلىك بەزمىخانا) ئىكەن. ئىگىلىگەن ئەھۋاللاردىن قارىغاندا، بۇ بەزمىخانىنىڭ مۇلازىمەت تۈرى تېخىمۇ كەڭ بولۇپ، بۇ يەردە جەمئىيەتتىكى قىز ـ ئوغۇللار، ئوقۇغۇچىلار ھاـ راق ـ پاراقلارنى بولۇشىغا ئىچىپ، مېگىسى مەستلىكتىن راسا قىزىغاندا كالۋالـ شىپ، بۇلۇڭ ـ پۇچقاقلاردا ئىپلاس قىلىقلارنى قىلىدىكەن.

ئىلاۋە: (2) ئاگلىغان ۋە بىۋاستە ئىگىلىگەن ئەھۋاللاردىن قارىغاندا، نۆۋەتتە ئوقۇغۇچىلارنى كېچىلىك بەزمىخانىلاردا «كۆڭۈل ئېچىش كېچىلىكى»گە چاقـ رىدىغان ئىلانلار ئۇرۇمچىدىكى ھەرقايسى ئالىي مەكتەپ ۋە تېخنىكومىلارنى، ھەتتا بەزى ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىمۇ قاپلاپ كەتكەن. گەرچە، مەكتەپلەر بۇنىڭغا قارىتا قاتتىق تەدبىرلەرنى قوللىنىپ، مۇناسىۋەتلىك كىشىلەرنى مۇۋاپىق جازالاۋاتقان بولسىمۇ، ئەمما يەنە بەزى پۇلغا ئامراق ئوقۇغۇچىلار بەزمىخانا خوجايىنلىرى بىـ لەن كېلىشىپ ياكى بەزمىخانا خوجايىنلىرى ئۇلارنى يېنىغا تارتىپ، شۇلار ئارقىلىق بەزمىخانىغا مەخپىي خېرىدار چاقىرغانلىقتىن، بەزمىخانا بېدىكلىرىنى ئـۆزۈل ـ كېسىل چەكلەشكە ئامال بولماي قالغان. ئۇنىڭ ئۈستىگە جۈمە كۈنى كەچتىن يەكـ شەنبە كۈنى كەچكىچە ئوقۇغۇچىلار ئىختىيارىي پائالىيەت قىلىدىغان بولغانلىقتىن ئۇلار مۇشۇ پۈرسەتتىن پايدىلىنىپ تۈركۈم ـ تۈركۈملەپ كەچلىك بەزمىخانىلارغا بېرىپ، كېچە ـ كېچىلەپ كۆڭۈل خۇشى قىلىدىغان بولۇۋالغان. ئاگلاشلاردىن قا ـ رىغاندا، ئۇلار بىر بولسا بەزى «مېيرۇخانا» (گىرىمخانا)لارغا بېرىپ، بۇ يەرلەردە «ئۇۋىلانمىچلىق» ياكى «ئىپپەت سودىسى» مۇلازىمىتى بىلەن شۇغۇللىنىپ پۇل تاپىدىكەن، بىر بولسا پۇلدار «نوچى»لارنىڭ مەردلىك قىلىشى بىلەن «بېيىپ»، ئۇلارنىڭ «ئەركىن قۇشقىچى» بوپقالىدىكەن. دېمىسىمۇ ھازىر بەزەن قىز ئوقۇغۇچىلارنى سورۇن بىلەن تەمىنلەپ ئۇلارنى ئىپپەت «گـ رىمچىلىكى» مۇلازىمىتىگە سېلىۋاتقان «مېيرۇخانا» («مېيرۇخانا» دېگىنى «گىرىمخانا» ياكى «پەردازخانا» دېگەنلىك بولۇپ، نامدا شۇنداق ئاتالغىنى بىـ لەن ئەمەلىيەتتە بەزى «مېيرۇخانا»لار ئىپپەت «مۇلازىمىتى» قىلىدىغان بۇـ زۇقچىلىق سورۇنىدۇر)لار، موھتاج قېرىنداشلىرىنى ئازدۇرۇپ، «قۇشقاچ» قـ لىۋاتقان «بايۋەتچى»لەر شەھىرىمىزدە ئاز ئەمەس. ئەمدىلىكتە مۇنداق بۇزۇق ـ چىلىقلار شەھەر ـ شەھەرلىرىمىزدە ئېغىر ئىجتىمائىي ئادەتكە ئايلىنىپ قالدى. گەرچە ھۆكۈمەت مۇنداق ھەرىكەتلەرنى تىزگىنلەشنى قاتتىق كۈچەيتىۋاتقان بولـ سىمۇ، ئەمما «پالاكەت ئاستىغا مۆكۈنۈۋالغان» مېيرۇخانا خوجايىنلىرى تەكـ شۈرۈش تۈگىشىگىلا ھېچنېمە بولمىغاندەك ئاپئاشكارا مۇلازىمەتنى قىلۋەر ـ گەن. شۇنداق قىلىپ ھەممە ئىشلار ئۆز رېتى بويىچە داۋام ئەتمەكتە، ساۋاقـ داشلىرى ساۋاقداشلىرىنى، قېرىنداشلىرى قېرىنداشلىرىنى ئازدۇرۇش، ئاينىتىش ئۈزلۈكسىز كېڭىيىپ بارماقتا...

بىزگە مەلۇم، «دىبا» (吧 迪) جۇغگودا ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش يولـ فا

قويۇلغاندىن كېيىن دەسلەپ ئىچكىرىدىكى چوڭ شەھەرلەردە مەيدانغا كەلگەن، شىنجاڭدا بولسا ئالدىنقى ئەسىرنىڭ 80 ـ يىللىرىنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن باشلاپ مەيدانغا كەلگەن. ئۇ شىنجاڭدا پەيدا بولۇش بىلەنلا شىددەت بىلەن كېڭەيگەن. ئۇنىڭ مەنسى ئەسلىدە قىز ـ ئوغۇللار، ئەر ـ ئاياللار كۆڭۈل خۇشى قىلىدىغان ئورۇن دېگەنلىك بولۇپ، ئۇيغۇر تىلىدىكى «بەزمىخانا» دېگەن سۆز بىلەن ئا-ساسەن مەنداش كېلەتتى. لېكىن ئۇ مەيدانغا كەلگەندىن كېيىن مۇلازىمەت شەكلى ۋە ئۇسۇلى بارغانسېرى ئۆزگىرىپ، كىشىلەر ئارىسىدا ياخشى تەسىر بەرمەيدىغان بوپقالغان. ئۇنىڭدا دەسلەپكى نەغمە ـ ناۋا قىلىش، تانسا ئويناش، تونۇشۇش شەكلىدىن نۆۋەتتىكى زال ئىچى گۈڭگالاشتۇرۇلۇش، قىزلارمۇ ھا-راق ئىچىش (ئىچمەيدىغانلارمۇ بار)، تانسا ئويناش، تونۇشۇش، قۇچاقلىشىش، سۆيۈشۈش، پۇتۇشۇش، مۇرىكىشىش قاتارلىق ئىجتىمائىي ئەخلاققا يات ھاراە-زادىلىك شەكلىگىچە تەرەققىي قىلغان... ئوخشاشلا نۆۋەتتىكى خېلى كۆپ بەزمىخانا مىللىي ئەخلاققا مۇخالىپ پائالىيەتلەرنى ئۆتكۈزىدىغان ۋە ئىپادىلەنگەن قىممىتىنى ئاجىزلىتىشقا بىۋاستە سەۋەب بولىدىغان سورۇن بولغانلىقتىن، بۇ ماقالىمىزدە «دىبا» سۆزىنى «بەزمىخانا» ياكى «كېچىلىك بەزمىخانا» دېگەن سۆز بىلەن ئىپادىلەشنى لازىم تاپتۇق. نۆۋەتتە خېلى كۆپ «بەزمىخانا» ئىسـمى ـ جىسمىغا لايىق شاللاقخانا بولۇش سۈپىتى بىلەن بۇزۇقچىلىق ئۇۋىسىغا ئايلىنىپ قالماقتا. بۇنداق بەزمىخانىلارنىڭ ئەقىلدە ئۆزىنى توختاتمىغان بەڭ-ۋاش، شاللاق بالىلارنى يىغىۋېلىپ كېچىچە ھاراق ـ شاراب، تانسا بەزمىسى ئۇيۇشتۇرۇشى، تەھقىقى، مۇتەكەببىر (ئاتا ـ ئانىسىنى قاقشاتقۇچى) ۋە ئا-سىي ـ گۇمراھ، يولدىن چىققان ئەۋلادلارنىڭ كۆنىرى كۆپىيىشىگە «يېشىل چىراق» يېقىپ بېرىشىدىن باشقا نەرسە ئەمەس!

دېمەك، نۆۋەتتە، ئۇرۇمچىدىكى ئالىي مەكتەپلەردىكى بەزى ئوقۇغۇچىلارنىڭ بەزمىخانىلارغا بېرىپ تۇنەپ قېلىشى ئادەتكە ئايلىنىپ قالغان. تېخىمۇ خەتەرلىك يېرى شۇكى، بىر قىسىم ئوقۇغۇچىلار ۋە كۆرسانتلار ئاقىۋىتىنى ئويلىمايلا كـ-چىككىنە پۇلنى دەپ بەزمىخانا خوجايىنلىرىغا دەللالىق قىلىپ ۋە بەزمىخانىنىڭ بىر كېچىلىكىنى سېتىۋېلىپ، ھېلىقىدەك قانۇنسىز «چىرايلىق» ئىلانلارنى ئىشلەپ تارقىتىپ، ئوقۇغۇچىلارنى بەزمىخانىلارغا كۆپلەپ كېلىشكە قىزىقتۇرغان. بۇنىڭ بىلەن مەكتەپ ـ مەكتەپلەردىكى بەزى ئوقۇغۇچىلار جۈمە، شەنبە كۈنلىرى بەزمـ-خانىلارغا بېرىپ بۇ جايدا بولۇشچە «كۆڭۈل ئاچىدىغان» ۋە تۇنەپ چىقىدىغان بولۇۋالغان. بۇ ھال بىر تەرەپتىن ئوقۇغۇچىلارغا ئېغىر ئىقتىسادىي بېسىم ئەكېلىپ، ئۇلارنىڭ پۇلغا بولغان موھتاجلىقىنى كۈچەيتىپ، ئۇلارنى دەللالىق، شاللاقلىق كويىغا باشلىسا، يەنە بىر تەرەپتىن مەكتەپنىڭ نورمال ئوقۇتۇش تەرتىپى ۋە تە-لىم ـ تەربىيە خىزمىتىگە ئېغىر تەسىر يەتكۈزگەن؛ بىر تەرەپتىن بىر قىسىم ئىرادە-سىز، غاپىل، ناشۇكۇر ئوقۇغۇچىلارنى جىنايەت يولىغا باشلىسا، يەنە بىر تەرەپتىن بەگۈباش، باشباشتاق، تەركىي ئەخلاق، گۇمراھ ـ ئازغۇن ئوقۇغۇچىلار تۈركۈمىنى شەكىللەندۈرۈپ، ئەھلى ئەخلاقنىڭ بۇزۇلۇشىنى كەلتۈرۈپ چىقارغان. مۇشۇنداق بىر تۈركۈم مەيلى خىيال، تەركىي ئىلىم، ھارامتاماق ئوقۇغۇچىلارنىڭ كاساپىتىدىن مەكتەپلىرىمىزدە تېخىمۇ كۆپ ئوقۇغۇچى ئۇمىدسىزلىنىپ ھېچكىمنىڭ گېپىنى ئاڭلىمايدىغان، ئۆگىنىشكە قىزىقمايدىغان، ئىنتىزامغا رىئايە قىلمايدىغان، تىرىش-چان ئوقۇغۇچىلارنى ئۆچمەنلىك قىلىدىغان، ئۆزىنىڭ كىملىكى ۋە كېلەچىكىنى ئويلىمايدىغان، ئۆزى بىلگەن سەنەمگە دەسسەيدىغان بولۇۋالغان. گەرچە، مەك-تەپلىرىمىز پائال تەدبىر قوللىنىپ ئوقۇغۇچىلارنىڭ بەزمىخانىلارغا بېرىشىنى كۈ-چەپ توسقان ۋە چەكلىگەن بولسىمۇ، ئەمما مۇناسىۋەتلىك فۇنكسىيىلىك تارماقلار ماسلىشىپ بەرمىگەنلىكى ۋە بېشىنى ئىچىگە تىقىپ تۇرۇۋالغانلىقى سەۋەبلىك ئەھۋالدا تۈپتىن ئۆزگىرىش بولمىغان. يېقىر بىچارە مەكتەپمۇمەكتەپ قاتاراپ بىر نەچچە ئوقۇغۇچىدىن مۇشۇ ھەقتە گەپ ئېلىپ، نېمىشقا شۇنداق قىلىدىغانلىقىنى سورىغىنىمدا، ئۇلاردىن بەزىسى: باشقىلار ئويناپ ـ كۈلۈپ يۈرسە ھېنىڭ قاتاردىن قالغۇم كەلمىدى شۇ، دەپ جاۋاب بەرسە؛ بەزىسى: مەن تىرىشىپ ئوقۇغىنىم بىلەنمۇ بەربىر خىزمەت تاپالايمەنمۇ ـ يوق؟! ئۇنىڭدىن كۆرە مۇشۇ پۇرسەتتە راسا ئوي-ناۋالسام، كەلگۈسىم ۋاقتى كەلگەندە بىر گەپ بولۇر شۇ، دەپ جاۋاب بەردى؛ بە-زىسى: قانداق قىلسىز، مەن تىرىشسامۇ، تىرىشمىسامۇ جاھان دېگەن شۇ تۇرسا، ئىستىقبالىم ھەققىدە باش قاتۇرۇپ ئۆزۈمنى ئۇپراتقىچە، ئۆزۈم خالىغان ئىشنى قىلىپ كۆڭلۈمنى خۇش قىلغىنىم ئەۋزەل ئەمەسمۇ؟ دەپ جاۋاب بەرسە، بەزىسى: مەكتەپلىرىمىز بىزنىڭ ئۆگىنىش تەلىپىمىزگە قۇلاق سالماي، ئۆزىمىز خالىمىغان نەرسىنى زورلاپ تاڭسا، بۇنى ئوقۇشايدىغان ئادەم چىقمىغاندىكىن، كۆڭلىمىزنى تەسكىن تاپتۇرۇش ئۈچۈن تاماشا قىلىپ يۈردۇق شۇ، دەپ جاۋاب بەردى؛ يەنە بەزىسى بولسا: بۇ ئانچە ئەندىشە قىلىپ كەتكۈدەك ئىش ئەمەسقۇ؟ بەزمىخانىلارغا بېرىپ تانسائويناپ قويغانىنىڭ نەرى يامان دەيسىز؟ دەپ جاۋاب بەردى... مەن بۇ يەردە ئەمدى گەپنى ئۇزارتماي، بۇ نەپسى خاھىشىغا قۇل بولغان ئوقۇغۇچىلارغا ياپونىيىنىڭ بۇگۈنكى زامان داڭلىق مۇتەپەككۇرى، ئىجتىمائىي پائالىيەتچىسى، 1983 ـ يىلى بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى تەرىپىدىن تىنچلىق مۇكاپاتىغا ئې-رىشكەن يىكىدا دايىساكۇ ھەزرەتلىرىنىڭ مۇنۇ ئۇچ كەلىمە مەشھۇر ھېكمەت سۆزىنى تەقدىم قىلىمەن: «ئەي، ھايات سەپىرىدە كېتىۋاتقان ئىنسان، ناتونۇش دۇنيا ئالـ-دىڭدا سېنى كۈتۈپ تۇرىدۇ. بۇ دۇنيادا ئازاب ۋە خەتەردىن ساقلىنىش مۇمكىن ئەمەس. مانا بۇ ھاياتنىڭ ئەينى سۈرىتى. بۇنىڭغا نىسبەتەن كۈچلۈك تەييارلىق بولسا، كىشىلەر ئۇمىدسىزلىك ئۇستىدىن غالىب كېلىدۇ». «مەغلۇب بولۇشقا توغرا كەلسە مەغلۇب بولۇۋەرگۈلۈك. بۇنى ياشلىق جاسارىتىدە تۇزلۈك بىلەن ئىقرار قىل، مانا بۇ ئاقىلانىلىك. ئۆز خاتالىقىنى تەن ئالماستىن، ئەكسىچە ئۇنى باشقىلارغا دۆڭگەپ قويۇش تولىمۇ رەزىللىكتۇر. سىلەر ھەرگىز مۇنداق قىلمىغايلار. سوغۇق-قانلىق بىلەن بۇ قېتىمقى مەغلۇبىيەتنىڭ سەۋەبىنى تەھلىل قىلغاندا، مەغلۇبىيەت مۇۋەپپەقىيەتنىڭ ئانىسىغا ئايلىنىدۇ». «سەۋر ـ تاقەت ـــ كۈچ. ھاياتلىق غەلبە ناخشىسىنىڭ مۇقەددىمىسى بولغان ئوگۈنۈشسىزلىق ھەتتا مەغلۇبىيەتنى ۋە روھي جەھەتتە چېكىنىشنى كەلتۈرۈپ چىقرامدۇ؟ ياق! مەيلى قانداق ئوگۈنۈشسىزلىققا، قانچە قېتىملاپ ئوگۈنۈشسىزلىققا ئۇچرىسۇن، پەقەت قەتئىي سەۋر ـ تاقەت قـ-لىپ، قايتا ئورنىدىن تۇرسىلا ھاياتنىڭ ئاخىرقى غەلبىسىنى قولغا كەلتۈرگىلى بولىدۇ. ياشلار! ياشلىق مەزگىل سىلەرنىڭ كېيىنكى ئۆزۈن ھايات سەپىرىڭـ-لەرنى بەلگىلەيدۇ. شۇڭا، بۇ مەزگىلدە كۈچلۈك پسىخىك زىلزىلە بولسا، ئو-گۈشسىزلىقمۇ ھەل قىلغۇچ ئەھمىيەتكە ئىگە بولىدۇ. لېكىن، شۇنى بىلىڭكى، بۇ ئەمەلىيەت سىزنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشىڭىزدىكى سىناق، ئىلگىرىلىشىڭىزدىكى بالداق. ھەر قېتىم كۈلپەت ئۇستىدىن غالىب كەلگىنىڭىزدە، سىزنىڭ ئۆزىڭىزنى تۇتۇۋېلىش كۈچىڭىز بىر ئۆلۈشتىن كۈپەيىدۇ» ⑥.

شۇنداق، رېئال ھاياتلىق خىيالىي ھاياتلىققا زادى ئوخشىمايدۇ. ئۇ خىيالەن ھاياتلىققا قارىغاندا تېخىمۇ مۇرەككەپ، تېخىمۇ جاپالىق، تېخىمۇ ئازابلىق بولىدۇ. لېكىن، ئۇ مەيلى قانچىلىك مۇرەككەپ، قانچىلىك جاپالىق، قانچىلىك ئازابلىق بولمىسۇن، ھىدايەت يولىنى تۇتۇپ، ياخشى ئەمەللەرنى قىلىپ، سەۋر ـ تاقەتلىك بولغان كىشىلەر ئۇنىڭ ئۇستىدىن زەپەر قۇچماي قالمايدۇ؛ ئەكسىچە، گۇمراھلىق يولىنى تۇتۇپ، سەۋر ـ تاقەتنى تەرك ئېتىپ بولۇشچە ياشاشقا ئادەتلىنىپ قالسا، ھاياتلىق سەپىرىدە ئەجەللىك مەغلۇبىيەتكە ئۇچراپ، ۋىجدان ئازابىنىڭ دەردىنى تارتماي قالمايدۇ. شۇنداق، ئادەم ھاياتلىق دۇنياسىدا ئۆزىنىڭ قانداق ياشاۋاتـ-قانلىقى ۋە قانداق ياشىشى كېرەكلىكىنى بىلسە ۋە شۇ بىلىشكە يارىشا غۇرۇرلۇق، ئېتىقادلىق ياشىسا، زۇلمەت ۋە قىينىچىلىققا ئۇچراپ كۈلپەت تارتقاندىمۇ ئۆز ئې-تىقادىدىن يانمىسا، ئۇ بۇنىڭ بەدىلىگە ھامان ياخشىلىق كۆرمەي قالمايدۇ.

بىر مىللەتكە نىسبەتەن ئېيتقاندا، ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى شۇ مىللەتنىڭ ماڭارىپ، پەن ـ تېخنىكا ۋە مەدەنىيەت تەرەققىياتىنىڭ ئاساسىنى يارىتىدىغان، باشقىلارنىڭ ئىلغار ۋە پايدىلىق تەرەپلىرىنى قوبۇل قىلىپ، ئۆزلەشتۈرۈپ، ئۇنى

ئۆز مىللىتىنىڭ كونا ۋە ئاجىز تەرەپلىرىگە سىگدۇرۇپ، يۇغۇرۇپ، تاۋلاپ، كۆ-چەيتىپ بىر پۈتۈن پارلاق مىللىي مەدەنىيەتنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈشكە يېقىندىن تارتىكە بولىدىغان مۇنەۋۋەر كىشىلەر ئەھلىدۇر؛ ئۇلار ھەر جاي، ھەر يەردە مىللەت ۋۇجۇدىدىكى قان، دىل ۋە تىل تۇغىنى جەۋلان قىلدۇرۇپ، ھۇرىيەت ۋە مۇستەقىللەت غۇرۇرىنى، رىقابەت ۋە ئىجادىيەت قىزغىنلىقىنى نامايان قىلىپ، ھەر بىر ئەۋز-ھەرىكىتىدە ئۆزلۈك ۋە مىللىي كىملىك ئېتىخارىنى كۆرەك ئەيلەپ، مىللەتنىڭ ئابرۇيى ۋە ئورنىنى مۇستەھكەملىگۈچىلەر ئاۋانگارت قوشۇندۇر. قارايىدىغان بولساق، بىزنىڭ ئارىمىزدىمۇ غايە ۋە ئېتىقادنى، بۇرچ ۋە مەسئۇلىيەتنى، ئارىقلىق ۋە ئۆگىنىشنى ھاياتىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمىغا ئايلاندۇرۇپ، ئۆزى ۋە خەلقىنىڭ تەرەققىيات ئۇلىنى چىڭداۋاتقان قىز - ئوغۇل «نەمۇنە يېرىم قوشۇن»لار بار. ئۇلار نۆۋەتتە ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي رېئاللىقىمىزنىڭ قانداق بولۇشىدىن، ئۆز ئەتراپىدا تەركىي ئىنتىل، روھسىز، ئۇمىدسىز، شاللاق، ماڭقۇرت مىللىي قېرىنداشلىرىنىڭ قانچىلىك ئايىنىپ كېتىشىدىن قەتئىينەزەر ئاتا - ئانا ۋەسىيتى، ئائىلە رىشتى ۋە كىملىك ھۇرىيتىنى قەلبىگە مەھكەم پۈكۈپ، ئۆزىنىڭ ئۆگىنىش ئىرادە-سىنى ئۆز ئاساسىنى چىڭداش ۋە كەلگۈسىنى قۇرۇش ئىستىكى بىلەن مۇستەھكەم بىرلەشتۈرۈپ، قەيسەرلىك بىلەن ئىلگىرىلىمەكتە. ئەمما، ئۇلارنىڭ قارشى تەرىپىدە ۋۇجۇدىدىكى بىپەرۋالىق، ھۇرۇنلۇق، ئاڭقاۋلىق، چۈشكۈنلۈك، زەئىپلىك تۈ-پەيلى دۇنيانى بىلىشكە، ئۆزىنى ئىپادىلەشكە، كۆچ - قۇدرىتىنى نامايان قىلىشقا ئىنتىلمەيدىغان خۇيى دورامچى، دىللىرى قەساۋەت قىز - ئوغۇل «خارابىي يېرىم قوشۇن»لارمۇ بار بولۇپ، ئۇلار يېڭىدىن باش كۆتۈرۈپ چىققان «خارابىي يېرىم قوشۇن» بولۇشقا قارىماي سان جەھەتتە تېز سۈرئەتتە كۆپەيمەكتە ھەمدە ئىپپەت بېدىكلىرىگە شېرىك بولۇپ «نەمۇنە يېرىم قوشۇن»لەرىمىزنىڭ يۈزىنى تۆكۈپ، ئۇلارنىڭ كىملىكىگە ئېغىر تەھدىت پەيدا قىلماقتا. ئۇلار تۇرغان ۋە بارغانلا يېرىدە «نەمۇنە يېرىم قوشۇن»لىرىمىزنىڭ ئەزالىرىنى غىدىقلاپ، قوزغاپ، ۋە زەرەتلەپ مەكتەپلىرىمىزنىڭ ئارامىنى بۇزماقتا. بۇ تەركىي ئىلىم «خارابىي يېرىم قوشۇن» لار: «ھايات دېگەن پەقەت دۇنيادىكى ھاياتىمىزدۇر، ئۆلۈمىز ۋە تىرىلىمىز (تۇغۇلىمىز). پەقەت زامانىنىڭ ئۆتۈشى بىلەن يوق بولىمىز» ⑦دەپ بۇ دۇنيانىڭ ئۆتكۈنچى راھىتىگە بېرىلىپ بو-لۇشقا ياشاشقا ئادەتلىنىپ قالماقتا. بىزنىڭ خاسىيەتلىك جۇمە، شەنبە كۈنلە-رىمىز بۇ شەقى (گۈناھكار) ئۇممەتلەرنىڭ ئاينىپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئالالمە-غانلىقىدىن ئۆكۈنۈپ كۆزلىرىدىن يۇم - يۇم ياش تۆكمەكتە.

ئۇنى ئېيتىش كېرەككى، بۇ دۇنيادا ھەر كىم ھالاللىق بىلەن ياشىسۇن، ياخشى ئىش قىلسۇن ئۆزى ئۈچۈن ياشايدۇ، ئۆز پايدىسى ئۈچۈن قىلدۇ؛ ھاراملىق بىلەن ياشىسۇن، يامان ئىش قىلسۇن ئۆز زىينى ئۈچۈن ياشايدۇ، ئۆزىنىڭ زىينى ئۈچۈن قىلدۇ. ھەر ئادەم ئۆزىنىڭ ھالىتىنى ئۆزى ياخشىلىمىغۇچە ھېچكىم ئۇنىڭ ھالىنى ئۆزگەرتىپ قويمايدۇ. جاپا تارتمىغىچە، ئازاب چەكمىگىچە، سەۋر - تاقابەت قىل-مىغۇچە خۇشھاللىق تاپقىلى بولمايدۇ. روھىي قاتلىمى يۇزە، ئىرادە كەمىرى بوش ئادەمنىڭ جىسمانىي قۇۋۋىتىمۇ ئاجىز بولىدۇ. ئۆز روھىغا، ئۆز جېنىغا خىيانەت قىلغانلار خۇشھاللىق تاپالمايدۇ. مۇنداق ئادەملەر بىرەر پېشكەللىككە، بىرەر ئو-ڭۇشسىزلىققا، بىرەر زەخمەتكە ئۇچرىسىلا يەل توپتەك بوشىشىپ، يوپۇرماقتەك سولىشىپ، چۈشكۈنلىشىپ، تېخىمۇ مەھكۇملۇققا دۇچار بولىدۇ؛ روھىدىكى ئىپلاس-لىق ۋە رەزىللىكلەر بىلەن تەن تونىنى بۇلغاپ ئادەمسىمان مەخلۇققا ئايلىنىپ قالىدۇ.

نومۇس ۋارىئاتسىيىسى

20 - ئەسىرنىڭ 90 - يىللىرىنىڭ بېشىدا رېلار ملما «ياۋروپانى كۆزىتىش» ناملىق بىر كتاب نەشر قىلدۇرغان. رېلار بۇ كتابىنى تەخمىنەن 1970 - يىللارنىڭ باشلىرىدىن 1980 - يىللارنىڭ ئاخىرىغىچە ياۋروپا ئورتاق گەۋدىسىگە ئەزا ئەنگلىيە، فرانسىيە، گېرمانىيە، ئىتالىيە، ھوللاندىيە، دانىيە، بېلگىيە، لىۋكسېم-بۇرگ، ئىسپانىيە، پورتۇگالىيە، گرېتسىيە قاتارلىق دۆلەتلەردىكى 343 مىليون ئاھالە ئۇستىدە ئېلىپ بارغان تەكشۈرۈشلىرى ئاساسىدا يېزىپ چىققاچقا، ئۇ-نىڭدىكى ماتېرىياللار ئەمەلىيەتكە ئۇيغۇن، سانلىق مەلۇماتلار ئىشەنچلىك، تەھلىلى چوڭقۇر بولغان. كتابتا ئەينى چاغدىكى ھالەت مۇنداق تەسۋىرلەن-گەن: نۆۋەتتە كىشىلەر ئالىملىنى ئەڭ ئاددىي شەكىلگە قىسقارتىپ، دەپ قاراۋا-تىدۇ. بۇ جەمەت تىپلىق ئالىمە قېلىپىدىكى «ھۇجەيرە يادروسى»سىمان ئالە-مىدىن قۇتۇلغانلىق. لېكىن شۇنى ئېتىراپ قىلىش كېرەككى، بۇ خىل يادرولۇق ئالىملارمۇ پارچىلانماقتا. ياۋروپادا كىشىلەر ئەمدىلىكتە ئەر - خوتۇنلىق ئىناق ئۆتەلمەسلىكى تۇپەيلىدىن پەيدا بولغان يادرو بۆلۈنۈشىنىڭ كۆنسېرى ئېغىر-لىشىپ، «ھۇجەيرە يادروسى»نىڭ پارتلىغانلىقىنى بايقاشتى.

ئەينى ۋاقىتتا ئالىملىنىڭ بۇزۇلۇشى ۋە پارچىلىنىپ «ۋارىئاتسىيىلىنىپ) كېتىشى ياۋروپا ئورتاق گەۋدىسى (ھازىرقى ياۋروپا ئىتتىپاقى)گە ئەزا دۆلەتلەردىكى گەۋدىلىك ئەھۋال بوپقالغان. بۇنىڭ ئاساسلىق ئىپادىسى: ياشلار ئىپپەت لىبېرا-لىزمى، يەنى جىنسىي ئەركىنلىك شوئارىغا مەپتۇن بوپكېتىش بىلەن بىللە ئۇلارنىڭ مۇھەببەتلىشىش، زىنا قىلىش يېشىمۇ كىچىكلەپ كەتكەن؛ نىكاھتىن ئاجرىشىش نىسبىتى ئېشىپ كېتىپ، توي قىلىش نىسبىتى تۆۋەنلەپ كەتكەن؛ نىكاھلانماي بىللە تۇرغۇچىلار ئەۋج ئېلىپ كەتكەن (ئاياللار ئەرلەرگە قارىغاندا كۆپ بولغان)؛ نە-كاھسىز پەرزەنت كۆرگۈچىلەر، يەنى ئاتىسىز بالىلار كۆپىيىپ كەتكەن؛ بويتاقلار-نىڭ نىسبىتى ئارتىپ كېتىپ، «بويتاقلار ئالىلىسى» ھەممە يەرگە كېڭىيىپ كەتكەن؛ ئىپپەت لىبېرالىزمى ئادەتكە ئايلىنىپ قالغان؛ شەخس بىلەن ئائىلە ئوتتۇرىسىدىكى مېھرىبانلىق سۆيلىشىپ كەتكەن؛ كلاسسىك ئائىلە قۇرۇلمىسى، يەنى جەمەت تې-لىق ئائىلە قېلىپىدىكى «ھۇجەيرە يادروسى»سىمان ئالىملىنىڭ يەككە ئائىلە ئەز-مىسى پەيدا بولغان؛ ھەتتا يالغۇز ئاتا ياكى يالغۇز ئانىلىق ئالىملەر مەيدانغا كەلگەن. نەتىجىدە ياۋروپا ئورتاق گەۋدىسىگە ئەزا دۆلەتلەردە مۇھەببەت، نىكاھ، جەمەت ۋە مەسئۇلىيەت جەھەتتىن ئايرىلماس بىر گەۋدىگە ئايلىنىپ كەتكەن مۇستەقىل ھالدا جەمئىيەتنىڭ ئەڭ كىچىك بىرلىكى بولۇپ شەكىللەنگەن، ھاكىمىيەت ھۆكۈمرانلىقى ۋە مۇستەبتىلىكنىڭ زەربىسىگە ئەڭ ئاز ئۇچرايدىغان ئالاھىدە ئېغىر ئەخلاق بوھرانىغا دۇچ كەلگەن. گەرچە، 1990 - يىللارغا كەلگەندە ياۋروپا لىقلار بۇ خىل ئائىلە ئەخلاقى بوھرانىنى ئىقتىسادنى تەرەققىي قىلدۇرۇش يولى بىلەن قىسمەن ھەل قىلغان بولسىمۇ، ئەمما ئىلگىرىكى سەلتەنەتلىك دەۋرىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشكە ئامال قىلالمىغان. دېمەك، 1970 - يىللىرىدىن 1990 - يىل-لارنىڭ باشلىرىغىچە ياۋروپادا پەيدا بولغان ئەنئەنىۋى ئائىلە قۇرۇلمىسىنىڭ مانا شۇنداق ئېچىنىشلىق پارچىلىنىپ - بۆسۈلۈپ كېتىش ھادىسىسى شۇ چاغلاردا ف-رانسىيە «تېز خەۋەرلەر» گېزىتىدە ئېلان قىلىنغان بىر ماقالىدە ناھايىتى ئوبراز-لىق ھالدا «ئائىلە ۋارىئاتسىيىسى» دەپ ئاتالغان. مۇتەخەسسىسلەر مۇنداق «ئا-ئىلە ۋارىئاتسىيىسى»نىڭ پەيدا بولۇشىغا ياۋروپا ئورتاق گەۋدىسىگە ئەزا دۆلەت-لەردە تىز گىنەشىپ رولىنى ئويناپ كەلگەن ئائىلىنىڭ رولى ۋە جامائەت بېسىمىنىڭ سۇسلاشقانلىقى، دىن رولىنىڭ ئاجىزلاشقانلىقى سەۋەب بولغان بولۇشى مۇمكىن ⑧ دەپ قارىغان. ئەمما ئۇلار ئىپپەت لىبېرالىزمى (جىنسىي ئەركىنلىك)نىڭ ئاشكارە-لىقى ۋە ئىپپەت ئېڭىنىڭ ئاجىزلىقى «ئائىلە ۋارىئاتسىيىسى»نى كەلتۈرۈپ چىقار-غان مۇھىم سەۋەب ئىكەنلىكىنى نەزەردىن ساقىت قىلغان. ئەمەلىيەتتە ياۋروپالىق-لارغا نىسبەتەن ئېيتقاندا، جىنسىي ئەركىنلىكنىڭ ئاقىۋىتى ۋە ئىپپەتنىڭ قىممىتى ھەققىدە سۆزلەپ ئولتۇرۇش ئارتۇقچە بولسا كېرەك. چۈنكى، ھەرقانداق بىر ھە-رىكەت مەيلى ئۇ شاللاقلىق بولسىمۇ مۇئەييەن كىشىلەر تۈركۈمى تەرىپىدىن ئا-دەتكە ئايلىنىپ كەتكەن بولسا، ئۇ شۇ كىشىلەر تەرىپىدىن ئىلغار ئادەت سانىلىۋې-رىدۇ. جۇملىدىن ئىپپەت لىبېرالىزمىمۇ ياۋروپالىقلارنىڭ نەزىرىدە ئادەتتىكى ئىش ھېسابلانسا كېرەك. ئەمما شەرقلىقلەرگە نىسبەتەن ئېيتقاندا، جىنسىي ئەركىنلىكنىڭ ئاقىۋىتى، ئىپپەتنىڭ قىممىتى ۋە ئورنى سۆزلەپ يۈرمەسەكمۇ ناھايىتى چۈشىنىشلىك بىر ئەھۋال. شۇنىڭ ئۈچۈن بۈگۈنكى كۈندە ئەتراپىمىزدا، ئىچىمىزدە كۈن بويى يۈز بېرىۋاتقان غەيرىي ھادىسىلەر شەرقلىقلەرنىڭ بىر ئەزاسى بولمىش بىز

ئۇيغۇرلارغا جىنسىي ئەركىنلىكنىڭ كاساپىتى ۋە ئىپپەتنىڭ قىممىتى ھەققىدە راسا زاكون تاشلاش زۆرۈرلۈكىنى تونۇتماقتا. مۇبادا، بۇ مەسىلىگە سەل قاراپ بېشىمىزنى ئىچىگە تىقىپ يۇرۇۋەرسەك، پات ئارىدا «ئائىلە ۋارىئاتسىيسى» بىزنىڭ ئارىمىزدىمۇ يۈز بەرمەيدۇ دېگىلى بولمايدۇ. ئەمەلىيەتتە بىزدىمۇ، بولۇپمۇ شەھەرلەردە پىلانلىق تۇغۇشنىڭ ئومۇملىشىشى، پەرزەنتلىك بولۇش ئارزۇسىنىڭ سۇسلىشىشى قاتارلىق سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن خۇددى رېلاكسۇرسەتكەندەك ئاددىي ئائىلە شەكلى، يەنى يەككە ئائىلە ئەندىزىسى (ئەر ـ خوتۇن ۋە بىر ياكى ئىككى بالىلىق ئائىلە) ئاللىقاچان شەكىللەندى. توي قىلىش نىسبىتى تۆۋەنلەپ كەتمەگەندەك قىلغىنى بىلەن ئاجرىشىپ كېتىش نىسبىتى كۆپىيىپ كەتتى؛ بىللە تۇرغۇچىلار ئەۋج ئېلىپ كەتمىگەندەك قىلغىنى بىلەن ئىپپەت شاللاقلىقى يامراپ كەتتى؛ بويتاقلارنىڭ نىسبىتى ئارتىپ كەتمىگەندەك قىلغىنى بىلەن يالغۇزلۇقنى خالايدىغانلار كۆپىيىپ كەتتى؛ ئاتىسىز بالىلار يوقىنىڭ ئورنىدا بولغىنى بىلەن يېتىم بالىلار كۆپىيىپ كەتتى؛ شەخسلەر بىلەن ئائىلە (ئەر بىلەن ئايال، ئاتا ـ ئانا بىلەن بالا) ئوتتۇرىسىدىكى مېھرىبانلىق مۇناسىۋىتى كەتمىگەندەك قىلغىنى بىلەن، شەخسلەرنىڭ ئائىلىگە ئېتىبار بەرمەسلىك خاھىشى كۈچەيدى؛ بىر نىكاھلىق بولۇش ئەنئەنىسى ئاجىزلىشىپ كۆپ نىكاھلىق (كۆپ توي قىلىش) بولۇش، ئاشنا تۇتۇش خاھىشى باش كۆتۈرۈپ كەتتى؛ جىنسىيەت ئاشكارىلىقى ئادەتكە ئايلانمىغىنى بىلەن پاھىشە ـ پاھىشۋازلىق ۋە ئىپپەت يايمچىلىقى باش كۆتۈرۈپ قالدى؛ كەلگۈسى ئائىلىلىرىنىڭ بوھرانى يۈز بەرمىگەندەك قىلغىنى بىلەن يەككە خاراكتېرلىك ئەخلاق بوھرانى ئېغىرلىشىپ كەتتى. گەرچە، بىزنىڭ تۇرمۇشىمىزدا ئەنئەنىۋى ئائىلە قۇرۇلمىسى ۋە مىللىي ئەخلاق قارىشىدا مۇئۇنداق ئۆزگىرىش ــ ئايرىپ كېتىش (ۋارىئاتسىيە) ھادىسىسى يۈز بەرگەن بولسىمۇ، ئەمما خەلقىمىزنىڭ ئاساسىي قىسمى مۇنداق بولماسلىقنى چىن دىلىدىن خالايدۇ. خەلقىمىز ھازىرغىچە مىللىي ئىسلام ئەخلاقىي مۇھىتىدا ياشاۋاتقان بولغاچقا، ئۇلارنىڭ ھاياتىدا يۈز بەرگەن ۋەيۈز بېرىۋاتقان ئەخلاق بوھرانىنى ياۋروپا خرىستىئان ۋە كاتولىك دىنىي مۇھىتىدا يۈز بەرگەن «ئائىلە ۋارىئاتسىيسى» بوھرانىغا سېلىشتۇرغىلى بولمايدۇ، ئەلۋەتتە. خەلقىمىزنىڭ روھىدىن چوڭقۇر ئورۇن ئالغان ئىسلام ئەخلاقى قارىشى ھېلىمۇ تەقۋادار «ئەر ـ ئايال يېرىم دۇنيا»نىڭ قەلبىدە نۇر چېچىپ تۇرماقتا. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئالىي مەكتەپلىرىمىزدىكى ھېلىقى قىز ـ ئوغۇل «نەمۇنە يېرىم قوشۇن»لارمۇ «ئەر ـ ئايال يېرىم دۇنيا»لار بىلەن بىر سەپتە تۇرۇپ ۋە ئۇلار بىلەن قەلبداش، ھەمنەپەس، تەقدىرداش بولۇپ ئۆزلىرىنىڭ كىملىك تۇغىنى لەپىلدەتمەكتە. شۇنداق بولغانلىقتىن بىز ماقالىمىزنىڭ ماۋزۇسىنى ئەسلىدە «ئىپپەت ۋارىئاتسىيسى» دەپ قويۇشنى ئويلاشقان بولساقمۇ، قەلەم تەۋرىتىش جەريانىدا تۇساتتىن ئويىمىزنى ئۆزگەرتىپ ھازىرقى ماۋزۇنى قويدۇق. ناۋادا، «ئىپپەت ۋارىئاتسىيسى» دەپ ماۋزۇ قويساق، ئۇ ھالدا ئەر ـ ئايال يېرىم دۇنيا»لار بىلەن قىز ـ ئوغۇل «نەمۇنە يېرىم قوشۇن»لىرىمىزغا قارا چاپلىغان بولۇپلا قالماي، ھەتتا سۆيۈملۈك مىللىتىمىزنىڭ ئىپپەت ئەخلاقىنمۇ ئۆزۈل ـ كېسىل ئىنكار قىلىۋەتكەن بولىدىكەنمىز ھەمدە ئۆز ـ ئۆزىنى ئىنكار قىلىپ باشقىلارنىڭ كۈلكىسىگە قېلىشتەك خاتالىقنى سادىر قىلىپ قويىدىكەنمىز. يەنە بىر جەھەتتىن 3 ـ ھېكايە ۋە ئۇنىڭدىن باشقا ھەرقايسى شەھەرلىرىمىزدە يۈز بېرىۋاتقان شۇنىڭغا ئوخشاش ھېكايىلەر ئىپپەت سودىسىنىڭ ئالدىدىكى «تەييارلىق» بولغانلىقتىن، ھەمدە خاراكتېر جەھەتتىن نومۇسقا ياتىدىغان قىلمىش بولغانلىقتىن «نومۇس ۋارىئاتسىيسى» دەپ ماۋزۇ قويساق، ئوبيېكتىپ رېئاللىققا ئۇيغۇن بولىدىغانلىقىنى ھېس قىلدۇق.

ئىپپەت پەرىشتىلىرىنىڭ خىتابى

ئادەم ئۆلتۈرۈش نىيىتىدە يۈرگەن قارا نىيەتتىن بىرى سىزنى ئەتەي ئۆلتۈرۈۋەتمەك بولۇپ توساتتىن ئالدىڭىزنى توستى. بۇ چاغدا سىز مەيلى قانچىلىك ئاجىز ۋە بىئەپ شارائىتتا بولماڭ سىز ئۇچۇن بىر دىنبىر توغرا تاللاش ئۇنىڭ بىلەن قەتئىي، مۇرەسسەسىز، باتۇرلارچە ئېلىشىشتىن ئىبارەت. مۇبادا، سىز ئۇنىڭدىن سىزنى ئۆلتۈرمەسلىكنى ئۆتۈنۈپ يالۋۇرسىڭىز ئۇنىڭ مەقسىتى پەقەت سىزنى ئۆلتۈرۈۋېتىشلا بولغاچقا، سىزنى بىر قورقۇنچاق قاتاردا كۆرۈپ، سىزنىڭ ئامىلىك جاسارىتىڭىز، غۇرۇرىڭىز ۋە قىممىتىڭىزنى بىلمەيلا سىزنى ئۇ دۇنياغا ئۇزىتىپ قويىدۇ. يەنە بىر نۇقتىدىن ئېيتقاندا، سىز ئۇنىڭ بىلەن باتۇرلارچە ئېلىشقىنىڭىزدىلا ئۆلۈمدىن قۇتۇلۇپ قېلىشىڭىز مۇمكىن. ئۇنىڭ ئۈستىگە سىز ئۇنىڭ بىلەن باتۇرلارچە ئېلىشقىنىڭىزدىلا ئۇ سىزنىڭ ئادەمىيلىك جاسارىتىڭىز ۋە غۇرۇرىڭىزنى بىلىپ قويىدۇ. بولمىسا ئۇ پەقەت ئادەتتىكى بىر ئادەمنىلا ئۆلتۈردۇم، دەپ قارايدۇ. بۇ نۇقتىدا سىزنىڭ ئۆلۈمىڭىز بەكلا ئەرزان توختاپ قالىدۇ. توغرىسىنى ئېيتقاندا، سىز قارا نىيەتكە سىزنى ئۆلتۈرۈشى ئۈچۈن داغدام يول ئېچىپ بەرگەن بولسىز، ئۇ سىزنى جاپا تارتمايلا ئۆلتۈرۈپ تاشلايدۇ. ئۇ ھالدا جاھاندا سىزدەكمۇ بىچارە، سىزدەكمۇ ھاماقەت، سىزدەكمۇ يارىماس، سىزدەكمۇ رەزىل ئادەم بولامدۇ؟! بۇ بىر خىل ئەھۋال.

يەنە بىر خىل ئەھۋال شۇكى، قارا نىيەتتىن بىرسى سىزنى بىرەر ماددىي ئېھتىياج ۋەجىدىن ئۆلتۈرمەكچى بولۇپ ئالدىڭىزنى توستى. بۇ چاغدا سىز قانداق ئەھۋالدا بولماڭ سىز ئۇچۇن بىر دىنبىر توغرا تاللاش ئەقىل ـ ئىدراكنى ئىشقا سېلىپ، ئۇنىڭ سىزنى ئۆلتۈرۈش ھەرىكىتىنى توسۇپ قېلىشتىن ئىبارەت. ئەگەر سىز ئەقىل ئىشلەتمەي ئەلەم ۋاستىسىنى ئىشلەتسىڭىز، ئۇ ھالدا سىزدىن مەلۇم نەرسىگە ئېرىشىلا سىزنى ئۆلتۈرۈش نىيىتىدىن يېنىش ئېھتىمالى بولغان قارا نىيەت توساتتىن سىزنى ئۆلتۈرۈپ تاشلىشى مۇمكىن. بۇ ھالدىمۇ جاھاندا سىزدەك ئەخمەق ئادەم بولماس؟! مۇبادا، سىز ئۆزىڭىزنى تۇتۇۋېلىپ قارا نىيەتنىڭ پىسخىك دۇنياسىغا ھۇجۇم قىلىپ، ئۇنىڭغا پايدا ـ زىيان مەسىلىسىنى چۈشەندۈرسىڭىز، بەلكىم ئۇ سىزنى ئۆلتۈرۈش نىيىتىدىن يېنىپ قېلىشى مۇمكىن. ئۇ ھالدا جاھاندا سىزدەك پەم ـ پاراسەتلىك، سىزدەك جاسارەتلىك ئادەم بولمايدۇ.

ئەمدى ئىپپەت مۇشتۇمزورلىرى تەرىپىدىن پايمال قىلىنىش خەۋپىگە دۇچ كەلگەندە پەقەت بىرىنچى خىل ئەھۋالنىلا، يەنى ھايات ـ ماماتلىق كەسكىن ئېلىشىش يولىنىلا تاللاشقا بولىدۇكى، باشقا ھەرقانداق يولنى تاللاش خىيالىدا بولۇشقا بولمايدۇ. چۈنكى ئىپپەت، پەقەت ئىپپەتلا مۇتلەق دەخلسىزدۇر، ئۇنىڭ قىممىتى جانىنىڭ قىممىتىدىن يۇقىرى تۇرىدۇ. ئۇ ھۇجۇمغا ئۆچرىغاندا قەتئىي قارشىلىق كۆرسىتىش ۋە قوغداش، مۇرىتى كەلگەندە ئۇنىڭ ئۈچۈن جاننى پىدا قىلىش قەھرىمانلىق ۋە ئادەمىيلىك غۇرۇرىنىڭ ئەڭ يۇقىرى پەللىسى ھېسابلىنىدۇ. نازۇكۇم، زۇمرەت، پاتىمە، مۇھەممەدئېلى، ئىبراھىمشاھ، سالىھ دوغلار مانا مۇشۇنداق شەرەپكە لايىق ئىپپەت پەرىشتىلىرى ۋە ئىپپەت سەردارلىرىدۇر. ئۇلار ئىپپەت ئىپپەت قارا قىچلىرى تەرىپىدىن ھۇجۇمغا ئۆچرىغاندا ئۇلار بىلەن ھايات ـ ماماتلىق ئېلىشىپ ئىپپەتنى قوغدىدى، قىلچىمۇ تەسلىم بولۇش خىيالىدا بولمىدى، ئىپپەت ئۇچۇن تەن زەخمىسىگە چىدىدى، ئىپپەت ئۇچۇن ھەتتا جېنىدىن كېچىپ، ئىپپەت قىممىتىنىڭ ھەممىدىن يۇقىرى تۇرىدىغانلىقىنى كۆرسىتىپ قويىدى. بەكمۇ تەسىرلىك يېرى شۇكى، زۇمرەت بىلەن پاتىمە يېشىنىڭ شۇنچە كىچىك، تېنىنىڭ شۇنچە ئاجىز بولۇشىغا قارىماي ئۆزىدىن نەچچە ھەسسە كۈچلۈك قارا نەپەر بىلەن كەسكىن ـ مۇرەسسەسىز ئېلىشىپ ئىپپەتنىڭ پاكلىقىنى ساقلاپ قالدى. ئۇلار ئىپپەت باسقۇنچىلىرى تەرىپىدىن تەلۈلەرچە دارقىرىتىپ سۆرەلگەندىمۇ، قوللىرى قايرىلىپ، پۇتلىرى پۈكلەنگەندىمۇ، چاچلىرى يۇلۇنۇپ، كىيىملىرى تىتما ـ پارە قىلىۋېتىلگەندىمۇ، تەنلىرى يەرگە نەقتىلىپ، دۈمبە ـ كاسسىلىرى ئاغرىپ كەتسىمۇ، يۈزلىرى پىچاق بىلەن تىلىنىپ، بويۇنلىرى پىچاق بىلەن كېسىلىپ، بەدەنلىرى قىپقىزىل قانغا بويىلىپ تونۇغىسىز بوپكەتكەندىمۇ قەتئىي باش ئەگمەي، ئۇ مەلئۇنلار بىلەن ئاخىرغىچە ئېلىشتى. ئۇلار نېمىدېگەن غۇرۇرلۇق، نېمىدېگەن جاسارەتلىك قىزلار ـ ھە؟! ئۇلار بۇ دۇنيادىلا «جەننەت»نىڭ ئىشىكىنى ئاچتى.

شۇنداق، ئىپپەت قىز، ئىپپەت ــ ئانا، ئىپپەت ــ ئاتا، ئىپپەت ــ ۋەتەن. ئىپپەتسىز قىز «قىز» بالا بولمايدۇ، ئىپپەتسىز ئانا «ئانا» بولمايدۇ، ئىپپەتسىز ئاتا «ئاتا» بولمايدۇ، ئىپپەتسىز ۋەتەن «ۋەتەن» بولمايدۇ. قىزلارنى «قىز»

قىلغانمۇ، ئانىلارنى «ئانا» قىلغانمۇ، ئاتىلارنى «ئاتا» قىلغانمۇ. ۋەتەننى «ۋەتەن» قىلغانمۇ ئىپادىلەت، پەقەتلا ئىپادىلەت. ئىپادىنىڭ قىممىتىنى تونۇمغان، ئىپادىلەت ھۆرۈرى ئاجىز قىزلارنى «قىز» دېگىلى بولمايدۇ؛ ئىپادىلەت ئېگىز زەبۇن، ئىپادىلەت قارىشى بىپەرۋا ئانىلارنى «ئانا» دېگىلى بولمايدۇ؛ ئىپادىلەت ھۆجۇمغا ئۇچرىغاندا قايتۇرما زەربە بېرىشكە ئاتالانمىغان، ئىپادىلەت شاللاقلىقىغا شېرىك بولغان ئاتىلارنى «ئاتا» دېگىلى بولمايدۇ. ئى قىزلار، يىگىتلەر، ئانىلار، ئاتىلار! سىلەر ئىپادىنىڭ قىممىتىنى تونۇغىلار، ئىپادىنى ئاسراڭلار ۋە قوغداڭلار! ئەجەبا، سىلەر شاللاق قىزلار بوپقېلىشتىن، ھامافەت ئوغۇللار بوپقېلىشتىن، ھۆرمىتى يوق ئانا بوپقېلىشتىن، گۆشۈاش (ئىناۋەتسىز) ئاتا بوپقېلىشتىن قورقمامسىلەر!؟ مۇشۇ ماكاندا، مۇشۇ زامانىدا، بۈگۈنكى كۈندە ئىپادىنى قەدىرلەش، ئىپادىنى ئاسراش، ئىپادىنى قوغداش پەقەت شەخس ۋە ئائىلىنىڭلا مۇقەددەس ۋەزىپىسى بوپقالدى. شەخس ئۆزىنىڭ ئۆمۈر مۇساپىسىدىكى چىن ئىنسانىي قىممىتى ۋە تارىخىي ئىپتىخارىنى يوقىتىپ قويمىسلا، ئائىلە جاھان مۇشتۇمزورلىرىنىڭ دۈرۈت- ئەپسۇنلىرى ئىچىدىن ئۆزىنى تونۇپ ھوشيارلىق «تۇغى»نى لەپىلدىتىپ تۇرىدىغانلا بولسا ئىپادە بېدىكلىرى ۋە ئىپادە لىبېرالىزمچىلىرى ئۆز مەقسىتى- مۇددىئالىرىنى ئىشقا ئاشۇرالمايدۇ؛ ئىپادە باسقۇنچىلىقىغا ئۇزۇل- كېسىل قارشى تۇرسىلا خۇددى رەخىم ۋە جاللا × × لارغا ئوخشاش مۇشتۇمزورلار ھامان مەغلۇب بولماي قالمايدۇ.

ئى قىزلار، ئاياللار، ئانىلار، سۆھبەتلىرىمىزدە، ماقالىلىرىمىزدە سىزلەرنىڭ مۇبارەك نامىڭلارنى بەس- بەستە ئاتاپ ئۇلۇغلىشىمىز، مەدھىيلىشىمىز ئىپادىنىڭ ھۆرمىتى ۋە قىممىتىدىن ئەمەسمۇ؟! سىلەر ھەرگىزمۇ غەربچە ئىپادە لىبېرالىزما- لىق (جىنسىيەت ئەركىنلىكى) قىممەت قارىشىنىڭ دامىغا دەسسەپ كەتمەڭلار! سىلەر ئەفغە (پاك) ئاياللاردىن بولۇڭلارکى، ھەرگىز شاللاق- لىبېرال ئاياللاردىن بوپقالماڭلار. «زىنا قىلغۇچى ئەر پەقەت زىنا قىلغۇچى ئايالنى ياكى مۇشرىك ئا- يالنىلا ئالىدۇ، زىنا قىلغۇچى ئايال پەقەت زىنا قىلغۇچى ئەرگە ياكى مۇشرىككىلا تېگىدۇ، ئۇ (يەنى زىنا) مۆمىنلەرگە ھارام قىلىندى» ⑨.

ئىپادە لىبېرالىزمى بارلىق گۇناھنىڭ مەنبەسىدۇر. شۇڭا، ئاللا بارلىق مۆ- مىنلەرگە ئەۋرەتلىرىنى پەقەت جۈپتى ھالالىدىن باشقىلاردىن ساقلىغۇچىلاردىن بولۇشقىلا بۇيرۇغان. ئىپادە لىبېرالىزمى ئىپادىنىڭ قىممىتىنى ئاجىزلىتىشقا بە- ۋاستە سەۋەب بولۇپ، ئىپادە شاللاقلىقى ۋە ئىپادە يايمىچىلىقىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. ئۇ، روھنىڭ ئېتىبارغا ئېلىنمىغانلىقى شۇنداقلا تەننىڭ زىيادە ئۇلۇغ- لىنىۋاتقانلىقىنىڭ مەھسۇلى. ھالبۇكى، روھ ئۇلۇغىنده تەننىڭ قىممىتىمۇ قالمايدۇ، ئۇ خۇددى «تېشى پال- پال، ئىچى غال- غال» كېرەكسىز بىر نېمىگە ئايلىنىپ قالىدۇ، ئۇ پەقەت روھ ئارقىلىقلا «تەن» بولالايدۇ. تەن ئەۋزەللىكى (بىرلەھە- چىلىكى)گە قارىغۇلارچە ئىشىنىپ كېتىش روھ زەئىپلىكىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىپ، جاھاننى شاللاقلىق، چىرىكلىك، مەھكۇملۇق، قولچوماقلىق، ئۇمىدسىزلىك، چۈشكۈنلۈك قاپلاپ كېتىدۇ؛ ئىشتانىبغى بوش ئاياللار، زىناخور ئەرلەر جىقلاپ كېتىدۇ. بۈگۈنكى كۈندە ئالىي مەكتەپلىرىمىزدە ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچىلار ئارد- سىدا قىز- ئوغۇل «خارابىي يېرىم قوشۇن»لارنىڭ پەيدا بولۇشى، ئاينىپ كې- تىشى، ئۇلارنىڭ ئۆگىنىشىنى، ئىلىمنى تەرك ئېتىپ كەيپ- ساپاغا ئۆزىنى ئۇرۇ- شى، جۈمە- شەنبە كۈنلىرى كېچە- كېچىلەپ بەزمىخانىلاردا «كۆڭۈل ئېچىپ» بولۇشىغا ياشاشقا ئادەتلىنىپ قېلىشى، ئۆزىنىڭ كىملىكى ۋە سالاھىيىتىنى، يەنى «مەن» ۋە «بىز»لەرنى «ئۇ» ۋە «ئۇلار»نىڭ ئالدىدا خار قىلىشتىن ئۇ- يالماسلىقى، ئۇلارنىڭ بۇ دۇنيادىن ئۆمىدىنى ئۈزۈپ چۈشكۈنلەشكەنلىكىدىن بولغان؛ رېئاللىقنىڭ مەيلى قانچىلىك ئادالەتسىز، قانچىلىك پاجىئەلىك، قانچىلىك يىرگىنچىلىك بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ئۇلار ئۇنىڭغا جان تىكىپ تاقابىل تۇرۇشقا، ئۇنىڭ ئۈستىدىن غالىب كېلىشكە ئۆرۈنۈپ- تىرىشىپ باقمىغانلىقىدىن بولغان. ۋەھالەنكى، ئادەمدە مۇشۇنداق كىشىلىك تەبىئىتىگە نىسبەتەن ئىشەنچ قالمىغا- دا، ئەدەبىيات بولسۇن، تارىخ بولسۇن، ئومۇمەن دۇنيادىكى ئىنسانلار بىلەن مۇناسىۋەتلىك قىممەت، تەرەققىيات قاتارلىق بارلىق نەرسىلەرنىڭ ھېچقانداق ئەھمىيىتى قالمايدۇ ⑩. ئۇ ھالدا ئادەملەر خۇددى بىزنىڭ قىز- ئوغۇل «خا- رابىي يېرىم قوشۇن»لىرىمىزغا ئوخشاش بولۇشچە ياشاشقا ئادەتلىنىپ قالىدۇ. ئۇنداقتا قانداق قىلىش كېرەك؟ بۇ يەردە مەن بارلىق تەركىي ئۇمىد ئوقۇغۇ- چىلىرىمىزغا ياپونىيە بويىچە ئەگە چوڭ بۇددا دىنى تەشكىلاتى—ياپونىيە سوكا ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ رەھبىرى، يەنە شۇ يىكېدا دايىساكۇ جانابلىرىنىڭ مۇنۇ با- يانلىرىنى تەقدىم قىلىش بىلەن ماقالەمنى ئاخىرلاشتۇرىمەن: «كۆڭۈلسىز ئەھ- ۋالغا چۈشۈپ قالغىنىڭىزدا ئۇنتۇماڭكى، سەۋر- تاقەت قىلىش، ئۆزىنى تۇتۇۋې- لىش باتۇرلۇقتۇر. ھاۋا بەزىدە ئوچۇق، بەزىدە تۇتۇق بولىدۇ؛ ھاياتمۇ مۇقەررەر دولقۇنلۇق بولىدۇ، بەزىدە كىشى بالا- قازاغا يولۇقۇپ، كۈلپەت تارتىدۇ، بە- زىدە پۈتكۈل ئىستىقبالى تۈگەپ، قارانغۇلۇق ئىچىدە قالغاندەك بولىدۇ. مۇنداق چاغدا تولا كىشى بۇ خىل ئەھۋالنى مەڭگۈ داۋاملىشىدىغاندەك ھېس قىلىشىدۇ. ئەمما، يامغۇرلۇق كۈنلەرنىڭ پۈتۈن بىر يىل داۋام قىلىشى مۇمكىن ئەمەس. ئالدىمىزدا ئوچۇق كۈنلەر بىزنى چوقۇم كۈتۈپ تۇرىدۇ. كۈلپەتتە قالغان ئادەم قانچە ياش بولسا شۇنچە كۆپ تەشۋىشلىنىدۇ، قۇرۇق ئاۋارىگەرچىلىك بىلەن تىركىشىدۇ. بۇنىڭ بىلەن كۈلپەتكە تېخىمۇ چوڭقۇر پېتىپ، تېخىمۇ چوڭ ئازارى تارتىدۇ. ئەگەر، شۇنچە تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ كۈلپەتتىن قۇتۇلالمە- غاندا، تەمكىنلىك بىلەن ئۆزىنى تۇتۇۋېلىش، سەۋر- تاقەت قىلىش كېرەك، بۇ نۇقتىنى ئېسىڭلاردا چىڭ تۇتۇڭلار. تىت- تىت بولۇش، سەۋرسىزلىنىش ھە- جەزنى ئوسالالاشتۇرۇپ، ئۆز- ئۆزىنى ھالاك قىلىشنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. شۇڭا، بۇنىڭدىن مۇتلەق ساقلىنىش، سەۋر- تاقەت قىلىپ كۈتۈش كېرەك. ئازابلىق مىنۇتلار ھامان ئۆتۈپ كېتىدۇ. ھەقىقىي سەۋر- تاقەتكە، ئۆزىنى تۇتۇۋېلىشقا جاسارەت كېرەك» ⑪.

2003- يىل دېكابىر، شەھىرى ئۈرۈمچى

ئىزاھلار

① ، ② «شىنجاڭ قانۇنچىلىق گېزىتى» (ئۇيغۇرچە)، 2003- يىلى 2- دېكابىر (سەيشەنبە) 1530- سان؛ 2003- يىلى 28- ئۆكتەبىر (سەيشەنبە) 1516- سان.

③ ئابدۇرېھىم ئۆنكۇر: «ئۇيغانغان زېمىن» (1)، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1995- يىلى مارت 2- بېسىلىشى، 162- بەت.

④ «شىنجاڭنىڭ قىسقىچە تارىخى» (ئۇيغۇرچە)، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1992- يىلى ماي 1- نەشرى، 190- ، 191- بەتلەر.

⑤ «شىنجاڭ تارىخ ماتېرىياللىرى» (13)، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1984- يىلى فېۋرال 1- نەشرى، 167- ، 168- بەتلەر.

⑥ ، ⑩ ، ⑪ «يىكېدا دايىساكۇ ھېكمەتلىرى»دىن، «مىراس» ژۇرنىلى 1999- يىلى 6- سان، 26- ، 27- بەتلەر.

⑦ ، ⑨ «قۇرئان كەرىم»، 45- سۈرە جاسىيە 24- ئايەت؛ 24- سۈرە نۇر 3- ئايەت، بېيجىڭ مىللەتلەر نەشرىياتى 1987- يىلى مارت 2- بېسىلىشى.

⑧ «پايدىلىنىش خەۋىرلىرى» گېزىتى (ئۇيغۇرچە)، 1992- يىلى 3- ، 5- ، 6- ، 7- ، 8- ، 10- ، 11- فېۋرال سانلىرى.

ئاپتور: «شىنجاڭ مائارىپ ئىنستىتۇتى ئىلمىي ژۇرنىلى»نىڭ مەسئۇل مۇ- ھەررىرى

سەنئەت ۋە ھەۋەس

ئابدۇنىياز توختى

ئانىنىڭ يېقىملىق ئەللەي ناخشىسى ئىچىدە تاتلىق ئۇخلاپ چوڭ بولغان ھەربىر ئۇيغۇرنىڭ روھىي دۇنياسىغا بۆشۈكتىكى ۋاقتىدىلا سەنئەتنىڭ ھىدى ئۇرۇلغان. ئۇنىڭدا سەنئەتكە بولغان چوڭقۇر مېھىر، سېغىنىش ئىستىكى بار. بۇ خىل ئىستەك تەمتىلەپ ئەمدىلەتىن ماڭغان قەدەملىرىدىمۇ، مۇھەببەتنىڭ شېرىن پەيزىنى سۈرگەن چاغلاردىمۇ بار. ھەتتاكى ئۇيغۇر ئانىلىرى ھازا ناخشىسى بىلەن ھازا ئېچىپ ئۆلۈمنى ئۇزىتىدۇ. ھاياتقا بولغان مۇھەببەت، گۈزەللىكنى سۆيۈش ۋە يارىتىش ئۇنىڭ قان ـ قېنىغا سىڭىشىپ كەتكەچكە، ئۇنىڭ ھاياتىدا سەنئەت بىلەن تۇرمۇش يۇغۇرۇلۇپ كەتكەن. سودا سارايلىرىنىڭ ئالدىدا خېرىدار جەلپ قىلىش ئۈچۈن چېلىنغان ناغرا ـ سۇناي ئاۋازى ئۇنىڭ قۇلقىغا مەيلىنى تارتىشلا ئەمەس، سەنئەت سەزگۈلىرىنىمۇ چالغۇتۇپ ئۆتىدۇ. نەتىجىدە كەچمىشتىن ھازىرلىققا سۈزۈلغان تەكلىماكانىنىڭ قۇم دولقۇنلىرىدەك بىر ئېقىمىنىڭ تەسىرىدىن ئاجايىپ بىر لەززەت شۇرىدە قىلىپ ئۆتۈپ كېتىدۇ. تەكلىماكانىنىڭ ھەر بىر قۇم دانىچىلىرىغىچە سەنئەتنىڭ ھىدى ـ پۇراقلىرى سىڭىشىپ كەتكەن. دۇتار، تەمبۇر، راۋابلارنىڭ تارلىرىدىن مەۋجۇدلانغان كۈيلەر ئاڭلىغۇچىنى ھېيتگاھتىن يىراققا كەتكەن چەكسىزلىككىمۇ، ئىلىنىڭ قارىغايزارلىق تاغلىرىغىمۇ، توپىلار ئۈچۈپ تۇرغان توپا تاملىق ئۆيلەر يېنىغىمۇ باشلاپ بارىدۇ. تارلاردىن تۆكۈلگەن كۈيدىن ئاڭلىغۇچى ئاشۇ تارلارنى يول قىلىپ يىراق مەنزىللەرگە كېتىپ قالىدۇ. ئاھاڭدا كەچمىشلەرنىڭ يېقىملىق ۋە ئازابلىق ئەسرارلىرى بار. دۇتار تارىسى ئۇسۇلىدە تۆگىلەرنى يېتىلەپ ئاپئاق ساقال بىر بوۋاي كېلىدۇ. ھەر بىر پەدە ئۇ دۇچ كەلگەن مۇشكۈلات ۋە ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىقلىرىنىڭ ئىزناسى. ئۆيگە كىرسەك ئوتقاشتەك گىلەملەر، چالغۇلاردىكى ئىسسىق رەڭگە مايىللىق (بىر قاراشتىن كۆزگە ئىسسىق كۆرۈنىدىغان قىزىلغا مايىل رەڭلەر) سەنئەتكە بولغان مۇھەببەتنىڭ، ئاق كۆڭۈل، خاتىرجەملىككە ئىنتىلىشچان خاراكتېرنىڭ رەڭدە ئۆز ئىپادىسىنى تېپىشىدۇر. قۇملىرى بوراندا ئۇچۇپلا تۇرىدىغان سارغۇچ تەكلىماكان، قۇرۇپ شاخلىرى سۇنغان توغراقلار ئۇنىڭ روھىغا قاغجىراش ئاتا قىلىپ مەنىۋى جەھەتتىكى موھتاجلىقنى ئاشۇرغان. كەچكى قۇياش نۇرىدا تاۋلىنىپ ياتقان قۇم بارخانلىرى، شادا قادالغان زاراتگاھلىق، چوقچىيىپ تۇرغان قەدىمىي تۇرلار تەكلىماكاندا ياشىغۇچىلارنىڭ چىراي ھېسىياتىغا چوڭقۇر يەرلىك پۇراق بولۇپ سىڭىشكەن. قۇم بارخانلىرى ـــ تۆگىلەرنى يېتىلەپ كېتىۋاتقان ئادەم شۇنداقلا رەسساملارنىڭ تونۇشىدا مۇكچەيگەن بوۋاي. ئېشىكىنى مىنىپ كېلىۋاتقان يولۇچىغا ناخشا ھەمراھ. ئۇ ئاشۇ ناخشىسى بىلەن تونۇر بار ھويلىدىكى قوي قوتىنى يېنىدا باغلاقلىق ئىتلارنى ھاۋشىتىپ ئۆتىدۇ. ئىتلارنىڭ قاۋاشلىرى

بىلەن ناخشا قوزۇقغا چاپان بىلەن بادام دوپپىسىنى كىيىپ قويۇپ سۇپىدا ياتقان يېرىق تاپان، كەلگە گالقان دېھقانغا يېراقتىن بىر گەللەي ناخشىسى بوپكېتىدۇ. گاددي توپا تام ئۆيلەرنىڭ ئىچكى تەمىغا ئويۇلغان ئويۇقلاردىن پىشايۋاندا لارغا سىزىلغان گۈللەرگىچە، زاراتگاھلىققا قوپۇرۇلغان گۈمبەزلەردىن مەسچىتلەرگە ئىشلەنگەن نەقىشلەرگىچە ئۇلارنىڭ سەنئەت تالانتىنى كۆرسىتىش بىلەن بىرگە گەر-كىن - گازادە ياشاش، بىغەملەرچە خاراكتېرىنى ئىپادىلەپ بېرەلەيدۇ. كەتمىنىنى مۇرىسىگە كىيىپ كېلىۋاتقان يىگىت قوناقلىقتىن ئوت ئېلىپ چىققان ئۆرۈمە چاچلىق، چىمەن دوپپىلىق مەشۇقىنى بىر كۆرۈۋالغىنىغا قايسىدۇر بىر گا-ھالارغا ئىگىشىپچە ئۆيگە كىرىپ كېتىدۇ. ناخشا بىلەن ھاياجانلىق تۇيغۇلىرىنى كۆچەيتمەكچى، ئۇزاققا سوزماقچى بولىدۇ. سەنئەتلىك ئىپادە قىلىشلاردىن قارامىلىق، ياۋۇز-لۇقمۇ شۇنداقلا ئەۋرىشىملىك، قىزلارچە نازاكەتلىك خاراك-تېرمۇ تېپىلىدۇ. بىر قانچە دىنغا بولغان ئېتىقاد، شارائىتقا ماسلىشىپ ياشاشقا ماھىر ئالاھىدە خاراكتېر مەنسۇبىيەتكە بولغان موھتاجلىقنى يېڭىلاپ، كۆپەيتىپ تۇرغان. ئەتلەس-تىكى ھەرخىل رەڭ، سىزىقچىلار، شەكىللەر قوپاللىق ۋە نەپىسلىكنىڭ بىرىكمىسى بولۇپ، ئەتلەس قارىماققا ئوت يالقۇنىدۇر. ئەتلەستىن شامان دىنىنىڭ تەسىرىنمۇ، شۇنداقلا ئىسلام دىنىنىڭ تەسىرىنمۇ سىزىش مۇمكىن. شامان دى-نى—ئوتقا بولغان ئىخلاسمەنلىك ئۇيغۇرلارنىڭ رەڭ تو-نۇشىغا ئالاھىدە تەسىر كۆرسەتكەن. توي يۆتكىگەندە كې-لىننى ئوت ئۇستىدىن ئاتلىتىش داۋاملىشىپ كېلىۋەرگەن. ئۇلار گۈلخان يېقىپ مەشرەپ ئويناىدۇ. يىگىتلەر مەشۇقىنى ئوتنىڭ يورىقىدا كۆرىدۇ. ئوت يالقۇنى بىلەن قىز بىر بوي-كېتىدۇ. شۇڭلاشقا ئۇلار «كۆزۈمگە ئوت بولۇپ كۆرۈن-دى» دەپ سۆيگىنى ئۈچۈن ھەسرەت چېكىدۇ. يىراقتىن تۆگىلەرنىڭ ئالتۇن كولدۇرمىسى ئاڭلىنىدۇ. تۆگە ئۇ بىر تارىخ. قۇمغا سىلىنغان ئىزىدا ئۆتمۈشنىڭ ئىزناسى پارلاپ تۇرىدۇ. توغراقتا ئېسىلغان ئەتلەس شامالدا يېنىك تەۋرە-نىدۇ. ئۇنىڭدىن «كارۋان بۇيۇك» (يىپەك يولى)نىڭ ھىد - پۇراقلىرى كېلىدۇ. ئەتلەس كۆڭلەكلىك قىز يىگىتنىڭ كۆزىگە ئوت بولۇپ كۆرۈنىدۇ. قىزنىڭ چىمەن دوپپىسى، ئىككى تال ئۇزۇن ئۆرۈمە چېچىنى ئەتلەس كۆڭلەكسىز كۆرۈش ياخشى بولمايدىغاندەك بىلىنىدۇ. كۆز مەزگىلىدە قېرى ئۈجمىنىڭ سارغايغان يوپۇرماقلىرىنى قويلىرىغا چۈ-شۈرۈپ بېرىۋاتقان قىزچاق تەبىئەت مەنزىرىسى بىلەن بىرلىشىپ كېتىدۇ. ئىسسىق رەڭگە تويۇنغان مەنزىرىلەر ئىچىدە قىزچاق يەنىمۇ جەلپكار، گۈزەل بوپكېتىدۇ. كۆتەك ھارۋا توپىلىق يولدىكى توپىلارنى توزىتىپ كېلىدۇ. ئۇنىڭ غىچ - غىچ ئاۋازى ھارۋا ئۈستىدە يوغان تاياقنى تۇتۇپ ئولتۇرغۇچىغا بىر مۇزىكا، ئاشۇ مۇزىكىسىز ئۇنىڭ ھارۋىسى مەۋجۇد ئەمەس. ھارۋىنىڭ چاقى بىر دەۋرلەرنى بېسىپ ئۆتكەن سايەت، ئۇنىڭدا داپنىڭ تاراڭشىغان ئاۋازىمۇ، پە-رىخۇنلارنىڭ ئەپسۇنلىرىمۇ، سوپى - ئىشانلارنىڭ دۇرۇد-لىرىمۇ شۇنداقلا خانىدانلىقلارنىڭ ئەمر - پەرمانلىرىنىڭ ئىزنالىرىمۇ بار. ئاپئاق ساقال بوۋاي چاق يېنىدا ئولتۇ-رۇپ «ئۇر توقماق»نى بالىلارغا ئېيتىپ بېرىدۇ. تارىم دەرياسى سۇ يۇزىدە سارغايغان يوپۇرماقلارنى لەيلىتىپ ئېقىپ كېلىدۇ. سۇلار مەشرەپ ئويناۋاتقانلارنىڭ ھېس - ھاياجانلىرىنى ئۆزى بىلەن قوشۇپ قۇم باغرىغا كىرىپ كېتىدۇ. قوزۇقغا ئېسىپ قويۇلغان بادام دوپپا شۇ كۆرۈنۈ-شىدە بىر پارچە رەسىم. دوپپا ئىچىدە نۇرغۇن ئوي - پە-كىرلەر، ئارزۇ - ئارمانلار بار. ئۇ خېلى ئۇزاق تارىخ چەك-سىزلىكىدىن ھازىرغا باشلاپ كېلىدۇ. ئۇنىڭدىن ئوغلاق تارتىشىش، چېلىشىش، داۋاز‌لىقنى كۆرگىلى بولىدۇ. گۈ-زەللىك ھەممە يەردە بار. گۈزەللىك بىلەن چىرايلىق ئىك-كىسى ئىككى ئۇقۇم. چىرايلىقلىق بولسا گۈزەللىك ئۆز ئە. چىگە ئالغان مەلۇم تەرەپ. چىرايلىق بولسلا گۈزەل بول. مايدۇ. سەنئەتنىڭ مەيلى قايسىلا تۇرىدىن بولمىسۇن ئەسەر يارىتىش ئۇچۇن ئىجادىيەت ماتېرىياللىرىنى كۆرۈپلا ئە-مەس، كۆزىتىپ قوبۇل قىلىش زۆرۈر. تاينى يوق ئادەم تۇتامى يوق سەنئەتتىن ھۇزۇرلىنىدۇ. بولۇپمۇ بۇگۈنكى كۈندە بىزدە تېتىقسىز ناخشا - مۇزىكىلار ئەۋج ئېلىۋاتقاندا يازغانلىرىمىز ئوقۇرمەنلىرىمىزنى سەنئەت توغرىسىدا ئاز-راق بىلىشكە ئىگە قىلالىسا ئەجەب ئەمەس.

ئاپتور: كۇچا ناھىيە ئاقئۆستەڭ يېزا ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى، ھازىر شىنجاڭ مائارىپ ئىنستىتۇتى گۈزەل سەنئەت كەسپىدە ئىلىم تەھسىل قىلىۋاتىدۇ.

بۇ ساندىكى ئەسەرلەرنى تەكشۈرۈپ بېكىتكۈچى: زۇنۇن باقى

بويياقچى

(هېكايه)

ياسنجان سادىق چوغلان

1

تاسادىپي پۇرسەتتە ھەر خىل رەڭ چىلانغان بوياق كۆلچىكىگە چۈشۈپ كېتىپ، دۇمبالىنىشتىن قۇتۇلۇپ قېچىپ كەتكەن قوتۇر ئې- شەك ـ بوز ھاڭگىنىڭ ھەر خىل رەڭدە بويالغان تۈرقىنى كۆز ـ كۆز قىلىپ «تاۋۇس ئەللەيىن» دېگەن نام بىلەن يىراق ئورمانىدە- كى ھايۋاناتلارغا پادىشاھ بولۇۋېلىپ، بىر مەزگىل دەۋران سۈر- گەنلىكى ھەققىدىكى ھېكايىنى ئاڭلىغان بويياقچى، ئۆزىنىڭ بوياۋ- چىلىقتىن ئىبارەت ئاشۇ ئاددىي ھۈنىرىنىڭ شۇ قەدەر كارامىتى بار- لىقىنى ھېس قىلىپ ھەيران قالدى. ئەمما باشقىلارغا شۇنچىلىك كا- رامەت، ئامەت ئەكەلگەن ھۈنىرىنىڭ ئۆزىگە ھېچقانداق بەخت ئە- كېلەلمىگەنلىكىنى، تۇرمۇشىنىڭ تېخىچىلا نامرات، غۇربەتچىلىكىتە ئۆتۈۋاتقانلىقىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرگىنىدە چوڭقۇر خىيالغا پېتىپ ئۇزاق ئولتۇرۇپ كەتتى.

دېمىسىمۇ ھۈنەرگە ھەم پۇختا، ھەم كامىل بويياقچى بەكمۇ نامرات ئىدى. كۈن بويى شاگىرتلىرى بىلەن جاپا تارتىپ ئىشلىسىمۇ تاپقان تاپاۋىتى سالغان دەسمايىسىنى چىقىرىۋەتكەندە بىر كۈنلۈك

ئەدەبىيات گۈلزارى

روزغارىنى قامداشقا ئاران ـ ئاران يېتەتتى.

ئۇنىڭ بويياقچىلىق ھۈنىرىگە تايىنىپ باي بولۇش، ھېسابسىز پۇل تېپىش ئارزۇسى بار ئىدى. ئەمما شۇنچە ياشقا كىرىپ، نۇرغۇن شاگىرت يېتىشتۇرۇپ، مۇشۇ يۇرتتىكى خېلى داڭقى بار بويياقچى ئاتالسىمۇ ئاشۇ ئارزۇسىنى ئەمەلگە ئاشۇرالمىدى. ھەمىينىنى ئاخ- تۇرسا ئارتۇق تۆت تەڭگە ھەرگىز چىقمايتتى.

ئەۋۋەلسىدە بوز ھاڭگا، بويياق كۆلچىكىگە سەكرەپ چىققاندىن كېيىن تاۋۇس ئەللەيىن ئاتالسىپ بىر ئورمانلىقنىڭ ھۆكۈمرانلىغا ئايـ لانغان قوتۇر ئېشەك ھېكايىسى ئۇنىڭ باش ـ ئاخىرى يوق ئوي ـ خىياللىرىنى چالغىتىپ، تەپەككۇرىنى بىردىنلا جانلاندۇرۇ- ۋەتتى. شۇ تاپتا ئۇ بويياقچىلىق ھۈنىرى بىلەن يالغۇز ماتا ـ چەك- مەن، شايى ـ ئەتلەسلەرنىلا ئەمەس باشقا نەرسىلەرنىمۇ بويىسا بو- لىدىغانلىقىنى، ئەقلىنى ئىشقا سالسىلا باي بولۇش ئارزۇسىغا چوقۇم يەتكىلى بولىدىغانلىقىنى بىردىنلا ھېس قىلىپ يەتتى.

2

ھايت ـ ھۇيت دەپ بولغىچە خۇددى خىمىيۋى ئوغۇت سالغان زىرائەتتەك تېز ئۆسۈپ، بىرىنچى باشلىق بوپقالغان نەۋرە ئاكىسى نۇسرەتجاننىڭ ئالىي دەرىجىلىك پىكاپىنىڭ ئالدى ئورۇندۇقىدا گە- دىيىپ ئولتۇرۇشلىرىنى ھەر قېتىم كۆرگەندە غالىبجاننىڭ بىر يەر- لىرى ئېچىشىپ بەكمۇ راھەتسىزلىنەتتى، كەيپسىزلىنىپ، خۇيلىنىپ

قالاتتى. قايىل بولمىغان ھالدا ئۆزىنى ئەۋرە ئاكىسىغا سېلىشتۇراتتى.

دېمىسىمۇ بوي ـ بەستى، چىراي ـ تۇرقىنى سېلىشتۇرغاندا ئۇ ـ نىڭ ئەۋرە ئاكىسىدىن قالغۇچىلىكى يوق ئىدى. ھەتتا ئوقۇش تا ـ رىخىمۇ ئەۋرە ئاكىسىنىڭكىدىن خېلىلا يۇقىرى ئىدى. ئۇ ئەنە ئا ـ شۇنداق سېلىشتۇرۇپ كۆرۈۋېدى ئىچى تېخىمۇ بەك ئاداپ كەتتى. راستتە، ئاشۇ ئەۋرە ئاكىسى تېخى ئادەتتىكى خىزمەتچى ۋاقتىدا ئۇ ئاللىقاچان بۇ يېزا ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرلىقىغا ئۆستۈ ـ رۈلگەنىدى. گەرچە ئىككى يىل ئاۋۋال مەكتەپ مۇدىرى ئېغىر كې ـ سەللىك سەۋەبىدىن ئارام ئېلىشقا چىقىپ مۇدىرلىق ئورنى بوش قالغان بولسىمۇ، نېمە ئۈچۈندۇر تەشكىل بۇ ئورۇننى ئاشۇ بوش پېتى ساقلاپ قېلىۋاتاتتى. ئۇ تا بۈگۈنگىچە مۇئاۋىنلىق سالاھىيىتى بىلەن مەكتەپنىڭ خىزمەتلىرىگە رىياسەتچىلىك قىلىۋاتقان بولسىمۇ، ئاشۇ بوش ئورۇننى ئاللىكىملەرگە تارتتۇرۇپ قويۇشتىن ئەنسىرەپ، يۇرىكىنىڭ بىر يېرىلىرى دەككە ـ دۈككىدە ئىدى. ئېرىدىن تۇل قالغان خوتۇن كىشىگە قاش ئاتقىلى ئەر چىقىدۇ ـ يۇ، قىز بالىدىنمۇ جەلىپكار ئاشۇ بوش ئورۇنغا كۆز تىكىدىغان ئادەم چىقماسمۇ؟ ئەندىشىلىك خىياللار ئۇنىڭ ئارامنى بۇزاتتى. ھەر خىل ئامال ـ چارە ئىزدەش ئۈچۈن ئالدىرايتتى، تىپىرلايتتى، باش قاتۇراتتى.

ئۇ ئەۋرە ئاكىسىنىڭ تېز ئۆسۈشىدىكى سىر ـ ھېكمەتلەرنى بە ـ لىش ئۈچۈن ئۆزاق كۆزەتتى. ھېس قىلغانلىرىنى ئەمەلىيەتتىدە كۆر ـ ىتىپ باقتى. ئەۋرە ئاكىسىغا ئوخشاش ئۆكلىگەن كاللىدەك غىلجىڭلاپ كۆلۈشنى، ساداقەتمەن ئاغۇاتلاردەك قۇلچىلىق قىلىشنى ئۆگەندى. ئاشۇ ماھارىتنى ئىشقا سېلىپ ئىدارە باشلىقىنى كاتتا رېستورانىنىڭ ئالىي دەرىجىلىك ئايرىمخانىسىغا باشلاپ، تانسىكەش قىزلارنى ھەمراھ قىلدى. ناھايىتىمۇ ئەپسۇسكى، باشلىقىنىڭ غېتتى ـ غېتتاڭ تانسا مۇزىكىسى بىلەنمۇ، قىزلارنىڭ بېلىنى تۇتقاندىن باشقا ھېچ ئىشنىڭ تايىنى يوق ئويىنىلىدىغان گىلدى ـ گىلدىڭ تانسا بە ـ لەنمۇ خۇشى يوق چىقىپ قالدى.

ـــ تانسا مۇزىكىسىنى ئالماشتۇرۇۋېتىڭلار، ئۆزىمىزنىڭ مىللىي مۇزىكىلىرىنى ئاڭلايلى، ـ دېدى باشلىق بىر قول تانسا ئاخىرلە ـ شىپ ـ ئاخىرلاشمايلا كەسكىنلىك بىلەن،ـــ خەلق ناخشا ـ مۇزىكە ـ لىرى نېمىدېگەن پەيزى ـ ھە! ئۇسسۇل ئويناىدىغىنىڭلار ئىختىيارىي ئۇسسۇل ئويناڭلار، ئۇسسۇل ئويىنمايدىغىنىڭلار ئۇسسۇل بىلەن مۇزىكىدىن بىللە ھۇزۇر ئېلىپ ئولتۇرۇڭلار. مانا مەن سىلەرگە بىر پەدە ئۇسسۇل ئويناپ بېرەي.

باشلىقنىڭ ئۇسسۇل ئويناش ماھارىتى ھەققەتەن يۇقىرى ئىدى. ئۇنىڭ قولىنى بۇركۇتنىڭ قانىتىدەك مەغرۇر تۇتۇپ، خۇددى چاپ ـ چىپ تۇرغان ئايغىردەك مەردانە قەدەم ئېلىپ، ئۆزىگە جۆر بولۇپ ئۇسسۇل ئويناۋاتقان قىزنىڭ گاھ ئوڭ يېنىدىن، گاھ سول يېنىدىن چىقىپ، گاھ قوغلاپ، گاھ ئالدىنى توسۇپ ماھارەت بىلەن ئۇسسۇل ئويناشلىرى غالىبجاننى ھاڭ ـ تاڭ قالدۇردى. غالىبجانىنىڭ تانسا ئويناشقا خېلى ئېپى بولسىمۇ، ئۇسسۇل بىلمەيتتى. بىر تەرەپتىن ئىچىپ، بىر تەرەپتىن ئۇسسۇل ئويناپ خېلىلا قىزىپ قالغان باش ـ لىق، قىزلارنى بىرەر پەدە ئۇسسۇلغا تارتماي، ئۆكلىگەن كاللىدەك ھىجىيىپ ئولتۇرغان غالىبجاننى ئۇسسۇل ئويناشقا دەۋەت قىلدى:

ـــ غالىبجان! ياقا تەشكەن سويمىدەك قايلاپ ئولتاماي، ئا ـ قىزچاقلىنى ئۇسسۇلغا تارتىپ ئىككى پەدە دەسسەڭلا دەيمەن.

بۇ تۈيۈقسىز تەكلىپتىن غالىبجان تەمتىرىدى:

ـــ مە...مە...ن...ئو..ينىشنى...بىلمەيمەن، باشلىق...

ـــ بوپتۇ ئەمسە، ئويناشنى بىلمىسەڭلا، بىزنىڭ ئويىنغىنىمىزنى ئوبدان كۆرەپ ئولتۇراڭلا. قوپاڭلا ئاغىنىلەر، قىز باللا جىم ئولـ ـتۇراپ قالسا ئىچى پۈشۈپ قالىدۇ.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ سورۇنداىكى قىزلارمۇ ۋە باشقا ئەرلەرمۇ پا ـ راققىدە كۈلۈشۈپ كەتتى. ئەرلىك غۇرۇرى ئىزا تارتقان غالىبجان چاندۇرمايلا مەسخىرىلىك كۈلكىگە ھىجايغان پېتى قېتىلدى.

باشلىق غالىبجانىنىڭ بۇ مېھماندارچىلىقىغا بۆلۈم باشلىقلىرى ۋە بىر قانچە غوللۇق مەكتەپنىڭ مۇدىرلىرىنى بىللە ئەكەلگەنىدى. غا ـ لىبجان بىر قاراپلا ئۇلارنىڭ ئىدارەباشلىقىنىڭ يېقىنلىرى ئىكەنلە ـ كىنى بىلىۋالدى. ئۇلارمۇ ئۇسسۇلنى ئىدارە باشلىقىغا ئوخشاش ۋا ـ يىغا يەتكۈزۈپ ئويناىتتى. غالىبجان ئۇسسۇل ئويناش ئارقىلىق ئە ـ دارە باشلىقىغا يېقىنلاشقىلى، ئۇسسۇل بىلەن ئۇنىڭ كۆڭلىنى ئوتقىلى بولىدىغانلىقىنى، شۇ ئارقىلىق ئۇنىڭ يېقىنىغا، ھەمتاۋاقلىرىغا ئايلا ـ نغىلى بولىدىغانلىقىنى بىردىنلا ھېس قىلدى ـ دە، شۇ ھامان ئۆزە ـ نىڭ شۇ ياشقا كىرگىچە ئۇسسۇل ئويناشنى ئۆگەنمىگەنلىكىگە، تۆت ئادەم بارسورۇندا قولىنى كۆتۈرۈپ باقمىغانلىقىغا قاتتىق پۇشايمان قىلدى.

3

بوياقچى نېمىنى بوياش، قانداق بوياش ھەققىدە ئۇزاق باش قاتۇردى. ئەلۋەتتە بوياش ئوبيېكتىنى ياخشى تاللىمىغاندا پۇل تې ـ پىپ باي بولۇش مەقسىتىگە يەتكىلى بولمايتتى. ئۇ ئۇيان ئويلاپ، بۇيان ئويلاپ ئاخىرى دەققىتىنى يەنىلا ئېشەككە مەركەزلەشتۈردى. ئەلۋەتتە خالىغان بىر ئېشەكنى ھەر خىل رەڭدە بوياپ «تاۋۇس ئەللەيىن» دېگەن نام بىلەن ئورمانلىققا پادىشاھ قىلىپ، شۇ ئارقـ ـلىق نەپ ئېلىش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. بوياقچى كاللىسىدا بىر يۇرۇش پىلان تۈزۈپ بولغانىدى. شۇڭلاشقا ئۇ بوياقچىلىق ھۈنـ ـرىگە دەسمىي سالىدىغان ئازغىنە پۇلنى ھەمىيىنغا سېلىپ، ئۈدۈل مال بازىرىغا قاراپ ماڭدى.

ھەر يەكشەنبە كۈنى سودا بولىدىغان مال بازىرى بۈگۈن باش ـ قىچە قىزىپ كەتكەنىدى. بوياقچى قوي بازىرى، كالا بازىرىدىن ئايلىنىپ ئۆتۈپ ئېشەك بازىرىغا كېلىپ توختىدى ـ دە، ئېشەك سودىسىنىڭ ئەھۋالىنى بىر ئاش پىشىم كۆزەتتى. ساتارمەنلەر ئې ـ شەكلىرىنى ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي ماختايتتى. ئالارمەنلەر ئېشەك ـ لەرنىڭ كالپۇكىنى يىرىپ چىشىغا قارايتتى. ئالدى ـ كەينىگە ئۆتۈپ بوي ـ تۇرقىنى سىنلايتتى. قۇيرۇقىنى كۆچەپ تارتىپ تەپكەك ـ

تەپكەك ئەمەسلىكىنى، مىنىپ بېقىپ ھالۇۋز ئاتىدىغان ـ ئاتمايدىغانلىقىنى، چاپتۇرۇپ مېڭىشنى، يورغىسىنى، كۇچىنى سىنايىتىتى. تەجرىبىلىك بېدىكلەر گەپدانلىقىغا تاينىپ ئالارمەن بىلەن ساتار-مەننى ئىمكان بار سوددا كېلىشتۇرۇشكە تىرىشاتتى. چىشى يەڭى ـ ياش، مېڭىشلىرى چەبدەس، يورغىسى چىرايلىق، خۇيلۇق ئەمەس، بويلۇقراق ئېشەكلەرنىڭ باھاسى ئۆرە، چىشى كونا، قېرى، مۇدۇرگەك، سوكسوك، خۇيلۇق، جۇغى كىچىك، پاكار ئېشەكلەرنىڭ باھاسى تۆۋەنرەك ئىدى.

ئېشەك بازىرىنى ئىنچىكىلىك بىلەن كۆزىتىپ كۆڭۈل توختاتقان بويىقچى چىشى كونا، قېرى بولسىمۇ بويلۇقراق كەلگەن، رەڭگى ئاق، بوزغا مايىل ھاڭگىدىن ئىككىنى ئەرزان باھادا سېتىۋالدى.

4

غالىبجان ئەتىسى مەكتەپكە چىقىپلا ئۇستا ئوقۇتقۇچىلارنى ئۆزىگە ئۇسۇل ئۆگىتىشكە تەشكىللىدى. مەكتەپتە ئىككى نەپەر سەنئەت ئوقۇتقۇچىسى بولۇپ، ھەر ئىككىلىسى ھەم ياشىنىپ، ھەم سەمرىپ قالغانلىقى ئۈچۈن سەنئەت ئۆمەكتىن كەسىپ ئالماش-تۇرغان خانىملار ئىدى. شۇنداقتىمۇ يېزا ۋە مەكتەپنىڭ ھەر خىل پائالىيەتلىرىدە ئۇسۇل ئويناش مۇشۇ ئىككى خانىمنىڭ ۋەزىپىسى ئىدى.

ـــ ئەمىسە ئىككىلىرىگە ۋەزىپە، ـ دېدى ئۇ ئىككى خانىمنى ئىشخانىسىغا چاقىرتىپ، ـــ بىر ھەپتە ئىچىدە مەن راۋۇرۇس بىر ئۇسۇلچى بولاپ چىقىمەن. ئىككىلىرى مېنىڭ مەخسۇس ئۇسۇل ئوقۇتقۇچۇم بولىلا.

ـــ دەرسىمىزنى قانداق قىلىمىز، مۇدىر؟

ـــ مېنىڭ بۇ ھەپتىلىك دەرسىم جىقراق ئىدى.

ـــ دەرسلار تۇرۇپ تۇرسۇن، ـــ دېدى ئۇ كەسكىنلىك بىلەن، ـــ بىر ھەپتە دەرس ئۆتمىگەنگە ئوقۇغۇچىلار ساۋاتسىز بولاپ قالمايدۇ. قانداق، ئۇسۇل دەرسىنى ھازىرلا باشلامدۇق؟

غالىبجانىڭ ئۇسۇل ئۆگىنىش ئىشتىياقى قوزغىلىپلا كەتكەندى. بىچارە ئىككى خانىم ئۇنىڭغا دەملىشىپ تۇرۇپ ئۇسۇل ئۆگىتىپ ھېرىپ ھالىدىن كەتتى. لېكىن چىلىق ـ چىلىق تەرلەپ كەتكەن غالىبجان بولسا مەشىق قىلىپ ھارمايتتى.

ـــ كەچتە تۇرسۇنئاي ئىبراھىمجان قاتارلىق داڭلىق ئۇسۇلچىلىرىمىزنىڭ VCDپلاستىنكىلىرىنى تېپىپ كۆرەپ كۆزلىرىنى پىشۇرسىلا مۇدىر، ئۇسسۇل پلاستىنكىلىرىنى كۆپرەك كۆرسىلە ئۇسسۇلنىڭ قانۇنىيەتلىرىنى پۈختا ئىگىلىۋالالايلا، ـــ دېدى ئىككى خانىم ئىشتىن چۈشكەندىن كېيىن غالىبجانغا ئالاھىدە تاپشۇرۇق بېرىپ ردى.

غالىبجان ئۇسسۇل ئوقۇتقۇچىلىرىنىڭ تاپشۇرۇقىنى خېلى ئەسىتايىدىل ئىشلىگەندەك قىلاتتى. ھەر كۈنى ئۇنىڭ ئۇسسۇل ئويناش ماھارىتىنى ماختاپ، رىغبەتلەندۈرۈپ كەلگەن ئىككى خانىم 4 ـ كۈنىگە قەدەم قويغاندا ئۆزلىرىچە قۇسۇر ئىزدەپ قالدى:

ـــ مۇدىر، قوللىرىنى كۆتەرگەندە بىلەكلىرىنى، بارماقلىرىنى قاتتىقراق تۇتسىلا، ئۇسسۇل ھەرىكەتلىرى مەردانە كۆرۈنىدۇ.

ـــ ھازىرقىدەك يۇمشاق، ئەۋرىشىم تۇتسىلا نازاكەتلىك كۆرۈنۈپ قالدىكەن.

ـــ ئەرلەر ئۇسسۇلى ئادەتتە مەردانە ئويناپلا ئايالالار ئۇسسۇلى بولسا نازاكەتلىك ئويناپلا ئىدى.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ غالىبجاننىڭ بىردىنلا قاپىقى تۇرۇلدى:

ـــ نېمە مېنى خوتۇن خەقتەك ئۇسسۇل ئويناپلا ئىدىڭ، دېمەكچىمۇ؟

ـــ ياق ـ ياق، ئۇنداق ئەمەس، ـــ دېدى مۇدىر ئالدىنقى قالغىنىنى كۆرگەن خانىم ھودۇققان ھالدا.

ـــ ئەسلىدە سىلىنىڭ ئۇسسۇل تالانتلىرى بار ئىكەن، مۇدىر، ـــ دېدى يەنە بىر خانىم خىزمەتدىشىنى ئوڭايسىزلىقتىن قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن، ـــ مانا تۆت كۈندىلا سەنئەت ئۆمەكنىڭ كەسپىي ئۇسسۇلچىلىرىدىن قېلىشمىغۇدەك ئۇسسۇل ئۆيناپىدىغان بولاپ كەتتىلە. قايلاپ باقسام سىلىنىڭ ئۇسسۇللىرىدا مەردانە ئۇسسۇل، نازاكەتلىك ئۇسسۇلدىن باشقا يەنە ھىندىستانچە، پاكستانچە، ئەرەبچە ۋە تولغما، چاقماق ئۇسسۇللىرىنىمۇ ئېلىپىنتى بار ئىكەن.

بۇ ماختاش غالىبجانغا خۇددى توك تەپكەندەك تېز تەسىر قىلدى:

ـــ ئەلۋەتتە، بۇ ھەر كۈنى كەچتە داڭلىق ئۇسسۇلچىلارنىڭ VCDپلاستىنكىلىرىنى كۆرەپ، ئۇلارنىڭ ئۇسسۇل ھەرىكەتلىرىنى پۈختا ئۆزلەشتۈرگەنلىكىمىزنىڭ نەتىجىسىدە، ـ دېدى غالىبجان مەغرۇرلۇق بىلەن، ـــ ئىككىلىرىنىڭ ئۆگىتىشلىرىگە قايلاپ ئولتاسام بۇ يېقىنلىدا ئۇسسۇل سورۇنلىرىغا چۈشەلمەيدىغاندەك قىلمەن.

ـــ راست، راست، ئوقۇغۇچىسىنىڭ تالانتى بولمىسا، ئوقۇتقۇچىنىڭ ھەر قانچە ئەجىر قىلغىنى بىكار.

ـــ بۈگۈن ـ ئەتە ئوبدان بىر مەشىق قىلۇالسىلا. ئۆگۈنلۈككە بىرەر رېستورانغا كىرىپ ئوقۇش پۈتتۈرۈش مۇراسىمى ئۆتكۈزمەيمىز، مۇدىر. سىلىمۇ دوكلات ئويۇنى كۆرسەتكەن ھېسابتا بىر پەدە ئۇسسۇل ئويناپ بەرسىلە.

بۇ ماختاش سادالىرى غالىبجاننى بەكمۇ ھاياجانلاندۇرۇۋەتتى:

ـــ شۇنداق قىلايلى، شۇنداق قىلمايمۇ بولمايدۇ زادى. شۇ باھانىدا مەنمۇ چوڭ سورۇندا ئۇسسۇل ئويناپ ئازراق قاشىرىۋالاي.

5

بويىقچى قىلۇاتقان كەسپىگە يارىشا قۇۋ ـ ھىيلىگەر، تەدبىرلىك ئادەم ئىدى. ئۇ ئىككى قېرى ھاڭگىنى ئېغىلغا سولاپ، ئالدىغا ھەپ، بېدە، قوناق، كۈنجىرە قاتارلىق ئوت ـ بوغۇزلارنى ئايماي تۆكتى. ئۇسسۇزلۇقىغا قوناق ئۇنىدا تۇزنى ئۆتكۈزۈپ ئاداپ چېلىپ بەردى. ھەپتە ئۆتكەندە خېلى ئوبدان بېقىش تاپقان ئىككى قېرى ھاڭگىنىڭ تۆكلىرى پارقىراپ قۇيرۇقىدا چۈمۈن قورۇپ مۇگدىمەيدىغان، ئانچە ـ مۇنچە ھاگرايدىغان، ئېغىناتقىلى ئەپچىسا سۈيدۈك پۈرايدىغان بولدى.

بويىقچى ئەمدى پىلانىنى قەدەم - باسقۇچ بويىچە ئەملگە ئا-شۇرۇشقا كىرىشتى. ھىلىقى ئۆزىنى «تاۋۇس ئەللەيىن» دەپ ئاتا-ۋىلىپ، ئورمانلىققا پادىشاھ بولۇۋالغان قوتۇر ئېشەكنىڭ بويىقچىنىڭ بويىق كۆلچىكىگە چۈشۈپ كەتكىنى ۋە ئۇستۈبشىنىڭ غەلىتە، رەڭ-دار بويىلىپ كەتكىنى پۈتۈنلەي تاسادىپىيلىق ئىدى. ئۇنىڭ بويىلىپ قانداق رەڭدار تۈسكە كىرىپ قالغانلىقىنى ھەقىقىي تەسۋىرلەپ بې-رىدىغان بىرمۇ ئادەم يوق ئىدى. شۇنداقلا بويىقچىنىڭمۇ ئېغىلدىكى ئىككى قېرى ھاڭگىنى بويىق كۆلچەكلىرىگە سەكرىتىپ، بىرەر ئور-مانلىققا «تاۋۇس ئەللەيىن» دېگەن نام بىلەن پادىشاھ قىلىش ئە-يتىمۇ يوق ئىدى. ئۇنىڭ پىلانى پەقەت بۇ ئىككى قېرى ھاڭگىنى خېرىدارلارغا ھەم ياش، ھەم شاش، ھەم كۆركەم - كېلىشكەن قىلىپ كۆرسىتىش ئىدى. شۇڭلاشقا، ئۇ ئىككى ئېشەكنى ئىسسىق سۇ بىلەن سوپۇنداپ ئىككى قېتىم پاكىزە يۇيدى. قوشقۇن، مۆلە، تۆشباش، جۇمبۇ، شوتا يالاپ، قوتۇر بېسىپ تۈكلىرى چۈشۈپ كەتكەن يەر-لەرگە خۇددى شال مايىسسى كۆچۈرگەندەك تۈجۈپىلەپ تۈك چاپ-لىدى. ئۇنىڭدىن كېيىن ئېشەكنىڭ قېرىلىقىنى ئاشكارىلاپ قىرچاڭ-غۇلىشىپ، ئەسلىي رەڭگىنى، پارقىرىقىنى يوقاتقان تۈكلىرىنى بارلىق ھۈنىرىنى ئىشقا سېلىپ بويىشقا باشلىدى.

بويىقچىنىڭ ھۈنىرى ھەقىقەتەن قالتىس ئىدى. بىر ھەپتە ئە-چىدە ئىككى قېرى ھاڭگا ياشىرىپ ئەمدىلا مىنىككە، ھارۇنغا كۆز-دۇرۇلگەن تەخەي سىياقىغا كىردى. ئەڭ ئاخىرىدا بويىقچى قېرى ھاڭگىنىڭ ئېزىق چىشلىرىدىن تارتىپ ئۇتتۇر چىشلىرىغىچە تۈجۈ-پىلەپ كاسۇال سېلىپ چىقتى. شۇ تاپتا ھەر قانداق تەجرىبىلىك بىدىكمۇ بۇ ئىككى ئېشەكنىڭ چىشىغا قاراپ تەخەي ئىكەنلىكىدىن گۇمانلانمايىتتى.

بويىقچى بىر يەكشەنبە كۈنى سەھەردە ئىككى ئېشەكنىڭ تۈيە-قىنى ياستىپ، تاقىلاتتى - دە، ئەتىگەنلىك بوغۇزىغا نەشە، ئادىپىغا شاراب ئارىلاشتۇرۇپ قورسىقىنى راسا بىر تويغۇزغاندىن كېيىن، ئۇدۇل مال بازىرىغا ھەيدەپ ماڭدى. نەشە بىلەن شاراب مال با-زىرىغا كەلگەندە ئىككى قېرى ھاڭگىغا ئوبدانلا تەسىر قىلدى - دە، پۈتكۈل مال بازىرىنى بېشىغا كىيىپ ھاڭراشقا، چاتىرىقىدىكى ھېلىقى نەرسىسىنى پۇلاڭلاتقىنىچە ئالدىدىكى ئېشەكنىڭ مادا ياكى ھاڭگا ئېكەنلىكىنى ئايرىماستىن ئارتىلىشقا باشلىدى. بىچارە بويىقچى مەست بوپكەتكەن ئىككى ھاڭگىنى باشقۇرۇپ بولالماي ئوبدانلا ھالسىرىدى.

ئىككى ھاڭگا ھاڭگىراپ يۇرۇپ مال بازىرىدىكى پۈتكۈل خې-رىدارلارنى ئۆزىگە قارىتىۋالغانىدى. خېرىدارلار تۈكلىرىنىڭ ئېچى-قى كۆمۈشتەك، قارىسى قۇندۇزدەك، سېرىقى ئالتۇندەك، قىزىلى شەل-پەردەك، ئالسىسى ئالا، قارىسى قارا، كۈن نۇرىدا خۇددى ھە-سەن - ھۈسەندەك جۇلالاپ تۇرغان ئىككى ھاڭگىغا قاراپلا قېلىش-تى.

— تووا، ئېشەكنىڭ نەسلىمۇ مۇشۇنداق كېلىشكەن، چىرايلىق بولىدىكەن - ھە!

— تۈكلىرىنىڭ پارقىرىشىغا قارامايلار، خۇددى ئەينەكتەك.

— ھەسەن - ھۈسەندەك كۆز قاماشتۇرۇدىكەن تېخى.

— ھاڭگىلىقىمۇ ئۆزىگە تۇشلۇق خوپ بارىكەن كاساپەتنىڭ.

— ئېشىكنىڭ بارمۇ دېسە بار دېگۈچىلىكى بار ئەسكەن - دە جاڭگۇانىڭ.

— نەسلى بۇ يۇرتتىكى ئېشەكلەردىن ئەمەستەك قىلامدۇ - نېمە؟

— ھە، شۇنداقتەك قىلىدۇ...

...

بويىقچى ئەتىگەن ئېشەكلەرنىڭ يەم - بوغۇزىغا ئارىلاشتۇرۇپ بەرگەن نەشە بىلەن شارابتىن ئۆزىمۇ ئىستېمال قىلىۋالغانىدى. شۇ تاپتا ئۇمۇ ئاشۇ قېرى ئىككى ھاڭگىدەك خۇشكەيپ ئىدى. مانا ئەمدى خېرىدارلارنىڭ ماختاشلىرى ئۇنى تېخىمۇ بەك مەست قىلە-ۋەتتى - دە، ئۆزىمۇ سەزمىگەن ھالدا پو دېگەننى زەي سالماي ئېتىشقا باشلىدى:

— بۇ ھاڭگىلارنىڭ نەسلى بۇ يۇرتتىكى ئادەتتىكى ئېشەكلەرنىڭ نەسلىدىن ئەمەس. بۇلارنىڭ ئەجدادى ئۆز زامانىسىدا پادىشاھ— ھۆكۈمران بولغان كاتتا ئېشەكلەردىن. سىلەر سەلتەنەت نامى «تا-ۋۇس ئەللەيىن» دەپ ئاتالغان ئېشەك پادىشاھنىڭ ھېكايىسىنى ئاڭلىغانمۇ؟ ھە، مانا بۇلار دەل ئاشۇ «تاۋۇس ئەللەيىن» شاھ ئالىيلىرىنىڭ نەسلىدىن بولىدۇ، ئازراقمۇ ئارىلاشمىسى يوق.

ئىككى ھاڭگا بويىقچىنىڭ گېپىنى تەستىقلىماقچى بولغانىدەك پۈتكۈل مال بازىرىنى بېشىغا كىيىپ، بار ئاۋازى بىلەن ھاڭراشقا باشلىدى.

ئىككى ھاڭگىنىڭ سودىسىنىڭ چوقۇم ياخشى بولىدىغانلىقىنى پەملىگەن تادان بېدىكلەرمۇ بويىقچىنىڭ دۇمبىقىنى چېلىپ، خېر-يدارلارنى باز - بازغا سېلىشقا باشلىدى.

سودا تېزلا پۈتتى. بويىقچى ئاشۇنداق قېرى ھاڭگىدىن يۈزنى سېتىۋالغۇدەك پايدىغا ئېرىشكەنىدى. ئۇ بېدىكلەرگە مەردلىك بىلەن دەللاللىق پۇلىنى ئايرىپ بېرىپ ئۆيىگە قاراپ ماڭدى.

6

ئادەتتە ماڭارىپ ئىدارىسى، بولۇپمۇ مەكتەپلەر مۇقىم ئىقتىسادىي كىرىمى يوق نامرات ئورۇن ھېسابلىنىدۇ. ئەمما غالىبجان ئۆزىنىڭ تەسەررۇپىدىكى زېمىنەدەك كۆرىدىغان، شەھەر ئەتراپىدىكى يېزا مەركىزىگە جايلاشقان بۇ مەكتەپنىڭ بولسا بېقىنىنىڭ خېلىلا «يې-غى» بار ئىدى. ئەلۋەتتە ئىنچىكىلەپ سۈرۈشتۈرگەندە بۇنىمۇ غا-لىبجانىنىڭ تۆھپىسى دېيىشكە بولاتتى. چۈنكى ھەر يىلى 6 - ئايدە-كى ئورما مەزگىلىدە ۋە 9 - ، 10 - ئايلاردىكى كېۋەز تېرىش مەزگىلىدە غالىبجان مەكتەپتىكى بارلىق ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىلارنى «ئەمگەك دەرسى ئوقۇتۇش» پائالىيىتىگە تەشكىللەيتتى - دە، يىل-لىقلار بويىچە ئۆلچەم، سىنىپلار بويىچە ۋەزىپە بەلگىلەپ كەملىگەن ۋە ئاشقان قىسمى بويىچە جازا ۋە مۇكاپات تۈزۈمى بېكىتىپ پۈل

تەپسىقا ئورۇنلاشتۇراتتى. ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىلار ئورما مەزگىلىدە 15 كۈن، كېۋەز تېرىش مەزگىلىدە بىر ئاي دەرس توختىتىپ ئىشلەپ، مەكتەپكە ئوبدانلا كىرىم قىلىۋالاتتى. غالىبجان بۇنى «تەرىشچانلىق بىلەن ئىشلەپ، ئىقتىسادچانلىق بىلەن مەكتەپ باشقۇرۇش» دەپ ئاتايتتى. ئۇنىڭدىن باشقا «ئوقۇتۇش ساپاسىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش ئۈچۈن تۈزۈمدە قاتتىق بولۇش» دېگەننى كۆتۈرۈپ چىقىپ، ھەر خىل باھانە ـ سەۋەبلەر بىلەن جەرىمانە قويۇپ، ئوقۇتقۇچىلارنىڭ مائاشىدىن پۇل تۇتۇۋالاتتى. ئۇلار دەردىنى ئېچىگە يۇتۇپ بۇ پۇللارنى تۆلىمەسلىككە ئامالى يوق ئىدى. چۈنكى قايسىبىر ئوقۇتقۇچى غالىبجان بىلەن زاكونلاشسا ئۆزىنى ئەتىسلا يېزىنىڭ ئەڭ چېتىدىكى 20 كىلومېتىر يىراقلىققا جايلاشقان شۆبە مەكتەپلەردە كۆرەتتى. شۆبە مەكتەپلەرگە ئوقۇتقۇچى يۆتكەش غالىبجاننىڭ ئىمتىيازى ئىدى. كىمنىڭمۇ شەھەرگە، ئۆيگە يېقىن مەكتەپتىن چەت ـ يىراق مەكتەپكە بېرىپ ئىشلىگۈسى بار دەيسىز!؟

ئەسلىي گېپىمىزگە قايتساق، غالىبجان ھەر يىلى «ئوقۇتقۇچىلار بايرىمى» مەزگىلىدە مەكتەپ مالىيىسىدىن پۇل ئاجرىتىپ ئوقۇتقۇچىلارنى رېستورانغا باشلاپ، بىر قېتىم مېھمان قىلىپ قويغىنىنى ھېسابقا ئالمىغاندا باشقا ۋاقىتتا ئوقۇتقۇچىلارغا مەكتەپنىڭ سىنىت بۇلىنمۇ كۆرسەتمەيتتى.

ھەئە، ئۇ بۇ قېتىم ئۆگەنگەن ئۇسۇلىنى دوكلات قىلىش يۈزىدىن، گەپنىڭ ئوچۇقىنى قىلغاندا چوڭ سورۇندا ئۇسۇل ئويناپ قاشىرئۆبلۈش ئۈچۈن قائىدىنىڭ سىرتىدا بىر قېتىم ھەردلىك قىلىپ، مەكتەپنىڭ پۇلىدا بارلىق ئوقۇتقۇچىلارنى رېستورانىدا مېھمان قىلدى. ئىچىپ تەڭشىلۈبلىپ سەھىندىن چۈشمەي ئۇسۇل ئويناندى. ئۇسۇل ئويناۋېتىپ باشقىلارنىڭ قاقاقلاپ كۈلۈپ، چاۋاك چالغىنى كۆرۈپ قىلچىلىك غەيرىيلىك ھېس قىلمىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ باشقىلارنى ھەيرەتتە قالدۇرغىدەك ئۇسۇل ئۆگەنگەنلىكىگە ئىشىنىپ قالغانىدى.

غالىبجان باشلىقىنىڭ ئالدىدا راۋۇرۇس ئۇسۇل ئويغىدەك بولدۇم، دەپ ئىشەنچ تۇرغۇزغاندىن كېيىن، ئىدارە باشلىقىنىڭ ئىشخانىسىنى يۇرەكلىك چەكتى:

ـــ ۋاقىتلىرى بولسا بىرەر ـ يېرىمدەم ساز تىڭشاپ، ئۇسۇل ئويناپ كۆڭۈل ئاچايلىمكىن دېگەنىدىم، ـ دېدى ئۇ مەقسىتىنى ئەگىتىپ ئولتۇرمايلا.

ـــ بولىدۇ، ـ دېدى بارماقلىرىنى قاس چىقىرىپ ئولتۇرۇپ باشلىق، ـــ ياز ۋاقتىدا رېستورانغا تىقىلۇۋالمايلى، بىرەر باغقا ئوڭۇنلاشتۇرۇڭلا.

ـــ ماقۇل، ماقۇل، ـ دېدى غالىبجان چالا ئېچىلغان كېۋەزدەك ھىجىيىپ، ـ ۋاقتىنى بەلگىلەپ بەرگەن بولسىلا.

ـــ ئالدىرماڭلا، ـ دېدى باشلىق بىر تال تاماكىنى لېۋىگە قىستۇرۇپ، ـ باغ سەيلىسىگە شۇنداقلا چىقساق تەسىرى ياخشى بولمايدۇ. يېقىندا ناھىيە تەۋەسىدىكى بىر قانچە مەكتەپنى ئارىلاپ، سەلىشتۇرۇپ باھالاش ئېلىپ بارىمىز، سىلىنىڭ مەكتەپمۇ ئاشۇ باھالاش دائىرىسىدە بار. بۇ قېتىمقى باھالاشنىڭ كونكرېتنى مەقسىتىنى بىلدۇرمەيمىز، ئىشقىلىپ چېتىلىش دائىرىسى ئىنتايىن كەڭ، باھالاشنىڭ ھاردۇقىنى سىلە تەييارلىغان بافدا چىقرايلى. شۇنمۇ دەپ قويايلى ئادىشىم، باھالاش باشقا، بافدا ئويناش باشقا. بىخۇد تۇرۇپ قېلىپ، تەييارلىقىڭلا پۈختا بولماي، باھالاش نەتىجەڭلا چۈشۈپ كېتىپ قالسا ھەرگىز يۈز ـ خاتىرە قىلمايمىز، نەتىجەڭلا يۇقىرى چىقسا ئىستىقبالىڭلىغمۇ پايدىسى بار.

ـــ خاتىرجەم بولسىلا باشلىق، سىلىنىڭ ئىشەنچىلىرىنى ھەرگىز يەردە قويمايمىز.

غالىبجان شۇنداق دېگىنىچە باشلىقنىڭ ئىشخانىسىدىن ئارقىچە لاپ مېڭىپ يېنىپ چىقتى.

شۇ كۈندىن باشلاپ مەكتەپتە ئوقۇتۇش پۈتۈنلەي توختىدى. مەكتەپنىڭ ئىچىدىن تارتىپ تېشىغىچە، بۇلۇڭ ـ پۇچقاقلىرىدىن تارتىپ مۇدىر ئىشخانىسىغىچە، دەرسخانىلاردىن تارتىپ ھاجەتخانىغىچە بىر قېتىم تازىلاندى. تام ـ تورۇسلار ئاقارتىلدى. سىنىپ، ئىشخانا، مەكتەپنىڭ قورۇق تاملىرىغا چاپلانغان شوئار، ئۇزۇندە، قائىدە ـ تۈزۈملەر، تۇرلۇك سخېملار، تەشۋىقات رەسىملىرى، نەتىجە ـ كۆرسەتكۈچلەر... سۆكۈپ ئېلىۋېتىلىپ، شەھەردىكى ئېلان ـ بېزەكچىلىك مۇلازىمەت شىركەتلىرىگە لايىھەلەتكۈزۈلۈپ، ئېسىل رامكىلارغا ئالغۇزۇلۇپ قايتىدىن ئاسقۇزۇلدى. خېتى چىرايلىق ئوقۇتقۇچى ـ ئوقۇغۇچىلاردىن تەشكىللەنگەن 50 كىشىلىك كاتىباتلىق گۇرۇپپىسى يېڭىدىن سېتىۋېلىنغان ئۆلچەملىك خاتىرە دەپتەلەرگە مەكتەپتىكى بارلىق ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىلارنىڭ سىياسىي ئۆگىنىش خاتىرىسى، ئۆگىنىشتىن تەسىرات يېزىش خاتىرىسى، ئۆز ـ ئۆزىنى پاش قىلىپ تەكشۈرۈش خاتىرىسى... قاتارلىق خاتىرىلەرنى يېزىپ تەييارلىدى. يوقلىما، پىلان قاتارلىقلار تولۇق ئالماشتۇرۇلۇپ قايتىدىن تولۇقلاندى. تۇرلۇك ئارخىپلار قايتىدىن رەتلەندى.

غالىبجانىڭ ئىنچىكىلىك بىلەن ھەر بىر كىچىك ھالقىلارغىچە پۈختا تەكشۈرۈپ ئېلىپ بارغان بۇ تەييارلىقى مەكتەپنىڭ قىياپىتىنى باشقىچە تۈسكە كىرگۈزۈپ قويغاندى.

تەييارلىقلار پۈتۈپ تۇرۇشغا ئىدارە باشلىقى يېتەكچىلىكىدىكى باھالاش ئۆمىكىمۇ يېتىپ كەلدى. غالىبجان چېتىلىش دائىرىسى كەڭ بۇ باھالاشقا تولۇق تەييارلىق كۆرگەنىدى. باھالاش ئۆمىكىنىڭ ئەزالىرى: «ھەي ئىسىت، بىزنىڭ ھەممە مەكتەپلىرىمىز مۇشۇ مەكتەپتەك سۈپەتلىك بوپكەتكەن بولسا ـ ھە» دەپ قايىللىقىنى ئىپادىلەپ تىللىرىنى چاكىلدىتىشتى. ئىدارە باشلىقى بولسا غالىبجانىڭ دولىسىغا ئىككى قېتىم رازىمەنلىك بىلەن شاپىلاقلىدى. غالىبجانىڭ كۆتكىنىمۇ، ئېرىشمەكچى بولغىنىمۇ دەل مۇشۇ ئىدى.

مەكتەپنىڭ ئوقۇتۇش سۈپىتى، دەرس ئۆزلەشتۈرۈش نىسبىتىدىن باشقا بارلىق ھالقىلار ئالا قويماي ئىنچىكىلىك بىلەن تەكشۈرۈلدى. باھالاش ئاخىرلاشقاندىن كېيىن ئالاھىدە تەييارلانغان باغدا ھاردۇق

چىقىرىش باشلاندى. غالىبجاننىڭ بۇيرۇقى بويىچە مەكتەپتىكى يا-
شانغان ئوقۇتقۇچىلار ئارقا سەپكە - قازان بېشىغا، ياش ئەر ئو-
قۇتقۇچىلار مۇلازىمەتكە - داستىخانغا نازۇ - نېمەت توشۇشقا، ياش
ئايال ئوقۇتقۇچىلار ھەمراھ بولۇشقا - مېھمانلارغا چاي قويۇشقا
ئورۇنلاشتۇرۇلغانىدى.

تۇرلۇك مول نازۇ - نېمەتلەر داستىخانغا تۆكمە قىلىنغانىدى.
ئېسىل شارابلار رومكىلارغا بۇلدۇقلاپ قۇيۇلاتتى ۋە ئاللىقانداق
ياخشى تىلەكلەرگە قوشۇلۇپ ئۇدۇل كانايلارغا تۆكۈلەتتى. يۇقىرى
ھەق بىلەن ئالاھىدە تەكلىپ قىلىنغان سازەندىلەر سورۇن ئەھلىنىڭ
كەيپى تەڭشىلىپ بولغىچە ئىشتەي ئەغمىسى چېلىۋاتاتتى. باشلىقمۇ،
غالىبجانمۇ خېلىلا تەڭشىلىپ قالغانىدى.

—ئۇسسۇل پەدىلىرىگە چېلىڭلار، ئۇسسۇل ئويناپمىز، ئۇ-
سسۇل! - سازەندىلەرگە قول شىلتىپ بۇيرۇق قىلدى غالىبجان.

باشلىق ياش بىر خانىمنى ئۇسسۇلغا تارتىپ بېقىشپ ئويناشقا
باشلىدى. باشلىقتىن كېيىن باشقىلارمۇ سورۇنغا چۈشتى. رومكىلار
قولدىن قولغا ئۆتۈپ ئايلىناتتى، مېھمانلار سورۇنغا پاتماي پىرقە-
رايتتى. بىر ۋاقىتتا مېھمانلار ئۇسسۇل ئويناپ ھېرىپ قالدىمۇ نېمە
سورۇن خېلىلا سېلىكسىپ قالدى. سورۇننىڭ ساقىيلىقىنى قىلۋاتقان
غالىبجان ئىككى رومكا ھاراقنى كۆتۈرۈپ باشلىقنىڭ ئالدىغا كەلـ
دى - دە، رومكىنى قوش قوللاپ تەڭلىدى:

—باشلىق، ئۆزلىرىنى مۇشۇ بىر رومكا ھاراق بىلەن ئۇسسۇلغا
تارتىمەن.

ھاراق تەسىرىدە چىرايى قىزىرىپ خېلى ئوبدان تەڭشىلىپ قالغان
باشلىق دەلدۇڭۇنۇپ ئورنىدىن تۇردى - دە، رومكىنى قولىغا ئالدى:

—ئىلگىرى مەن سىزنىڭ ئىقتىدارىڭىزنى تۆۋەن چاغلاپتىكەن-
مەن، غالىب مۇدىر، - دېدى باشلىق ئاغزىدىن گەپ چۈشۈپ كېتىپ
تۇرسىمۇ غالىبجانغا قايىللىقىنى بىلدۈرۈپ، - خىزمەتنى بۇنىڭدىن
كېيىن تېخىمۇ ياخشى ئىشلەڭ. ھەر قانداق قىيىنچىلىق، تەلەپ -
پىكرىڭىز بولسا ئۇدۇل ماڭا دەۋېرىڭ. بۇ بىر رومكا ھاراقنى
سىزنىڭ بۇنىڭدىن كېيىنكى نەتىجىڭىز ئۈچۈن ئىچەي، - باشلىق
رومكىسىدىكى ھاراقنىڭ يېرىمىنى غالىبجانىنىڭ رومكىسىغا قۇيـۇپ
بېرىپ، رومكىسىنى سوقۇشتۇردى، - خوشە، قېنى!

—قېنى، ساز باشلانسۇن!

غالىبجان ھاراقنى ئىچىپ بولۇپلا سازەندىلەرگە بۇيرۇق بېرد-
ۇپتىپ سورۇنغا چۈشتى - دە، باشلىقنى ئۇسسۇلغا تارتتى. باشلىقمۇ
دەلگۈنگەن پېتى ئۇسسۇل ئويناشقا باشلىدى. مەست بوپقالغان غا-
لىبجان بارلىق ماھارىتىنى چىقىرىپ، باشلىقنىڭ كۆزىگە قاراپ
ئۇسسۇل ئويناۋاتاتتى. ئۇنىڭ بەل تولغاشلىرى، كاسسا ئېتىشلىرى،
كۆكرەك لىغىرلىتىشلىرى، بىلەك - بارماقلىرىنى ئەۋرىشىم تۇتۇپ،
نازاكەت بىلەن تال چۈنقىتەك ئېگىلىشلىرى، قىيا كۆز تاشلاشلىرى
سورۇندىكىلەرگە قاتتىق كۈلكە چىقىرىپ بېرىۋاتاتتى. ئەمما خېلىلا
مەست بوپقالغان باشلىقنا ئۇنىڭ بۇ ھەرىكەتلىرى باشقىچە تەسىر
قىلىۋاتقاندەك قىلاتتى. ھەئە، غالىبجانىنىڭ نازاكەتلىك قىلىقلىرىغا
مەھلىيا بوپقالغان باشلىقنىڭ كۆزىگە غالىبجان كېلىشكەن بىر ئۇ-
سسۇلچى قىزدەك كۆرۈنۈپ كەتتى بولغاي، قايتىدىن جانلاندى - دە،
غالىبجاننى گاھ قوغلاپ، گاھ ئالدىنى توسۇپ، گاھ ئوڭ يېنىدىن،
گاھ سول يېنىدىن چىقىپ ئۇسسۇل ئويناشقا باشلىدى. غالىبجان
بولسا باشلىق بىلەن بېقىشىپ ئۇسسۇل ئوينىغىنىنىڭ خۇشلۇقىدا
تېخىمۇ نازاكەتلىك قىلىق چىقىرىشقا تىرىشاتتى. نېمە ئۈچۈندۇر
باشلىقنىڭ قولى غالىبجانىنىڭ كاسسىسى ئەتراپىدا ئىختىيارسىز پىر-
قىراشقا باشلىدى. باشلىقنىڭ كۆزلىرى خۇمارلىشىپ كەتكەندى.
ھەئە، باشلىقنىڭ قولى بىرىنچى قېتىم غالىبجانىنىڭ كاسسىسىنى يەڭ-
گىل سىيلاشتۇرۇپ ئۆتۈپ كەتتى. ئىككىنچى قېتىم شاپىلاق بولۇپ
تەگدى. ئۈچىنچى قېتىم باشلىق غالىبجانىنىڭ كاسسىسىنى ئوتاپ -
ئوتۇۋالغانلىقىنى ئۆزىمۇ سەزمەيلا قالدى. شۇ ھامان سورۇن ئەھلى
تېشىغا چىقىرىپ كۈلكىلەي ھىقىلاشقا باشلىدى. قاتتىق مەست بوپ-
كەتكەن باشلىق بۇ كۈلكىنىڭ سەۋەبىنى تازا ئاڭقىرالماي خىرقىراپ
كۈلدى. غالىبجان بولسا كاسسا ئوينىتىپ، كۆكرەك لىغىرلىتىپ،
ئۇكلىگەن كاللىدەك ھەجايىغىنچە ئۇسسۇل ئويناۋاتاتتى...

7

«تاۋۇس ئەللەيىن» شاھ ئالىيلىرىنىڭ نەسلىدىن بولغان قوتۇر
ئېشەكلەر بىلەن تەڭ بوياقچىنىڭمۇ داڭقى چىقىپ كەتكەندى. ھەي-
لىگەر بوياقچى ئېشەكلىرىنى مۇقىم بىر بازاردا ساتمايتتى. قايسى
يۇرتتىكى بازارغا بارمىسۇن سوددىسى ئاجايىپ ئىنتىك ئىدى. خېرد-
ارلار ئېشەكلەرنىڭ بوياق تەسىرىدە جۇلالاپ تۇرغان رەڭدا،
تۇرقىغا، نەشە، شاراب تەسىرىدە توختىماي ھاڭراپ تۇرۇشلىرىغ
چاتىرىقىدىكى ھېلىقى نەرسىنى ھاياسىزلىق بىلەن پۇلاڭلىتىپ
مادا - ھاڭگا دەپ ئايرىماي ئالدىدىكى ھەر قانداق ئېشەككە ئار-
تىلىشلىرىغا قىزىقىپ بەس - بەستە سېتىۋالاتتى.

بوياقچى ۋە ئۇنىڭ ياللۇلغان بېدىكلىرى بولسا بۇ ئېشەكلەر-
نىڭ بىر زامانلاردا پادىشاھ - ھۆكۈمران بولغان ئېشەكلەرنىڭ نەس-
لىدىن ئىكەنلىكىنى ئاجايىپ دەبدەبىلىك ئىبارىلەر بىلەن ماختاپ
ئۇچۇراتتى. بۇ مەنزىرە شۇنداقلا قارىماققا ئېشەكلەرمۇ، بوياقچىمۇ،
بېدىكلەرمۇ تەڭلا ھاڭراۋاتقاندەك تۇيغۇ بېرەتتى.

بوياقچى بۇ ئاجايىپ كەشپۇ - كارامىتىنىڭ يۇرت بېگىنىڭ دىق-
قىتىنى تارتىدىغانلىقىنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرمىگەنىدى. ھەئە، شۇ كۈن-
لەردە خان ئوردىسىدىن ھەر قايسى بەگلىكلەرگە ئۆز يۇرتىنىڭ ئەڭ
داڭلىق، ئەڭ ئالاھىدە مەھسۇلاتىنى ئوردىغا يوللاش توغرىلىق
يارلىق چۈشۈرۈلگەنىدى. يۇرتنىڭ داڭلىق، ئالاھىدە مەھسۇلاتىنى
تاللىيالماي تۇرغان يۇرت بېگىگە چاپارمەنلەر «تاۋۇس ئەللەيىن»
شاھ نەسلىدىن بولغان ئېشەكلەرنىڭ ئالاھىدىلىكىنى سۆزلەپ مەلۇمات
يەتكۈزگەنىدى. خان ھۇزۇرىغا باشقا بەگلەرنىڭ سۇغىسىدىن ئالا-
ھىدىرەك سوۋغا ئەۋەتىپ، خانىنىڭ ئىلتىپاتىغا ئېرىشىشكە، شۇ ئارقە-
لىق مەنسىپىنى ئۆستۈرۈشكە ئالدىراپ تۇرغان بەگكە بۇ مەلۇمات

ياغدەك ياققان ھەمدە بويىاقچىغا 100 تۈياق «تاۋۇس ئەللەيىن» نە-
سىلىك ئېشەك تەييارلاش پەرمانى چۈشۈرۈپ، ئالدىن 1000 تىللا
زاكالەت ئەۋەتكەنىدى.

ئۆمرىدە ملك تىللا كۆرۈپ باقمىغان بويىاقچى نېرى ـ بېرىسىنى
سۈرۈشتۈرمەيلا بۇيرۇقنى ئورۇنداشقا كىرىشتى.

بويىاقچى ئالدىراشچىلىق ئىچىدە بىر ئاي مۆھلەتنىلك قانداق
توشقانلىقنى بىلمەيلا قالدى.

ـــبەگ ئالىيلىرىدىن پەرمان، ـ دېدى پەرمانچى بويىاقچىغا بەگ-
نىلك بۇيرۇقنى يەتكۈزۈپ، ـ ئەتە چاشكا ۋاقتىدا خان ھۇزۇرىغا ئە-
ۋەتىلىدىغان «تاۋۇس ئەللەيىن» نەسىلىك ئېشەكلەر بەگ ساريىغا
كەلتۈرۈلسۇن! بەگ ئالىيلىرى ساراي ئالدىغا چىقىپ ئېشەكلەرنى
شەخسەن ئۆزى قوبۇل قىلىدۇ.

ئەتىسى ئەتىگەندە پۇتكۈل يۇرت خەلقى ھەيرىكەتكە كېلىپ، بو-
يىاقچىنىلك ئىشكى ئالدىدىن بەگ ساريىنىلك دەرۋازىسىغىچە بولغان
يولنى پاكىز سۈپۈرۈپ، سۇ چېچىپ تازىلاپ ياغ قۇيۇپ يالىغاندەك
قىلىۋەتتى. ھەممە تەييارلىقنى پۇختا پۇتكۈزگەن بويىاقچى 100 تۈياق
ئېشەكنى ھەيدەپ دەبدەبە بىلەن بەگ ساريىغا قاراپ ماڭدى.

بەگ ساريىنىلك ئالدى ئېشەكلەر كۆرۈكىنى كۆرۈشكە كېلىگەن
مىڭلىغان پۇقرا بىلەن تولۇپ كەتكەنىدى. ساراينىلك ئالدىدىكى سەيناغا
شەك باغلايدىغان 100 قوزۇق قېقىلغان بولۇپ، ھەر بىر قوزۇقنىلك
ۋىگە قوناق، بېدە، ھەلەپ، ئاداپ... قاتارلىق يەم ـ خەشەكلەر تۈرى،
رېتى بىلەن قويۇلغانىدى. نەچچە يۈزلىگەن قوراللىق قورۇقچى مۇراسىم
سورۇنىنى ياي شەكلىدە قوغداۋاتاتتى. ئېشەكلەرنى كۈتۈۋېلىش ئۈچۈن
بەگ ساريىي ئالاھىدە تەييارلىق كۆرگەنىدەك قىلاتتى.

ھەيۋەتلىك ئورکېستىرغا ئوخشاش بەس ـ بەستە ھاڭراشقىنىچە
بەگ ساريىنىلك ئالدىغا يېتىپ كېلىشكەن ئېشەكلەرنى خىزمەتكارلار
ساراي بىكاۋۇلىنىلك يېتەكچىلىكىدە قوزۇقلارغا ئىززەت ـ ئېكرام بە-
لەن باغلاشتى. نەچچە ۋاقىتتىن بېرى تەييار بوغۇز يەپ كۆنۈپ قالغان
ئېشەكلەر يول مېڭىپ قورسىقى ئېچىپ قالدىمۇ نېمە، ھاڭراشنى توخ-
تىتىپ ئالدىدىكى يەم ـ بوغۇزنى ئىشتىها بىلەن چاينىشقا كىرىشتى.
بويىاقچىنى بولسا بىر گەز ئېگىزلىكتە كۆتۈرۈپ ياسىغان شاھانە مۇ-
راسىم سۈپىسى ئۈستىگە قات ـ قات سېلىنغان كۆرپىگە باشلاشتى.

ئەنە شۇ دەقىقىدە بەگ ساريىدىن ھۈدەيچىنىلك جاراڭلىق ئاۋازى
ئاڭلاندى:

ـــبەگ ئالىيلىرى قوبۇلغا چىقتى!

شۇ ھامان ئىختىيارىي ئولتۇرۇپ پارالك سېلىشتۇراتقان ساراي بەگ-
لىرى دەس ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى. بايىاتىن ئېشەكلەرنىلك شەرىپىگە
بىر قېتىم چېلىنىپ توختىغان نەغرا ـ سۇنايلار يەنە قايتىدىن جاراڭ-
لاشقا باشلىدى. ئالدىدىكى يەم ـ بوغۇزنى ئانچىكىم يەپلا قورسىقى
تويدىمۇ ياكى ئەتىگەن يەم ـ بوغۇزنىغا ئارىلاشتۇرۇلغان نەشە بىلەن
شاراب كۆچىنى كۆرسىتىشكە باشلىدىمۇ ۋە ياكى يەنە تۈيۈقسىز چېلە-
نىشقا باشلىغان نەغرا ـ سۇنايلار ئىشقىي ـ ھەۋىسنى قوزغاپ قويدىمۇ
ئەيتاۋۇر 100 ھاڭگا خۇددى ناغرا ـ سۇنايغا جور بولماقچى بولغاد-
دەك بەس ـ بەستە ھاڭراشقا باشلىدى.

يۇرت بېگى مانا مۇشۇنداق ئاسمانىلك ئۆگزىسىنى ئېچىۋەتكۈدەك
سادالار ئىچىدە بويىاقچىنى قوبۇل قىلىپ، ئېشەكلەرنى مۇبارەك نەزد-
رىدىن ئۆتكۈزدى. بويىاقچى بۇ قېتىم بارلىق ھۈنەرىنى چىقارغاندەك
قىلاتتى، ئېشەكلەرنىلك رەڭدار تۈرقى قۇياش نۇرىدا ھەسەن ـ ھۈ-
سەندەك جۇلالىنىپ كۆزنى قاماشتۇراتتى.

ـــ بويىاقچىغا ملك تىللا ئىنئام بېرىلسۇن! ـ دېدى يۇرت بېگى
رازىمەنلىك بىلەن.

ئېشەكلەر بويىاقچىنىلك ئىنئام ئالغىنىغا ئالقىش ياڭرىتىۋاتقاندەك
تېخىمۇ بەك ھاڭراشقا باشلىدى، بويىاقچى چەكسىز ھاياجان ئىلكىدە
ئىنئامنى ئېلىشقا تەييارلاندى. ئاۋام خەلق بولسا ئەلمىساقتىن تارتىپ
بولۇپ باقمىغان بۇ ئىشنى كۆرۈپ يا كۈلۈشنى، يا يىغلىشنى بىلمە-
مەي ھاڭقېتىپ قېلىشقانىدى. چۈنكى بويىاقچىغا زاكالەت ۋە ئىنئام دەپ
بېرىلگەن ئاشۇ ئىككى ملك تىللاغا ئاز دېگەندە 20 ملك ئېشەك سە-
تىۋېلىش مۇمكىنىدى.

بويىاقچى ملك تىللا ئىنئامنى ئېلىپ يۇرت بېگىگە ھەشقالا ـ
رەھمەت ئېيتىۋاتقان شۇ دەقىقىدە كۈتۈلمىگەن بىر ھادىسە يۈز بەر-
دى. ھەئە، ھاۋا تۈيۈقسىز خۇددى غەزەپلەنگەندەك، نەرە تارتقاندەك
شۇنداق قاتتىق گۈلدۈرلەپ چاقماق چاقتىكى، بەس ـ بەستە ھاڭرا-
ۋاتقان ئېشەكلەرمۇ قورقمىنىدىن چېچىپىدە توختاپ، قۇلاقلىرىنى سال-
پايتقىنىچە باشلىرىنى چاتىرىقىغا تىقىۋېلىشتى. ئارقىدىنلا بىردىن ئاس-
ماندىن دەل ئاشۇ ئېشەكلەر بىلەن يۇرت بېگى، بويىاقچى تۇرغان مۇ-
راسىم سۈپىسىنى نىشانلاپ سۇ تۆككەندەك، نەق شۇلارنىلك ئۈستىگىلا
شارقىراپ يامغۇر يېغىشقا باشلىدى. ھاۋانىلك شۇنچە قاتتىق گۈلدۈر-
لەپ، يامغۇرنىلك شۇنچە قاتتىق يېغىشىغا قارىماي ئېشەكلەر باغلاقلىق
دائىرە بىلەن مۇراسىم سۈپىسىنىلك سىرتىغا بىر تامچىمۇ يامغۇر چۈش-
مىگەنىدى.

دەسلەپتە ئۆزلىرىنى يامغۇردىن دالدىغا ئېلىش ھەلەكچىلىكىدە
پالاقلىغان يۇرت بېگى بىلەن بويىاقچى تاماشا كۆرۈش ئۈچۈن كەلگەن
ئاۋام خەلقىنىلك ئۈستىگە بىر تامچىمۇ يامغۇر چۈشمىگىنىنى كۆرۈپ
ھەيران بولغان بولسا، «تاۋۇس ئەللەيىن» نەسىلىك ئېشەكلەرنىلك
ئۈستىگە يېغىۋاتقان يامغۇرنى كۆرۈپ تۇرۇپلا قېلىشتى.

بىر چۆگۈن چاي قاينىمچىلىك ئارىلىقتا يېغىپ توختىغان يامغۇر
ئېشەكلەرنىلك ئۈستىدىكى رەڭدار بويىقلارنى پاك ـ پاكىزە يۇيۇپ
چىقىرىۋەتكەن بولۇپ، يامغۇردىن ئاۋۇالقى ھالىتىگە قايتقان ئېشەكلەر
سۇغا چۈشكەن توشقاندەك تۆگۈلۈپ كەتكەنىدى. شۇ تاپتا قاتتىق
يامغۇردا مەستلىكىدىن يېشىلگەن بۇ ئېشەكلەرنىلك ئاسمانىنى بېشىغا
كىيىپ ھاڭراشقىمۇ، ھېلىقى ھاياسىز بىر نېمىسنى پۈلاڭلىتىپ كۆز ـ
كۆز قىلىشقىمۇ ماغدۇرى قالمىغاندەك قىلاتتى. ئېشەكلەرنىلك ئۈستىدىن
يۇيۇلۇپ كەتكەن بويىقلار تېخى سېڭىپ كېتىشكە ئۇلگۈرمىگەن يامغۇر
سۈيىنى باشقىچە رەڭگە كىرگۈزگەن بولۇپ، يامغۇردىن كېيىن پارلىغان

قۇياش نۇردا رەڭدار جۇلالاپ كۆز قاماشتۇراتتى. خۇددى كىشىڭ لەرنىڭ ئالداپ رەسۋا قىلغان بويۋاقچىنىڭ نومۇس قىلماي كەينىگە ئۆتۈۋالغانلىقىدىن غەزىپى تاشتىمۇ، ئىشەكتىن بىرسى چىڭشىغاندەك قىلىپ بويۋاقچىنى ئارقا ئىككى پۇتلاپ قارىسىدە تېپىۋەتتى. بويۋاقچى «ۋايجان» دەپ ئېڭىرغىنىچە ئارقىسىغا گۈپپىدە يىقىلدى ـ دە، ئىكى قولىدا چاتىرىقىنى تۇتقىنىچە تۇگۈلۈپ قالدى. ئەسلىدە ئېشەك ئۇنىڭ نەق جان يېرىگە تېپىۋەتكەنىدى.

ھەي ي ... ئېشەك دېگەننى تەپكەك ئەمەس دەپ كىم ئېيتالايدۇ. نەسلى ھەر قانچە ئېسىل بولسىمۇ، ئىشەك دېگەننىڭ دالدىسىغا كىرد-ۋالامدۇ كىشى.

8

غالىبجان ئاخىر مەقسىتىگە يېتىپ باشلىقىنىڭ يېقىن كىشىلىرى قا-تارىدىن ئورۇن ئالدى. ئۇ ھازىر باشلىقىنىڭ ئىشخانىسىغا ئۇسۇپلا كىرەلەيتتى. نېمە گېپى بولسا تارتىنماي دېيەلەيتتى. يانفونىغا خالىغان ۋاقىتدا تېلېفون قىلالايتتى، خۇددى باشلىقىنىڭ يېڭى تۇتۇۋالغان ئاشىنىسىدەك. غالىبجان بىچارە تۇل ئانىسىنى يوقلاشنى ئايلاپ ئونتۇلۇپ قالسا قالاتتىكى، باشلىقىنى ۋاقتى ـ قەرەلىدە يوقلاشنى ھەرگىز ئېسىدىن چىقارمايتتى. قىلغان خىزمىتى، بىلدۇرگەن ساداقىتىگە تۇشلۇق ئۇمۇ بوش قالغان مۇدىرلىق كۇرسىغا ئولتۇرۇپ بىر قېتىم ئۇھ دەۋالدى. لېكىن ئۇ بۇنچىلىك مۇۋەپپەقىيەتلەر بىلەن قانائەتلىنىپ توختاپ قالدىغان يېلى بوشلاردىن ئەمەس ئىدى. شۇڭلاشقا ئۇ ئۆزىگە تۇيۇقسىز ئامەت ئەكەلگەن دەپتەر ـ خاتىرە بويىاش، تام بويىاش، تەشۋىقات سەھنىسى، قارا دوسكا جاھازىسى بويىاش، نەتىجە، جەدۋەل، سخېمىلارنى بويىاش، تۇرلۇك ئارخىپلارنى بويىاش كەسپىنى كۈندىن كۈنگە مۇكەممەللەشتۇرۇپ باراتتى.

ـــھەي ي ... يىلدا نەچچە قېتىم ئالماشتۇرۇپ چاپلاپ، سۆكۈپ، ئاقارتىپ ـ بويىاپ، ھەر قېتىملىق باھالاشتا بىر قېتىمدىن يېڭىلاپ ئىسراپ قىلىۋەتكەن خىراجەتلىرىمىزگە مەكتەپتىكى بارلىق سىنىپلار-نىڭ تاملىرىنى ئۆرۈپ يېڭىلاپ سالغىلى بولاتتى، ـ دەپ ھەسرەت چېكەتتى سىرتىدىن قارىسا يېڭى، ئەمما ئۇلىدىن كونىراپ، لېڭشىپ تۇرغان سىنىپلارنىڭ تاملىرىغا قاراپ بىر قىسىم ئوقۇتقۇچىلار.

ـــنېمە بوپكېتىۋاتىدۇ مەكتەپنىڭ ئىشلىرى. كۇنىمىز يىل بويى تۇرلۇك ئۆگىنىش خاتىرىسى، نەتىجە، تەييارلىق، جەدۋەل، سخېما، ئارخىپلارنى بويىاش بىلەنلا ئۆتىدۇ. بۇ قېتىم ئىشلىگەن جەدۋەلدىكى سان ـ سىپر يەنە بىر قېتىملىق باھالاشنىڭ تەلىپىگە ئويغۇن كەلمىگەن.

ـــشۇنى دېسىلە، ئايىغى ئۆزۈلمەي كېلىدىغان باھالاشلارمۇ مۇشۇ نەرسىلەرنىلا تەكشۈرىدۇ. ئوقۇتۇش ئەھۋالىمىزنى، دەرس ئۆزلەشتۈ-رۈش نەتىجىمىزنى تەكشۈرۈدىغان، باھالايدىغان ئادەم يوق. بىز بو-يىقچىمۇ ياكى ئوقۇتقۇچىمۇ؟

ئوقۇتقۇچىلار ئاشۇنداق قاقشىغىنى بىلەن بۇ گەپلەرنى غالىبجانغا دېيەلمەيتتى، دېسىمۇ بۇ گەپلەر غالىبجاننىڭ قۇلىقىغا يېقىمايتتى، بۇ گەپنى دېگەن ئادەم گۇناھكار بولاتتى.

ئەمما ماڭارىپ سىستېمىسىدا غالىبجاننىڭ ئوبدانلا داڭقى چىقىپ قالغانىدى. باشلىقمۇ ئۇنى تۇرلۇك يىغىنلاردا ماختايتتى،تەقدىرلەيتتى. بىر كۈنى باشلىق غالىبجاننى تېلېفون بېرىپ ئىشخانىسىغا چا-قىرتتى.

ـــمۇنداق گەپ غالىب مۇدىر، ـ دېدى باشلىق ئالدىدا ئىتائەت-چانلىق بىلەن ئۆرە تۇرغان غالىبجاننى ئولتۇرۇشقا ئىشارەت قى-لىپ، ـــئاپتونوم رايون، ۋىلايەتتىن بىر قىسىم رەھبەرلەر كېلىپ نا-ھىيەمىزنىڭ ئاساسىي قاتلام ماڭارىپ ئەھۋالىنى تەكشۈرمەكچى. بىز سىلىنىڭ مەكتەپنى ئويلاشتۇق. سىلىگە تەييارلىق قىلۇېلىشقا ئاران 15 كۈن ۋاقىت بار. قانداق، بۇ ۋەزىپىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالاسىلىمۇ؟ ئەگەر چىقالمىساڭلا دەرھال راست گېپىڭلىنى قىلىڭلا. تەييارلىقنا ئى-دارە مالىيىسىدىن پۇل بېرەلمەيمىز، پۇتۇنلەي ئۆز كۈچىڭلىگە تايى-نىسىلە.

ـــچاتاق يوق، باشلىق! ماڭا ئىشەنسىلە، ـ دېدى غالىبجان ئۈيى-لىنىپ ئولتۇرمايلا ۋەدە بېرىپ، ـ بىزنىڭ مەكتەپنىڭ قۇرۇلۇشلىرى بىر قەدەر كونا بولغان بىلەن سىرتقى كۆرۈنۈشى خىلىلا كۆركەم، يەنە ئازراق تۇزەشتۇرسەك يېڭى سېلىنغان مەكتەپلەردىن قېلىشمايدۇ دې-سىلە.

ـــياخشى، ـ دېدى باشلىق مەمنۇنلۇق بىلەن، ـ مەنمۇ سىلىنىڭ مۇشۇ تەرىپىڭلىگە قايىل. سىلە ھازىرغىچە باشقا مەكتەپلەرنىڭ مۇ-دىرلىرىغا ئوخشاش ھەدىسىلا خەتىرلىك سىنىپلارنىڭ دوكلاتىنى يول-لاپ بېشىمىزنى ئاغرىتماي ئۆز كۈچىڭلىگە تايىنىپ ئىش كۆرۈۋاتسىلە. بۇ قېتىم ئوقۇتۇش نەتىجەڭلەرنىمۇ ئالاھىدە تەكشۈرۈشى مۇمكىن، بولۇپمۇ «قوش تىللىق ئوقۇتۇش» ئەھۋالىڭلار بەكرەك سۈرۈشتە قىلىنىدۇ. بۇ ھەقتىمۇ پۇختىراق تەييارلىق كۆرۈپ قويارسىلە.

ـــچاتاق يوق، سىلىنى يەرگە قارىتىدىغان ئىشنى ھەرگىز قىلمايلى مەن. ماڭا ئىشەنگەنلىكىلىرىگە رەھمەت، باشلىق.

غالىبجان باشلىقنىڭ ئىشخانىسىدىن مەيدىسىگە مۇشتلىغان پېتى يېنىپ چىقتى ـ دە، بارلىق ئوقۇتقۇچىلارنى يىغىپ ھەرقايسى تۇرلەر بويىچە ۋەزىپە تاپشۇردى. ھەر خىل باھالاشلارغا تۇرلۇك «بويىاقچى-لىق» ئۇسۇلى بىلەن تەييارلىق قىلىپ، ئوقۇتقۇچىلار خىلىلا تەجرى-بىلىك بوپقالغانىدى. شۇڭلاشقا ئۇلار تەمتىرىمەيلا ئۆز ئىشلىرىنى قى-لىشقا كىرىشتى.

ئادەتتە ھەر قېتىم باھالاش كەلسە مەكتەپنىڭ يول ـ مەيدانلىرى سۇ چېچىلىپ، سۈپۈرۈلەتتى. ئەمما بۇ قېتىم تەييارلىق باشقىچە بول-دى. 20 نەپەر دىلكا ئۇستام بەش كۈن جان تىكىپ ئىشلەپ 15 ماشىنا خىشنى پۇتكۈل مەكتەپ قورۇسىغا ئالا قويماي ئەينەكتەك تەپتەكشى بېسىپ چىقتى. غالىبجان بۇ قېتىمقى باھالاشنىڭ تەييارلىقىغا مەكتەپنىڭ

مالىيسىدىن پۇل چىقىشتۇرالماي، ئامانەت قەرز ھەمكارلىق كوپىراتى- پىدىن كۆزلۈككە ئوقۇغۇچىلارنى كېۋەز تەرەۋرۇپ قايتۇرۇدىغانغا قەرز ئالغاندى.

شۇنچىۋالا خىشنىڭ بەھۇدىلا يەرگە بېسىلىپ كەتكىنىگە چىدىمىغان ئوقۇتقۇچىلار ئىلاجسىز لەۋلىرىنى چىشلەشتى. «ئاشۇ 15 ماشىنا خىشتا ھېچ بولمىسا سەككىز ئېغىز سىنىپ يېڭىلىنىپ قالاتتى ئەمەس- مۇ؟» دەپ ئويلايتتى ئۇلار ئىچى سىيرىلغان ھالدا.

سىنىپلارنىڭ كونىراپ قالغان تاملىرى تېخى بىر ئاي ئاۋۋالقى باھالاشتا ئاقارتىلغانلىقىغا قارىماي يەنە بىر قېتىم ئومۇميۈزلۈك ئا- قارتىلدى. تېخى چۈشن چىچىشقىمۇ ئۈلگۈرمىگەن شوئار ـ پلاكات، ۋىۋىسكا، تەشۋىقات رەسىم، تام گېزىتى، قاراتاختاي گېزىتى، سخېما، نەتىجە، تۈرلۈك جەدۋەللەر سۆكۈپ ئېلىۋېتىلىپ، يېڭىلاپ تېخىمۇ رەڭدار، تېخىمۇ جۇلالىق قىلىپ لايىھىلەتكۈزۈلۈپ تاملارغا قايتىدىن چاپلاندى. ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىلارنىڭ سىياسىي ئۆگىنىش خاتىرە- لىرى مەركەز، ئاپتونوم رايونىنىڭ ئەڭ يېڭى ھۆججەتلىرى سىڭدۈ- رۈلگەن ئاساستا قايتىدىن كۆچۈرۈلۈپ چىقىلدى. تۈرلۈك ئارخىپلار يەنە بىر قېتىم يېڭىلاندى.

ھەئە، بۇ تەييارلىقلارنى پۈتكۈزۈشكە غالىبجان ئانچە غەم قىلىپ كەتمىدى. «پۇل بولسا جاڭگالدا شورپا» دەيتتى ئۇ ئىچىدە خىر ـ خىر كۈلۈپ. ئەمما مەكتەپنىڭ ئوقۇتۇش نەتىجىسىنى، بولۇپمۇ «قوش تىللىق ئوقۇتۇش» نەتىجىسىنى كۆرەك قىلىش مەسلىسىدە ئۇنى خېلى ئەم باستى. ئۇ يېقىندىن بېرى خېلى كۈچگەن بولسىمۇ، «قوش تىل- لىق ئوقۇتۇش» تا ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئاساسى تېخى ئاجىز، ئۆگىنىش چىلىڭ تۈتۈلمىغاچقا، تەلەپكە لايىق ئەمەس ئىدى.

غالىبجان قۇۋ، ھىلىگەر بوپكەتكەندى. شۇنىڭغا يارىشا قورسـ قىدا ئامال ـ تەدبىرلىرىمۇ كۆپ ئىدى. ئۇ، شەھەردىكى خەنزۇ مەكـ تەپنىڭ خېلىدىن بېرى ئاغىندارچىلىق قىلىپ كېلىۋاتقان مـۇدىـرىـنى رېستۇرانغا چاقىرىپ دەردى ـ ھالىنى ئېيتتى. بۇ قېتىمقى باھالاشتا «قوش تىللىق ئوقۇتۇش» ئۆتكىلىدىن ئۆتۈۋېلىش ئۈچۈن خەنزۇ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان ئۇيغۇر ئوقۇغۇچىلاردىن بىر سىنىپ ئوقۇغۇچىنى بىر كۈن ئارىيەتكە سورىدى. غالىبجانىڭ مەقسىتىنى چۈشەنگەن مۇ- دىر قاقاقلاپ بىرنى كۈلۈۋەتكەندىن كېيىن، قولىدىكى رومكىنى گۈپلا قىلىپ كۆتۈرۈۋېتىپ، غالىبجانىڭ تەلىپىگە قوشۇلدى. شۇنىڭ بىلەن غالىبجانىڭ ئەڭ باش قاتۇرۇدىغان تەييارلىقىمۇ مۇددەتتىن بۇرۇن پۈتتى.

بەلگىلىگەن مۇددەتتە مەكتەپكە چىققان يۇقىرى دەرىجىلىك با- ھالاش گۇرۇپپىسىنى ئوقۇتقۇچى ـ ئوقۇغۇچىلار قاتار ئىككى سەپ بولۇپ چاۋاك چېلىپ كۈتۈۋالدى. رەھبەرلەر ئالاھىدە راسلانغان سەھنىدىن ئورۇن ئالغاندىن كېيىن غالىبجان دوكلات بېرىشكە باشلىدى.

دەل شۇ چاغدا ھاۋا گۈلدۈرلەپ چاقماق چېقىپ خۇددى چىلەكتە قۇيغاندەك يامغۇر يېغىۋەتتى. غالىبجان يامغۇرغا پەرۋا قىلماي دوكـ لاتىنى داۋاملاشتۇرار ئىدى. لېكىن چوڭ رەھبەر ئۇنى توختىتىپ قو- يۇپ، ئوقۇغۇچىلارنى سىنىپلىرىغا كىرىپ كېتىشكە بۇيرۇدى. چۈنكى ئۇ ئوقۇغۇچىلارنىڭ يامغۇردا قېلىپ زۇكامداپ قېلىشىدىن ئەنسىرە- گەنىدى. ئوقۇغۇچىلار سىنىپلىرىغا كىرىپ كېتىشتى.

رەھبەرلەر ھەرقايسى گۇرۇپپىلار بويىچە باھالاش، تەكشۈرۈشنى باشلىدى. غالىبجان ئارىيەتكە ئالغان قوش تىللىق تەجرىبە سىنىپىدىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئېغىزچە، يېزىقچە سىناققا بەرگەن جاۋابلىرىغا قايىل بولۇپ رازىمەنلىك بىلەن ماختاشتى.

سىرتتا يامغۇر شارقىراپ يېغىۋاتاتتى. خېلى پۇختا سېلىنغان ئۆيـ لەرنىڭ ئۆگزىسىدىنمۇ تامچە ئۆتۈشكە باشلىغاندى. ئەمما سىنىپلار- نىڭ ئۆگزىسىدىن بىر تامچىمۇ يامغۇر ئۆتمىگەنىدى

ـــ مەكتىپىڭلارنىڭ تۈرلۈك نەتىجىلىرى ئەلا بولغانلىقى سىرتىدا، قۇرۇلۇشلىرىڭلارمۇ يېڭى ھەم پۇختا ئىكەن. بىز سىلەردىن رازى بولدۇق. بىزنىڭ ماڭارىپ قوشۇنىمىز سىلەرگە ئوخشاش قابىل يېتەك- چىلەرگە موھتاج، ـــ دېدى ھاياجانلانغان كاتتا رەھبەر بىر قولىدا ئىداره باشلىقىنىڭ، بىر قولىدا غالىبجانىنىڭ قولىنى تۇتۇپ تۇرۇپ، ـ دادىللىق بىلەن ئىشلەڭلار، ئىستقبالىڭلار تېخىمۇ پارلاق.

كەلگۈسى ئىستقبالىغا يول خېتى ئېلىپ بولغان غالىبجان ھەقىقە- تەن قۇۋ، ھىلىگەر ھەم تەدبىرلىك ئىدى. ئۇ تاسادىپىي يامغۇر يېغىپ قېلىش ئېھتىماللىقىنىمۇ نەزەردىن ساقىت قىلمىغاچقا، بارلىق سىنىپ، ئىشخانىلارنىڭ ئۆگزىسىگە ئىككىقات يالتىراق ياپقۇزۇۋەتكەنىدى. ئۇنىڭ بۇ تەدبىرىنى ھېلىقى كاتتا رەھبەر ئەلۋەتتە بىلمەيتتى.

ئويلاپ قالدىم: ئاشۇنداق قاتتىق يامغۇر ياغقاندا غالىبجانىڭ تۈرلۈك كۆز بويامچىلىقى ئاشكارىلىنىپ قالسا، كاتتا باشلىق غالىبـ جانىڭ ئەپتى ـ بەشىرىسىنى بىلىپ قېلىپ قاتتىق غەزەپلەنسە، غالىبـ جان يامغۇردا لىكشىپ قالغان تامنىڭ تۈۋىگە بېرىپ دالدىلىنىۋالسا...

ھەي ي ... لىكشىپ قالغان تامنى يامغۇردا ئۆرۈلۈپ كەتمەيدۇ، دەپ كىم ئېيتالايدۇ؟ ھەر قانچە ئېگىز بولسىمۇ لىكشىپ قالغان تام- نىمۇ دالدا قىلامدۇ كىشى.

يەنە ئويلىنىپ قالدىم: كۈنلەرنىڭ بىرىدە شۇنداق بىر قاتتىق يامغۇر ياغىدۇكى، ئايھاي!

2004 ـ يىل 7 ـ ئىيۇل، يەكەن

ئاپتور: يەكەن دەريا باشقارمىسىنىڭ خىزمەتچىسى

بۇ سانىنىڭ ئىجرائىيە مەسئۇل مۇھەررىرى ۋە تېخنىكىلىق مۇھەررى: قۇربان مامۇت

تۇنۇلغان دراماتورگ تۇرسۇنجان لەتىف ئارچىن ئاپەندى

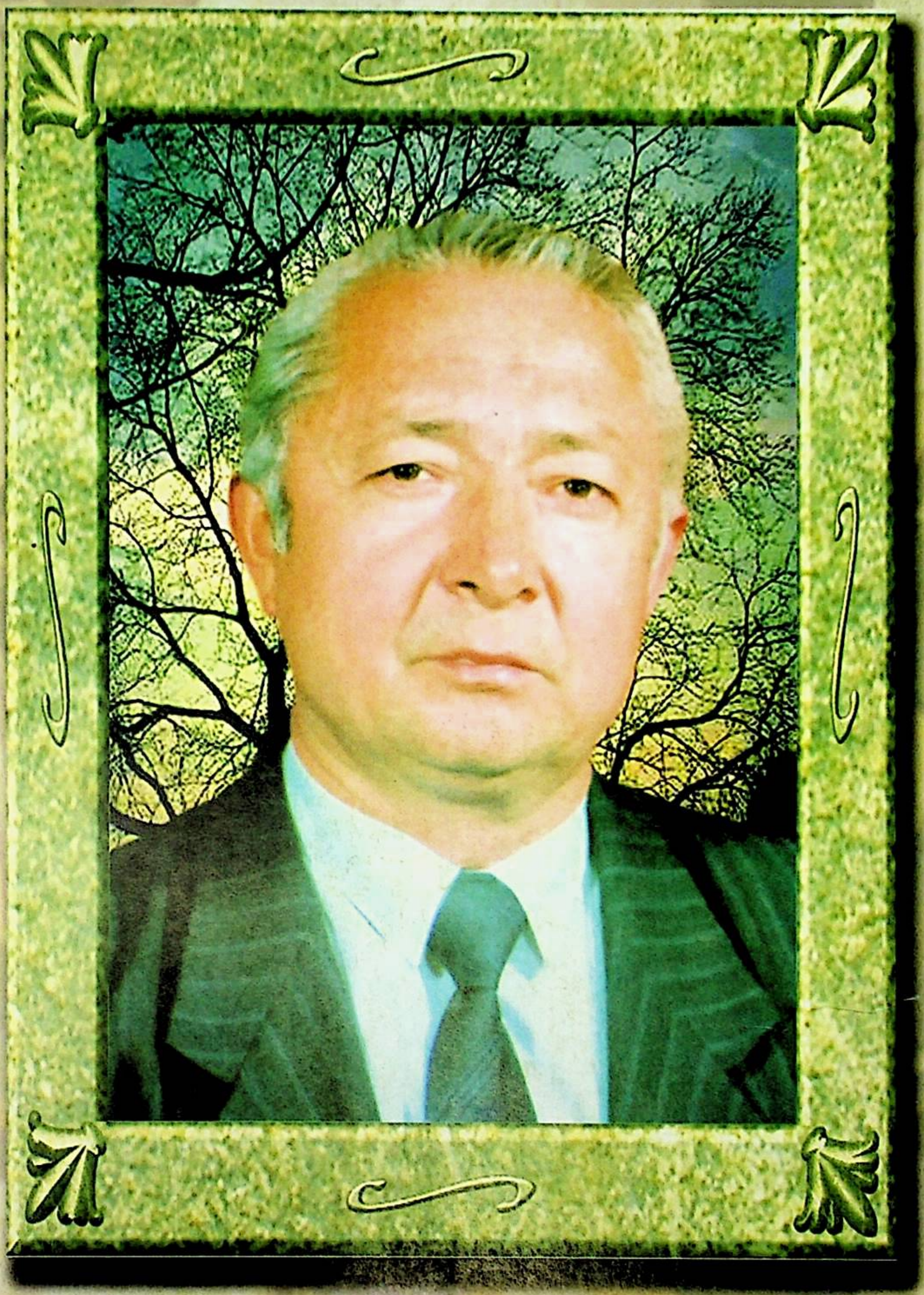

«شىنجاڭ مەدەنىيىتى»2005- يىل 2- سان
(ئۇيغۇر تايلىق ئۇنىۋېرسال ئەدەبىي ژۇرنال)

《新疆文化》（维吾尔文）
综合性文学双月刊

باشقۇرغۇچى: ش ئۇ ئا ر مەدەنىيەت نازارىتى
چىقارغۇچى: ش ئۇ ئا ر مەدەنىيەت تەتقىقات ئورنى
تۈزۈپ نەشر قىلغۇچى: «شىنجاڭ مەدەنىيىتى» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمى
خەلقئارالىق نومۇر: ISSN1008-6498
مەملىكەتلىك نومۇر: CN65-1073/I
چەت ئەللەرگە تارقىتىش ئورنى: جۇڭگو كىتاب
ئېكسپورت- ئىمپورت (گۇرۇپپا)
باش شىركىتى ئېكسپورت بۆلۈمى
چەت ئەللەرگە تارقاتقا ۋاكالەت نومۇرى: 84938M
مەملىكەت ئىچى ۋە چەت ئەللەرگە تارقىتىلىدۇ
ئادرېس: ئۇرۇمچى شەھرى ئىتتىپاق يولى 72- ئورۇ
پوچتا نومۇرى: 830001 تېلېفون نومۇرى: (0991) 2836942
باسقۇچى: «شىنجاڭ گېزىتى» باسما مەركىزى
ئۇرۇمچى شەھرلىك پوچتا ئىدارىسىدىن تارقىتىلىدۇ
مەملىكەتلىك ھەرقايسى جايلاردىكى پوچتخانىلار مۇشتېرى قوبۇل قىلىدۇ
پوچتا ۋاكالەت نومۇرى: 58-22 باھاسى: 5 يۈەن

主管：新疆维吾尔自治区文化厅
主办：新疆维吾尔自治区 艺术研究所
编辑出版：《新疆文化》杂志编辑部
国际标准刊号：ISSN1008-6498
国内统一刊号：CN65-1073/I
海外发行：中国图书进出口（集团）总公司出口部
代理者地址：中国北京朝阳区工体东路 16 号
P.O.BOX 88, 16 Gongti East Road, Beijing 100020, china
海外发行代号：84938M
发行范围：国内外发行
地址：乌鲁木齐市团结路 72 号
邮编：830001 电话：（0991）2836942
印刷：《新疆日报》印务中心
发行：乌鲁木齐市邮局
订阅：全国各地邮局

邮发代号：58-22 定价：5 元

● ئۇستاز، تۇنۇلغان مۇزلۇكا مائارىپچىسى ۋە ئەزىزىپچىسى، كومپارتىيە سۆيگۈسى ئىپادىسى ●